

BOSSCHE BIJDRAGEN

**BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH**

**ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSSEN
A. FRENKEN EN DR TH. GOOSSENS**

**DEEL XIV
1936—1937**

BOSSCHE BIJDRAGEN

**BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH**

**ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSEN
A. FRENKEN EN DR TH. GOOSSENS**

**DEEL XIV
1936—1937**

INHOUD.

Kroniek van het Bisdom 's-Hertogenbosch 1934—35	blz. 1
De Bossche Bisschop Michaël Ophovius O. P. 1570—1637, door A. M. Frenken, pr.	blz. 15
Een kerkplundering te Eersel, medegedeeld door fr. Theodardus	blz. 164
Uit de geschiedenis van het Bossche Jezuïeten-college (1610—1629), door F. van Hoeck, S. J. . . .	blz. 165
De houding van den apostolischen vicaris A. van Alphen ten opzichte van het in gebruik nemen der genaaste kerken, door P. Noordeloos . .	blz. 207
Michaël Ophovius, door Jan Mosmans	blz. 303
Register van Plaatsnamen	blz. 308
Register van Personen	blz. 313
Register van Zaken	blz. 323

BOSSCHE BIJDRAGEN

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISKOPDOM 'S-HERTOGENBOSCH

ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSEN
A. FRENKEN EN DR TH. GOOSSENS

DEEL XIV
AFLEVERING 1

SEPTEMBER 1936

INHOUD:

Kroniek van het Bisdóm 's-Hertogenbosch 1934—35 blz.	2
De Bossche Bisschop Michaël Ophovius O. P. 1570—1637, door A. M. Frenken, pr. . . . . blz.	15
Een kerkplundering te Eersel, medegedeeld door fr. Theodardus . . . . . blz.	164

VOORWAARDEN:

De „Bossche Bijdragen” verschijnen minstens éénmaal en hoogstens driemaal in het jaar op niet vast bepaalde tijden.

Drie afleveringen vormen één deel.

De prijs van één deel bedraagt fr. p. post *f* 5.—.

Telkens bij het verschijnen van een tweede aflevering van een deel zal over het bedrag van het geheele deel worden beschikt.

De intekening staat open bij de Administratie te Tilburg, Bosscheweg 339, en bij den Boekhandel.

Brieven, boeken of bijdragen voor dit tijdschrift te adresseeren aan den Redactie-Secretaris, Dr Th. GOOSSENS, Tilburg, Bosscheweg 339, Postgirorekening n. 50174.

DEKENATEN	Parochiegeestelijken	Andere dienstd. geestel. door den Bisschop aangesteld.	Rustende priesters	Zielen	Communicanten te rekenen		Doopsels	Illegitiemi	HH. Communien		Non paschantes	Gesloten Huwelijken	Vormelingen ²⁾	Bekeerlingen ⁶⁾	Sterfgevallen	
					van Eerste tot Plechtige H. Communie	boven de Plechtige H. Communie			in de parochiekerken	in de kloosterkerken en kapellen					parvuli ante usum rationis	adulti
's Bosch	26	17	2	38.433	4.552	26.283	972	13	862.700	687.425	1.917	231			39	267
Asten	20	2	1	22.368	3.025	14.287	808	1	717.250	102.250	7	130			62	167
Beek-Ubbergen	21	4	1	21.992	3.584	14.702	638	2	663.463	441.995	54	195			49	191
Bladel	24	4	2	20.294	3.002	13.518	740	2	919.125	155.400	2	127			49	101
Boxmeer	20	1	1	15.348	2.146	10.116	457	2	581.189	114.150	10	84			39	112
Boxtel	32	20	6	36.176	5.285	23.400	1.102	4	1.038.350	544.109	189	210			92	280
Cuijk	23	1	—	18.790	2.554	12.030	551	3	531.833	190.098	16	124			55	190
Druten	29	2	—	23.703	3.221	18.330	585	6	576.970	60.793	10	129			72	199
Eindhoven	48	8	—	75.492	8.895	46.283	2.329	52	1.605.125	332.080	3.141	523			96	396
St Geertruidenberg	19	1	—	23.099	3.629	14.639	487	4	563.325	206.240	120	156			50	141
Geldrop	19	4	—	20.462	2.970	13.133	598	2	621.675	48.155	19	97			64	124
Helmond	38	3	1	46.619	6.590	29.889	1.387	15	1.141.550	212.407	251	299			104	310
Heusden	18	4	3	13.213	1.825	7.088	320	2	370.200	27.000	23	84			20	121
Nijmegen	56	9	8	55.600	6.690	39.549	1.486	37	1.798.335	47.738	2.491	399			84	389
St Oedenrode	19	31	—	22.678	2.997	15.106	788	5	473.200	491.275	32	153			52	210
Oirschot	16	6	10	17.464	2.611	11.737	529	3	562.891	263.330	10	101			32	152
Oss	32	4	3	31.432	5.415	19.746	792	6	772.350	165.065	55	217			146	248
Ravenstein	21	3	1	12.068	1.564	7.840	320	—	444.525	114.100	4	62			44	113
Tilburg	56	18	2	82.388	8.141	56.920	2.089	18	2.377.307	921.774	1.022	543			114	493
Valkenswaard	19	1	2	19.674	3.437	11.389	636	—	659.200	2.850	31	126			27	99
Veghel	35	6	2	35.060	5.244	21.137	1.158	8	955.325	468.725	25	185			81	310
Waalwijk	20	—	—	22.302	3.188	13.990	639	3	613.287	98.100	28	127			54	175
Zalt-Bommel	11	—	2	7.920	1.142	5.445	217	4	231.400	32.200	30	52			21	77
Totaal . . . 1933	622	149	47	682.575	91.707	446.557	19.628	192	19.780.575	6.737.259	9.487	4.354	16.013	178	1.446	4.864
Totaal . . . 1932	613	155	41	674.053	92.187	439.935	20.875	200	18.433.713	6.237.809	9.474	4.168			1.600	5.114

1) Deze cijfers zijn gebaseerd op de verslagen der visitaties door de Hoogerw. Heeren Dekens gehouden in 1934, zij betreffen dus het jaar 1933. 2) Dit betreft het jaar 1934. 3) in 1934 (in 1933: 165).

31 December 1934 telde het Bisdóm 's Bosch 324 Parochies en 12 Rectoraten met eigen grondgebied.

Door Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen werden in 1934 gewijd tot Priester 20 Diakens van het Seminarie te Haaren; 42 Regulieren; tot Diaken 22 van het Seminarie te Haaren en 54 Regulieren; tot Subdiaken 22 van het Seminarie te Haaren en 82 Regulieren.

II.

Wijdingen en inzegeningen.

Door Z. Hoogw. Exc. Mgr. A. F. Diepen, Bisschop van 's-Hertogenbosch, werden in het jaar 1934 en in de eerste helft van het jaar 1935 plechtig geconsacreerd de navolgende kerken en kapellen:

1934

1. 16 April: de Parochiekerk te Oostelbeers.
2. 23 April: de Parochiekerk te Beugen.
3. 30 April: de Parochiekerk te Berlicum.
4. 7 Mei: de kapel v. h. Missiehuis St. Antonius te Kaatsheuvel.
5. 4 Juni: de Parochiekerk te Wintelre.
6. 18 Juni: de kapel v. h. Gesticht „De Wijnberg” te Grave.
7. 30 Juli: de Parochiekerk te Steensel.
8. 15 Oct.: de kapel van het klooster der „Chanoinesses de St. Augustin” te Ubbergen.
9. 12 Nov.: de Parochiekerk van O. L. Vrouw, Middelaars aller genaden, te Vught.

1935

10. 6 Mei: de Parochiekerk van Aalst.
11. 13 Mei: de Parochiekerk van Casteren.
12. 27 Mei: de Parochiekerk te Beek bij Helmond.
13. 3 Juni: de Parochiekerk te Leuth.
14. 24 Juni: de Parochiekerk te Langenboom.
15. 27 Juni: de kapel van het Pension „Mariëngaarde” te Tilburg.

Plechtig ingezegend:

1. 5 Mei: Kapel en vacatiehuis „St. Antonius” te Boxtel.

2. 26 Juni: Kapel, en Huishoud- en Industrie-school te Eindhoven (Jan Smitz-laan).
3. 6 Juli: Bondskantoor v. d. R. K. Dioc. Werkliedenbond te Tilburg.
4. 9 Aug.: „St. Liduinagesticht” te Schijndel in de par. van O. L. Vr. v. d. Allerh. Rozenkrans.
5. 23 Aug.: Consecratie v. h. Altaar en inzegening van het klooster „Petrus Donders” te Tilburg (Goirke).
6. 18 Sept.: Consecratie v. h. Hoogaltaar en van een tweede altaar in de plechtig ingezegende kapel van het klooster der Zusters Dominicanessen van Bethanië te Sambeek „Lactaria”.
7. 3 Oct.: Hulpkerk St. Jozefpeel te Boekel.
8. 11 Oct.: K. J. V.-Leidstershuis „Roucouleur” te Vught.
9. 22 Oct.: Consecratie v. h. Altaar en inzegening der kapel v. d. Paters der HH. Harten te St. Oedenrode.
10. 18 Nov.: K. J. V.-Huis te Waalwijk.
11. 26 Nov.: St. Petrus Canisius-kapel in de parochiekerk v. d. H. Petrus Canisius te Nijmegen.
12. 19 Juni 1935: Het nieuwe bureau van het Nederl. R. K. Huisvestingscomité en van de R. K. Ver. voor Kinderbescherming, te 's Bosch.

III.

In 1934 en de eerste helft van 1935 werden **opgericht** met ingang van:

1934.

1. 8 Jan.: de Parochie v. d. H. Bernadette Soubirous te Rosmalen, „Maliskamp”.
2. 24 Sept.: de Parochie v. d. H. Bernadette Soubirous te Oirschot, „Spoordonk”.

3. 24 Sept.: de Parochie v. d. H. Joseph te Kaatsheuvel.
4. 27 Sept.: goedgekeurd de bouw van een hulpkerk op de Wasberg te Deurne.

Tevens werd met ingang van 5 Januari 1934 opgericht het nieuwe dekenaat Beek-Ubbergen.

5. 15 April 1935: de Parochie van St. Jozefpeel te Boekel.

In 1934 en de eerste helft van 1935 ontvingen **verlof tot vestiging**:

1. 10 Jan.: de Zusters Dominicanessen van Bethanië te Venlo, op hoeve „Lactaria” te Sambeek, „St. Anthonis”.
2. 7 Maart: de Broeders van O. L. Vrouw uit Dongen op huize „Gerra” te Haaren bij Oisterwijk.
3. 12 Maart: de Zusters van J. M. J. uit 's Bosch te Eindhoven-Stratum, par. v. d. H. Georgius.
4. 26 Maart: die Schwestern vom Göttl. Herzen Jesu uit Breslau te Nijmegen, par. St. Anna.
5. 4 April: de Zusters van Moerdijk te Nijmegen, par. Christus Koning.
6. 4 April: de Zusters van Moerdijk te Wamel.
7. 23 April: de Paters van het Allerh. Sacrament op landgoed „Lactaria” te Sambeek, „St. Anthonis”.
8. 1 Aug.: de Congregatie der Vrouwen van Bethanië, Reinildastichting te Bloemendaal, te Nijmegen op huize „Nieuwland”, studieverblijf.
9. 1 Juni 1935: de Missiezusters Franciscanessen van den H. Antonius uit Asten te Moergestel.

IV.

Op Quatertemperdag Zaterdag 26 Mei 1934 diende Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen in de Kathedrale Basiliek van St. Jan

te 's-Hertogenbosch het Priesterschap toe aan de volgende
Eerw. Heeren Diakens van het Seminarie te Haaren:

Namen	Geboorteplaats	Geboortedatum
Antonius Adrianus Maria de Bekker	Lith	3 Juni 1909
Petrus Laurentius Brands	Eindhoven	
	(Strijp)	18 Sept. 1909
Cornelis Petrus Henricus Brocken	Tilburg	18 April 1908
Wilhelmus Gerardus Antonius Cox	Oss	20 Nov. 1908
Marinus Josephus Maria van der Heijden	Vught	9 Maart 1910
Petrus Ludovicus Johannes Maria Janssens	Beuningen	24 Januari 1910
Jacobus Theodorus Marcus de Koning	Nijmegen	25 April 1910
Antonius Petrus Josephus Johannes van Lierop	's Bosch	6 Mei 1910
Antonius Gerardus Wilhelmus Joseph Maria van Nistelrooy	's Bosch	14 Juli 1910
Johannes Gerardus Josephus Princee	St Mich.-Gestel	6 Nov. 1907
Henricus Cornelis Sanders	Nuenen	22 Maart 1907
Matheus Jacobus Theunissen	Eindhoven	
	(Tongelre)	25 Juli 1908
Gerardus Willebrordus Cornelis Teurlings	Tilburg	10 Juli 1907
Petrus Johannes Verbaarschot	Bakel	15 Mei 1910
Christiaan Johannes Verhoeven	Westerhoven	1 Febr. 1909
Johannes Martinus Verstegen	Heesch	14 Nov. 1908
Adrianus Jan Baptist Vissers	Enschot	1 Sept. 1907
Adrianus Gerardus Waltherus Wagemakers	Waalwijk	22 Juni 1909
Antoon Gerardus Maria Wassenberg	Boekel	9 Juli 1910
Frederik Josephus Woestenburg	Enkhuizen	4 Januari 1909

En op Quatertemperzaterdag 15 Juni 1935:

Petrus Joannes Samuel van Asten	Deurne	6 Januari 1909
Wilhelmus Franciscus Bennenbroek	Deurne	28 Febr. 1909
Marinus Egbertus Dekkers	Zeeland	4 Januari 1908
Petrus Mathijs Cornelius Elsen	Veldhoven	12 April 1910
Gabriel Cornelis Johannes François	Zevenb.-Hoek	19 Maart 1910
Johannes Petrus Jacobus Haerkens	Oeffelt	17 Aug. 1909
Adrianus Josephus Cornelius Petrus van den Hout	Tilburg	12 April 1911
Wilhelmus Josephus Henricus Kaal	Cuijk	2 April 1909
Alphons Jozef Marie Kerssemakers	Tilburg	7 Maart 1911
Willem Herman Theodoor Knippenberg	Venlo	15 Nov. 1910
Wilhelmus Theodorus Henricus Kolsteren	Waalwijk	12 Nov. 1910
Thomas Cornelis Adrianus Marie van de Laar	Gorile	19 Nov. 1909
Theodorus Joannes van der Linden	Kaatsheuvel	14 Febr. 1909
Cornelis Johannes Adrianus Maria Manders	Waalwijk	4 Januari 1912
Franciscus Victor Hubertus Meulemans	Ravenstein	1 Aug. 1910
Marinus Johannes Joseph Maria Mejer	Oss	3 Maart 1911
Cornelius Josephus Alphonsus Maria Pulskens	Tilburg	25 Maart 1909
Johannes Antonius van de Rijt	Erp	13 Juni 1911
Johannes Adrianus Schraven	Mill	26 Januari 1911
Henricus Johannes van Veghel	St Mich.-Gestel	29 Dec 1908
Joseph Joannes Marie Verrijt	Tilburg	20 April 1909
Gerardus Johannes Josephus Maria Witlox	Waalwijk	31 Januari 1911

Sterfgevallen in 1934 en in de eerste helft van 1935.

1934

Namen	Laatste bediening	Overleden
J. N. Valens	Pastoor Hoogeloon	13 Jan. Hoogeloon
W. H. Volker	Pastoor Kaatsheuvel	20 Jan. Kaatsheuvel
J. Th. Buijs	Pastoor Besoijen	6 Febr. Besoijen
A. R. M. Warong	Pastoor Eindhoven (Acht)	25 Febr. Acht
H. Th. Swinkels	Pastoor Uden	6 Maart Uden
C. J. Vromans	Rector St. Oedenrode	23 Maart St. Oedenrode
J. Timmer	Em.-Past. Lage-Mierde	14 April Boekel
Th. A. der Kinderen	Rector Haaren (Huize Gerra)	16 April Heesch
M. van Iersel	Pastoor Nuland	22 April Nuland
J. M. Kluijtmans	Pastoor-Deken Ravenstein	13 Mei Tilburg
Th. A. M. van Hoek	Kapelaan Beek-Ubbergen	14 Mei Charleville (B.)
M. J. Gezen O. Praem.	Em.-Past. Heeswijk	21 Mei Hintham
A. J. H. Sengers	Pastoor-Deken Cuijk	5 Juni Cuijk
Bern. Verbakel	Pastoor Beuningen	3 Juli Beuningen
Corn. Bekkers	Rector Boxtel (Landbouwschool)	24 Juli Boxtel
G. M. Thijssen	Pastoor Beek (en Donk)	5 Aug. Beek
A. J. Faazen	Em.-Rect. Deursen	18 Aug. Nijmegen
L. Fr. A. Bressers	Pastoor Eindhoven (Gestel) St. Lambertus	17 Sept. Eindhoven
W. M. Steenbekkers	Pastoor Leende	5 Nov. Leende
L. A. Wirtz O. Praem.	Em.-Past. Oudheusden en Elshout	18 Nov. Heeswijk
A. J. van Gorkum O. Praem.	Pastoor Berlicum	28 Dec. 's Bosch

1935

Dr. J. P. le Blanc	Pastoor Tilburg (Gorke)	20 Jan. Tilburg
J. W. M. van Moorsel	Em.-Past. Duizel	30 Jan. Veghel
M. Schut	Em.-Rect. Bergenjk	10 Febr. Didam
H. C. M. Freijssen	Deken en Pastoor Oirschot	1 Maart Oirschot
P. M. Bruekers O. F. M.	Pastoor Woudrichem	18 Maart Gorinchem
A. J. M. van Dijk	Pastoor Tilburg (Gasthuisstr.)	29 April Tilburg
J. M. J. L. Kitslaar	Pastoor Zeeland	30 April Zeeland
J. Joosten	Pastoor Eersel	10 Mei Eindhoven
F. J. Priems	Em.-Past. Esbeek	28 Mei Hilvarenbeek
Mgr. M. van Oss	Em.-Past. en Deken Vught	6 Juni Vught

Benoemingen, Verplaatsingen enz. in 1934.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
J. L. van Mulukom	Past. Nijmegen par. St Anna	Deken v. h. Dekenaat Nijmegen, blijft pastoor van St Anna	5 Jan.
P. C. van Aken	Past. Beek-Ubbergen	Deken v. h. dekenaat Beek-Ubbergen, blijft pastoor van Beek-Ubbergen	5 id.
P. J. Korte O. C. D.	Ass. Waspik rectoraat H. Theresia	Eervol ontslag	8 id.
H. S. Claessen O. C. D.		Ass. Waspik rectoraat H. Theresia	8 id.
C. W. A. M. Schoenmakers	Kap. Rosmalen	Past. Rosmalen de Maliskamp	8 id.
C. A. van Iersel	Kap. Eindhoven-Gestel H Lambertus	Past. Hoogeloon	26 id.
A. L. J. M. van Hellenberg Hubar	Rect. Carmelitessen v. h. Godd. Hart Tilburg	Ass Noordhoek Tilburg, blijft Moderator v. h. St Odulphus-lyceum	26 id.
J. P. van Dal	Student R. K. Universiteit Nijmegen	Rect. Carmelitessen v. h. Godd. Hart Tilburg	26 id.
A. J. van den Brekel	Past Zevenbergischen- Hoek	Past. Kaatsheuvel	1 Febr.
A. A. M. van Mackelenbergh	Rect. Visitandinnen Tilburg	Past. Zevenbergischen Hoek	1 id.
A. D. M. Swagemakers	Kap. Kaatsheuvel	Kap. Eindhoven-Gestel St Lambertus	1 id.
P. J. van der Made	Past. Lage-Zwaluwe	Past. Waalwijk-Besoyen	16 id.
P. J. Gommers	Kap. Oss H. Maria Onb. Ontv.	Past. Lage-Zwaluwe	16 id.
H. J. M. van Kemenade	Kap. Tilburg Heuvel	Kap. Oss H. Maria Onb. Ontv.	16 id.
J. E. Schepens	Rect. Beek-Ubbergen Chanoinesses de St Aug.	Past. Eindhoven-Acht	9 Maart
A. J. van Lubeek O. F. M.	Kap. Nijmegen H. Franc.	Eervol ontslag	13 id.
A. J. M. Engels O. F. M.	Kap. Woerden	Kap Nijmegen H. Franc.	13 id.
W. F. Renders	Past. Bergeijk-Het Loo	Eervol ontslag	23 id.
C. J. Vromans	Rect St Oedenrode Augustinessen	Eervol ontslag	23 id.
H. Steenbakkers	Kap. Schijndel H. Servat.	Past. Bergeijk-Het Loo	23 id.
A. J. M. Goossens	Kap. Boxtel H. Petrus	Past. Uden	23 id.
J. C. J. Verbiesen	Kap. Nijmegen H. Theresia	Kap. Mill	23 id.
A. Timmers	Kap. Budel	Kap. Cuijk a. d. Maas	23 id.
W. A. Bijnen	Kap. Cuijk a. d. Maas	Kap. Budel	23 id.
J. F. W. Weijters	Ass. Bergeijk-Het Loo	Rect. St Oedenrode Augustinessen	23 id.
F. A. M. Clerkx	Kap. Mill	Kap. Boxtel H. Petrus	23 id.
A. J. M. van den Donk O. F. M.	Past. Wijchen	Eervol ontslag	27 April

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
C. J. Notmeyer	Past. Vorden (Aartsbisdi. Utrecht)	Past. Wijchen	27 April
H. F. M. Goossens	Kap Nijmegen St. Aug.	Past. Nuland	4 Mei
S. J. Morel	Kap. Tilburg Noordhoek	Rect. Haaren bij Oisterwijk „Huize Gerra”	4 id
J. R. H. M. Loeff	Kap. Oss H. Maria Onb. Ontv.	Kap. Tilburg Noordhoek	4 id
P. L. L. Verkuyl	Past. Herpen	Deken dekenaat Raven- stein, blijft past. v. Herpen	18 id.
P. A. J. M. van Heijst	Kap. Veghel	Past. Ravenstein en Neer- langel	25 id.
M. P. P. Rath	Deken en Past. Helmond	Eere-kanunnik v. h. Kath. Kapittel der St Jansbasiliek	31 id
P. Goorts	Rect. 's Bosch Bissch. Kweekschool	Eere-kanunnik v. h. Kath. Kapittel der St Jansbasiliek	31 id.
J. B. B. J. Goossens	Past. Grave	Deken dekenaat Cuijk a d. Maas, blijft past. v. Grave	14 Juni
J. H. Verschure	Kap Tilburg Hasselt	Past. Cuijk a d. Maas	22 id.
H. Trines P. C. J.	Past. Deurne De Rips	Eervol ontslag	3 Juli
H. Smeets P. C. J.	Econoom Studiehuus Hees bij Nijmegen	Past. Deurne De Rips	3 id.
J. A. A. M. Busch O. P.	Past. Nijmegen H. Domi- nicus	Eervol ontslag	16 id.
J. J. M. van der Linden O. P.	Past. Nijmegen H. Maria Geboorte	Eervol ontslag	16 id.
W. L. A. van Noord O. P.	Past. Nijmegen H. Hart van Jezus	Eervol ontslag	16 id.
H. B. J. Kothmann O. P.	Kap. Rotterdam O. L. Vr v. d. Rozenkrans	Past. Nijmegen H. Domi- nicus	16 id
L. Ch. Biesta O. P.	Past. Alkmaar H. Domi- nicus	Past. Nijmegen H. Maria Geboorte	16 id
Ijpe Hoekstra O. P.	Ass. Utrecht H. Domi- nicus	Past Nijmegen H. Hart van Jezus	16 id
J. L. W. van Deventer O. P.	Ass Rotterdam O. L. Vr. v. d. Rozenkrans	Ass. Nijmegen H. Hart van Jezus	16 id
H. J. A. Schoenmakers	Leeraar Doofst.-Instituut St Mich.-Gestel	Past. Beuningen	23 id.
J. P. A. Janssens	Student Rome	Ass. Tilburg Allerh. Sac- rament	27 id.
M. J. M. van der Heijden	Priester v. h. Seminarie	Ass. Nijmegen H. Ant van Padua	1 Aug.
J. C. van Overbeek	Prof. Sem. St Mich.-Gestel	Leeraar Doofst.-Instituut St Mich.-Gestel	3 id.
F. J. Priems	Past. Esbeek	Eervol ontslag	10 id.
J. J. M. van Susante	Kap. Tilburg H. Theresia	Prof. Sem St Mich.-Gestel	10 id.
J. C. H. Burgers	Prof. Sem. St Mich.-Gestel	Kap. Tilburg H. Theresia	10 id.
J. A. M. Mercx	Kap. Geldrop H. Brigida	Vice-Prefect Seminarie St Mich.-Gestel	10 id
W. G. A. Cox	Priester v. h. Seminarie	Kap. Geldrop H. Brigida	10 id.
W. H. Brekelmans	Kap. Uden	Kap. Tilburg Hasselt	10 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
J. H. A. Ras	Kap. Valkenswaard H. Antonius	Kap. Uden	10 Aug.
E. B. Odemaere	Kap. Den Dungen	Kap. Valkenswaard H. Antonius	10 id.
A. G. W. J. M. v. Nistelrooy	Priester v. h. Seminarie	Kap. Den Dungen	10 id.
P. J. H. van de Spijker	Kap. Bergeijk Het Hof	Kap. Nijmegen H. Theresia	10 id.
H. C. Sanders	Priester v. h. Seminarie	Kap. Bergeijk Het Hof	10 id.
J. L. Tychon	Kap. Zeelst	Kap. Nijmegen Christus Koning	10 id.
M. J. Teunissen	Priester v. h. Seminarie	Kap. Zeelst	10 id.
J. C. A. van der Veecken	Kap. Tilburg Heuvel	Kap. Helmond H. Hart	10 id.
B. J. M. Verhoeven	Kap. Eindhoven Tongelre	Kap. Tilburg Heuvel	10 id.
J. A. van de Wiel	Kap. Wanroij	Kap. Eindhoven Tongelre	10 id.
P. J. de Glas	Ass. Heesch	Kap. Wanroij	10 id.
L. A. Th. Rooyackers	Kap. Helmond H. Hart	Rect. Landbouwschool Boxtel	10 id.
A. J. E. A. van Velthoven	Kap. Drunen	Kap. Helmond H. Hart	10 id.
J. M. A. Vogels	Kap. Oirschot H. Petrus' Banden	Kap. Drunen	10 id.
H. J. M. Oppers	Kap. Bakel	Kap. Oirschot H. Petrus' Banden	10 id.
Chr. J. Verhoeven	Priester v. h. Seminarie	Kap. Bakel	10 id.
J. A. J. van Herpt	Kap. Mierlo-Hout	Kap. Oss H. Maria Onb. Ontv.	10 id.
F. J. Woestenburg	Priester v. h. Seminarie	Kap. Mierlo-Hout	10 id.
P. J. Verschure	Kap. Vught Euch. Hart v. Jezus	Kap. Veghel	10 id.
A. G. W. Wagemakers	Priester v. h. Seminarie	Kap. Vught Euch. Hart v. Jezus	10 id.
J. G. van den Heuvel	Kap. Leende	Kap. Kaatsheuvel	10 id.
A. G. M. Wassenberg	Priester v. h. Seminarie	Kap. Leende	10 id.
P. Chr. M. Breukel	Kapelaan Boekel	Eervol ontslag	10 id.
M. I. Thomassen	Kap. Moergestel	Kap. Boekel	10 id.
A. J. B. Vissers	Priester v. h. Seminarie	Kap. Moergestel	10 id.
H. J. M. I. Goyarts	Kap. Heesch	Kap. Ravenstein	10 id.
G. W. C. Teurlings	Priester v. h. Seminarie	Kap. Heesch	10 id.
P. J. I. Kljnj	Kap. Eindhoven H. Joh. Vianney	Kap. Beek-Ubbergen	10 id.
J. W. M. Steures	Kap. Volkel	Kap. Eindhoven H. Joh. Vianney	10 id.
H. A. G. Bos	Kap. St. Mich.-Gestel	Kap. Volkel	10 id.
H. A. van Abeelen	Kap. Nuenen	Kap. St. Mich.-Gestel	10 id.
P. J. Verbaarschot	Priester v. h. Seminarie	Kap. Nuenen	10 id.
P. J. de Bree	Kap. 's Bosch St. Jan	Kap. Nijmegen O. L. Vr. van Lourdes	10 id.
J. Heerkens	Kap. Nijmegen O. L. Vr. v. Lourdes	Kap. 's Bosch St Jan	10 id.
A. L. J. M. van Hellenberg Hubar	Ass. Tilburg Noordhoek, Moderator St Odulphus- lyceum	Kap. Schijndel H. Ser- vatus	10 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
Drs F. J. A. M. van Miert	Kap. Tilburg Gasthuisstr.	Moderator St Odulphus-lyceum Tilburg	10 Aug.
C. P. Klaassen	Kap. Waalwijk St. Jan	Kap. Tilburg Gasthuisstr.	10 id.
A. P. J. J. van Lierop	Priester v. h. Seminarie	Kap. Waalwijk St Jan.	10 id.
P. L. J. M. Janssens	Priester v. h. Seminarie	Kap. Oirschot H. Petrus' Banden	10 id
C. H. van Gestel	Kap. Beugen	Kap. Boxtel H. Hart	10 id.
J. M. Versteegen	Priester v. h. Seminarie	Kap. Beugen	10 id.
C. P. H. Brocken	Priester v. h. Seminarie	Ass. Oss H. Hart	10 id.
J. Th. M. de Koning	Priester v. h. Seminarie	Ass. Deest	10 id.
F. M. C. A. Houben	Pastoor Vught O. L. Vr. Middelares	Past. Esbeek	10 id.
H. J. A. Eras	Kap. Millingen	Past. Vught O. L. Vr. Middelares	10 id.
P. A. C. M. van Riel	Kap. Oisterwijk H. Petrus' Banden	Past Beek bij Helmond	17 id
L. A. Rovers	Rector Son Broeders Alexianen	Kap. Oisterwijk H. Petrus' Banden	17 id.
A. J. P. M. v. Doornmalen	Kapelaan Ravenstein	Rector Son Broeders Alexianen	17 id.
P. L. Brands	Priester v. h. Seminarie	Kap. Goirle	17 id.
C. J. Ligthart S. J.	Ass Nijmegen, H Petrus Canisius	Eervol ontslag	22 id.
H. E. Eijkemans S. J.	Ass. Nijmegen, Rectoraat St. Joseph	Eervol ontslag	22 id.
E. J. M. van der Ven S. J.		Ass. Nijmegen H. P. Can.	22 id.
J. A. M. Heintjes S. J.		Ass. Nijmegen Rectoraat St Joseph	22 id
R. F. M. Smitz O. F. M.	Kap. Ammerzoden	Eervol ontslag	14 Sept
M. A. P. P. Booms O. F. M.	Kap. Zalt-Bommel	Eervol ontslag	14 id.
J. W. H. Smits O. F. M.	Kap. Wijchen	Eervol ontslag	14 id.
H. H. J. v. Heusden O. F. M.		Kap. Ammerzoden	14 id
A. P. Louwe O. F. M.		Kap Zalt-Bommel	14 id.
J. P. M. van den Berg O. F. M	Gardiaan Megen	Kap Wijchen	14 id.
F. J. C. J. de Klijn	Kap. Kaatsheuvel St Jan de Dooper	Past. Kaatsheuvel par St Joseph	24 id.
J. van Gestel	Kap. Oirschot St. Pieter	Past. Oirschot Spoordonk	24 id.
O. A. A. Schellekens	Past. Enschoot	Eervol ontslag	28 id
A. van de Ven	Kap. 's Bosch St Leo- nardus	Past. Enschoot	28 id.
M. J. van Boxtel	Kap. Tilburg H. Familie	Kap. 's Bosch St Leo- nardus	28 id.
P. H. M. Moeskops	Kap. Boven-Leeuwen	Kap. Tilburg H. Familie	28 id.
P. H. A. Moonen	Kap Nistelrode	Kap. Boven-Leeuwen	28 id
J. G. J. Princée	Priester v. h Seminarie	Kap. Nistelrode	28 id
N. H. J. van Riel	Deken en Pastoor Waal- wijk St. Jan	Eervol ontslag	30 id.
A. J. van den Brekel	Past. Kaatsheuvel St. Jan de Dooper	Deken dekenaat Waalwijk blijft past. Kaatsheuvel	30 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
Dr. P. J. M. Claassens A. A. M. de Bekker	Prof. Sem. St Mich.-Gestel Priester v. h Seminarie	Prof. Seminarie Haaren Vice-pref Seminarie St Mich -Gestel	30 Sept. 30 id
A. N. J. M. van Dijk	Rector R. K. Binnen- Gasthuis Eindhoven	Past. Eindhoven-Gestel St Lambertus	5 Oct 13 id
H. F. Heezemans Th. M. J. Malmberg	Prof. Sem. Haaren Rector R. K. Gezellenhuis Eindhoven	Past Waalwijk St Jan Eervol ontslag (blijft Mo- derator R. K. Middelbare Scholen Eindhoven)	19 id 19 id
Th. J. de Louw	Kap Eindhoven St. Ca- tharina	Rect. R K Binnen-Gast Eindhoven	19 id
J. H. J. Martin	Kap Oisterwijk H Johannes	Rect R. K. Gezellenhuis, Aalmoezener v. d. Arbeid Eindhoven	19 id.
W. P. M. Bockling	Rector Diessen	Kap. Oisterwijk H. Johannes	19 id 19 id.
W. J. M. Bergmans E. P. Beekmans F. J. J. M. de Wijs A. B. C. Willems L. A. W. Vos M. S. F. C. W. van der Spek M S. F. J. Spruyt O F M. L. A. J. Kluken O. F. M. J. C. van der Poel O F. M. H. A. Boeren J. J. Pulles	Kap. Helvoirt Kap. Waalwijk H. Joh ⁿ Kap. Vught H. Petrus Kap. Vught O L. Vrouw Kap. Someren Past Hernen en Leur Ass. Nijmegen H Franc	Rect Diessen Kap. Helvoirt Past. Leende Kap Vught H Petrus Eervol ontslag Kap. Someren Eervol ontslag Past. Hernen en Leur Ass Nijmegen H Franc.	16 Nov 16 id 23 id 23 id, 14 Dec. 14 id 14 id 31 id
H. J. M van den Biggelaar	Past. Kekerdom Kap Groesbeek H H. Cos- mas en Damianus Ass. Groesbeek	Eervol ontslag Past. Kekerdom Kap. Groesbeek HH. Cos- mas en Damianus	31 id 31 id

Benoemingen en Verplaatsingen 1 Jan. — 30 Juni 1935.

Dr. J Ondersteijn	Prior der Abdij van Berne Heeswijk	Past Berlicum	11 Jan
C. J A Sprengers H. J. Smits C. F. Berkelmans	Pastoor Heesch bij Oss Kap. Tilburg Goirke Kap. Eindhoven H Joan- nes Vianney	Past Tilburg Goirke Past. Heesch bij Oss Kap. Tilburg Goirke Kap. Eindhoven H Johan- nes Vianney	8 Febr. 8 id. 8 id. 8 id.
H. E. van Laarhoven	Kap Made	Kap. Made	8 id
C. P. H. Brocken H C. van der Kamp	Ass. Oss H Hart Past. Hilvarenbeek	Deken dekenaat Oirschot, blijft past. Hilvarenbeek	7 Maart
J. G. Saes O. F. M. J. F. J. Gerz O. F. M.	Rect. rectoraat St Joseph Alverna Wijchen	Eervol ontslag Rect. rectoraat St Joseph Alverna Wijchen	7 id. 7 id

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
Th. L. de Vries	Kap. Tilburg Heike	Past. Oirschot H. Petrus' Banden	15 Maart
J. van den Hurk	Kap. Nuland	Kap. Eindhoven H. Ger. Majella	29 id.
H. A. Brandsma O. F. M. M. J. Thomassen	Kap. Delft Kap. Boekel	Past. Woudrichem Past. St Jozefpeel Ven- horst Boekel	9 April
F. C. van Tartwijk	Kap. Tilburg Hoefstraat	Past. Zeeland	15 id.
H. B. J. M. van Dun	Kap. Helmond H. Hart	Past. Tilburg Gasthuisstr.	24 Mei
J. L. van den Biggelaar	Rect. Voorburg Vught	Kap. Helmond H. Hart	24 id.
H. J. F. M. Bless	Vicarius Vught Voorburg	Rect. Vught Voorburg	24 id.
J. C. J. Aelen	Kap. Oisterwijk St Petrus' Banden	Past. Eersel	24 id.
G. W. M. Smulders	Kap. Lieshout	Kap. Oisterwijk St Petrus' Banden	24 id.
J. M. Rovers	Past. Groesbeek HH. Cosm. en Dam.	Eervol ontslag	14 Juni
P. J. van Stiphout	Rect. Ruwenberg St. Mich.-Gestel	Past. Groesbeek HH. Cos- mas en Damianus	14 id.
L. J. de Rooy	Conrector Bissch. Kweek- school 's Bosch	Rect. St Mich.-Gestel Ruwenberg	14 id.
P. J. F. A. van der Wielen	Rector Boven-Leeuwen	Eervol ontslag	25 id.
A. van den Broek	Past. Deurne H. Joseph	Rector Boven-Leeuwen	25 id.
H. E. van Abeelen	Kap. St Michiels-Gestel	Past. Deurne H. Joseph	25 id.
H. E. A. M. Ras	Kap. Gemert	Kap. St Mich.-Gestel	25 id.
L. C. van Berkel	Kap. Tilburg Korvel	Rect. Geertruidenberg St Agnes-Gesticht	25 id.

Pauselijke Onderscheidingen in 1934.

Het Eerekrus „Pro Ecclesia et Pontifice” ontvingen:

Mevr. J. de Gruyter-Vermeulen te 's Bosch.

Arn. van der Donck te 's Bosch.

Mevr. A. M. C. Pessers-Smulders te Tilburg.

Tot Ridder in de Orde v. d. H. Gregorius de Groote werden benoemd:

A. C. J. M. Schellekens te Eindhoven.

P. Staal te Eindhoven.

Mr. Fr. van Lanschot te 's Bosch.

A. Wehmeyer te 's Bosch.

Tot Protonotarius Apostolicus werd benoemd:

Mgr. A. Hermus, Directeur van het Instituut voor Doof-
stommen te St. Michiels-Gestel.

Tot Geheim-Kamerheer werd benoemd:

HoogEerw. Heer F. Goijaerts, Regent van het Seminarie te St. Michiels-Gestel.

Door Z. Doorl. Hoogw. Mgr. A. F. Diepen werden benoemd tot Eere-kanunniken v. h. Kathedraal Kapittel der St. Jansbasiliek:

HoogEerw. Heer M. P. P. Rath, Deken en Pastoor te Helmond.
ZeerEerw. Heer P. Goorts, Rector der Bissch. Kweekschool te 's Bosch.

Pauselijke Onderscheidingen in de eerste helft van 1935.

Het Eerekruis „Pro Ecclesia et Pontifice” ontvingen:

Adr. van Schijndel te St. Michiels-Gestel.
Mevr. M. Schots-Schoenmakers te Tilburg.
L. van Drunen te Hintham.
Mevr. J. Thijssen-Vissers te Geldrop.

Memorabilia in 1934 en de eerste helft van 1935.

Met ingang van Vrijdag 5 Januari 1934 is het dekenaat Nijmegen door Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen als volgt verdeeld:

- 1° Tot het dekenaat Nijmegen blijven alleen behooren de parochiën en rectoraten, wier kerken gelegen zijn in de burgerlijke gemeente Nijmegen.
- 2° Tot een nieuw dekenaat, dat den naam zal dragen van dekenaat Beek-Ubbergen, zijn samengevoegd de parochiën en rectoraten:

Beek-Ubbergen	Leuth
Berg en Dal	Malden
Groesbeek HH. Cosmas en Dam.	de Meerwijk
Groesbeek de Horst	Millingen
Groesbeek de Breede Weg	Ooij en Persingen
Heumen	Wijchen
Kekerdom	Alverna

3° aan het dekenaat Cuijk is toegevoegd de parochie Overasselt

4° aan het dekenaat Druten zijn toegevoegd de parochies Beuningen en Weurt.

Tot eersten deken van het dekenaat Beek-Ubbergen is benoemd de Zeereerw. Heer P. van Aken, pastoor te Beek-Ubbergen.

Op 23 en 24 Juni is te 's-Hertogenbosch de 6^e algemeene Katholiekendag gehouden. Op 24 Juni droeg Z. Hoogw. Exc. Mgr. A. F. Diepen een Pontificale Hoogmis op in de open lucht op de Parade te 's Bosch.

Vanaf 1 Mei 1934 werden verplichtend gesteld de nieuwe herziene officiële gebeden.

Op 3 Augustus herdacht de abdij Berne van de Witheeren te Heeswijk haar 800-jarig bestaan.

Op Donderdag 7 Juni herdacht Z. Hoogw. Exc. Mgr. A. F. Diepen den vijftigsten verjaardag zijner Priesterwijding.

Op 14 Juni werd te Tilburg plechtig herdacht het eeuwjaar van den sterfdag van Anthonius van Gils; aan het geboortehuis (Nieuwlandstraat 49) werd een gedenksteen onthuld door Z. Hoogw. Exc. Mgr. A. F. Diepen.

De St. Pieterspenning bracht in 1934 op F. 22.678.88.

Th. v. d. Hout.

BISSCHOP MICHAEL OPHOVIUS
1626—1637

De Bossche Bisschop Michaël Ophovius O. P. 1570—1637

door

A. M. FRENKEN, pr.

De verschillende kerkelijke geschiedschrijvers, die over het Bossche Bisdóm of over de Nederlandsche Predikheerenorde geschreven hebben (zooals De Jonghe O. P., Foppens, v. Gils, Coppens, Schutjes en Meyer O. P.) hebben den persoon van Ophovius slechts zeer in het kort behandeld. Zij gaven alleen een vluchtig levensoverzicht van den kerkvorst, waarbij de een na den ander nog verschillende onjuistheden beging.

De levensbeschrijving van de hand van den Predikheer Moulaert is wel wat uitgebreider, doch werd hoofdzakelijk samengesteld tot stichting der lezers en ook zij is niet vrij van kleine historische feilen; bovendien is ook het werkje van Moulaert nog zeer beknopt, tellende niet méér dan twaalf bladzijkens van 12,3 bij 7,2 cm. (kleine druk), een echt miniatuurboekje ¹⁾.

In ieder geval verdient Ophovius een heel wat vollediger levensbeschrijving. Zelf zulk werk te ondernemen, zou even-

---

¹⁾ B. C. B. Moulaert, *Ven. P. Michael Ophoven, Bisschop van 's-Hertogenbosch, predikheer* (1852, Gent, J. Rousseau-Warrie). Dit werkje schijnt reeds uiterst zeldzaam te zijn; in de boekerijen der Paters-Dominicanen en in tal van groote andere bibliotheken, zoo in België als hier te lande, werd er tevergeefs naar gezocht; ten langen laatste werd het gevonden in de Universiteitsbibliotheek van Gent.

wel niet in onze gedachten zijn gekomen, indien wij niet sinds geruimen tijd bezig waren met de voorbereiding eener uitgave van het bekende Diarium of Dagboek van Ophovius. Ten einde die uitgave goed te belichten, scheen het ons wenschelijk daaraan een uitvoerige levensbeschrijving van den dagboek-auteur te laten voorafgaan. In die wenschelijkheid gaan wij thans voorzien.

Bij de beoordeeling der navolgende bladzijden gelieve men derhalve in acht te nemen, dat zij bedoeld zijn als een algemeene inleiding tot het Diarium van Ophovius, dat wij eerlang hopen uit te geven. Vandaar dat wij hier en daar meer opzettelijk het volle licht zullen doen vallen op die feiten of omstandigheden uit Ophovius' leven, welke kunnen dienen ter toelichting zijner aantekeningen in het Diarium.

Vele bijzonderheden uit Ophovius' leven, vooral uit zijn jeugd en studiejaren, zijn ons bekend uit de verklaringen, welke bij zijn benoeming tot Bisschop van 's-Hertogenbosch ten jare 1626 werden afgelegd, en uit de documenten, welke bij diezelfde gelegenheid werden ingediend ¹⁾. Zoodra immers hier te lande de landvorst — de Koning van Spanje, of ten tijde van Ophovius, de Aartshertogin Isabella Clara Eugenia, Infante van Spanje — een bisschop had benoemd ²⁾, moest namens de Romeinsche Congregatie van het Consistorie een proces van informatie aangaande de bekwaamheid van den candidaat-bisschop en den toestand van het vacante bisdom

---

¹⁾ Al die getuigenissen bevinden zich te Rome in het Vaticaan, in het Archief der Congregatie van het Consistorie, *Processi Consist. dei Vescovi No 22* (door ons verkort *Proces. Vesc.*) f° 268—305. Abbe Jadin bezorgde een synoptische uitgave dier getuigenissen in *Bulletin de l'Institut Historique Belgique de Rome, fasc. VIII 1928* (verkort *Bull. Inst. Hist.*). De meeste dier getuigenissen heeft Dr Alb de Meyer O. P. voor ons in extenso te Rome gecopieerd. Ook bezorgde deze ons afschriften van eenige stukken in het Staatsarchief te Brussel en in de Dominikaansche kloosterarchieven van België, alsook van eenige regesta der brieven van den Ordegeneraal in het archief der Dominicanen te Rome (*Reg. Litt Magr Ord.*) Voor de vele moeite, die hij zich gaf om ons bij onze studie over zijn grooten Ordegenoot Ophovius behulpzaam te zijn, zullen wij hem steeds dankbaar blijven.

²⁾ Over het recht van den Souverein des lands ter benoeming van bisschoppen en kloosteroversten, zie *B(ossche) B(ydragen)* XII 101, '02 en de daar aangehaalde bronnen.

ingesteld worden, alvorens de Paus de benoeming zou goedkeuren en bekrachtigen.

Ten tijde van Ophovius werd de informatie gewoonlijk geleid door den Pauselijken Nuntius te Brussel, die de leiding echter dikwijls gedeeltelijk overdroeg aan een commissaris, zooals aan een officiaal of vicaris-generaal van het vacante bisdom. De getuigen, die gekozen werden, moesten hoogstaande en godsdienstige mannen zijn, in staat om een goed oordeel te vellen, zoowel over den candidaat als over den toestand van het vacante bisdom. Zij legden hun beëdigde verklaringen af onder geheimhouding en zonder van elkaars getuigenis iets te weten. Ook moesten verschillende documenten betreffende den candidaat ingediend worden, zooals de authentieke akte, waarbij hij door de Aartshertogin als bisschop was aangewezen, een notarieel extract der akte van zijn H. Doopsel, de noodige getuigschriften aangaande zijn studie's en bekleede ambten enz., waarbij ook altijd gevorderd werd een geloofsbelijdenis van den candidaat, afgelegd in handen van hem, die de informatie leidde, voor notaris en getuigen. Was de informatie geschied, dan moest het geheele dossier onmiddellijk naar de Romeinsche Curie worden gezonden. De Kardinalen, met het onderzoek daarvan belast, brachten dan rapport uit bij de Congregatie van het Consistorie, waarna de Paus de benoeming deed. ¹⁾

Bij de benoeming van Ophovius werd het proces geleid door den Pauselijken Nuntius te Brussel Giovanni Francesco Guidi del Bagno, aartsbisschop van Patras, die het onderzoek over den toestand van het vacante Bossche bisdom toevertrouwde aan den officiaal des bisdoms, Everard van Ravenstein, op 20 Februari 1626.

De getuigen, die op de gestelde vragen aangaande de bekwaamheden van Ophovius verklaringen aflegden, van 26 Februari 1626 tot 4 Maart d.a.v., waren:

Gerardus van Broekhoven, J. U. L., het vorig jaar afge-

---

¹⁾ *Bull. Inst. Hist.* p. 11—23.

treden als burgemeester van 's Bosch, raadsheer dier stad, oud 45 jaren; — Arnoldus de Francken, superintendent over de goederen van den Graaf van Sotra, thans resideerend te Brussel, oud 44 jaren (blijkbaar een Bosschenaar); — Joannes van Straatsburg, ingenieur en eerste architect des Konings en der Aartshertogin in België, afkomstig van 's Bosch, oud 48 jaren (die vroeger langen tijd in Spanje had doorgebracht); — Adriaan Questius J. U. L., advocaat bij den Raad van Brabant, afkomstig van 's Bosch, oud 48 jaren (blijkbaar resideerend te Brussel); — Carolus Pontanus, kanselier en lid van den Raad van Brabant, afkomstig van Leuven, oud 55 jaren; — Judocus Cabiliau, prior der Predikheeren te Brussel, afkomstig van Audenaarden in het bisdom Gent, oud 57 jaren; — Theodorus Bollardus, ¹⁾ oud-prior der Predikheeren te Kalkar, thans religieus te Brussel, afkomstig van Kleef, oud 60 jaren; en Joannes Bocquetius (Jan Boucquet), S. Th. Doct., provinciaal van de Predikheerenorde der Nederduitsche Provincie ²⁾, afkomstig van Lier, oud 50 jaren.

De voornaamste documenten, welke aangaande den persoon van Ophovius werden ingediend, waren: een getuigschrift van burgemeesters en magistraat van 's Bosch, d.d. 17 Febr. 1626, aangaande zijn ouders; een drietal getuigenissen van Bisschoppen over het ontvangen zijner Tonsuur en H. Orden; twee aangaande den door hem behaalden graad van Licentiaat der Theologie, het een van de Professoren der Hoogeschool van Bologna, d.d. 15 Oct. 1599, het ander van den Ordegeneraal Hypolitus Maria Beccara de Monte Regali, d.d. Rome 23 December 1599; een getuigschrift der stad Antwerpen, d.d. 26 April 1612, over de uitoefening van zijn ministerie; insgelijks van Willem van Bergen, bisschop van Antwerpen, d.d. 19 April 1601; en eindelijk een akte van het Provinciaal Kapittel der Predikheeren, gehouden te Maas-tricht op 24 April 1619, waarbij Ophovius werd aangesteld

¹⁾ Ook Boelardus geschreven.

²⁾ De Predikheerenkloosters in de Nederlanden behoorden tot de Nederduitsche Provincie (Provincia Germaniæ Inferioris).

tot Vicaris-Provinciaal over de Predikheeren-missionarissen in Noord-Nederland. Al deze documenten over den persoon van Ophovius, alsmede de informatie over den toestand van het Bossche bisdom zullen wij mededeelen in *Bijlage II*.

Men begrijpt, dat bedoelde documenten van groote waarde zijn voor onze kennis van den persoon van den candidaat. De afgelegde verklaringen vorderen echter eenige voorzichtigheid. Meestal toch gingen de getuigen af op hetgeen zij zich zelf nog van jaren her meenden te herinneren en somtijds alleen op wat zij van anderen hadden hooren zeggen. Vooral is voorzichtigheid vereischt, waar het cijfers of jaartallen betreft, waar b.v. van den candidaat wordt verklaard, hoe oud hij is, in welke jaren hij hier of daar op studie was enz. Iedereen, die dergelijke getuigenverklaringen nog al eens critisch bekeken heeft, weet dit bij ondervinding. ¹⁾

I. Ophovius' Jeugd en Studiën en zijn Arbeid als Predikheer, Prior en Provinciaal.

Michaël van Ophoven werd geboren te 's-Hertogenbosch in 1570. Zijn ouders waren Hendrik Peters van Ophoven en Henrica Hendriks van Ophoven. ²⁾ 't Waren eerzame Bossche burgers, die een weverij hadden en koopmanschap dreven in linnen. ³⁾

¹⁾ Zoo zijn in het getuigenis, dat J Cabillau tijdens het informatieproces van Ophovius aflegde, een paar vergissingen aanwijsbaar, waar hij namelijk verklaart, dat Ophovius al zijn H Wijdingen zou ontvangen hebben te Antwerpen van bisschop Torrentius „si bene meminit” en dat hij het Licentiaat in de Theologie zou behaald hebben te Leuven

²⁾ Dat ook de moeder eene van Ophoven was, vindt men vermeld in de lijkrede, die de Predikheer Hyacinth Choquet, S. Th. Doct., hoogleeraar aan de Universiteit van Douay, over Ophovius gehouden heeft. Op blz. 11 zijner *Oratio funebris* (de eigenlijke titel luidt: *In funere Michaelis Ophovi ex ordine Prædic VI Silvæduc. Episc. Oratio*) leest men immers: *Carnis illi parentes fuere Henricus et illi cognominis conjux, ex Ophoviorum gente ambo.* Deze *Oratio funebris* werd in 1638 te Antwerpen gedrukt „apud viduam Joannis Cnobbari.” Een exemplaar berust in de Stadsbibliotheek van Antwerpen en een tweede onder de kerkelijke archieven van het Staatsarchief van Antwerpen (Zurenborg).

³⁾ „Viventes arte sua linorum et mercatura”, zegt J. v. Straatsburg en J. Boucquet noemt den vader „mercatozem linorum”.

Voor zoover wij weten, hadden zij vijf zonen en drie dochters. De oudste zoon was Nicolaas; dan volgde Michaël en daarna de drie jongere Johannes, Hendrik en Jacobus. De dochters waren Christina, Anna en Maria. De meeste dezer kinderen werden te 's-Hertogenbosch in de St. Janskerk gedoopt; Michaël vermoedelijk op 22 Jan. 1570; zie *Bijlage I*.

Michaël ging tot zijn 15^e jaar te 's Bosch ter Latijnsche school bij de Broeders des Gemeenen Levens, waar ook zijn jongere broers, nog omstreeks 1593, ter school gingen. Als Bosch' scholier ontving hij 2 Nov. 1583 in de stad zijner inwoning de tonsuur uit handen van Guilielmus Lindanus, bisschop van Roermond. ¹⁾

Toen hij bij de Bossche Fraters de humaniora (de vijf laagste klassen) voleindigd had in het najaar van 1585 — kort nadat zijn moeder te 's Bosch overleden was —, begaf Michaël, begeleid door zijn vader en een oom van J. Boucquet, een huisvriend zijns vaders, zich op weg naar Antwerpen om daar bij de Predikheeren te worden ingekleed. ²⁾ Later werd zijn voorbeeld gevolgd door zijn broeder Jacobus, die eveneens bij de Dominicanen te Antwerpen intrad, echter niet, zooals Michaël, priester geworden is, maar convers of leekbroeder. ³⁾

Nicolaas en Christina traden in het huwelijk; de overige kinderen bleven waarschijnlijk ongehuwd.

Omstreeks 1595 — een tiental jaren dus na den dood der moeder — verlieten vader en kinderen de stad 's-Hertogenbosch en vestigden zich om wille hunner nering in de groot-

¹⁾ De Bossche bisschopszetel was sinds den dood van Laur. Metsius op 18 Sept. 1580 vacant gebleven. Lindanus vertrok uit 's Bosch 24 Nov. 1583; v. Zuylen, *Inv. der Arch. v. d. stad 's-Hertogenbosch*, II 1042.

²⁾ Het lijkt ons niet waarschijnlijk (hoewel niet onmogelijk), dat hij, nog geen 16 jaren oud, ook de twee hoogste klassen te 's Bosch (de quarta en tertia), waar de filosofie geleerd werd, toen reeds zou doorloopen hebben.

³⁾ Volgens het *Necrol. Conv. Antwerp.* (hs. in Predikheerenklooster te Gent) moet fr. Jacobus gestorven zijn na 1638 en heeft in hetzelfde convent te Antwerpen ook geleefd een tweede Michael Ophovius (denkelijk een achterneef van den Bisschop) „sacerdos, prædicator et confessarius”; deze deed er zijn professie 1 Dec. 1665 op 20-jarigen leeftijd en stierf 5 Nov. 1674 (*Verzameling der Graf- en Gedenkschriften van de Prov. Antwerpen*) V, 128.

handelsstad Antwerpen, waar de vader stierf, vermoedelijk in 1598. ¹⁾

„Natus zelotissimis pro defensione ecclesie parentibus”, schreef Michaël in 1625 van zich zelf. 't Was inderdaad een echt-godsdienstige familie, zoowel kinderen als ouders. Slechts enkele aanhalingen uit de hiervoren besproken getuigenissen:

J. van Straatsburg verklaart van beide ouders: „quos vidit semper catholicos . . . et honestos etiam fuisse cives”; C. Pontanus: „ait se novisse fratrem praedicti fr. Michaëlis Ophovii, quem audivit fuisse valde zelosum catholicum, sicut et ejus parentes”; J. Cabiliau: „affirmat se non novisse patrem et matrem praefati fr. Ophovii, sed bene duos ejus fratres saeculares et unum religiosum ejusdem conventus et Ordinis ²⁾, eosque fuisse valde catholicos”; Th. Bollardus: „respondit se non novisse parentes fr. Mich. Ophovii, sed bene tres ejus fratres, quorum unum religiosum S. Dominici, et unam ejus sororem Antverpiae, qui sunt omnes valde catholici et honesti”; J. Boucquet: „parentem praefati fr. Michaelis novit et vidit valde catholicum et probum ac honestum mercatorem linorum” ³⁾. Het voornaamste getuigenis achten wij evenwel de akte van burgemeesters en magistraat van 's Bosch, waarbij vier der aanzienlijkste Bossche burgers, die Ophovius' ouders zeer goed gekend hadden, den vader noemen „virum integrae famae et probitatis ac orthodoxae Romanae Fidei sincerum et zelosum cultorem” en de moeder kwalificeeren als eene „uxor vere catholica ac pia”. ⁴⁾

¹⁾ Nicolaas en Johannes, zonen van Hendrik Peterssen van Ophoven, verkoopen voor zich en voor de overige erfgenamen van genoemden Hendrik eene grondrente uit goederen onder Udenhout bij Bossche Schepenakte van 22 Sept. 1598 (*Prov. Gen. v. K. en W. in N.-Br., Oork. No 130*). Johannes van Ophoven vinden wij later niet meer vermeld; waarschijnlijk is hij betrekkelijk jong gestorven

²⁾ Het woord „saeculares” vertalend met „prêtres séculiers”, laat Jadin hier Cabiliau geheel ten onrechte zeggen, dat hij gekend had „deux de ses frères prêtres séculiers et un dans l'Ordre” (*Bull. Inst. Hist. p. 183*). Jadin maakte nog meer andere fouten in de weergave der stukken uit het informatie-proces van Ophovius.

³⁾ *Proces. Vesc. fo 277v, 281r, 282r, 283r, 284v.*

⁴⁾ Zie *Bijlage II, A.*

Het geheele leven van onzen Michaël, van geboorte tot dood, verliep tijdens den Tachtigjarigen Oorlog. Het kan niet anders, of de groote oorlogsfeiten met de daarmede gepaard gaande gebeurtenissen op politiek en kerkelijk gebied moeten hem reeds als knaap en jongeling te 's-Hertogenbosch en Antwerpen — steden midden in het oorlogstooneel en zelf voortdurend vol krijgsumroer en politiek-religieus gewoel — fel geïnteresseerd en bewogen hebben.

Toen de Hertog van Parma de stad Antwerpen 17 Aug. 1585 veroverd had en de Katholieke godsdienst er weer hersteld was, is Ophovius de eerste, die er bij de Predikheeren als novice werd aangenomen. ¹⁾ Na er 18 Oct. 1586 zijn professie gedaan te hebben, studeerde hij er filosofie en korten tijd nog theologie. Door den bisschop van Antwerpen, Livinus Torrentius, werden hem te Antwerpen 11 Maart 1588 de Mindere Orden en 17 Maart 1590 het Subdiaconaat toegediend. ²⁾ Daar hij in die eerste studie jaren bewijzen gaf van groote talenten en zijn vader wel de kosten van hoogere studiën op zich genomen zal hebben, werd hij als Subdiaken door zijn Overheid gezonden naar het Dominicanerklooster te Leuven, om daar in het studiehuis der Orde, verbonden aan de beroemde Leuvensche Universiteit, zijn filosofische en theologische studiën voort te zetten.

Zijn verblijf te Leuven meenen wij te moeten bepalen van 1590 tot 1596 of '97. Jan van Strijen, die benoemd was tot bisschop van Middelburg, maar zijn bisdom niet in bezit kon nemen, wijdde hem te Leuven 30 Maart 1591 tot diaken en 13 Maart 1593 tot priester. ³⁾ Nog diaken zijnde, werd Ophovius, ter gelegenheid van het Provinciaal Kapittel der Predikheeren te St. Omer in 1592, aangesteld als lector in het

---

¹⁾ *Oratio funebris* p. 13; Oph. zegt het zelf ook in een brief van 15 Maart 1625: „primus, anno ætatis 15, post restitutam fidem Antverpiæ habitum Ordinis suscepi.”

²⁾ Zie *Bijlage II, B*.

³⁾ Jan v. Strijen was sinds 1586 president van het Koninklijk College te Leuven; *Reusens, Documents relatifs à l'Hist. de l'Université de Louvain* III 371, '72.

Leuvensch studiehuis ¹⁾ en hij bleef dat tot 1596 of '97; hij doceerde er de filosofie en op 't laatst waarschijnlijk een tijd lang de theologie. Ondertusschen bleef hij zijn eigen universitaire theologische studie — al zij het vermoedelijk vrij onregelmatig — voortzetten. Ook trok hij na zijn priesterwijding, tusschen zijn studies en lessen in en tijdens zijn vacaties (van Juli tot October), er meermalen op uit om in of rondom Leuven, Antwerpen of 's Bosch zich te wijden aan de practische zielzorg, preekbeurten te vervullen enz. ²⁾ „Praedicationi per 30 et amplius annos insudavi”, schreef hij in een brief van 15 Maart 1625.

Ten jare 1597 werd hij naar Bologna gezonden ³⁾, waar hij aan de Hoogeschool der Predikheeren zijn theologische studies nog gedurende twee jaren vervolgde en ze op 15 Oct. 1599, na een examen en openbare les, met het behalen van den graad van Lector Philosophiae et Theologiae bekroonde. ⁴⁾ Dan begaf hij zich nog voor een korten tijd naar Rome, waar de Ordegeneraal Hypolitus Maria Beccaria de Monte Regali hem op 23 Dec. d. a. v. den titel van Licentiaat in de Theologie toekende ⁵⁾, en keerde vervolgens terug naar Antwerpen, waar hij in den beginne van 1600 zal zijn aangekomen.

Naar het getuigenis van zijn lijkredenaar Choquet zette hij zich, na zijn terugkomst uit Italië, te Antwerpen aanstonds met grooten ijver aan den arbeid voor het heil der zielen door het houden van vurige en vruchtbare volkspreeken, biechthooren en het bezoeken van onverschillig

¹⁾ *Moulaert* p. 1.

²⁾ Het Provinciaal Kapittel, gehouden te Atrecht in 1599, gaf aangaande de Leuvensche studenten deze ordinatio „Ut omnem Patribus Lovaniensibus de studentibus conquerendi causam auferamus, ordinamus quod studentes tertiam partem lucri, quod ex vicinis parochiis seu praedicatione, seu missam celebrando faciant, in conventus usum referre tenebuntur” (*Act Cap. Prov.* in klooster Gent). Een bewijs, dat de paters-studenten nog al vaak uitgingen om te preeken enz

³⁾ Wellicht was hij in 1596 van Leuven naar Antwerpen teruggekeerd. Van uit Antwerpen vermoedelijk zal hij in 1597 naar Bologna vertrokken zijn.

⁴⁾ *Zie Bijlage II, C.*

⁵⁾ *Zie Bijlage II, D.*

welke zieken. ¹⁾ Meer bijzonder wordt hij door Choquet geprezen als bevorderaar van het rozenkransgebed en als Prefect der te Antwerpen bestaande Broederschap van den Naam Gods en den Rozenkrans, welke prefectuur hij met groote blijdschap („cum lætitia lubensque”) had aangenomen ²⁾.

Doch iemand met nog grooter gezag dan Choquet valt er aan te halen, waar het gaat over Ophovius' ministerie te Antwerpen, na zijn terugkeer uit Italië, nl. de toenmalige bisschop van Antwerpen, Willem van Bergen. In een getuigschrift, door hem gegeven op Witten Donderdag (19 April) 1601, prijst hij Ophovius niet alleen als religieus om zijn voorbeeldig leven in het Antwerpsch convent „sub superiorum suorum obedientia et reformata religionis regula” ³⁾, maar ook als een geleerden, degelijken en onvermoeiden volkspredikant, die in de kloosterkerk en zeer dikwijls ook in de kathedraal en de andere parochiekerken der stad optrad, vaak zelfs tweemaal op een dag, en onder grooten toeloop des volks ⁴⁾. Ook van zijn verderen arbeid, zooals ziekenzorg en biechthooren, gewaagt de Bisschop met grooten lof, daarbij als bijzonderheid mededeelend, dat hij van de Congregatie der Inquisitie de faculteit ontvangen had „absolvendi nimirum ab hæresi in foro conscientiæ et libros hæreticos legendi”; zie *Bijlage II E*.

Dit getuigschrift van Willem van Bergen moest onge-

¹⁾ *Oratio funebris* p. 12: „Ex Italia redux, continuo hac in urbe ad populum ardentis et frugiferas conciones habere, sacras hominum exomologeses excipere, quosvis egros promiscue enz.

²⁾ In 1615 telde die Broederschap méér dan 22000 leden; zie het verslag van bisschop Malderus over zijn bisdom Antwerpen in *Anal. Hist. Eccl. Belg.* I, 106.

³⁾ In het verslag, dat de Antwerpsche bisschop Miræus in 1607 over zijn bisdom uitbracht, leest men aangaande het Predikheerenklooster te Antwerpen: „quod a paucis annis multum est reformatum, habetque nunc viros insignes in pietate et doctrina et qui bonam in republica ista præstant operam”; *Anal. Hist. Eccl. Belg.* IX, 461.

⁴⁾ „Zelusum concionatorem” noemde Bollardus hem in 1626 en deze herinnerde zich nog, hoe Ophovius in zeker jaar te Antwerpen, gedurende den geheelen Vastentijd „laudabiliter et cum applausu” het woord Gods verkondigd had; *Proces. Vesc.* f° 284r. Volgens *Moulaert* p. 2 zou hij in dien tijd, behalve in Antwerpen, nog in verschillende andere steden gepreekt en gewerkt hebben, zooals in 's Bosch, Gent, Brussel en Mechelen.

twijfeld als geleidbrief dienen, daar Ophovius alsdan op het punt stond om als socius van een der Orde-definitoren naar Rome te reizen tot bijwoning van het Generaal Kapittel der Orde. Een bewijs, dat hij reeds in die dagen ook bij zijn eigen Orde-overheid zeer geacht was.

Niet lang daarna, op 29 October 1601, volgde zijn aanstelling tot „inquisitor hæreticæ pravitatis in Diocesi Antverpiensi”. Zij geschiedde door den Provinciaal Antonius Ruyskensvelt en zou door de latere Provinciaals nog viermaal, den laatsten keer in 1626, verlengd worden; zie *Bijlage II F*. Die vroegtijdige benoeming tot inquisitor, terwijl toch meerderen zijner Ordegenooten te Antwerpen ouder waren dan hij en onder hen zelfs Magisters Theologiæ, is alleen te verklaren, doordat zijn Overheid overtuigd was van zijn buitengewone talenten en Apostolischen ijver en bijzonder ook afwist van den bijval, dien hij had met zijne predikaties.

Ook in geschrifte uitte zich zijn apostelziel. Navolgende werkjes legde hij ter perse:

Regulæ confraternitatis nominis Jesu. Antverpiæ, Hier. Verdussen 1603.

D. Catharinæ Senensis Virg. SS^{mæ} O. P. Vita ac miracula selectiora formis æneis expressa. Antv. apud Philip. Gallæum 1603.

Het Leven ende de uyt-ghelesenste miraculen van S. Catharina van Siena, der Predik-heeren Oorden. Zonder drukkersnaam en jaartal.

Corte Verclaringhe van 't groot Jubilee. Antwerpen, Gheleyn Janssens 1603.

Vita et miracula S. P. Dominici, Prædicatorii ordinis primi institutoris.

Het Leven ende principaelste Miraculen van S. Dominicus, Fundateur der Predickheeren Orden. Zonder plaatsnaam, drukkersnaam en uitgever. ¹⁾

In het najaar van 1608 werd hij gekozen tot Prior van

¹⁾ *Ons Geestelyk Erf* VII 163, '64, waar men verdere bibliografische bijzonderheden vindt.

het klooster zijner professie te Antwerpen, waar hij later nog drie keeren als zoodanig zou herkozen worden.

Als Prior van Antwerpen zag hij zich al aanstonds voor de moeilijke taak gesteld, zijn klooster te herstellen van de groote schade, welke het tijdens de beeldenstormerij en de Calvinistische overheersching geleden had. Door zijn tactvol optreden wist hij den steun te verkrijgen der stadsregeering en met succes werd het restauratiewerk door hem ondernomen en, nog vóór zijn benoeming tot Bisschop, bijna geheel voltooid tot groote voldoening der stad ¹⁾).

Het koor der kerk, welks schoonheid men heden nog bewondert, liet hij geheel nieuw van den grond af opbouwen ²⁾).

Uit den tijd van zijn eerste prioraat te Antwerpen valt voorts nog aan te stippen, dat hij 29 December 1609, na voor vijf doctoren het gebruikelijk examen te hebben afgelegd, van den Generaal der Orde den titel van Magister (Doctor) Theologiae verwierf, welken titel hij door het Generaal Kapittel van Parijs in het daarop volgend jaar erkend zag ³⁾).

Nog was zijn eerste prioraat niet geheel ten einde — de priors der Predikheeren werden in dien tijd voor drie volle jaren benoemd, — toen hij 24 April 1611 in het Provinciaal Kapittel te Brussel tot Provinciaal der Nederlandsche Provincie gekozen werd ⁴⁾).

Ophovius was toen 41 jaren oud, in de volle kracht des levens, veelzijdig ontwikkeld, toegerust met de kennis van verscheiden talen, waaronder Spaansch en Italiaansch, in het bezit van hooge wetenschappelijke titels, het hoofd eener invloedrijke kloosterprovincie, kortom een man van beteekenis.

Zoals wij hiervoren mededeelden, werd hij reeds in 1601 door den bisschop van Antwerpen, Willem van Bergen, ge-

¹⁾ *Proces. Vesc.* f° 280r, *Bijlage II, G.*

²⁾ B. de Jonghe O. P. *Des(olata) Bat(avia) Do(minicana)* (Gent 1717) p. 121; *Graf- en Gedenkschr.* V, 175.

³⁾ *Reg. Litt. Magr. Ord.* IV, 51 f° 46, IV 55 f° 32.

⁴⁾ Toen hij als Antwerpsch Prior 6 Mei 1610 het Prov. Kapittel te Brussel bijwoonde, was hij tot definator gekozen.

prezen om den goeden reformatorischen invloed, die van hem uitging op het religieuze leven zijner medebroeders. Als Provinciaal zou hij in dat opzicht natuurlijk nog veel méér vermogen. Nog maar enkele dagen Provinciaal, werd hem uit Rome van zijn Generaal een schrijven, d.d. 3 Mei 1611, waarin deze hem opdroeg, om de reformatie der Nederduitsche Dominicaansche Provincie ter harte te nemen en bijzonder het voorschrift uit te voeren, volgens welk in elke Provincie één of meer kloosters moesten aangewezen worden, waarin de Orderegel op zijn strengst zou onderhouden worden ¹⁾). In de andere kloosters der Provincie mochten verschillende verzachtingen worden toegestaan, zooals in het dagelijksch vleeschderven en het onderhouden van het nacht-officie, doch in een paar kloosters moesten de oude constituties volgens evenbedoeld voorschrift, dat op de Algemeene Kapittels voortdurend herhaald werd, zonder dispensatie onverkort gehandhaafd blijven. Vandaar dat in deze kloosters altijd een uitmuntend en ijverig kloosterling tot Prior moest aangesteld worden. Dat de kloosterlingen er veelal niet erg op gesteld waren, dat hun klooster werd aangewezen voor de onderhouding van den Regel-op-zijn-strengst, en dat van hunnen kant bedoeld voorschrift wel eens hevigen tegenstand ondervond, valt gemakkelijk te begrijpen.

Wat nu de Belgische Provincie betrof, waren ter strikte observantie der Constituties aangewezen het klooster te Rijssel voor de Waalsche en dat te Brussel voor de Brabantsche Natie. 't Was Ophovius vooral, die, als Provinciaal, bewust voorschrift in beide kloosters ten uitvoer had te leggen. Te Rijssel schijnt hij al spoedig en met succes zijn taak volbracht te hebben. ²⁾ In het Brusselsch klooster stiet hij echter op zoo-veel tegenkating, dat het hem niet gelukte er de bedoelde hervorming tot stand te brengen, althans niet definitief; wel legde

---

¹⁾ *Reg. Litt. Magr. Ord. IV 56* (niet gefolieerd), J. Arts, *l'Ancien Couvent des Dominicains à Bruxelles* (Gand 1922) p. 80.

²⁾ De reformatie van het klooster te Rijssel werd hem 20 Juni 1611 door den Generaal opgedragen; *Reg. Litt. Magr. Ord. IV 56* f° 92v.

hij er den grondslag voor, doch een kwart eeuw zou voorbijgaan, eer de hervorming er voor goed zou aangenomen worden. Ook in andere kloosters der Provincie zal de Provinciaal Ophovius bij zijn streven om er het religieuze leven, zoo noodig, op hooger peil te brengen, gewis heel wat moeilijkheden hebben moeten overwinnen. 't Zou ons onmogelijk zijn, zijn reformatorischen arbeid ten opzichte van elk klooster afzonderlijk na te gaan; wij kunnen ons echter beroepen op iemand, die met de Dominicaansche geschiedenis in Belgenland best op de hoogte is. Dr. Alb. de Meyer O. P. te Brussel schreef ons nl.: „P. Ophovius heeft de reform wijs en voorzichtig ingebracht in alle kloosters, alhoewel hij het zelf niet beleefde, door de puike jeugdige fraters en paters der Provincie naar de gereformeerde kloosters van Frankrijk en Italië tot studie te sturen; deze, in de Provincie teruggekomen, werden priors en als dusdanig goede leiders en reformators.” 't Was dus niet zonder reden, dat Carolus Pontanus in 1626 Ophovius noemde „quasi Ordinis sui reformator”.¹⁾

Als kloosterreformer zal hij zich bijzonder hebben doen gelden op tijden, dat hij als Provinciaal in de verschillende kloosters op visitatie kwam. Dat van Gent visiteerde hij in 1611, bij welke gelegenheid hij verzocht, dat Pater Bernardus van Goes, die als rector van het Dominicanessenklooster te Wijk-bij-Duurstede zooveel ondervonden had, zijn eigen levensgeschiedenis voor het nageslacht op schrift zou stellen.²⁾ In het Dominicanessenklooster van Auderghem bij Brussel, dat hij 19 September van datzelfde jaar bezocht, gaf hij een paar verordeningen aangaande het zingen van het Dies Irae en het houden van zekere Processie, waarbij het Libera moest gezongen worden, waaruit blijkt, dat ook de H. Liturgie zijn aandacht had.³⁾

¹⁾ *Proces. Vesc.* f° 281^r.

²⁾ Verschillende stukken dier levensgeschiedenis zijn door Bern. de Jonghe O. P. opgenomen in zijn *Des. Bat. Dom.*; zie *Arch. Aartsb. Utrecht XIV*, 60 vv.; J. Arts, *De Predikh. v. Gent* (Gent 1913) p. 282, '83.

³⁾ *Den Boeck van de Kantoresse*, handschr. in Kon. Bibl. Brussel N° II, 1720 f° 37^v.

Als Provinciaal zal hij ook meermalen een bezoek gebracht hebben aan het klooster in zijne geboortestad 's Bosch.¹⁾ Op Zondag 13 Mei 1612 woonde hij er het Provinciaal Kapittel bij²⁾, bij welke gelegenheid de stad volgens de burge-meestersrekening van dien tijd 102 gl. 12 st. betaalde, „ter cause van wynen en oncosten, gedaen in 't convent van de Predicheeren, in 't willecom heyten den Eerw. Heer, Magister noster, heer Michiel van Ophoven, Provinciael van de Predicheeren”³⁾. „Magister noster”, een teeken, dat de stad op hem, als haren zoon, fier ging.

Tijdens zijn Provinciaalaat woonde Ophovius minstens twee Generale Kapittels bij, dat van Parijs in 1611, waar hij kennis maakte met den bekenden kloosterreformer in Frankrijk, den dominicaan Sebastiaan Michaelis⁴⁾, en dat van Rome, begonnen Pinksterzaterdag 9 Juni 1612.

Toen hij binnenkort zou vertrekken ter bijwoning van laatstvermeld Kapittel, schreef de Pauselijke Nuntius te Brussel, Guido Bentivoglio, 24 April 1612, aan den Kardinaal-Staatssecretaris te Rome, Scipione Borghese, een briefje, waaruit blijkt, hoe hoog de Antwerpsche Provinciaal bij den Nuntius stond aangeschreven. Het Italiaansch briefje luidt vertaald⁵⁾:

Binnen weinige dagen zal P. M. Ophovius, Provinciaal der Dominicanen in deze streken, van hier moeten vertrekken om te Rome het algemeen Kapittel zijner Orde bij te wonen. In dezen geestelijke zijn eigenschappen vereenigd, welke evenzeer achtung als hoogen lof verdienen, zoowel om zijn grooten ijver voor alles wat onzen godsdienst betreft, als om de goedheid en geleerdheid, waarmede hij is begiftigd.

¹⁾ Zelf getuigt hij (in 1631), dat hij als Provinciaal „de merkwaardigste steden der zeventien Provinciën der Nederlanden doorwandelde”; zie *Moulaert*, p. 11.

²⁾ *Des. Bat. Dom.*, p. 93; G. A. Meyer, *Chronicon Conv. Buscod. Ord. Præd.* [1908] p. 221.

³⁾ v. Zuylen a. w. p. 1204.

⁴⁾ *Moulaert*, p. 3.

⁵⁾ Dr. Cornelissen, *Romeinsche Bronnen voor den Kerk. Toest. der Nederl. onder de Apost. Vicarissen 1592—1727*, Dl. I, 1592—1651 ('s Hage 1932) N° 232. Wij zullen dit werk verder aanhalen als *Rom. Br.*

't Zal gemakkelijk zijn, dat hij voor enkele aangelegenheden de hulp kan inroepen van U. E., aan wien als protector der Orde en tevens dezer gewesten het niet noodig is, de verzoeken, welke door hem kunnen gedaan worden, aan te bevelen. Niettemin heb ik het overeenkomstig de plichten van mijn ambt gerekend, aan U. E. te laten weten, wat ik weet van de hoedanigheden van dezen geestelijke, welke mij den moed geven U te verzoeken, hem zeer gunstig gezind te willen zijn, verzekerd dat hij niets zal voorleggen, wat niet strekt tot den dienst van God. —

Twee dagen na datum van bovenstaand briefje reiken burgemeesters en senatoren der stad Antwerpen hem het schitterend getuigschrift uit (dat in 1626 tijdens het proces zijner benoeming tot bisschop nog zou worden overgelegd), waarin zij verklaren, dat hij sinds meerdere jaren op de voortreffelijkste wijze zijn heilig ministerie ten dienste van allen uitoefent en waarin zij hem en zijne Antwerpsche medebroeders beschrijven als „dappere soldaten van Christus en verkondigers van het woord Gods”, die zoo noodig zelfs dagelijks ter verdediging des Geloofs uittrekken naar de Noordelijke Provinciën, niettegenstaande strenge plakkatens en gevaren voor lijf en goed. ¹⁾

Na het lezen van dergelijke lofspraken, kan het ons niet verwonderen, dat de naam van Ophovius in dien tijd al eens genoemd werd, als er sprake was van het bezetten van een vacante bisschopszetel, gelijk in 1613, na den dood van Jan Vischer, bisschop van Yperen († 5 Aug. 1613), toen o. a. ook de Provinciaal Ophovius op de kandidatenlijst werd geplaatst. ²⁾

Als kloostervisitor zal Ophovius het vermoedelijk nooit zoo druk hebben gehad als in evenvermeld jaar, toen hij op last van den Generaal verslag moest uitbrengen over den toestand der geheele kloosterprovincie, over het aantal kloosters, religieuzen, noviciaten, studiën enz. ³⁾

¹⁾ Zie *Bijlage II, G.*

²⁾ *Anal. Hist. Eccl. Belg.* I, 421, '22.

³⁾ Brief van den Generaal d.d. 16 Maart 1613, die naar al de Provinciën gezonden werd: *Reg. Litt. Magr. Ord.* IV, 58 f° 30r.

Bijzonder verdienstelijk maakte hij zich als Provinciaal voor het Hooge-studiën-college zijner Orde in de Universiteitsstad Douay, dat, door de wangunst der tijden vervallen, door hem uit zijn verval hersteld werd. ¹⁾ Behalve wellicht het klooster zijner professie te Antwerpen, had intusschen geen enkel klooster zoozeer zijne genegenheid als het vicariaat te Lier. Dit vicariaat was eene geheel nieuwe stichting, die door hem zelf in 1612 begonnen werd. ²⁾ Op 19 Nov. 1614 genoot hij de eer in tegenwoordigheid van Malderus, bisschop van Antwerpen, de eerste plechtige H. Mis op te dragen in de kapel van het vicariaat, bestaande uit een paar huiskamers, die hij voorloopig tot kapel had laten ombouwen. ³⁾ De openbare kloosterkerk, de z. g. kluizekerk te Lier, had evenwel zijn voorliefde; deze toch bezat twee mirakuleuze Lieve-Vrouwebeelden, waarvoor hij groote devotie koesterde. ⁴⁾ Nooit of zelden zou hij te Lier komen — en hij kwam er dikwijls — of hij zou er een bezoek brengen aan de kluizekerk.

Naast den bloei zijner Orde, ging hem bovenal de zielzorg in de Noordelijke Nederlanden, de z. g. Hollandsche Missie, ter harte.

Reeds in 1601, toen hij als socius het Generaal Kapittel te Rome bijwoonde, had hij de gelegenheid waargenomen om bij Paus Clemens VIII de belangen der Missie in Holland te bepleiten. ⁵⁾ Tot de Antwerpsche Dominicanen, die reeds in dien tijd, of althans niet lang daarna, in de Noordelijke Nederlanden op missie gingen, zal zeker de jonge, vurige pater Ophovius meermalen behoord hebben. Tijdens zijn verblijf te Rome, in 1612, ging hij andermaal bij den Paus op

¹⁾ Foppens, *Hist. Episc. Sylvæd.* (1721) p. 105. Door toedoen mede van Ophovius schonk Philippus Garrel, Benedictijnerabt van St Vaast te Atrecht, 4000 gld. voor het college, *Acta Cap. Prov. Maastricht.*

²⁾ R. Rommens, *De Predikheeren en de Kluizekerk te Lier* (1888) p. 17 vv. Reeds tijdens zijn prioraat van Antwerpen had Ophovius zich beijverd voor de Liersche stichting, welke geheel afhankelijk was van het klooster te Antwerpen.

³⁾ *Chron. Conv. Lyr.* (handschrift in klooster Leuven); *Rommens a. w.* p. 21, 22.

⁴⁾ *Des. Bat. Dom.*, p. 123.

⁵⁾ *Rom. Br.*, p. 334.

audiëntie, toen bij Paulus V, en behandelde met hem, naar eigen getuigenis, „gravissima negotia”, waaronder wij wel op de eerste plaats het missiewerk in de Noordelijke Nederlanden te verstaan hebben. ¹⁾ Dat in die dagen zoo'n groot aantal Dominicanen uit de kloosters van Brabant en Vlaanderen (Gent, Brussel, en vooral Antwerpen) heimelijk in de Noordelijke Provinciën werkzaam waren, was ongetwijfeld grootendeels aan Ophovius te danken. In zijn onderhoud met Paus Paulus V zal hij dus zeker over hun werkzaamheden gesproken hebben, maar bijzonderheden van dat onderhoud zijn ons niet bekend.

Wel weten wij, dat hij, alsdan te Rome zijnde, van het Generaal Kapittel verlof kreeg tot verkooping der gouden en zilveren vaten, welke de Dominicanermissionarissen, bijzonder Petrus Berzius van het klooster te 's Bosch, hadden weten te redden uit hun opgeheven Noordnederlandsche Ordekloosters en over te brengen naar hun kloosters in het Zuiden. De gelden, welke die verkoop zou opbrengen, zouden belegd worden tot onderhoud der Paters en Zusters, die uit Holland en Zeeland verdreven waren en nu in België vertoefden. Deze gelden zou men echter niet mogen vervreemden, wijl ze aan de Noordnederlandsche kloosters bij hun eventueele herstelling zouden teruggegeven worden. ²⁾

Omstreeks den tijd dat zijn Provinciaalaat in 1615 ten einde liep, werd Ophovius door de Romeinsche Congregatie der Propaganda tot haren commissaris en tot Prefect der Dominicaansche Missie in Holland aangesteld. Als zoodanig zou hij tot aan zijn gevangenneming in 1623 van uit Brabant

¹⁾ Zijn voornemen om te Rome de Hollandsche Missie te bespreken, schemert duidelijk door in het getuigschrift der stad Antwerpen en in verband daarmede ook wel eenigszins in het briefje van den Nuntius aan den Kardinaal-Staatssecretaris, (zie hiervoren blz. 29 vg.).

²⁾ Door toedoen der Missionarissen konden vele kerkornamenten, gewaden, handschriften en boeken, zooals uit de Dominicanessenkloosters te Wijk-bij-Duurstede en te Westroyen bij Tiel, naar 's Bosch of verder naar Antwerpen in veiligheid worden gebracht. Zoo werden in Augustus 1613 op last van Ophovius 13 kostbare koorboeken naar het klooster te Antwerpen gezonden; *Arch. Aartsbisd. Utrecht*, VI 169 vv., XIV 60.

de leiding hebben over zijn medebroeder-missionarissen in Holland. ¹⁾

Ook dezen nieuwen post, welke hem stellig uiterst welgevallig geweest moet zijn, bekleedde hij met eere, want men mag hem gerust op zijn woord gelooven, als hij in 1625 aan den secretaris der Propaganda kort en bondig schrijft: „Missionem Prædicatorum ad Hollandiam et patrias rebelles viriliter sum prosecutus”.

Zelf als missionaris, althans voor langen tijd, naar Holland te trekken, was hem in deze jaren vermoedelijk niet gegund. ²⁾ Zijn groote gaven en talenten maakten hem voor de invloedrijke Predikheerenorde in de Zuidelijke Nederlanden en in de toenmalige tijdsomstandigheden schier onmisbaar. Als Provinciaal 10 Mei 1615 afgetreden, werd hij niet lang daarna tot Vicaris-Provinciaal voor Brabant, Holland en Zeeland aangesteld en op 13 Juni 1616 daarbij nog tot Prior van het klooster te Leuven. ³⁾ Deze laatste waardigheid behield hij slechts tot in 1617, in welk jaar hij wederom naar Antwerpen geroepen werd om er Boucquet als Prior op te volgen. ⁴⁾ Toen de drie jaren van zijn tweede

---

¹⁾ Tijdens zijn gevangenschap werd hij als Commissaris der Propaganda en als Prefect der Hollandsche missie vervangen door Jacobus (de) Brouwer. Volgens B de Jonghe O. P., *Belgium Dominicanum* (1719) p. 229 en *N. N. Biogr. Wdb* I, 481 zou Brouwer (eerst) in 1631 tot Commissaris der Propaganda benoemd zijn.

²⁾ Het meer aangehaald getuigschrift der stad Antwerpen van 26 April 1612 schijnt er op te wijzen, dat hij omstreeks dien tijd nog minstens nu en dan naar Holland ging ter geloofsverkondiging. Zeker zal hij als Prefect dikwijls een bezoek gebracht hebben aan zijn ordegenooten, werkzaam in de Noordnederlandsche provincien. „Hij doorliep al deze Provintien, om de missionarissen in hunne bediening aan te moedigen, of om zelf de geloovigen in dit ongelukkig land te ondersteunen, te troosten, of in hunnen nood bij te staan”, schrijft *Moulaert*, p. 4.

³⁾ Als „Prior Lovaniensis ac per Brabantiam, Hollandiam et Zelandiam Vicarius-Provinctialis” gaf hij 18 Sept 1616 aan Willem van Oonsel O. P. verlof tot uitgave van het boekje „Consolatorium Animæ” (*Ons Geestelyk Erf* VII, 246). Als Vicaris-Provinciaal voor Brabant, Holland en Zeeland had hij in plaats van den Provinciaal, maar in ondergeschiktheid aan dezen, de Orde in die streken feitelijk te besturen.

⁴⁾ In 1615 was hij de vicaris van Boucquet geweest tijdens diens reis naar Rome, *Liber Professionis Conv. Antv* (hs in klooster Gent), *Anal. Ord. Præd.* 1896, p. 566 vv.

prioraat te Antwerpen omgingen, gaf de Generaal der Orde, Seraphinus Secchi, op verzoek van den Provinciaal Joannes des Loix, op 13 April 1620 aan het convent van Antwerpen verlof, om prior Ophovius te herkiezen. ¹⁾ Alsdan begon bijgevolg zijn derde prioraat te Antwerpen, dat zou duren tot aan zijn gevangenneming in 1623.

Die prefectuur over de Noordnederlandsche Dominicaner-missie moet hem intusschen heel wat werk en last veroorzaakt hebben. De missioneerende Paters waren voortdurend omringd van allerlei gevaren, niet alleen lijfsgevaren van den kant der Staatsche gerechtsbeambten en soldaten, maar van velerlei andere perikelen, die van zelf voortsproten uit de geheel ongewone vrijheid, welke zij daarginds in Holland genoten, uit hun rondtrekken in wereldsche kleederen van de eene plaats naar de andere, uit hun voortdurend schuilgaan, nu hier, dan daar, in de woningen der katholieke burgers bij dag en nacht. Het ligt dus voor de hand, dat de taak van een Prefect, die het noodige toezicht over hen moest uitoefenen, niet bepaald gemakkelijk was. Het was dan ook wel om hem als Prefect over de Predikheeren-missie nog grootere zeggenschap te geven, dat hij op het Provinciaal Kapittel van Maastricht, 24 April 1619, voor geheel Noord-Nederland tot Vicaris-Provinciaal werd aangesteld; zie *Bijlage II H*.

Ook stond hij als Prefect in aanhoudende correspondentie met de Propaganda te Rome en de Nuntiatuur te Brussel en dat niet enkel over zaken, welke direct de Missie aangingen, maar ook wel over aangelegenheden, die daarmede slechts in de verte verband hielden. Toen b.v. in het begin van 1619 het gerucht ging, dat de Hollandsche Contra-Remonstranten ook de Katholieken op hun Synode van Dordrecht zouden hebben uitgenoodigd, moest hij den Nuntius te Brussel Lucio Morro daarover nadere inlichtingen verschaffen. ²⁾

Teekenend voor zijn activiteit en offervaardigheid is het

¹⁾ *Reg. Litt. Magr. Ord.* VI, 62 f° 181r.

²⁾ *Rom. Br.* N° 326, '27.

feit, dat hij op voorschrift van Antonio Albergati, Nuntius te Keulen, met groote kosten en bijna zonder eenige vergoeding, nagenoeg een jaar lang voorzag in het onderhoud van twee gewiekste Dominicaantjes, die op slimme manier, hoewel niet zonder groot gevaar, al de handelingen van genoemde Synode (1618—'19) wisten op te teekenen en wekelijks naar Rome over te brieven. ¹⁾

Niettegenstaande hij derhalve als Vicaris-Provinciaal voor Noord-Nederland en als Prefect der Dominicaansche Nederlandsche Missie en als Prior van het klooster te Antwerpen ontzaglijk veel werk gehad moet hebben, zou hij nog een nieuwen zwaren last op zich nemen, de missieering namelijk van Denemarken, Holstein en omliggende andere Noordsche landen. In overleg met de Propaganda werd hem deze nieuwe taak in 1622 door den Nuntius te Brussel Guidi del Bagno opgedragen en met grooten moed, „magno animo”, gelijk hij zelf wederom getuigt, nam hij ze aan. Hij begon met twee Paters ter verkenning naar de nieuwe missie te zenden, t.w. Jacobus (de) Brouwer en Nicolaas Jansenboy, die zich 9 Juni 1622 te Antwerpen inscheepten voor Denemarken.

Over het verloop en de resultaten dezer missie verwijzen wij den lezer naar het artikel van G. A. Meyer O. P. over de Gebroeders Jansenboy in *De Katholiek* Dl. 149 blz. 259 vv.

II. Ophovius' Gevangenschap.

Wij komen nu aan de meest vernederende, maar zonder twijfel kostbaarste periode uit Ophovius' leven: zijn gevangenschap.

Zijn oudste broer Nicolaas, koopman te Antwerpen, stierf

---

¹⁾ Zie Ophovius' brief van 15 Maart 1625 aan den Secretaris der Propaganda (*Rom. Br.*, N° 407). Een dier paters zal geweest zijn Mathias Heyhus, die 3 April 1619 uit Dordrecht een brief aan Oph. schreef, voornamelijk over het proces van Oldenbarnevelt (Dr. G. Brom, *Archivalia in Italia* I, N° 2593). Over de belangstelling van Katholieke zijde voor de Synode van Dordrecht, zie *Nederl. Arch. v. Kerkgeschiedenis*, XXVIII, 3 vv.

aldaar 7 Aug. 1622, zijn vrouw Henrica Aerts van den Hommelegen, met verscheiden minderjarige kinderen in zeer treurige finantieele omstandigheden achterlatend ¹⁾.

Prior Ophovius werd benoemd tot oppervoogd over de vaderlooze weezen, wier ongelukkig lot hem zeer ter harte ging. Het voogdijschap was hem dan ook geen sine-cure; tot aan zijn dood toe was het hem een bron van veel zorg, kammernis en verdriet.

Om in de nalatenschap zijns broeders het een en ander te regelen, zou hij zich in het begin der maand Februari 1623 naar 's-Hertogenbosch begeven. Vermoedelijk bij gelegenheid, dat hem het noodige paspoort voor die reis bezorgd werd, gaf de Aartshertogin hem een netelige zaak in opdracht. De Staatsche gouverneur van het stadje Heusden, met name Willem Adriaan van Horne, heer van Kessel, stond wankelachtig in politieke gezindheid — zoo meende Hare Hoogheid — en hij zou genegen zijn om de partij des Konings te kiezen. Zij had zulks vernomen uit brieven, haar vertoond door Godfried van Horne te Geldrop, die een oudere broer (vermoedelijk een bastaard-broer) was van den Heer van Geldrop, Amand van Horne ²⁾ en een ver familielid van genoemden gouverneur. Als nu de Prior in 's Bosch zou komen, moest hij eens doorreizen naar Heusden en daar een poging wagen om dien gouverneur over te halen tot den dienst zijns konings.

Als gehoorzaam dienaar en vurig patriot nam Ophovius de opdracht van Hare Hoogheid aan. Te 's Bosch 10 Febr. 1623 aangekomen ³⁾, heeft hij daar den gouverneur Antonie Schets van Grobbendonk vermoedelijk in het plan ingewijd met het

¹⁾ Vgl. *B. B.* XIII 55 v.v. Nicolaas van Ophoven werd in het klooster der Predikheeren te Antwerpen begraven; *Graf en Gedenkschr.* V 137.

²⁾ Deze laatste was proviandmeester der koninklijke legers en lid van den Oorlogsraad te Brussel; Goethals, *Maison de Hornes*, p. 266, '67.

³⁾ De Bossche stadsrekening van dien tijd heeft dezen post van uitgave: „Item 3 Martii, bij acte in date 10 Febr. 1623, aen F. van Bree ter cause van 25 potten rijnsen wijn tot willecom van den Eerw. heer Michiel van Ophoven, doctor inder Gotheyt, betaelt 22 gl. 10 st.: v. Zuylen, *Inv. der Archieven v. d. stad 's-Hertogenbosch* II, 1304.

oog op een eventueele overgave van Heusden, om zich vervolgens naar laatstgenoemde stad te begeven.

Onder de geschiedschrijvers, die den z. g. aanslag op Heusden verhalen, is — naar wij meenen — de oudste en tevens de uitvoerigste Pieter Bor, wiens verhaal luidt als volgt ¹⁾:

„In den jare 1623 heeft de Eertshertoginne van Brabant Isabelle Clara Eugenia een geestelick man, prior van de Preeckheeren tot Antwerpen, gheenoemt Michiel van Ophoven, out omtrent 48 jaer ²⁾, gheboren van 's Hertogenbosch (dewelcke wilde reysen naer 's Hertogenbosch om de saecken van sijn afghestorven broeders sterfhuys te verrichten) last ghegeven om vorders te reysen tot Heusden omme metten Heere van Kessel, gouverneur van deselve stadt, te besluynen seeckeren aenslach, dat de Heere Willem de Hornes Baron van Kessel de voorsz. stadt ende het casteel van Heusden soude overleveren in handen van Hare Hoocheyt, volgende hetgene dat Monsieur de Hornes, een bastaertneve van den Heere van Kessel, die langhe tijt onder hem binnen Geertruydenberge gelegen ³⁾ ende nu tot Geldrop woonde, mette Eertshertoginne ghehandelt hadde, alsof hy daertoe last van den voornoemden Heere van Kessel hadde ghehad, daertoe hy eenighe brieven (maer waeren gecontrefeyt) hadde vertoont, sulcx dat hy de Eertshertoginne wijs gemaect hadde, dat de Heere van Kessel wel te induceren was om soo een stuck in 't werck te leggen, soo datter niet resteerde dan hem de belooninge ende ver-eeringhe te verseeckeren ende den handel te besluynen. De voorsz. prior dan, van de Eertshertoginne desen last hebbende om hiervan een vast ende eyntelick beslyt te maeken, ende binnen 's Hertogenbosch ghecomen zijnde, heeft paspoorte versocht om tot Heusden voor vijf of ses daghen te comen omme zijne particuliere affairen aldaer te verrichten, dewelcke vercregen hebbende in sulcker forme als die anderen verleent wert, is derwerfs gereyst ende heeft den Heere van Kessel aengesproocken, in presentie van eenen anderen, van de ver-

¹⁾ Bor, *Beschrijvinghe van 's-Hertogenbosch* [1630] p. 147, '48.

²⁾ Dit is onjuist: hij was 5 jaren ouder.

³⁾ Willem Adriaan van Horne vonden wij als gouverneur van Geertruidenberg vermeld in de stadsrekening van Helmond 1608—'09, waar sprake is van een proces, dat hij toen voerde tegen Hilvarenbeek, Goirle en Oerle (waarschijnlijk Oerle, gewoonlijk Oel genoemd, een buitenwijk van Tilburg).

copinghe van seeckere hoeve lants omtrent het Landeken Kessel ghelegen. Doch daarvan ophoudende, seyde hy yetwat te hebben met den voorsz. Heere Gouverneur apart te handelen. Daerom met denselven in een ander camer alleen vertrocken zijnde, heeft de voorsz. prior sonder eenich lang discours te maecken den voornoemden Heere Baron van Kessel gheseyt, last te hebben van de Eertshertoginne om met hem af te handelen 'tgene Monsieur de Hornes, zijnen cousijn, Haer Hoocheyt voorghehouden hadde, op den voet om het casteel ende stadt van Heusden te restitueren aen hare natuyrlieke Princen, mits dat men hem soude vereeren metten tytel van het Graeffschap van Hoorn ende hem maecken Heere van de Orde des Gulden Vlies ende hondert duysent croonen (oft so sommige seggen 300000 croonen) tot een vereeringe ende dat men oock zijne kinderen tot hooge staten soude promoveren. De Heere van Kessel dese propositie ghehoort hebbende, ontstack in gramschap ende seyde met heftighe woorden, dat hy ten respeste zijns ampts ende jegenwoordigen staet die Eertshertoginne op 'thoohste vyant was ende al waer 't dat hem alle de schatten des Conincx van Spaengien voorgedragen ende gepresenteert werden, dat men hem tot ghenen verrader maken en soude; seggende hem voorts aen, dat hy zijn gevangen blijven most. De Prior was hiervan seer verwondert, protesteerde hier teghens, dat hij met goede paspoorte aldaer ghecomen was ende dat hy van de saecke niet anders en wist dan hem by de Eertshertoginne gheseyt was, met zijn cousijn volgende desselves aengeven, gehandelt te hebben. Dies niet jegenstaende most hy daer ghevangen blijven ende is voorts naer den Hage ghesonden ende aldaer op de voorpoorte ghevangen gheleyt. De Eertshertoginne, dit verstaende, heeft den voorsz. Mons. de Hornes, die alles valschelick ghepractiseert hadde, oock ghevangen doen nemen ende naer Vilvoorden doen brengen, alwaer hy van den Cancelier Petro Peckio ende twee andere commissarissen ge-examineert zijnde, is in groot pericule gheweest van aen den lyve gestraft te worden; dan werde opgehouden omme te zien, hoe het met den Prior aflopen soude, dewelcke hier ¹⁾ oock in geen cleyn pericule gheweest is."

Aldus het verhaal van Bor, die — gelijk bekend — volstrekt niet altijd betrouwbaar is.

---

¹⁾ In 's Hage.

Heel het geval wordt ook verhaald, maar een beetje korter en levendiger, door Petrus Schriverius ¹⁾). Hoewel deze in een paar kleine bijkomstigheden eenigszins verschilt van Bor ²⁾), gelooven wij toch, dat hij dezen in hoofdzaak gevolgd heeft. Aan 't slot lezen wij echter bij hem, wat wij niet vinden bij Bor:

„Terwijl den Prior tot Heusden vertoefde, soo wasser een groot crijghsvolck tot 's Hertogenbossche aengekomen om op de gheleghentheydt te passen, maer hoorende dat den aenslach misluct was, soo is eenyder weder nae sijn garnisoen vertrocken.”

Volgens Bor zou de toegezegde belooning onder meer bestaan in 100000, „oft so sommige seggen” 300000 kronen ³⁾). Zekerheid omtrent de beweerde omkoopertij schijnt de auteur dus niet gehad te hebben ⁴⁾).

Geschiedschrijvers van den nieuweren tijd, zooals Schutjes en Meijer ⁵⁾) opperen de mogelijkheid, dat Heusdens gouverneur een tijd lang naar de partij des Konings overhelde, doch bij de komst van Ophovius van gezindheid veranderd zou

¹⁾ Schriverius, *Corte Historische Beschryvinghe der Nederlandsche Oorlogen* [Amsterdam 1635] p. 195, '96. Hij begint daar zijn verhaal, na vlak te voren de onthoofding van Hendrik Slatius en diens consorten (wegens samenzwering tegen Prins Maurits) beschreven te hebben.

²⁾ Volgens Schriverius was Ophovius 64 jaren oud en gaf de gouverneur van Heusden op diens voorstel ten antwoord, „dat hij de Ertzhertoginne als een voortreffelycke Princesse bedanckte”, maar om alle schatten der wereld zijn Meesters en Heeren niet ontrouw wilde worden. Volgens denzelfden schrijver deed de gouverneur den Prior door „den Geweldigen” (den militairen provoost) gevangen nemen en lieten de Staten, hiervan verwittigd, den gevangene daarna naar 's Hage brengen. Ook vermeldt Schriverius met name Godefroy de Hornes, die den aanslag „ghefabriceert” had.

³⁾ Volgens Schriverius werden beloofd „den tytel van het Graeffschap van Hooren, de ridderlycke digniteyt van het Gulden Vlies met driehondert duysent croonen aen gelt ende andere digniteyten”. Diezelfde beloften (waarschijnlijk van Schriverius overgenomen) vindt men bij J. v. d. Sande *Nederl. Historien* [Utrecht 1651] p. 290, '91; Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* [s Hage 1669] I 228 spreekt van „groote belooningen soo in gelt, eere als digniteyten.”

⁴⁾ De aanslag op Heusden en de gevangenneming van Ophovius werden natuurlijk druk besproken. Heel het verhaal van Bor berust waarschijnlijk alleen op hetgeen hij had hooren vertellen.

⁵⁾ Schutjes, *Gesch. v. h. Bisd. 's Hertogenb.* II 123; Meyer in *Arch. Aartsbisd. Utrecht*, dl. 42 p. 69.

zijn, doch geen enkel motief aanhalend, hadden zij wellicht even goed kunnen veronderstellen, dat heel het bedrog aan de zijde van genoemden gouverneur geweest kon zijn ¹⁾). Het verhaal van Bor is echter moeilijk anders te verstaan, dan dat Godfried van Horne, hij alléén en welbewust het bedrog pleegde. Ook valt het niet te betwijfelen, dat diezelfde Godfried van Horne op last der Hertogin inderdaad gevankelijk naar Vilvoorden werd overgebracht en daer „is in groot pericule gheweest van aen den lyve gestraft te worden.”

Toch is ons onverklaarbaar, wat voor redelijk doel hij met het vertoonen der brieven beoogd kan hebben, indien hij van hun valsheid bewust was ²⁾). En ook lijkt het dan wel eenigszins vreemd, dat Ophovius later de oprechtste vriendschap onderhield, misschien wel niet met den falsaris zelf, maar toch met diens naaste bloedverwanten en zelfs enkele jaren het kasteel van diens broeder Amand te Geldrop tot zijn verblijfplaats koos.

De vraag blijft dus: heeft Godfried van Horne opzettelijk valsche brieven vertoond, of was hij wellicht het slachtoffer van zijn al te lichtvaardig geloof aan de koningsgezindheid van Willem Adriaan van Horne, misschien het slachtoffer van het bedrog van anderen? Met de weinige gegevens, die wij over het geval bezitten, durven wij de vraag niet beslissen ³⁾). Processtukken schijnen niet meer aanwezig, noch te Brussel

¹⁾ De Fransche gezant te 's Hage Mons. d'Espesses, die als zoodanig in Augustus 1624 du Maurier was opgevolgd, spreekt ten jare 1625 in zijn *Dépêches d'Hollande* (copie, 2 vol. in Koninkl. Bibl. 's Hage, Hss. 73 C 34 en C 35) een paar malen over Willem Adriaan van Horne. De gezant had blijkbaar geen hoogen dunk van de Hollanders, doch in den gouverneur van Heusden erkende hij toch naast slechte ook buitengewoon goede eigenschappen: zie *Bijlage III, A*.

²⁾ Hij was toen achter in de dertig of vóóraan in de veertig jaren oud; hij bezat de heerlijkheid van Hermeys en was sinds enkele jaren gehuwd met Catharina van Hamme; Goethals a.w. p. 301, '02, *Corrections au Nobiliare des Pays-Bas* [Luik 1780] p. 130 vv.

³⁾ In de zoeven aangehaalde *Corrections* p. 37 wordt gezegd, dat Godfried van Horne kinderen naliet buiten staat hun stand op te houden. „ayant consumé presque tous ses biens, quoique par une cause honorable, le zèle du service du Prince et de sa patrie.” Zou dit waar zijn en in verband staan met zijn vermelde gevangenschap, dan dunkt ons, dat er bij zijn valschebrievenhandel geen boos opzet geweest kan zijn.

over Godfried van Horne, noch te 's Hage over Ophovius. Wel moet in het rijksarchief te 's Hage nog in de vorige eeuw een interrogatorium of verhoor van Prior Ophovius geweest zijn, daar dit in een 19^e eeuwsehen inventaris vermeld staat, doch al sinds jaren is dat verhoor niet meer vindbaar ¹⁾, wat erg jammer is, wjl het ons mogelijk verrassingen zou bezorgen.

Hoe en door wien de strik dan ook gespannen was, Ophovius liep er in en werd, na eerst in Heusden een tijd gevangen gezeten te hebben — hoelang weten wij niet, doch hoogstens tot 2 April — op last der Staten-Generaal gevankelijk naar 's Hage gevoerd en daar ter Gevangenpoort ingesloten, „daar hy seer wel tot synen costen getracteert is gheweest”, volgens Bor; „waer hy scherpelyck bewaert wierde”, volgens Schrive-ris; „alwaer hy langhen tydt sadt ende perijckel liep van criminelyck aengesproocken ende ghetracteert te worden”, volgens Aitzema.

Ruim een jaar lang, tot in 't voorjaar 1624, was de gevangen Prior er allerwaarschijnlijkst zeer slecht aan toe. Als men leest, wat een ellende de beide Jezuieten Petrus Maillard en Theodorus Tack, civiele gevangenen, die alleen maar wegens de uitoefening van den godsdienst gekerkerd zaten (een tijd lang met Ophovius in dezelfde Haagsche gevangenis) in den eersten tijd hunner gevangenschap hebben te doorstaan gehad, dan moet men toch wel aannemen, dat een criminee gevangene als Ophovius, die van landverraad beschuldigd werd, zeker niet zachter zal behandeld zijn ²⁾.

Gelukkig, dat Aartshertogin Isabella deed, wat ze kon om invloedrijke personen voor den gevangen Prior ten beste te doen spreken, anders ware hij wis en zeker ter dood ver-

¹⁾ Omstreeks 1915 had Pastoor Karthon er reeds tevergeefs een onderzoek naar ingesteld, zooals blijkt uit zijn aantekening in *B. B.* II 149. Hij spreekt daar de veronderstelling uit, dat Ophovius eenigen tijd te Delft zou geïnterneerd zijn geweest. Die veronderstelling is echter een vergissing.

²⁾ Zie het artikel van F. v. Hoek S. J. over de gevangenschap van Petrus Maillard in *Bijdr. Bisd. Haarlem*, dl. 41 p. 236 vv. en dat van Allard S. J. over Theodorus Tack in *Taxandria* II 27 vv.

oordeeld. De meeste Statenleden waren hem zeer kwalijk gezind en bij gelegenheid, dat de reeds vermelde Remonstrantsche predikant Hendrik Slatius op 5 Mei 1623 te 's Hage onthoofd werd, moet zelfs het gepeupel aldaar Ophovius' dood geëischt hebben.

Al spoedig na zijn gevangenneming schijnt Isabella te zijner verlossing de bemiddeling ingeroepen te hebben van den vriend der Staten Jacobus I, koning van Engeland, die zowel schriftelijk door een expressen brief van 16 April 1623 als mondeling door zijn ambassadeur Dudley Carleton de Staten-Generaal verzocht om Ophovius in vrijheid te stellen. In de vergadering der Hoogmogenden van 9 Mei van dat jaar hield genoemde ambassadeur te dien einde een redevoering, welker inhoud wij van den geschiedschrijver Brandt hier in 't kort overnemen:

De Prior is meer door de boosheid van Godfried van Horne tot zijn daad gebracht dan uit eigen beweging, meer verraden dan verrader. Altijd is hij een zeer vroom man geweest, van zachte en vreedzame zeden, die aan velen, ook aan onderdanen van dezen Staat (de Vereenigde Nederlanden) veel goeds heeft gedaan. Daar hij meer als bedrogene dan als bedrieger is te beschouwen, is er reden, zoo niet tot algeheele verontschuldiging, dan toch tot genade en vergiffenis, in zonderheid op de voorbede van mijn Koning, uwen allerbesten vriend en bondgenoot.

Dan wendde de spreker zich tot de Staten van Holland, die toen de vergadering presideerden, daar de zaak hen vooral aanging, wijl de Prior in een stad van hun gebied (Heusden) gevangen was. Hij smeekte hen, niet te gedoogen, dat men „dien ouden man” zou ter dood brengen; de Staten hadden reeds genoeg „exempelen van strengheit” gesteld, 't was redelijk, dat zij er nu ook eens een „van goedertierenheit en genaede” stelden; „al waeren wy van verscheide volken, verscheyde Staeten, verscheyden religien, wy hadden doch eenerlei natuure, genegen tot het spaeren van menschenbloedt; het storten van bloedt was een ongeneuchelijck schouwspel”

enz. Bovendien verraad van een onderdaan jegens zijn eigen land was toch altijd nog veel erger dan een aanslag tegen een vijandelijk land.

Zijn reden geëindigd hebbende, ontving de ambassadeur ten antwoord, „dat men d'intercessie van zijn Koningh altijd hoogh hadde gheacht ende noch achten soude, maer dit was een saecke van extraordinaris merckelycken insichte ende die men niet ongestraft konde laten" ¹⁾.

Méér succes dan door den Koning van Engeland behaalde Isabella door een Haagsche dame, genaamd Bertholde van Swieten. Zij was de weduwe van Florentius t'Serclaes, die gediend had onder Willem den Zwijger en in 1612 te 's Hage gestorven was. Deze dame stond bij de familie van Nassau, bijzonder bij Prins Maurits, in hoog aanzien en vervulde tusschen den Prins en het Hof te Brussel sinds lang een belangrijke rol in de vredesonderhandelingen, zonder dat zulks aan de buitenwereld bekend was. In een brief, d.d. Brussel begin 1621 aan den Koning van Spanje, noemde Aartshertog Albert haar „een adellijke dame, zeer katholiek ²⁾ en van zeer bezadigden leeftijd" en schreef in dienzelfden brief verder van haar: „Zij staat zeer goed met den Prins van Oranje en deze acht haar zeer hoog en luistert graag naar haar . . . Zij komt dikwijls hier, omdat ze twee getrouwde dochters in deze streek heeft ³⁾; ze staat hier goed bekend als een vrouw met zeer gezond verstand en de Infante waardeert haar hoog van af het oogenblik, dat zij haar leerde kennen." ⁴⁾

Over de pogingen, die deze dame ten dienste der Infante

---

¹⁾ Brandt, *Historie der Reformatie* IV [1704] p. 1102 vv., Aitzema t. a. p., waar hij zijn verhaal over de tusschenkomst van den Engelschen koning begint met de opmerking: „Men merckte allesins, dat de Spaenschen in Enghelant credyt ende faveur hadden."

²⁾ De Fransche gezant te 's Hage M. d'Espesses schreef in 1624, dat zij toen ongeveer 4 jaren geleden katholiek geworden was.

³⁾ Wellicht was Egidius van Swieten O. P. van het klooster te Antwerpen een familielid van haar.

⁴⁾ Goethals, *Diction. (gén. et her. des Fam. Nobles du royaume de Belgique)* IV 842 vv.; Gachet, *Lettres inédites de P. P. Rubbens* [Brussel 1840], Introd. p. XXVII vv.; M. de Villermont, *L'Infante Isabelle* [1912] II 137 vv.

in 't werk stelde om Ophovius te verlossen, vernemen wij iets uit een brief van den Kanselier van Brabant Petrus Peckius. Op 13 Mei 1623 — dus vier dagen na de redevoering van den Engelschen ambassadeur in de vergadering der Staten — berichtte deze aan Isabella :

Et quant au fait du Père Ophoven, il semble, au dire de cette dame (de weduwe Tserclaes), qu'il est en très-mauvais état à cause de l'obstination desdits États et des clameurs du peuple ¹⁾, ne s'étant pu garder d'en crier publiquement ces jours passés, lorsque l'on faisait l'exécution du ministre arménien Henri Slatius et d'autres, ses complices ²⁾. Bien rapporte ladite dame, que ledit Prince a fait état de la lettre de Votre Altesse, la trouvant faite de fort bonne façon et qu'il en a fait communication aux dits États, mais qu'il est à craindre qu'elle n'aura pas grand effet. Ayant été en variance et doute s'il y devait répondre, en montrant au préalable aux dits États la minute de la réponse, mais qu'enfin il s'était résolu à ne rien écrire. Ladite dame dit en outre, que la recommandation et intercession venue d'Angleterre, a fait opération comme celle de l'huile qui se jette au feu, et bref, qu'il n'y a qu'à espérer pour ledit Père, ne fut-ce par la brève conclusion de la trêve" ³⁾.

Ruim vijf maanden later, op 21 Oct. 1623, berichtte de Kanselier aan Ambrosius Spinola :

Monseigneur, madame de t'Serclaes trouve qu'il serait peu à propos de la dépêcher avec nouvelles lettres de Son Altesse au prince d'Orange pour le fait du père Ophovius, mais qu'il vaudra mieux, pour cette fois, qu'elle-même ⁴⁾ écrive une lettre au prince d'Orange en suite de la minute par elle faite en langue flamand, dont j'envois le transcrit ci-joint, avec la

¹⁾ „Les prédicants réclamaient à grands cris son supplice“, schrijft M. de Villermont *a. w.* II 171.

²⁾ Bij Brandt *a. w.* IV 1081 vv., waar de terechtstelling van Slatius en consorten uitvoerig verhaald wordt, vindt men niets hierover.

³⁾ Goethals, *Diction.*, IV 852; op p. 853 blijkt, dat in die dagen te Brussel terug verwacht werd Philippus de Steelant, die met een diplomatieke opdracht naar Prins Maurits te 's Hage gezonden was. Niet onwaarschijnlijk was ook hij door Isabella gezonden wegens de gevangenschap van Ophovius. De familie van Steelant was met Ophovius goed bevriend.

⁴⁾ De weduwe Tserclaes.

minute d'une autre lettre de ladite dame t'Serclaes au prince de Portugal ¹⁾, faite en français, d'autant qu'icelui prince n'entend point le flamand. Cet avis ne me semble pas mauvais, m'en remettant au meilleur de Votre Excellence, laquelle je prie de mettre en considération, si lesdites minutes sont faites en bonne forme et que sur ce je puisse avoir son ordre et commandement environ le midi ou peu après, attendu que lesdites lettres se doivent envoyer ce soir à Anvers, où il y a un messenger, qui sans point de faute partira demain vers La Haye pour y être mardi prochain ou plus tôt ²⁾.

Wij kunnen niet nalaten, in verband met het bovenstaande hier een bladzijde in te lasschen uit de „Narratio captivitatis Maillardi”, een Latijnsch verhaal over de gevangenschap van den Jezuiet Petrus Maillard, dat in zijn klaren eenvoud ons herinnert aan de oude Acta Sanctorum Martyrum ³⁾.

Maillard was wegens uitoefening van den godsdienst te Gouda op 20 Nov. 1622 gevangen genomen en daar in een totaal-duister, eng, vuil en stinkend gevangenishok opgesloten. Bijna vijf maanden lang lag hij daar vast aan een ketting met een boei van 12 à 13 pond om het linkerbeen. Zijn oogen waren ontstoken van kaarsenwalm, zijn linkerbeen ter hoogte van den boei was gewond en opgezwollen; soms moest hij honger lijden, hij had voortdurend hevige hoofdpijn, dikwijls raakte hij buiten bewustzijn, kortom hij was afgemarteld en doodziek.

Op bevel van Prins Maurits, die door de zorg der Goudsche Katholieken van zijn toestand op de hoogte was gebracht, werd hij eindelijk op Paaszaterdag 15 April 1623 over-

¹⁾ De Prins van Portugal Don Emmanuel, die gehuwd was met Emilia, zuster van Prins Maurits.

²⁾ Goethals, *Diction*. IV, 855. De politieke handel der weduwe Tserclaes was in dien tijd meer ruchtbaar geworden. Haar invloed in Holland nam af naar mate haar neef Jan Tserclaes, graaf van Tilly, bij de Hollanders om zijn kriegsroem al meer gehaat werd; M. de Villermont *a. w.* II 171.

³⁾ De „Narratio”, uitgegeven door F. v. Hoeck S. J. in *Bydr. Bisd. Haarlem*, Dl. 41, p. 236 vv., is ontleend aan een zeer uitgebreid handschrift (in het Rijksarch. te Brussel), bestaande uit tien foliodeelen, waarin Norbertus Aerts S. J. [† in 1707 te Amsterdam] allerlei documenten over de Hollandsche Jezuitenmissie bijeen verzameld heeft. Ook het aangehaald artikel van Allard over Theodorus Tack is daaraan ontleend.

gebracht naar de Gevangenpoort te 's Hage, waar Ophovius toen reeds zat.

Bedoelde bladzijde uit de „Naratio”, die nu volgt, behelst een aandoenlijk tooneel, dat zich binnen de muren der Gevangenpoort tusschen Maillard en Ophovius afspeelde.

Hagae in carcere fuit bene habitus Maillardus; custodi carceris sic mandatam erat. Venerunt duo consilarii cum doctore medico et chirurgo ut affectam tibiam visitarent et ejus curam susciperent. Iterum custodi carceris mandarunt ut in optimo cubiculo Maillardum custodiret; quod sedulo custos fecit. Princeps Mauritius concessit etiam ut neptis Maillardi quotidie posset accedere, sed sola; quod cum Maillardus nollet et Principi referretur mos Societatis de socio, approbavit cum plausu et concessit ut cum uno aut duobus posset Maillardum visitare.

Hinc contigit aliquoties a sacellano principis Portugalliae visitari, qui in parvo corporali S. Eucharistiam deferens, Maillardo relinquebat; quam quotidie, explicato super sedem unam strophio, dicta de B. Virgine missa (omissis verbis consecrationis et paucis aliis) adorabat et sumebat Maillardus.

Porro in eodem Hagensi carcere, sed alio loco captivus tenebatur ob politicum aliquod contra D. D. Status negotium R.^{dus} Admodum P. Michael Ophovius (jam dum haec scribo, Episcopus Sylvaeducensis). Is simul ut audivit Maillardum adesse, per carceris ancillam mittebat schedulas aliquot vicibus¹⁾, quas Maillardus nunquam voluit e manu ancillae accipere, ne se negotio ipsius politico involveret.

Contigit vero postea eundem Ophovium collocari in vicino cubiculo Maillardi. Quadam autem vice, cum fenestella cubuli pateret, ad quam Maillardo liber accessus erat ad quadrantem medium dum custos rediret, vocatus ab Ophovio, confessionem ejus audivit et tradidit illi suum corporale cum Corpore Domini, quod summe Ophovium exhilaravit, nam nihil aliud expectabat quam sententiam mortis tandem in se ferendam; et tunc simul excusavit se Maillardus, cur schedulas e manu ancillae noluisse admittere, cum ancillae fidelitas nondum illi nota esset; quam excusationem aequè accepit²⁾.

Met de hiervoren medegedeelde brieffragmenten van Peckius

¹⁾ Hieruit valt wel af te leiden, dat Ophovius toen zelf nog geen bezoek mocht ontvangen en nog „in strikte detentie” zat.

²⁾ *Bijdr. Bisd. Haarlem*, Dl. 41 p. 250, '51.

voor oogen, is 't geen gewaagde veronderstelling, dat het troostvolle bezoek van den kapelaan van den Prins van Portugal en de overbrenging van Ophovius naar een vertrek naast dat van Maillard te danken waren aan de tusschenkomst van Prins Maurits op instigatie van de weduwe Tserclaes. Ook mag men wel als zeker aannemen, dat haar optreden tot gevolg heeft gehad, dat door toedoen van Prins Maurits de doodstraf van den Prior bleef afgewend.

Weldra zou een derde pater het lot van Ophovius en Maillard komen deelen. De Jezuiet Theodorus Tack, een Oosterhouter van geboorte, werd te 's Hage, waar hij de stichter van de oudste Jezüietenstatie was, op 31 Aug. 1623 wegens uitoefening van den godsdienst door den substituut-baljuw vastgegrepen en ter Gevangenpoort binnengeleid.

Zooals Pater Allard S. J. naar de eigen aantekeningen van Maillard schier letterlijk verhaalt ¹⁾, zat Tack aanvankelijk in een akelig en onzindelijk hok, door ijzeren traliën van de overige gevangenen gescheiden, bijna altijd tot slapeloosheid veroordeeld door het luidruchtig getier van liederlijke vrouwen, die in het aangrenzend gedeelte waren opgesloten. Na eenigen tijd echter bekwam hij een minder afschuwelijk verblijf. Door de toegevendheid der bewakers, die voor geld volstrekt niet onverschillig waren, kregen vrienden en geloofsgenooten toegang tot hun geliefden vader en maakten van die gelegenheid gebruik om hunne zonden aan hem te belijden. . . Door tusschenkomst des cipers wist pater Maillard te verkrijgen, dat hij met pater Tack in dezelfde kamer werd opgesloten ²⁾. Den 4^{en} December (1623), feestdag van St. Franciscus Xaverius, werd hun die gunst toegestaan, en van dien dag af droegen beiden, eer nog iemand in de gevangenis ontwaakt was, elken dag het H. Misoffer op ³⁾.

Beiden moeten in dien tijd — blijkens de *Narratio* — een

¹⁾ *Tax.* II 98.

²⁾ Volgens de *Narratio* haalde Maillard als redenen aan „cum essent ejusdem Ordinis et eandem ob causam capti” en als motief „cum ob plurimos reos vix in carcere novis locus esset.”

³⁾ „Uno alteri ministrante” zegt de *Narratio*.

tamelijk groote vrijheid genoten hebben, want van meerdere vrienden en kennissen ontvingen zij bezoek, doch — en nu volgen we weer de aantekeningen van Maillard naar de mededeeling van Allard — 21 Jan. 1624 werden zij overgebracht naar het verblijf, bestemd voor dieven en tot de galg veroordeelden. Op last van Prins Maurits, wien dit ter oore was gekomen en die daarover zeer verontwaardigd was, werden ze echter een dag of acht later naar een beter vertrek gebracht, waar men hun op 's Prinsen bevel vuur en een glas wijn moest geven, doch weer drie dagen later kreeg de cipier van de Heeren Staten order om Maillard en Tack te plaatsen in hun allereerst verblijf, wat — gelijk Maillard heeft aangeteekend — geheel naar hun wensch was, daar zij nu met meer gemak en veiliger de H. Mis konden lezen ¹⁾.

In de volgende maand Maart begon men volgens den schrijver der *Narratio* van Staatsche zijde met de Infante Isabella te onderhandelen over de wederzijdsche uitlevering van gevangenen ²⁾. Doch laten we nu wederom het woord aan den narrator zelf.³⁾

Serenissima nullum voluit admittere nisi comprehenderetur Ophovius ⁴⁾. Contra Domini Status urgebant reum esse capitum ac proinde nullo modo in similibus permutationem trahendum esse. In illum finem duos deputatos miserunt ad Maillardum, qui nomine Statuum rogarunt, ut Maillardus per suos Superiores tantum vellet agere ut Serenissima Infans desisteret a petendo Ophovio in permutationem. Maillardus se id facturum negavit; sed paratum se esse, pro causa ob quam captus erat, mortem subire; tamen addixit se neptis suae indicaturum D.D. Statuum petitionem. Quare ubi neptis cum aliquibus aliis visitavit Maillardum, petitionem indicavit et addidit consilium, scilicet ut potius Serenissima Infans persisteret in petendo Ophovio, et hoc neptis indicaret Provinciali Ordinis Sⁱ Dominici, quod illa fecit, et sic salvaretur Ophovius a morte.

¹⁾ *Tax.* II 99.

²⁾ Hij bedoelt waarschijnlijk de meer openlijke onderhandelingen, want de geheime onderhandelingen waren vermoedelijk al lang eer begonnen.

³⁾ *Bijdr. Bisd. Haarlem*, Dl. 41, p. 252, '53.

⁴⁾ Isabella wilde dus van geen uitlevering weten, of Ophovius moest er bij inbegrepen zijn.

Bene cessit, nam urgente et perstante in sua sententia Serenissima Infante, declaratus est Ophovius ex criminali captivo civilis et permutandus; ex quo tempore permissus est Ophovius cum Maillardo et Tackio tota die esse, prandere et coenare, atque adeo hanc etiam gratiam habuit ut aliquando posset Sacrum celebrare.

Circa permutationem captivorum tandem mense Junio conventum fuit Serenissimam Infantem inter et D.D. Status, ea conditione ut Serenissima Infans et D.D. Status utrimque dimitterent liberos qui in permutatione comprehendebantur, praeterquam Ophovium et Maillardum, quos tamdiu tenere volebant, donec Serenissima Infans contractui permutationis satisfecisset. Itaque Tackius libere dimissus est ¹⁾ ceterique utrimque, praeter 14 nautas Dunkerckae detentos, pro quibus D.D. Status etiam urgebant restitutionem navium, quas Dunkerckani submerserant. Allegebatur Rex parte Serenissimae Infantis, permutationem tantum esse personarum. Domini vero Status dicebant, se intelligere sub illa comprehendi res captas et nisi Serenissima Infans etiam naves restitueret, se contractum pro nullo habere et de novo procedendum cum Ophovio capitis reo ²⁾ et Maillardo. Et de facto D.D. Status circa festum Simonis et Judae (28 Oct. 1624) actam miserunt ad D. Ophovium et Maillardum, ut apud Serenissimam Infantem curarent etiam navium subversarum restitutionem, alioquin se cum illis acturos quasi nullus contractus initus fuisset; et simul tam Ophovium quam Maillardum ergastulis furum utriusque sexus et patibulariorum jusserunt includi. Verum quia Ophovius senex erat et male valens, permissus est suo cubiculo inmanere; Maillardo vero, cum Jesuita esset, Deo laus, jam secundo cum iniquis reputatus est ³⁾.

't Moet voor Ophovius voorwaar een groote troost geweest zijn, zich zoo voortdurend en krachtig door de Hertogin beschermd te voelèn. Doch onder degenen, die harentwege voor

¹⁾ Pater Tack kwam vrij in Juni 1624; *Tax.* II 100.

²⁾ T. a. p. staat *vero* in plaats van *reo*.

³⁾ Uit een straks nog te vermelden brief van Ophovius, d.d. 15 Maart 1625, valt op te maken, dat hij alstoen toch nog een poosje in dat boevenhok — een onderaardsch verblijf — met Maillard is opgesloten geweest. Dat hij echter spoedig en Maillard een dag of veertien later dat hok konden verlaten, dankten zij aan de tusschenkomst van den Franschen gezant M. d'Espesses; *Bijdr. Bisd. Haarlem* Dl. 41 p. 254; *Koninkl. Bibl., Hs.* 73, C 34, f° 118, 119r.

hem feitelijk optraden, was zonder twijfel de hoofdpersoon de ons bekende weduwe Tserclaes ¹⁾. Dat hij van crimineel tot civiel gevangene verklaard werd en hem van toen af werd toegestaan in het gezelschap van Maillard en Tack te verblijven, zal het werk geweest zijn van haar en haar begunstiger Prins Maurits, want uit de *dépêches* van den Franschen gezant M. d'Espesses blijkt, dat ze nog altijd druk in de weer was èn voor den vrede èn voor de bevrijding van Ophovius en Maillard. Zoo schreef de gezant van uit 's Hage op 9 Sept. 1624 aan den Franschen Staatssecretaris M. d'Ocquerre aangaande haar: „elle est catholique depuis environ quatre ans et est retournée ici depuis cinq jours pour retirer le père Hurpovius (= Ophovius), dominiquain, confesseur de l'Infante ²⁾ et le père Maillard, jésuite, qui sont prêts à sortir; c'est une femme d'entreprise” ³⁾. Een week later berichtte hij aan dienzelfden Secretaris, dat zij op het punt stond om naar Brabant terug te keeren; en drie dagen daarna, dat zij op 16 September vertrokken was. Den 3^{en} December keerde zij in 's Hage terug, hield zich daar weer bezig met nieuwe voorstellen betreffende den wapenstilstand en ontving er op 8 December een bezoek van den ouden Prins van Portugal. Den laatsten dag des jaars vertrok ze weer naar Brabant, maar wilde met Driekoningen 1625, als de Staten van Holland zouden bijeenkomen, in den Haag terug zijn ⁴⁾.

Aangaande deze interessante vrouw, die zich zoo inspande voor de in-vrijheid-stelling van Ophovius en Maillard ⁵⁾, zij terloops de aandacht gevestigd op het feit, dat zij door de

¹⁾ Het kan wel haast niet anders, of ook de groote diplomaat Pieter Paul Rubens (de beroemde schilder), vriend en biechtkind van Ophovius, zal voor hem ten beste gesproken hebben, zeker in de maand September 1624, toen hij met de Hollanders in onderhandeling trad over den wapenstilstand.

²⁾ Hyacinthus Vallejo O. P. was de biechtvader der Infante (*Quétif-Echard, Script. Ord. Praed.* II 473). Er zijn meer andere bewijzen, dat de Fransche diplomaten in de Nederlanden te dien tijde niet al te best waren ingelicht.

³⁾ *Hs.* 73 C 34 f° 30^v.

⁴⁾ *Idem* f° 33^v, 40^v, 130^r, 132^v, 144.

⁵⁾ In September 1625 deed ze pogingen om gevangenen Braziliaansche Missionarissen te verlossen; *Hs.* 73 C 35 f° 10^v.

Fransche politici met groot wantrouwen bespied en bejegend werd; M. d'Ocquerre waarschuwde voor haar zelfs als voor een spion. Wat was de reden van dat wantrouwen? „Pourveu qu'elle ne s'occupe qu'à retirer les prisonniers, l'action n'est que bonne” — zoo schreef d'Ocquerre 30 Sept. 1624 —, doch bedenkelijk voegde hij er bij: „il y a quelque chose de plus”¹⁾. 't Was immers haar rustelooze vredesactie, welke den Franschen diplomaten, die in dien tijd van geen vrede of wapenstilstand wilden weten, vierkant tegenstond. Dáárin hoofdzakelijk, zoo niet uitsluitend, meenen wij de verklaring te moeten zoeken van hun wantrouwen opzichtsens „l'ambassadeur”, gelijk d'Espesses haar eens spottend noemde, want het adagium „quisque judicat prout est affectus” gold zeker ook voor de toenmalige Fransche diplomaten. Spraken zij zelfs over een diplomaat als Rubens wegens zijn streven naar vrede niet met laatdunkendheid?²⁾

Doch vervolgen wij het verhaal van den schrijver der *Narratio* over den loop van de onderhandelingen in zake de uitwisseling der gevangenen.

Interea supradicti 14 nautae in procinctu erant, ut soluta pro quotidiano victu pensione Dunckerka discederent, cum interea D.D. Status, in sua potestate habentes Ophovium et

¹⁾ *Hs.* 73 C 34 f° 62r.

²⁾ „J'apprends aussi que le peintre Rubens était emissaire du Cardinal de la Cueva, plutost afin de ruiner par la chaleur ordinaire à ces cervelles plus imaginatives que judicieuses, qu'en intention de bâtir la tresve, a quoi l'on observe, que ledit seigneur a toujours parú contraire en son sentiment particulier” (d'Espesses aan d'Ocquerre 16 Sept. 1624, C 34 f° 35v). Over de rol van de wed^e Tserclaes wagen wij ons aan geen eindoordeel. In het voorjaar van 1626 liep het praatje, dat zij in ongenade zou gevallen zijn bij de Infante, doch kort daarop liet deze door haar een wieg ten geschenke geven aan de Prinses van Oranje Amalia van Solms tot groot misnoegen van d'Espesses, die meende, „que les presents des ennemis ne sont pas présents” (*Hs.* 73 C 35, f° 223v, 224v, 228r). Haar biograaf J. Lefèvre (in *Biogr. Nat.* XXV 712 vv) hield o. i. niet voldoende rekening met de vooringenomenheid der Fransche diplomaten opzichtsens haar persoon. Gachet (*Lettres Inédites de P. P. Rubens*, introductie p. XXXIV en XXXV) verdedigt haar en prijst „le rôle honorable”, welke zij vervulde, maar vervolgt dan: „nous n'oserions pas en dire autant de Michel Ophoven; ses audacieuses pratiques auprès du gouverneur de Heusden annoncent un caractere décidé à tout entreprendre.” Dat „ses audacieuses pratiques” hem door de Infante in opdracht waren gegeven, schijnt Gachet niet geweten te hebben.

Maillardum, navium restitutionem urgerent. Quare citissime Ophovius et Maillardus expressum miserunt ad Serenissimam Infantem, ut conditionem contractus mutaret, scilicet ut illos 14 teneret et diceret se velle permutationem-in-loco fieri et tradi circa Sanctum Donatianum ¹⁾ suos Ophovium et Maillardum, ubi vicissim traderet illos quatuordecim. Placuit hoc Serenissimae Infanti et curavit illos 14 teneri, qui jam Dunckerca profecti, Brugis reperti sunt ac denuo ibi in carcerem detenti. Quod ubi intellexerunt amici eorum, statim apud D.D. Status urgerunt liberationem Ophovi et Maillardi, ne minima facta mentione restitutionis navium ²⁾.

Zoo geschiedde het, gelijk uit het slot der *Narratio* blijkt, dat in den avond van 21 Nov. 1624 omstreeks half zeven — op denzelfden dag en hetzelfde uur, waarop Maillard twee jaren te voren gevangen genomen was — een bode beiden gevangenen kwam aankondigen, dat hun verlossing nabij was en dat ze voor geld moesten zorgen om hun kost te betalen ³⁾.

¹⁾ Het fort Sint Donaas, dat gelegen was in de grensgemeente Lapscheure op een uur afstand van Sluis.

²⁾ J. v d. Sande, de toenmalige gevangenen-uitlevering in 't kort besprekend, zegt dat men van Staatsche zijde den gevangen Graaf Karel van Mansvelt niet in de uitwisseling wilde begrepen hebben, maar zwijgt geheel over den eisch tot restitutie der gezonken schepen; zie *Bylage IV*. Volgens Aitzema t. a. p. behoorde tot de Staatschen, die toen gevangen zaten, de luitenant Grenu, commandant van IJzendijke, die „omtrent denselven tijt” nabij Grevelingen „in de knip” zou zijn geraakt; „sulcx is oorsaecke gheweest van de behoudenis van Pater Ophovius” zegt hij. De gevangenneming van Grenu had echter plaats in November 1625, een jaar na de bevrijding van Ophovius, Koninkl. Bibl., *Hs. 73, No 35 f° 109^v, 111^v*.

³⁾ De cipier, te zijnen koste de gevangenen onderhoudend, kon de rekeningen daarvan bij de Staten indien Het register van Notulen en Resolutien van het Hof van Holland (*Arch. Hof No 280*) vermeldt dan ook, onderscheidenlijk op 30 Sept. 1623, 20 Jan 1624 en 15 April 1624, navolgende drie ordonantien voor den cipier Groenesteyn wegens de ordinaris teerkosten van den Prior Ophoven, (welke dienovereenkomstig in de rekeningen der exploitien van het Hof als uitgaven staan verantwoord):

Van 3 April 1623 tot 30 Sept d a. v = 181 dagen à 16 schellingen daags = 144 gl 16 sch.

Van 1 Oct. 1623 tot 31 Dec. d. a. v. = 92 dagen a 16 schellingen daags = 73 gl. 12 sch

Van 1 Jan. 1624 tot 31 Maart d. a. v. = 90 dagen à 16 schellingen daags = 72 gl

Zou men hieruit niet mogen besluiten, dat Ophovius op 2 April 1623 van uit zijn gevangenis te Heusden werd overgebracht naar de Gevangendoort te 's Hage en hier vanaf 1 April 1624 als civiel gevangene en dus

Vijf dagen later — op 26 November, waarschijnlijk den dag, waarop de gevangenis voor hen ontsloten werd — gingen zij, na daartoe verlof bekomen te hebben, zich aanmelden bij den Franschen gezant M. d'Espesses om hem te danken voor de betere behandeling, die zij — naar de Commissarissen der Staten-Generaal hun in de gevangenis hadden te kennen gegeven — door zijn tusschenkomst verkregen hadden, bij welke gelegenheid de gezant niet verzuimde hen te polsen over het verblijf der wed^e Terclaes, „qui avait tant travaillé pour leur delivrance”; zie *Bijlage III B.*¹⁾

Beiden werden vervolgens naar Sluis gevoerd en van daar naar het fort Sint Donaas, waar zij eindelijk in vrijheid werden gesteld. Ophovius' gevangenschap had 21 maanden geduurd.

Men begrijpt de vreugde, waarmede Ophovius door zijn ordegenooten en tallooze vrienden, die — het kan immers niet anders — al zoolang voor zijn verlossing gebeden hadden²⁾, ontvangen werd. Teekenend voor zijn edel gemoed is hetgeen Bor verhaalt³⁾, dat hij na zijn bevrijding naar Brussel ging om de Aartshertogin niet alleen te danken „van 'tgene deselve in zijn faveur ghedaen hadde”, maar haar tevens de in-vrijheid-stelling van Godfried van Horne te verzoeken. Zooals Bor mededeelt, werd aan zijn verzoek voldaan.

Intusschen hebben wij nog niet gesproken over de bekende pogingen van Roseus, predikant der Staten, en van Festus

veel minder streng behandeld werd, zijn eigen teerkosten betalend? Een en ander zou volkomen kloppen met wat hiervoren is medegedeeld.

¹⁾ In een brief aan Koning Lodewijk XIII schreef de gezant op 2 Jan. 1625, zeker te weten, dat de weduwe Tserclaes 200 gl. van de Staten ontvangen had. Een der voornaamste vertrouwelingen van Prins Maurits had hem gezegd, dat dit geschied was „pour avoir fait des diligences au traité de la delivrance des pères Hupovius (Ophovius) et Maillard”; dit antwoord kwam hem misleidend en onwaarachtig voor (*Koninkl. Bibl., Hs. 73. No 34 f° 144*). Inderdaad zal het slechts gediend hebben om hem zand in de oogen te strooien. Indien genoemde weduwe die som gelds werkelijk van de Staten ontving, dan zal dit geschied zijn in verband met hare vredesonderhandelingen, welke men echter voor den Franschen gezant verborgen wilde houden.

²⁾ Het Provinciaal Kapittel der Predikheeren, gehouden te Valenciennes 7 Mei 1623, nam het besluit, dat elke ordpriester voor Magister Ophovius een H. Mis zou opdragen „ut Deus eum nobis reddat incolumem”; *Acta Cap. Prov. f° 17v* (Hs. in klooster Gent).

³⁾ Bor, *a. w.* p. 148.

Hommius, professor te Leiden en secretaris der Dordtsche Synode, om onzen Antwerpschen Prior in zijn kerker tot afval van het Katholiek Geloof te brengen. Jammer, dat de inhoud van het dispuut tusschen hen en Ophovius niet werd opgeteekend. Zeker is echter, dat de aangevallene zijn aanvallers deerlijk beschaemde. Een latere ordegenoot van Ophovius schreef er van: „Pater Michaël eorum fallaciam ita manifeste detexit, ut confusi et verentes, ne assecclae sui his Michaëlis responsionibus convicti ad fidem Catholicam converterentur, mox e carcere discesserint”¹⁾. En Pater Moulaert: „De ketters alzo beschaemd gemaekt, braken welhaest deze geloofstwisten af, omdat door dezelve verscheidene aenwezige Calvinisten, door de bondige en krachtadige redenen van Ophoven overtuigd, tot de ware kerk wederkeerden.” Ten bewijze haalde Moulaert een brief van Ophovius aan, gericht aan den algemeenen Procurator der Orde en gedateerd 3 Jan. 1625, waaruit hij het navolgende vertaalde:

„Na een gevang van bijna twee jaren ben ik er door de genade Gods, met eer en vrucht van zaligheid van vele zielen, uit verlost; want door een wonder uitwerksel der goddelijke Voorzienigheid heb ik aen mijne Orde, aen de Kerk en aen de heerschappy van Spanje meer voordeel bezorgd, wezende in den kerker opgesloten, dan dat ik, op vrye voeten zynde, zou kunnen gedaen hebben. Men deed mij met de voornaemsten onder de ketters en hunne ministers over geloofszaken twistredenen. De vrucht van deze byeenkomsten is geweest de bekeering tot 't waer geloof van velen der tegenwoordige ketters en een nieuwe genegenheid tot hunnen opregten en wezenlyken koning. Aen God alleen zij de lof”²⁾

In zijn reeds vermelden brief van 15 Maart 1625, van uit Antwerpen gericht aan den Kardinaal-Secretaris der Propaganda te Rome³⁾, schreef Ophovius:

¹⁾ De Jonghe O. P., *Des. Bat. Dom.*, p. 122.

²⁾ Moulaert p. 5 en 6.

³⁾ Men vindt den brief bijna in zijn geheel in *Arch. Aartsb. Utrecht*, dl. 42 p. 62 vv., doch beter en volledig in *Rom. Br.* I, No 407.

Supervenit mea ab haereticis pro obsequio fidei et Majestatis Catholicae captivitas, quam biennio fere in carceribus Curiae Hollandiae perpessus sum cum praesentaneo mortis periculo. In quo quam constanter consolando Catholicos ¹⁾ et disputando cum praecipuis haereticorum professoribus ac concionatoribus me habuerim, testes sint ipsi haeretici, qui non obstante contractu inito cum Ser^{ma} Infante et 240 captivis liberatis pro me, rabie adacti me cum patre quodam Jesuita (P. Maillard) ad subterranea loca ultimo mense damnarunt, etsi Dei Providentia fuerim inde liberatus ²⁾.

Ook trachtte hij tijdens zijn civiele gevangenschap van degenen, die hem, hetzij ter onderhandeling over zijn losprijs of om andere redenen, kwamen bezoeken, allerlei dingen te weten te komen, welke hem later voor de Katholieke zaak te pas konden komen. Zoo wist hij in de maand October 1624 een der piloten, die voor eenige Hollandsche kooplui pas een tocht naar Groenland hadden ondernomen, te interviewen over de toestanden in dat land met het oog op eventueele missio-neering. Ook liet hij zich vertellen door een Protestant, die hem zeer genegen was (vermoedelijk een der Statenleden Hendrik Nobel of Nanning van Foreest), dat gedeputeerden der Hollandsche Calvinistische predikanten in September 1624 in de Provincie Zeeland een vergadering der Oost-Indische Compagnie hadden bijgewoond ter bevordering van het Calvinistisch zendelingswerk in Oost-Indie. Zelfs wist hij in zijn

¹⁾ Dit zal slaan op den tijd, dat hij als civiel gevangene bezoek mocht ontvangen.

²⁾ Hier spreekt hij dus van 240 gevangenen, die voor zijn persoon werden uitgewisseld, doch in een brief aan den Koning van Spanje van 31 Oct. 1629 gewaagt hij van zijn uitwisseling tegen 277 ketters. Misschien werd hij persoonlijk tegen 240 Staatschen uitgewisseld, maar de geheele troep van Koningsgezinde gevangenen te samen tegen 277 Staatschen. Volgens Bor t. a. p. werd Ophovius met een of twee andere geestelijke personen (hij bedoelt natuurlijk Tack en Maillard) losgelaten „tegen seer vele gevangenen“, die te Duinkerken en elders vastzaten. De Bossche raadsheer Gerard van Broekhoven verklaarde op 26 Febr. 1626, dat Ophovius niet zou zijn losgelaten, „nisi alii aliqualis nominis etiam captivi et quidem plurimi, ex parte dictae Catholicae Majestatis in Belgio detenti, in cambium fuissent relaxati, quod deponens scit, quia toti Patriae notum est et indubitatum“ (*Proces. Vesc. f 275r*). In ieder geval is 't duidelijk, na al wat wij hebben aangehaald, dat het de Aartshertogin voornamelijk te doen was om de verlossing van Ophovius.

gevangenis een in 't Maleisch vertaalden Heidelbergſchen catechismus te pakken te krijgen.

Na zijn bevrijding maakte hij dit alles bij vermelden brief van 15 Maart 1625 aan de Romeinſche Propaganda bekend en beloofde hij bedoelden catechismus tegelijk met een Nederlandsch-Maleiſch woordenboek, waarbij hij zelf de Latijnsche beteekenis der Nederlandsche woorden zou voegen, bij gelegenheid naar Rome te zenden ¹⁾).

Het slot en tevens hoofddoel van dienzelfden brief is bijzonder merkwaardig. Ophovius dringt er bij de Propaganda aan op de onmiddellijke terugroeping van den toenmaligen visitator zijner Orde-provincie en toont dan, dat hij bezat wat zijn latere ordengenoot Lacordaire zou noemen „les lèvres hardies”. Ziehier den inhoud der slot-tiraden, waarvan wij de markantſte uitdrukkingen onvertaald laten:

„Sed ecce . . . surrexit diabolus malus in Israël”. De Orde-generaal (Seraphinus Secchi) heeft naar deze Provincie als visitator gezonden den Portugees Petrus Baptista ²⁾), „virum vastatorem et destructorem pacis ac concordiae”, die den Provinciaal (J. Boucquet) en alle magisters en priors uit hun waardigheden en officiën deed ontslaan. Hij (Ophovius) heeft

¹⁾ Reeds op 27 Dec. 1624 had Jacobus Brouwer, de toenmalige Prefect der Hollandsche Dominicanenmissie aan de Propaganda bericht, dat Ophovius uit zijn gevangenis ontslagen was en bewusten catechismus daaruit had medegebracht. Ter vergadering van 4 Febr. 1625 besloot de Congregatie aan Brouwer te antwoorden, dat hij den catechismus met een Latijnsche vertaling er bij naar Rome zou doen zenden, opdat een Maleische anti-catechismus zou kunnen samengesteld worden. Voorloopig kwam daarvan echter niets: althans ter vergadering van 23 April 1629 besloot de Congregatie naar aanleiding van een brief van Pater Brouwer, hem opnieuw te verzoeken om zoo mogelijk een exemplaar van den in 't Maleiſch vertaalden catechismus te zenden, waaraan de Pater bijkens de Acta S. Congr. van 22 Juni 1629 onmiddellijk gevolg gaf (*Arch. Aartsb. Utrecht XXXI*, 312, '24, '25). Wat betreft de mededeelingen van Ophovius over Groenland, vond de Congr. 2 Mei 1625 goed, dat een Katholiek met de Hollanders naar Groenland ter verkenning zou gezonden worden, „de qua re ad dictum patrem Ophovium scriptum fuit”; *Rom. Br.* I p. 337, noot.

²⁾ „Die 25 Sept. 1624 institutus fuit visitator et commissarius in hac Provincia (Germaniae Inferioris) cum plenissima auctoritate a Rev. Patre Magistro fr. Petrus Baptista Lusitanus”; *Reg. Litt. Magr. Ord. IV*, 64, f° 185r.

den Generaal al doen weten, dat de Provincie dezen visitator niet wenschte te aanvaarden, doch de Generaal blijft hem handhaven. Diezelfde visitator heeft „ob phrenesim et violentum contra omnia jura agendi et procedendi modum” ook reeds de Provincia Germaniae Superioris in wanorde gebracht. Hij (Ophovius) doet een beroep op het Heilig College en den H. Stoel, dat hetzelfde nu ook niet in deze Provincie (de Nederduitsche) geschiede ¹⁾).

III. Ophovius als Bisschop.

Einde-Juni of begin-Juli 1625 werd Ophovius, die na zijn gevangenneming in 1623 als Antwerpsch prior was opgevolgd door Henricus van Merwen, voor de vierde maal te Antwerpen tot prior aangesteld ²⁾, om spoedig daarop verheven te worden tot de waardigheid van Bisschop als opvolger van Nicolaas van Zoes op den zetel van 's-Hertogenbosch.

De benoeming geschiedde volgens toenmalig gebruik door de aartshertogin Isabella, voor wie het ongetwijfeld een heel bijzondere voldoening geweest moet zijn, dengene, die om harentwille gevangenis en doodsprikelen doorstaan had, aldus te mogen eeren ³⁾. De door haar gedane benoeming zond zij op 6 Febr. 1626 aan Paus Urbanus VIII, die 22 Juni d. a. v. de benoeming goedkeurde en bekrachtigde ⁴⁾. Den 2^{den} Juli d. a. v. verleende de Paus hem zijn bisschoppelijke institutie,

¹⁾ Of zijn verzoek iets uitwerkte? In ieder geval bleef Petrus Baptista als visitator gehandhaafd; Arts, *l'Ancien Couv. des Dom. à Brux.* p. 81.

²⁾ Op 5 Juli 1625 was hij als prior van Antwerpen tweede definitior in het Provinciaal Kapittel van Gent.

³⁾ Dat bij haar enkel en alleen die kandidaten voor het bisschopsambt in aanmerking kwamen, welke uitmunten door deugd en geleerdheid, is te zien in A. Pasture, *La Restauration Religieuse aux Pays-Bas Catholiques sous les Archiducs Albert et Isabelle (1596—1633)*, Louvain 1925, p. 10 vv.

⁴⁾ Ophovius legde 4 Maart 1626 zijn geloofsbelijdenis af in handen van den Pauselijken Nuntius te Brussel G. F. Guidi del Bagno in tegenwoordigheid van Francesco Maria Sassi, priester van het diocees Assisië, protonot. apost. en kapelaan van genoemden Nuntius, Joh. Franc. Slingelant van Antwerpen, secretaris van den Nuntius, en Jacques Thibault, notaris; *Bull. Inst. Hist.* p. 187.

waaraan Koning Philips IV op 19 Augustus d. a. v. zijn goedkeuring hechte ¹⁾).

Er zijn nog enkele brieven bewaard van de correspondentie, welke Ophovius gevoerd heeft in verband met zijn benoeming en toekomstige bisschopswijding. Den eersten brief, gedateerd te Antwerpen 23 Jan. 1626, richtte hij aan een der hooge politieke persoonlijkheden te Brussel, waarschijnlijk Charles de la Faille, secretaris van den Raad van State, die hem het benoemingsbericht had toegezonden. Nog onder den indruk zijner hooge uitverkiezing schreef hij hem dezen brief ten antwoord. Verschillende gemoedsgesteltenissen komen er in tot uiting; blijde voldoening en dankbaarheid, dat zijn levensscheepje, kortelings door Isabella's beste zorgen ontkomen aan het Hollandsch tempeest („ex Hollandica tempestate": zijn gevangenschap), nu opeens zoo hooge zee bestijgen zal, maar daarnaast ook nederig besef van zijn persoonlijke onwaardigheid en vrees voor de groote verantwoordelijkheid, welke het bisschopsambt hem zal opleggen. Gelijk hij schrijft, zal hij zich eenige dagen terugtrekken in geestelijke afzondering en zich daarna naar Brussel begeven om persoonlijk zijn erkentelijkheid te gaan betuigen; zie Bijlage V, A.

Een anderen brief, geschreven te Antwerpen 31 Aug. 1626, richtte hij waarschijnlijk aan den audiëncier te Brussel, Louis François Verreycken, om hem uit te noodigen, zijn a. s. bisschopswijding met zijn tegenwoordigheid te vereeren. Dat hij in dezen brief de Infante Isabella noemt „magna mea mater", is wel kenschetsend voor zijn intieme verstandhouding tot haar; zie Bijlage V, B. Tot de overige personen, die hij eveneens op zijn bisschopswijding verzocht, behoorde ook Jan van Montfoort, aposentador (maréchal des logis) aan het Hof van Isabella, met wien hij later nog dikwijls correspondeeren zou. De aan hem gerichte brief is gedagteekend te Antwerpen 6 Sept. 1626. Behalve over zijn wijding, schrijft hij daarin nog over enkele andere aangelegenheden; o. a. roept hij

¹⁾ Schutjes II 123, '24; *Bull. Inst. Hist.* p. 181, '82; Brom, *Archieven in Italië* I, No 2065.

Montfoort's bemiddeling in om van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden een paspoort of sauvegarde te verkrijgen, zoodat hij zonder gevaar door zijn bisdom zou kunnen reizen ¹⁾). Maar het opmerkelijkst van dezen brief is het postscriptum, waarin hij Montfoort een zachten wenk geeft om de Infante nog eens te herinneren aan zijn a. s. wijdingsdag, daar hij buitengewoon vertrouwen stelt op „de gebedekens van een soo godvruchtighe ende devote prinsesse”; zie Bijlage V, C ²⁾).

De nieuwe bisschop koos als wapen: op een veld van lazuur een keper van sabel, geboord van zilver, voerend op den top een gouden ster en staand boven een gouden boom ³⁾). En als wapenspreuk „Luce et Fructu”, aldus te kennen gevend, dat hem het Geloof boven alles dierbaar was en zijn hoogste streven zou zijn om dat Geloof vruchtbaar te maken.

Zijn bisschopswijding geschiedde op Zondag 13 Sept. 1626 in de kathedraal van Antwerpen door Jacobus Boonen, aartsbisschop van Mechelen, geassisteerd door Joannes Malderus, bisschop van Antwerpen, en Antonius Triest, bisschop van Gent, bij welke gelegenheid de Theologische Faculteit van Leuven den nieuw-gewijden kerkvorst, haren oud-student, door den pastoor van St. Georgius te Antwerpen Guilielmus Bolognino een mooien drinkbeker liet aanbieden ⁴⁾).

¹⁾ Denzelfden dag, waarop hij dit schreef, of één dag later begaf hij zich naar Den Bosch.

²⁾ De drie hierboven vermelde brieven zijn in het Staatsarchief te Brussel afgeschreven door Pater Placidus O Cap., die zoo vriendelijk was, zijn afschriften te onzer beschikking te stellen, waarvoor nogmaals onzen dank. Ook copieerde hij een briefje van Ophovius, d. d. 's Bosch 11 Nov. 1628, verzoekend om vrijdom van bier- en wijnaccijnz en van meer andere dergelijke accijnzen, met de daarop gevolgde gunstige beschikking; deze beide stukken laten wij volgen in *Bylage V, D.*

³⁾ Het wapen vindt men afgebeeld o. a. in *Des Bat. Dom.* p. 124, *Belg. Dom.* p. 228 en Foppens, *Hist. Episc. Sylvaed.* p. 104

⁴⁾ De faculteit liet den beker, die 66 gl kostte, door Mart. Lunecenus S. Th Lic bij Bolognino bezorgen. In antwoord op hun schriftelijken gelukwensch had Ophovius bij brief van 1 Sept de professoren der Theol. Faculteit uitgenoodigd om bij zijn bisschopswijding tegenwoordig te zijn, waarop zij besloten hem dien beker aan te bieden, maar te antwoorden, dat zij wegens de universiteits-feestelijkheden niet konden aanwezig zijn. Van 8—22 September hadden er inderdaad te Leuven groote feestelijkheden plaats wegens het

Men begrijpt, dat de verheffing van Ophovius tot de bisschoppelijke waardigheid door zijn vele vrienden alom met groote vreugde vernomen werd. Rubens kon niet nalaten het heuglijk feit te vermelden in een brief van 17 September aan den Parijschen geleerde Pierre Dupuy, in een post-scriptum, dat luidde:

Il tredici di Settembre è stato consecrato vescovo di Bolducq quel padre Domenicano, chiamato Michel Opovio, che fu prigione a Heusden y nella Haya con gran pericolo della vita, per haver voluto indurre a qualche tradimento il sig. Van Kessel, governor di Heusden, che ha fatto un bel cambio del laccio colla mitra ¹⁾.

Inderdaad, een mooie ruil: de strop tegen den mijter!

Vooraf te 's-Hertogenbosch, waar Ophovius geboren was en velen hem nog als knaap en jongeling gekend hadden, veroorzaakte zijn uitverkiezing als bisschop groote blijdschap, zooals Gerard van Broekhoven, de Bossche raadsheer, getuigde „quod communi voto Buscoduci omnes ei acclamaverint foelicia de sua electione ad praedictam ecclesiam, statim atque dictam electionem de sua persona factam fuisse innotuit” ²⁾. „Dignus est ut promoveatur” — verklaarde een ander Bosschenaar, de advocaat Adriaan Questius — „quia vir est exemplaris, unde et magistratus et populus Buscoducensis,

---

200-jarig bestaan der Hoogeschool. (*L'Université de Louvain à travers cinq siècles*, 1927, p. 19 vv.). Doch in werkelijkheid besloten zij, niemand van wege hun faculteit naar Ophovius' bisschopswijding te zenden „ob varias rationes et specialiter, ne forte non daretur mittendis consessus debitus”, zooals blijkt uit de acten der faculteit (Staatsarch. Brussel, „*Univ. Lov.*” No 387 f° 245). Op dat besluit zal wel van invloed geweest zijn, dat de professoren in dien tijd hun Hoogeschoolprivilegiën aan alle kanten verkort zagen en bang waren, dat de Predikheeren een leerstoel aan de Theol. faculteit zouden bemachtigen. Den uitnodigingsbrief van Ophovius van 1 Sept. en het antwoord der Faculteit van 10 Sept. (welke beide brieven wij danken aan Dr. Alb. de Meyer O. P.) zullen wij mededeelen in *Bijlage VI*.

¹⁾ Gachet a. w. p. 53; blijkens de introductie p. XXXV verstond Gachet de laatste woorden geheel verkeerd van een ruil der Dominicanerkoord (de Dominicanen dragen geen koord, maar een riem) tegen den mijter.

²⁾ *Proces. Vesc.* f° 275v.

audita electione de illius personae ad dictam ecclesiam, valde exhilaratus fuit" ¹⁾).

Meer dan drie maanden vóór de nieuwe bisschop in zijn zetelstad zou ingehuldigd worden, begon men er al, onder aanmoediging van den Magistraat, de feestelijkheden, die zouden plaats hebben, voor te bereiden. Volgens de stadsrekening werd immers 15 Juli 1626 een uitgave van 150 gl. toegestaan aan den Prefect der Paters Jezuïeten „tot onderstant van de groote oncosten, dewelcke zijn Eerw. is doende totte actie, die tegens d'aencompste van den Eerw. Heere den Bisschop Ophovius wordt geprepareert" ²⁾).

De inhuldiging geschiedde op 30 October d. a. v. ³⁾ Door de voornaamste officieren van het garnizoen onder leiding van Jan Koenraad d'Aubremont, baron de Ribaucourt, — de gouverneur Grobbendonk was toen afwezig — werd de Bisschop aan het fort Isabella afgehaald. Van hier reed men stadwaarts, Ophovius gezeten in de koets van Baron de Ribaucourt. Aan de Vugtherpoort bracht de stadsregeering bij monde van een harer pensionarissen den kerkvorst hare gelukwenschingen, waarna de salvo's klonken van handgeweer en kanon. Vervolgens trok de stoet naar de St. Cornelius-kapel, waar de bisschop zich kledde in plechtgewaad om vandaar

¹⁾ Proces. Vesc. f° 280v.

²⁾ v. Zuylen, *Inv. der Archieven v. d. Stad 's-Hertogenb.*, II, 1330.

³⁾ Reeds op 7 September schijnt Ophovius als toekomstig bisschop zijn intrede gedaan te hebben in het Bossche kapittel, want in een lijstje (blijkbaar opgesteld door een bisschoppelijken beambte) van „Utgeven in de saecken van het Bisdomme", loopende van 2 Sept. 1626—3 Nov. d.a.v., (berustend in het Archief van het Bossche Bisd., pakket met stukken Ophovius betreffende, verder door ons aangehaald als *Arch. Bisd. Oph.*) leest men:

Item den 6 Septemb. aen den bastenier Cranenvelt betaelt de gerechteden des Capitels in het inleiden 47—9—0. Item den 7 September aen den sangmester, sangers, speele ende orgelist voer het musick te singen in het inleijden 10—0—0.

Uit datzelfde lijstje blijkt verder nog, dat Ophovius een partij boeken liet koopen uit de nalatenschap van zijn voorganger Zoes; een post van uitgave luidt immers:

Betaelt op den 2 October aen den Erwerdigen Pater Reydero 38 gl. 13 st. drei oert ende dat om te betaelen de boecken by synne Eerwerde op de auctie van myn Erwerdichsten Heer Soesy saligher ten behoeve van myn Erwerdichsten Heer Ophovio gekocht, ergo 38—13 st. —12 pen.

in plechtige processie, vergezeld van de geestelijkheid der stad, naar de kathedraal van St. Jan te trekken, waar verder de gebruikelijke plechtigheden plaats hadden¹⁾. Aangaande het geschenk, dat de stad den nieuwen kerkvoogd bij zijn inhuldiging aanbood, leest men in de stadsrekening: „Item by acte in date ultima Octobris betaelt 436 gl. voor een heerlyck gedreven lampetschootel mette stadwapen ende eenen silveren constigen waterpot, aen den Eerw. Heere Michael Ophoven, Bisschop deser stadt, van wege derzelver geschoncken”²⁾. Hij ontving dus een silveren waschkom met schenkan³⁾.

* *
*

Men kent den toestand van het bisdom, toen Ophovius het bestuur aanvaardde. Alleen in het Noord-Westelijk gedeelte, t. w. den Bommelerwaard en het Land van Heusden en Altena, ongeveer een derde van het geheele bisdom uitmakende, had de Hervorming ingang gevonden; het overig gedeelte was aan het Katholiek Geloof trouw gebleven⁴⁾. De weinige Protestanten, die in de bisschopsstad en hier en daar over de aanzienlijkste plaatsen verspreid woonden, waren meerendeels vreemdelingen.

De misstanden, welke onder kloosterlingen en clerus overheerscht hadden, waren sinds de oprichting des bisdoms door

¹⁾ Coppens *Nieuwe Beschryving v. h. Bisd. v. 's-Hertogenb.* I 254, v. Sasse v. Ysselst, *De Voorname Huizen en Gebouwen van 's-Hertogenbosch*, I, 318.

²⁾ v. Zuylen a w II blz. 1332.

³⁾ Tijdens het prioraat van Petrus du Fay over het Predikheerenklooster te Brussel, 1627—'29, bood Ophovius hem 100 gl. voor een hoogaltaarschilderstuk (tabula summi altaris) van den beroemden Bosschenaar Hieronimus Bosch. Wilde hij hierdoor een bewijs van erkentelijkheid geven jegens zijn geboortestad, die hem zoo hartelijk als Bisschop ontvangen had? In ieder geval stelde hij daardoor een daad van kunstzinnigheid en van pieteit opzichthens een der verdienstelijkste vroegereeuwsche Bossche burgers. Aan het schilderstuk was voor het Brusselsch convent de verplichting verbonden van een jaargetijde voor den schilder. P. du Fay wilde het stuk niet aan Ophovius afstaan. Een zijner opvolgers verkocht het later aan iemand anders voor minder dan 100 gl., waarover P. du Fay zijn misnoegen te kennen geeft in een brief d.d. Brughis ipsa Palmarum 1638; *Reg. cont. cop. Litt. et Instrum. Conv. Brux.*, I, f° 250, '51 (Hs. in Kon. Bibl. Brussel N° 21627).

⁴⁾ Vgl. *Bylage II, J.*

den ijver van Ophovius' voorgangers Sonnius, Metsius, Crabbeels, Masius en Zoes grootendeels uitgeroeid. Zoowel onder de reguliere als de seculiere parochiegeestelijkheid waren er zeker nog verscheidenen, wier zedelijk leven den parochianen een ergernis moet geweest zijn, maar toch waren dat uitzonderingen.

Erbarmelijk echter was de economische toestand des bisdoms tengevolge van den langdurigen oorlog. Vooral ten plattelande, waar men voortdurend te lijden had van het oorlogsgeweld of van de afpersingen van voorbijtrekkende legertroepen, was de bevolking alom diep verarmd.

Ondanks de ongunstige tijdsomstandigheden nam Ophovius het bestuur van het verarmde bisdom met liefde op zijn schouders. Volgens zijn lijkredenaar omschreef hij zelf de twee redenen, welke hem daartoe bewogen, onder eede in zijn testament: „*unam ut suo Ordini hinc veluti dejecto honor aliquis splendorque accresceret, alteram ut haberet quo egenis, in quos à puero propensissimus fuit, effuse opitularetur*”¹⁾.

Inderdaad de bisschoppelijke waardigheid en het hooge aanzien, dat hij als bisschop weldra verwierf, niet alleen in zijn bisdom, maar ook daarbuiten, zooals bij de Zuid-Nederlandsche regeeringsleden, ja zelfs bij zijn tegenstanders²⁾, belletten hem niet een zoon van St. Dominicus te blijven. In zijn brief van 1 Maart 1630 aan den Generaal der Dominicanen noemde hij zich een zoon zijner Orde, „*qui tametsi sit raptus extra Ordinem, tamen in Ordine corde et affectu haeret et... si inter suas oves afflictissimas haeretici illum vivere non permittunt, ad Sacrum Ordinem redire et in eo mori desiderat*”³⁾.

Zoon van St. Dominicus, bleef hij ook als Bisschop het welzijn der Orde behartigen en in zaken van gewicht zouden zijn ordegenooten hem nog steeds blijven raadplegen. Zoo

¹⁾ *Oratio funebris* p. 16.

²⁾ Aitzema t. a. p. noemt hem „een man van geleertheit, goet leven ende aen de Spaensche zijde seer geacht ende gesien”.

³⁾ *Bijlage XI*.

gaf hij in 1626, nog prior van Antwerpen zijnde, maar reeds benoemd tot Bisschop, aan het Vicariaat te Lier toestemming tot het bouwen van een nieuwe kapel, de z. g. Lisperkapel, waaraan hij een venster met daarin zijn gebrandschilderd portret ten geschenke gaf ¹⁾, terwijl hij als Bisschop blijkens zijn Diarium ook nog altijd bleef zorg dragen voor de voltooiing der restauratie van zijn klooster te Antwerpen ²⁾. Volgens een onuitgegeven handschrift van B. de Jonghe over de Nederlandsche Dominicanessenkloosters ³⁾ deed hij zelfs „syn uysterste beste” om te 's-Hertogenbosch, waar eens — in langverleden tijden — een Dominicanessenklooster bestaan had, een nieuw Dominicaansch vrouwenconvent op te richten en zou hij daartoe de goederen van het klooster Eikendonk bestemd hebben. Wij zien dit inderdaad bevestigd door de archieven, welke nog van Eikendonk zijn overgebleven ⁴⁾. Dit Franciscanessenklooster, waarvan Ophovius in zijn Diarium meermalen spreekt, was gelegen onder de parochie Den Dungen, midden in het Boschveld, ter plaatse waar oudtijds Karthuizers gewoond hadden, een zeer onveilig oord; bovendien waren de gebouwen grootendeels verwoest en de kloosterlingen bijna uitgestorven. Ten einde haar convent voor algeheelen ondergang te behoeden en tot grooteren bloei te brengen, verzochten de drie laatstovergebleven leekzusters — de overste Adriana Hendriks (v. Gorcum), Judith Aerts (Adriani) en Anna Aerts (Adriani) —, dat Ophovius haar een woning te 's Bosch zou bezorgen. Bij notariële akte van 12 Jan. 1627 stonden zij hem daarom haar convent met al zijn goederen af onder voorwaarde, dat hij het drietal niet zou „graveren

¹⁾ De bouw der kapel, op 4 April 1626 begonnen en in Juli 1629 voltooid, kostte 10261 gl. —3—6; *Chron. Conv. Lyr.* (hs. in het klooster te Leuven); *Belg., Dom.* p. 396, 97; R. Rommens, *De Predikheeren en de Kluizekerk te Lier*, p. 26.

²⁾ In een der ramen van het hoogkoor der kloosterkerk aldaar liet hij als Bisschop den Bosschenaar Abraham van Diepenbeek een tafereel schilderen, voorstellende: De Lycaoniërs offeranden willende opdragen aan den apostel Paulus; *Graf- en Gedenkschr.* V 29, 30.

³⁾ Koninkl. Bibl. Brussel N° 16499 f° 70.

⁴⁾ *Arch. Bisd. „Klooster Eikendonk”*.

boven haeren regel ende professie, maer laeten leven gelyck haeren regel ende professie is medebrengeude, ten waere zij anders gewillichlycken versochten". Wij zijn er van overtuigd, dat de Bisschop deze voorwaarde volkomen heeft willen vervullen, betwijfelen echter, of de zoon van St. Dominicus de drie zusterkens van St. Franciscus niet een beetje gefopt heeft. Zeker is, dat Ophovius met de aldus verkregen goederen (welke tamelijk gering waren) in zijn bisschopsstad een Dominicanessenklooster wilde stichten ter eere van de H. Catharina van Siëna. Hij was van plan daartoe een huis op den Windmolenberg, toebehoorend aan de erfgenamen van Jan van Asseldonk, met enkele aangrenzende andere huisjes te koopen. Om de noodige toestemming des Konings te verkrijgen, zond hij in de maand Juli 1627 een in het Fransch gesteld rekest aan zijn vriend en ordegenoot, den Leuvenschen doctor in de theologie fr. Marius Ambrosius Capello, toentertijd te Brussel ¹⁾, met de bedoeling, dat deze het rekest zou presentereen aan den Raad van State te Brussel ²⁾. Wat hierop gevolgd is, is ons onbekend, doch van de stichting van een Dominicanessenconvent is niets gekomen ³⁾. „De beginselen waeren op een goeden voet — schrijft B. de Jonghe — maer en hebben gheen voortganck ghehad, mits dat dese stadt ('s Bosch) in 't volghende jaer 1629 door de Hollanders is inghenomen gheweest."

Wat Ophovius' liefde tot de armen betreft, memoreeren wij slechts zijn brief van 17 Mei 1630, waaruit zijn bezorgdheid

¹⁾ Capello schijnt de theologische adviseur van Ophovius geweest te zijn, want het rekest is geadresseerd: Eximio ac Reverendo Patri P. Ambrosio Capello, S. Th. Doctori, Ord. Praedicatorum, R^{mi} Dⁿⁱ Episcopi Buscod. Theologo etc., Bruxellas.

²⁾ In een concept van het rekest schrijft Ophovius, dat er in zijn bisdom alreeds vier kloosters zijn onder den Derden Regel van St. Franciscus, „waeronder de dreij leekesusters sonder slot ofte discipline waeren leevende". Hij streepte dit echter door en in het rekest zelf wordt zorgvuldig verzwegen, dat Eikendonk een Franciscanessenklooster was. De publicatie van het rekest zij overgelaten aan hem, die vroeg of laat de geschiedenis van Eikendonk zal beschrijven.

³⁾ De drie zusters van Eikendonk waren intusschen reeds naar 's Bosch verhuisd; althans 9 Juli 1627 woonden zij daar in een gehuurd huis.

blijkt, dat toch vooral de parochie van St. Jacob te 's Bosch, waar vele armen woonden, niet zonder behoorlijke zielzorg zou zijn, en zijn verordening van dienzelfden dag, waarin hij al de Bossche priesters „in visceribus Jesu Christi” bidt en smeekt, „quatenus non solum divitum domos ac aedes spectent iisque operam suam collocent, sed et pauperum diligentem curam habeant.”

Ook muntte hij uit in buitengewone milddadigheid. De „mensa episcopalis” had, niettegenstaande den oorlogstijd, nog altijd zeer aanzienlijke inkomsten ¹⁾, doch het grootste gedeelte daarvan schonk hij weg aan armen en behoeftigen. Wel gaf hij ook veel aan zijn eigen familieleden, doch naar het getuigenis van zijn lijkredenaar deed hij dit slechts om te voorzien in hun levensonderhoud, daar er meerderen onder hen behoeftig waren. Toch rees in hem zelf wel eens twijfel — mogelijk niet heelemaal zonder reden —, of hij niet méér aan zijn familieleden weggaf, dan hij in geweten verantwoord kon ²⁾.

Choquetus verheugde zich „in funere Mich. Ophovii”, 's mans deugden zoo goed gekend te hebben, maar prees in hem vooral „solidam viri pietatem, inconcussam fidem et insigni ardore adversus haereses nobilem” ³⁾. Nu is 't gewoonlijk raadzaam, de lofsprekingen van lijkredenaars met eenige gereserveerdheid te beluisteren, doch als wij de getuigenissen, tijdens het informatie-proces bij zijn bisschopsbenoeming afgelegd, en vooral het Dagboek van Ophovius nalezen, zijn wij overtuigd, dat Choquetus in casu niet overdreef ⁴⁾.

De stilte en afzondering en de geestelijke exercitiën, welke hij als monnik gekend had binnen de kloostermuren, zou hij als bisschop missen. Met de gewone gebeden en oefeningen, welke iedere priester dagelijks te verrichten heeft, stelde hij

¹⁾ De inkomsten des bisdoms werden geschat op 8000 gl. jaarlijks in vreedestijd. In oorlogstijd brachten ze echter veel minder op. Bisschop Masius had ze meermalen willen afstaan voor een jaarlijksche rente van 3000 gl.: *Bull. Inst. Hist.* p. 100, 102; vgl. *Bijlage II J*.

²⁾ *Oratio funebris* p. 19.

³⁾ *Oratio funebris* p. 11.

⁴⁾ Eenige aanhalingen uit de getuigenissen bij het proces zijner bisschopsbenoeming volgen in *Bijlage II K*.

zich echter niet tevreden. Zijn vroegeren levensregel van St. Dominicus bleef hij zooveel mogelijk onderhouden. „De prioris vitae instituto nihil remisit, quod Episcopi munia non impediret”, zegt Choquet van hem ¹⁾. Meermalen ook zien we hem een halven of geheelen dag en ook wel eens enkele dagen achter elkaar doorbrengen „in devotione”, in meditatie en recollectie des geestes. De daartoe noodige rust en eenzaamheid zocht hij dan in de parochiekerk zijner residentie, of, wanneer hij elders vertoefde, ook wel in een of ander klooster ²⁾. De behoefte aan zulke geestelijke afzondering schijnt hij zeer wel gevoeld te hebben, niettegenstaande, beter gezegd, juist wegens de vele uitwendige bezigheden en drukten, welke hem dagelijks omringden. Zijn eigen dagelijksche huiselijke kring op zich zelf alleen moet al erg druk geweest zijn, daar navolgende personen bij hem inwoonden: zijn broeder Hendrik; zijn broeder Jacobus, die, zooals gezegd, convers was van het Predikheerenconvent te Antwerpen en hem vermoedelijk diende als huisknecht of als koster-misdienaar; zijn zuster Anna en, althans op 't laatst van zijn verblijf te Geldrop, waarschijnlijk ook zijn zuster Maria ³⁾; zijn neef Petrus (een zoon van zijn zuster Christina), dien hij als zijn rentmeester bij zich had; verder van af October 1630 zijn kapelaan-secretaris Pater Maximilianus Martini O. P. ⁴⁾ en van af September 1631 de Officiaal zijns bisdoms Everardus van Ravenstein; verder nog minstens een paar knechten en een paar meiden. Bovendien had hij, thuis zijnde, meestentijds gasten aan tafel, diè dikwijls bleven overnachten. En bij dat alles kwamen dan nog de overstelpende werkzaamheden van zijn bisschopsambt. Dat hij dikwijls laat

¹⁾ *Oratio funebris* p. 17.

²⁾ Zooals in de abdij Tongerlo 15—20 Juli 1630, zie zijn *Diarium*.

³⁾ Aan Henrica van Ophoven, wed^e van Jan van den Gevel, dochter van zijn broer Nicolaas, schreef Ophovius van uit Geldrop 19 Juni 1635: „Myne ende der moijkens ende ooms groetenissen” en 16 Oct. d. a. v.; „Mijn susters ende broeders groeten u” (*B. B.* XIII 63, 65). Ophovius' zuster Christina was reeds in 1631 overleden.

⁴⁾ In 1636 werd deze als bisschoppelijk secretaris opgevolgd door G. Lancelotto.

naar bed ging, kunnen we slechts vermoeden, maar dat hij vroeg opstond, blijkt op verschillende plaatsen van zijn Dagboek. Soms had hij in den vroegen morgen al uren ver afgelegd, eer hij ergens de H. Mis ging lezen. Ja, 't gebeurde wel eens, dat hij 's middags om 12 uren al een zwaren achturigen arbeidsdag achter den rug had. Trouwe neen, hij maakte zich het leven niet gemakkelijk.

Bij de lezing van zijn Dagboek viel ons op, hoe hij, buiten de drukten en beslommingen van zijn bisschopsambt om, nog zooveel belangstelling kon toonen voor allerlei kleine dingetjes uit het dagelijksch leven, op zich zelf nietigheden dikwijls. Toch zouden wij zijn tallooze aantekeningen betreffende die schijnbaar onbeduidende zaken niet gaarne missen. Daaruit toch leeren wij hem ook als mensch beter kennen: zijn bewondering voor Gods schepping, de natuur, bijzonder bergen en bosschen; zijn liefde voor dieren en gevogelte. Zekeren dag, tijdens zijn verblijf op het kasteel te Geldrop, vermeldt hij b.v., dat een hond des nachts een wit-bonten pauw had doodgebeten, dat de stormwind vier ooievaarsjongen uit hun nest in 't water had geworpen en dat drie er van nog gered konden worden. Dergelijke kleine voorvallen maken wij allen in 't leven wel eens mede en ze interesseeren ons misschien min of meer, doch Ophovius teekende ze aan in zijn Dagboek. Weer uit andere aantekeningen zien wij, hoe hij hield van jagen en visschen ¹⁾, hoe hij bestaande Meierijsche volksgebruiken in eere hield. Hoe bezorgd hij was voor zijn familieleden en in lief en leed met hen medeleefde. Hoe gul hij was voor zijn gasten, maar ook zich zelf als gast graag welkom voelde bij anderen en de feestelijke maaltijden of gezellige bijeenkomsten, welke men hem aanbood, wist te waardeeren en daarbij vroolijk kon zijn met de vroolijken. Keer op keer bij dergelijke gelegenheden geeft hij in zijn Dagboek zijn vroolijke stemming weer met enkele stereotiepe

---

¹⁾ De beoefening van dergelijke sport kon hij zich zelf natuurlijk niet veroorloven, maar eens toog hij toch mee ter jacht op jonge konijntjes.

uitdrukkingen als „alacres fuimus”, „fuimus hilares” of „laeti” of „laetissimi”.

Ja, hij was levenslustig, joviaal, spraakzaam en blijgeestig van aard, maar toch ernstig en toonde zich als bisschop zeer resoluut van karakter, een eigenschap, die gepaard ging met wijze voorzichtigheid. In moeilijkheden won hij gaarne het gevoelen van anderen in, doch in zijn oordeelvellingen en in het nemen van beslissingen of maatregelen was hij resoluut. Halfheid was hem vreemd. Weifelachtigheid en besluiteloosheid in anderen — zooals in zijnen vicaris Pallas van der Sterre — wekten zijn misnoegen. Daarbij maakte hij geen onderscheid van personen; den gouverneur van Den Bosch durfde hij even goed de waarheid te zeggen als zijn eigen tafelknecht. Hij nam de wellevendheid en hoffelijkheid in acht, doch van vleierij bediende hij zich niet en was daarvan ook zelf niet gediend.

Uit zijn Dagboek blijkt, dat hij soms hevig vertoornd kon worden, zooals op 4 Febr. 1631, toen hij gelogeed was in het klooster zijner professie te Antwerpen en terwijl hij op het punt stond, als arbiter een beslissing te nemen in een finantiëel geschil tusschen twee Antwerpsche Broederschappen, de Prior des kloosters (Boucquetius) zich buiten zijn voorkennis met de zaak kwam bemoeien. „Fui valde indignatus”, schrijft hij dan in zijn Dagboek; heel de zaak liet hij op dat oogenblik in den steek en ging uit verstoordheid om het optreden van den Prior buiten het klooster het avondmaal gebruiken. Vooral echter kon hij in hevige gramschap ontstoken worden, als hij de zaak des Geloofs door de handeling van sommigen benadeeld achtte. En als 't moest, was hij ook streng; op verschillende plaatsen van zijn Diarium zien wij b. v., dat hij er niet voor terugschrok om op geestelijken, die verkeerd leefden of dwaze dingen deden, zware straffen toe te passen, of dat hij althans niet naliet, hen streng te berispen, wat hij zelf in 't Latijn wel eens uitdrukte met „egregie perstringere.” Toch zou hij naar het voorbeeld van zijn Goddelijken Meester „het geknakte riet niet breken en

het rookende lemmet niet uitdooven" ¹⁾); zelfs bracht hij dit woord nog in herinnering, toen hij in een brief van 21 Juni 1630 aan den Bosschen plebaan Henricus van den Leemputte schreef over zekeren leekbroeder te Koudewater, dien hij toch als een woesteling en als een bedrieger en dief had leeren kennen.

Wat Ophovius' lichamelijke gesteldheid betreft, vernamen wij reeds uit de hiervoren aangehaalde *Narratio*, dat hij op 't laatst van zijn gevangenschap „male valens" was, doch bij zijn benoeming tot bisschop scheen hij geheel hersteld te zijn, dan toch werd van hem getuigd, dat hij was „homo bene compositus, robustus et validus, qui nullo labore corporis vitio" ²⁾). Evenwel in zijn Dagboek, dat hij in Augustus 1629 begon, treffen wij nu en dan korte notitie's aan, welke wijzen op lichte ongesteldheden. Ook stelde hij zich te dien tijde onder de behandeling van den Bosschen geneesheer Rombout Rombouts. Soms bezigt hij in zijn Dagboek uitdrukkingen als „sumpsi pillulas", „purgavi" of „ex fluxu indispositus", maar ook spreekt hij van „catarrus in genu" en „dolor pedis" en zoekt hij heil in de Akensche baden en ook al in aderlating. Slechts met een enkel kort woord stipt hij zijn onpasselijkheden aan, zijn goed humeur schijnt er niet onder te lijden, klagen doet hij niet.

* *
*

Na deze uitweiding over den toestand van het Bossche bisdom bij de benoeming van Ophovius als bisschop en over het karakter en de gesteltenissen van diens persoon, keeren wij tot ons verhaal terug.

Zooals we reeds schreven, werd het bericht zijner benoeming tot bisschop door de Bosschenaren met groot enthousiasme ontvangen. Wij wagen het evenwel te betwijfelen, of dat enthousiasme ook werd gedeeld door de kapittelheeren van St. Jan, te meer wijl zij in Ophovius voor den eersten keer een kloostermoonnik als hun bisschop moesten erkennen.

¹⁾ *Matth. XII, 20.*

²⁾ *Proces. Vesc. f° 284r.*

De hevige en langdurige jurisdictiestrijd, dien het kapittel van St. Jan van de oprichting des bisdoms af tegen de opeenvolgende bisschoppen gevoerd had — een strijd, waarvan het handhaven der oude kapittel-privilegiën de inzet was — was weliswaar langzamerhand geluwd ¹⁾. Ophovius had niet meer die tegenwerking van de kanunniken als zijn voorgangers. Ook zal hij de Officialen van het Geestelijk Gerechtshof al spoedig gunstig voor zich gestemd hebben, toen hij 5 Nov. 1626 — enkele dagen na zijn inhuldiging — verklaarde, „se omnes Officiarios suae Curiae Episcopalis continuasse et continuare in suis respective officiis, similiter et Procuratores in officio Procuratorum” ²⁾. Maar toch... een hartelijke verstandhouding tusschen hem en het kapittelcollege, waarin hij zelf in October 1627 als lid werd opgenomen ³⁾, was anders. Hij ondervond het nog in 1628 om een nietigheid.

Volgens zijn gewoonte om op de Zon- en Feestdagen in de kathedraal te preeken, zou hij dit ook doen op Zondag 25 Juni van dat jaar, gelijk hij drie dagen te voren op den H. Sacramentsdag reeds van af den preekstoel had aangekondigd. Daar hij echter vóór de predikatie ongesteld werd en de reeds vermelde fr. Marius Ambrosius Capello in die dagen bij hem gelogeerd was, verzocht hij dezen in zijne plaats het woord Gods te verkondigen, „gemerckt desselffs groote experientie ende facondie, eeneniegelyck genoegh bekend.” Om 7 uur, het gewone preekuur, beklom Capello den met het bisschoppelijk antependium behangen kansel en hield een predikatie. Hierdoor nu achtte het kapittel zich in zijn rechten gekrenkt, daar de Bisschop het houden der predikatie had moeten presentereen aan den Plebaan (Jacobus Cassyer), die immers de gewone predikant was, indien de Bisschop niet

---

¹⁾ Waarin de privilegien der collegiale of kapittel-kerken te 's Bosch, Hilvarenbeek, Oirschot enz. oudtijds bestonden, kan men zien in de Bulle van Paus Julius II van 11 Aug. 1512, uitgegeven in *Dipl. Belg. nova coll. sive suppl. ad opera dipl. Miraei, ed Foppens IV, 95 vv.*

²⁾ *Extractum e Reg. Actorum Judic. (Arch. Bisd. Oph.)*.

³⁾ *Tax. IV, 268*; de daar gepubliceerde lijst van kanunniken zal in 1634 zijn opgesteld, daar Ophovius er op voorkomt „aetatis 64”.

zelf preekte. Bij acten van den kapittel-notaris G. Kempen lieten de kanunniken zoowel aan Ophovius op 28 Juni als twee dagen later aan Capello aanzeggen, dat iets dergelijks niet meer moest voorkomen, of zij zouden zich daartegen in rechten verzetten. Daar door geen van beiden werd toegezegd, dat zich het feit niet meer herhalen zou, wendde het kapittel zich bij rekest van 6 Juli tot het Hof te Brussel, waarna Ophovius zijn zaak in handen gaf van G. Typoets, advocaat te Brussel. Waarschijnlijk heeft het proces geen voortgang gehad, wijl het kapittel al spoedig aan den Bisschop te kennen gaf, de zaak te willen laten rusten ¹⁾.

Dergelijke kleine tegenwerkingen moet Ophovius zeker tot in 't diepste van zijn hart geminacht hebben, al kunnen we ons voorstellen, dat ze hem pijnlijker vielen dan de zooveel ernstiger moeilijkheden, welke hij van den aanvang af in zijn bisschopsambt ondervond vanwege den oorlog.

Toch beletten deze hem niet, er al spoedig op uit te trekken om de toestanden in zijn bisdom van nabij te leeren kennen en zoo noodig te verbeteren. In October 1626 brengt hij een bezoek aan Helmond ²⁾; volgend jaar visiteert hij de kapittels van Eindhoven, St. Oedenrode en Oirschot en het Franciscanessenklooster te Oisterwijk; in 1628 is hij in de kapittels van Boxtel en Hilvarenbeek en wederom in genoemd Oisterwijksch klooster op visitatie ³⁾.

Ook ging zijn bekommernis uit naar dat deel zijns bisdoms, dat in handen der Hervormden was. Aan de Infante reikte hij immers op 19 Mei 1628 te Brussel eene Memorie over betreffende de pastorieën van een twintigtal dorpen in het Land van Heusden en de Langstraat, „in quibus ante inducias fuerint Catholici pastores vel saltem non heretici (predicantes)” ⁴⁾. Een copie dezer verbeterde Memorie zond hij 17 Juli

¹⁾ *Arch. Bisd. 's Bosch*, pakket „*Capit. Buscod.*”.

²⁾ B. B. VIII, 166.

³⁾ Stukken betreffende deze kerkelijke visitaties zijn in het archief van het Bossche bisdom.

⁴⁾ Aldus zijn eigen aantekening in dorso van een copie der Memorie (in *Arch. Bisd. 's Bosch „Heusden”*).

d. a. v. van uit Hoogeloon naar den bekenden vredesonderhandelaar Jan Kesselaer, heer van La Marquette, te Brussel met een kórt briefje er bij over de vervolging, welke door den drossaard van Heusden tegen de Katholieken in die dagen werd ingesteld ¹⁾.

Een eenigszins geregelde visitatie der parochiën en kloosters van zijn bisdom, althans buiten de stad 's Bosch, zal hem ten gevolge van den oorlog wel onmogelijk geweest zijn. Geen wonder dat hij al deed wat hij kon om dien rampzaligen krijg, die reeds ongeveer 60 jaren geduurd had, te doen eindigen. Wij hebben hiervoren gesproken over het bezoek, dat hij bij zijn bevrijding uit de gevangenis op 26 Nov. 1624 bracht aan den Franschen gezant te 's Hage M. d'Espesses. Zeer waarschijnlijk hield hij bij die gelegenheid een vurig pleidooi voor het sluiten van den vrede of het vernieuwen van den wapenstilstand, n'en déplaise de anti-vredesgezindheid des gezanten. Anders toch kunnen wij ons moeilijk verklaren, hoe die gezant, op 1 Dec. d. a. v. in een groot gezelschap vernemend van zekere vredesvoorstellen, welke toen enkele dagen te voren van Spaansche zijde door een Dominicanerpater zouden gedaan zijn, aanstonds zijn verdenking op Ophovius liet vallen, zooals blijkt uit zijn brief aan den Staatssecretaris d'Ocquerre van 2 Dec. 1624 ²⁾; zie *Bijlage III C*.

¹⁾ Blijkens de Memorie, die verschillende bijzonderheden over bedoelde dorpen behelst, hadden de pastoors er tot aan de afkondiging van het Bestand den godsdienst openbaar mogen uitoefenen, behalve het opdragen van de H. Mis. Bij den aanvang van het Bestand verscheen echter een plakkaat der Staten van Holland, waardoor de pastoors, die er toen nog waren, genoodzaakt werden te vluchten. De pastorieën en kerkelijke goederen werden er alsdan door de Hollanders in bezit genomen op titel, dat al die dorpen onder Zuid-Holland gelegen waren. Bij het einde van het Bestand werden deze niet teruggegeven, schrijft Ophovius, „daer nochtans expresselyck geconditioneert was, dat allen dinghen comen souden op den ouden voet nae het expireeren van de dito tréffes”.

²⁾ Dezen en meer andere brieven van d'Espesses beantwoordend op 27 Dec. d. a. v., schreef d'Ocquerre, gewagend van de wed^e Tserclaes, o. a.: „Il ne vous faut pas étonner de ses allées et venues, car c'est un espion, que l'on counnet à toute rencontre; ce qui n'est pas à negligier, car sous l'habit de femme et de moyne il se traite des affaires très importantes”; Koninkl. Bibl., Hs. 73 C 34 f° 138^v.

Volgens gerucht zou Ophovius ook omstreeks het begin van Juni 1626, toen hij door de Aartshertogin reeds tot Bisschop van 's Bosch benoemd was, stappen tot den vrede gedaan hebben en wel bij Prins Frederik Hendrik, die zijn voorstellen echter zou hebben afgewezen. In een brief van 16 Juni 1626 aan den Franschen minister van Buitenlandsche Zaken M. d'Herbault berichtte d'Espesses immers: „Il se dit, que le père Dominicain Hupovius, ayant pretendu un passeport pour venir faire quelques ouvertures par l'entremise d'un marchand, en auroit esté refusé par le Prince, lequel auroit temoigné cette procedure luy estre suspecte" ¹⁾).

Wij weten natuurlijk niet, wat van dergelijke geruchten te gelooven is, maar zeker is, dat naast de aartshertogin Isabella de Bossche Bisschop met zijn vriend Rubens en zijn beschermvrouwe de weduwe Tserclaes in dien tijd tot de grootste voorstanders van den vrede behoorde. „Le peintre Rubens" — zoo schreef de heer de Baugy, Fransch gezant te Brussel, op 26 Mei 1628 aan het Fransche Hof ²⁾ — „s'est rendu icy, comme aussy la damoiselle T'Serclaes et le Père Oppovius, évesque de Bois-le-Duc, qui ont tant fait d'allées et de venues pour tascher de conduire les affaires de deça aux termes d'ung accomodement avec les Hollandois" ³⁾).

Zij zochten vrede, maar, helaas, daar kwam er geen en naar Profetenwoord volgde conturbatie op conturbatie ⁴⁾. Doch hoe de oorlog hem ook in het bestuur zijns bisdoms bemoeilijkte, Ophovius was en bleef vol zielenijver, zooals wel allerduidelijkst bleek uit zijn plan om in Antwerpen een missiehuis te stichten ter opleiding van missionarissen voor Holland en de Noordsche landen ⁵⁾. Reeds vroeger had hem zulk huis als een ideaal voor oogen gezweefd, maar Bisschop

¹⁾ C 35 f° 305v.

²⁾ De kans op vrede stond toen zeer goed; zie J. Cuvelier, *Les Négociations Dipl. de Roosendael* (in *Mélanges d'Histoire offerts à H. Pirenne*, 1926).

³⁾ *Compte-Rendu de la Commission Royale d'Hist. ou Recueil de ses Bulletins*, Tome III (Brux. 1840) p. 38.

⁴⁾ *Ezechiël* VII 25, 26.

⁵⁾ *Des. Bat. Dom.* p. 122, '23.

geworden, deed hij ook ernstige pogingen om dat ideaal te verwezenlijken. Op de vergadering van de Bisschoppen der Kerkprovincie Mechelen, welke te Antwerpen in September 1628 gehouden werd, droeg hij zijn plan voor, zette alle bijzonderheden uiteen en verwierf aller bijval. De Nuntius juichte het toe, de Romeinsche Propaganda betuigde haar ingenomenheid en verschaftte alle benoodigde volmachten. Practisch trachtte Ophovius zijn doel te bereiken door fondsen voor de stichting bijeen te brengen ¹⁾. Zelfs na de inneming van 's Bosch trachtte men nog een tijd lang het plan ten uitvoer te brengen ²⁾, doch ten slotte moest men er wegens de tijdsomstandigheden van afzien.

* *
*
*

Het beleg van 's-Hertogenbosch in 1629 door Prins Frederik Hendrik was een verrassing voor heel den lande. Ophovius evenwel had het voorzien. Hij had gewaarschuwd, maar neen, men wilde hem niet gelooven; de Prins zou wel wijzer zijn om het hoofd te stooten tegen de stad, die immers als onoverwinnelijk gold. Op 3 Februari was de Bisschop zelfs naar Brussel gereisd ter waarschuwing. Alleen de Infante Isabella trok zich daar zijn waarschuwing aan. Zij droeg hem op om de zaak te bespreken met hare raadgevers den Kardinaal de la Cueva en Don Carlos de Coloma en met den Raad van State. O ja, men hield zich goed en beloofde in alles te zullen voorzien, doch men deed niets, want ook daar vond Ophovius geen geloof. Toch had hij gelijk. Van 30 April op 1 Mei verscheen het Prinsenleger van 40000 manschappen te voet en 5000 te paard vóór de muren der stad, wier eigen garnizoen uit niet méér dan 3000 manschappen bestond ³⁾.

¹⁾ Aldus G. A. Meyer O. P. (in *De Katholiek* Dl. 149 p. 275), volgens wien Ophovius de goederen van het reeds vermelde klooster Eikendonk voor het op te richten missiehuis bestemde. Deze bestemming moet hij er dan aangegeven hebben, nadat zijn plan, om in 's Bosch een Dominicanessenklooster te stichten, mislukt was.

²⁾ In 1631 hechtte de Aartsbisschop van Kamerijk er nog zijn goedkeuring aan; *Rom. Br.* N° 477.

³⁾ Brief van Oph. aan den Koning van Spanje d.d. 31 Oct. 1629 in *Bijlage IV*; J. v. Heurn, *Hist. der Stad en Meyerye v. 's-Hertogenb.* II

Zelden was het beleg eener stad met zooveel spanning gevolgd als in 1629 dat van 's Bosch. „L'idée de perdre Bois-le-Duc terrifiait la Belgique”, zegt de levensbeschrijfster der Infante ¹⁾); „cette ville si importante non seulement à la Flandre, mais à tout le parti Catholique”, gelijk Kardinaal Richelieu schreef; „une des villes les plus importantes du Brabant, peuplée de fidèles catholiques, ayant beaucoup de monastères et un évêché; si l'ennemi s'en emparait on perdrait plus de 12 lieues de territoire”, gelijk de Infante liet weten aan den Koning. Het verlies der stad zou volgens haar een bisdom met 40 kloosters, 140 dorpen en ongeveer 200000 zielen met zich sleepen ²⁾). Vandaar de aanmaning, welke zij 24 Mei 1629 richtte aan den Raad van Vlaanderen: „pesant combien il y va en la conservation de la ville de Bois-le-Ducq de notre Sainte Foy et Religion Catholique, Appostolique et Romaine, laquelle consideration doit ponder à toutes auctres” ³⁾).

Tot de vele tijdgenooten, die over het beleg en de inname van 's Bosch geschreven of aantekeningen gemaakt hebben, behoort Ophovius zelf, die van binnen de stad heel het beleg heeft meegemaakt. Het Dagboek, dat hij heeft nagelaten, begint 4 Aug. 1629 opeens midden tusschen de verschrikkingen van het bombardement. De uitslag van het beleg zou voor zijn bisdom beslissend zijn. De bekende predikant van Heusden Gijsbert Voetius werd reeds in Juli 1629 door de Synode van Zuid-Holland gecommiteerd om met een ander predikant uit de classis van Gorcum naar het leger vóór 's Bosch te gaan om bij de inneming der stad „alle afgoderijen ende superstitiën in de Stadt ende Meyerye van 's Hertogenbosch te weeren, de stadt ende dorpen met goede ende trouwe predican ten te becleden ende de geestelycke goederen volgens de

---

403 v.v. Dat de Infante inderdaad geloof sloeg aan de waarschuwing van Ophovius, blijkt ook uit haar brief van 13 Febr. 1629 aan den Koning, zie M. de Villermont *L'Infante Isabelle* II 276, '77.

¹⁾ M. de Villermont a.w. II 278.

²⁾ M. de Villermont a.w. II 280, noot 2; J. Cuvelier t.a.p.

³⁾ Dr. Hermans, *Verzameling v. Oork. betr. het Beleg v. 's-Hertogenb. in den jare 1629*, 4^e stuk, p. 92.

generale intentie van d'eerste gifters te converteren tot den dienst Godts et pios usus (dat is tot Godsalich ghebruyck)"¹⁾. Het ging derhalve om 'de toekomst van het geheele Bossche bisdom. Men begrijpt dus, dat de Bisschop alle krachten inspande om de stad voor den Koning van Spanje en het Katholiek Geloof te behouden.

Den tweeden dag van het beleg staat hij naast den gouverneur der stad 's morgens om 5 uur al aan de wallen om de burgerij bij de fortificatiewerken moed in te spreken²⁾; de kloosterlingen trekken op zijn aansporing uit met spade en houweel om daarbij behulpzaam te zijn dag en nacht³⁾; hij ontvangt op 11 Mei brieven van de Infante en van Kardinaal de la Cueva „inhoudende ontwijffelycken ontset", hij deelt de brieven mede aan den magistraat en animeert hem; hij schrijft bede- en vastendagen uit⁴⁾, hij... ja, zoo zouden we schier van dag tot dag zijn cordaat optreden tijdens het beleg kunnen vervolgen, doch we verwijzen liever naar zijn eigen Dagboek.

Antonie Schets baron van Grobbendonk, gewoonlijk kortweg Grobbendonk geheeten, wien als gouverneur van 's Bosch het oppercommando over de verdediging der stad toekwam, was buiten twijfel een uitstekend en diep-godsdienstig krijgsoverste⁵⁾. Meermalen heeft Ophovius te kennen gegeven, dat hij hem als gouverneur hoog respecteerde. Een vijandige gezindheid heeft nooit tusschen hen bestaan. Toch blijkt uit tal van plaatsen in het Dagboek van Ophovius, dat er iets haperde aan beider onderlinge verstandhouding. Wat was de oorzaak? Zeker, Ophovius nam het hem kwalijk, dat hij ondanks zijn waarschuwingen niet beter gezorgd had voor de benodigde levensmiddelen binnen de stad en vooral voor

¹⁾ Dr. Hermans a. w. „Codex diplom." p. 236, '37.

²⁾ Dr. Hermans a. w. „Dagb. v. Rob. v. Voorne" p. 7.

³⁾ G. A. Meyer O. P., *De Predikheeren te 's-Hertogenbosch* (1897) p. 90 en Ophovius' brief van 31 Oct. 1629 in *Bijlage VIII*.

⁴⁾ Dr. Hermans a. w. „Dagb. v. Voorne" p. 14, 15 en „Obsid. Silv. Narr. auct. Sidr. Hosschio" p. 123, '64, '65.

⁵⁾ Zie de beschrijving van zijn persoon in evenvermeld verhaal van Hosschius p. 125.

de benoodigde ammunitie, doch de ware oorzaak meenen wij te vinden in Grobbendonks zucht om zich te verrijken, zelfs ten koste der arme Bossche burgerij ¹⁾). Geen personen waren den Bisschop onsympathieker dan geldgierigen.

Hoe langer het beleg duurde, hoe meer Grobbendonk het vertrouwen bij de burgerij verloor, doch op den Bisschop bleef de overgrootste meerderheid tot den laatsten dag toe haar hoop vestigen, niettegenstaande alle teleurstellingen en tegenslagen en de gouverneur de schuld der eventueele overgave bij voorbaat op den Bisschop trachtte te schuiven. Wanneer de nood het hoogste rees en men van magistraat en gouverneur geen hulp meer verwachtte, zonden de ambachten hun mannen naar Ophovius: hij alleen zou nog raad of uitkomst kunnen weten. Ja, de gouverneur zelf en de geheele magistraat, als bedelaars of, gelijk Ophovius het uitdrukte, „met gelapte scoenen” liepen ze hem na.

Telkens zag men den Bisschop op Zon- en Feestdagen — zelfs ondanks zijn lichamelijke ongesteldheid — onder het bulderen der kanonnen in de kathedraal het preekgestoelte beklimmen om, naar gelang de omstandigheden het vorderden, de burgerij aan te wakkeren, te prijzen, ook wel eens te laken, maar altijd te bemoedigen en te troosten ²⁾).

Slechts één van zijn preeken is ons bekend. Hij hield deze op Vrijdag (St. Bartholomeus, Apostel) 24 Augustus. Daags te voren hadden de belegeraars zich erg onstuimig aangesteld wegens de inneming der stad Wesel en 's avonds hadden ze daarover getriomfeerd met groot geschreeuw en vuurwerken en kanonades. Heel den nacht was Ophovius ziek geweest. Toch beklom hij den volgenden morgen den kansel, om na zijn preek nog ziek naar huis te keeren. Dat de toen door

---

¹⁾ Ook als Heer van Tilburg en Goirle stond Grobbendonk bekend om zijn inheligheid; B. Dijksterhuis, *Bijdr. Gesch. der Heerlijkh. Tilburg en Goirle* p. 13.

²⁾ Op Zondag 2 September, juist toen Ophovius zijn preek eindigde, schoot de vijand met een dubbelkanon door de St. Jan; 's nachts te voren viel een kanonschot in het bisschoppelijk huis en vernielde er een groot deel der binnenmuren en de bibliotheek.

hem gehouden preek ons is bewaard gebleven, hebben wij te danken aan een onbekenden Engelschman, die in 't leger des Prinsen aan het beleg deelnam. Vermoedelijk werd de predikatie terstond, nadat zij gehouden was, hem heimelijk overgebriëfd door een der weinige binnen de stad wonende Hervormden. De Engelschman vertaalde het sermoon in het Engelsch en liet het, tegelijk met zekere aantekeningen over het beleg, bij wijze van pamflet nog in 1629 te Londen drukken. Hij deed dit ter bespottung van de Katholieke leer aangaande de voorbede der Heiligen en het Pausdom, zooals blijkt uit het Engelsch versje „To the Reader”, dat hij achter de preek liet volgen. Toch heeft hij de preek, wat althans de hoofdzaak betreft, waarschijnlijk tamelijk getrouw weergegeven. Niet enkel inhoud en doel (burgers en soldaten aan te manen tot geduld en moed, tot boete en gebed), maar ook de warme, vaderlijke toon, die er uit opklinkt, lijken ons den Bisschop volkomen waardig. Alleen zal hij hier en daar, bijzonder waar hij het heeft over de macht des Pausen, zich vermoedelijk wel eenigszins anders uitgedrukt hebben, dan er staat in het Engelsch pamflet ¹⁾.

Bij gebrek aan kruit moest de stad zich op 14 September overgeven; niettegenstaande de moed en het groote Godsvertrouwen van garnizoen, geestelijkheid en burgerij ²⁾. Van de zijde der stad was Ophovius de voornaamste onderhandelaar. Hij werd door Prins Frederik Hendrik met welwillendheid bejegend, maar de voorwaarden, welke hij genoodzaakt was te onderteekenen, waren hard, vooral wat betref de uitoefening

¹⁾ De titel van het pamflet luidt: „*A Journall of certaine principall passages in and before the Towne of 's-Hertogenbosch, from the 18 of August till the 1 of September (1629) . . . whereunto is added a Sermon made by the Bishop of 's-Hertogenbosch in S. Johns Church*” (Londen bij Nicholas Bourne 1629). Drie exemplaren zijn er ons van bekend: een in de bibliotheek van de „*Bossche Bijdragen*”, een ander in het Prov. Gen. v. K. en W. in N.-Br. en een derde in de Koninkl. Bibl. te 's Hage (Knuttel *Catal. v. d. Pamfl.-Verz. in de Koninkl. Bibl.* N° 3881). Het Journall loopt van blz. 1—11, de preek van Ophovius van blz. 12—17 en het versje „To the Reader” staat op blz. 18. Preek en versje zullen wij mededeelen in *Bijlage VII*.

²⁾ Ook de Bossche vrouwen hadden aan de verdediging der stad medegewerkt; zie Ophovius' brief van 31 Oct. 1629 in *Bijlage VIII*.

van den Katholieken godsdienst ¹⁾. Toch wist hij nog, na bijna zeven uren achter elkaar onderhandeld te hebben — hij alléén tegenover den Prins en alle gedeputeerde Staten-leden — eenige verzachting in de gestelde voorwaarden te verkrijgen betreffende het verblijf van geestelijken en kloosterlingen en de kloostergoederen ²⁾.

Den Bosch in de macht der Hollanders! Grenzenlooze vreugde bij de eene, diepe verslagenheid bij de andere partij. „Jamais notre armée n'a été ainsi humiliée — schreef Don Carlos de Coloma aan Spinola —; c'est une douleur amère de voir cette cité, la plus catholique et la plus loyale que possédait le roi en ce pays, dans les mains de telles gens et sans espérance de pouvoir la reprendre jamais”. „Je suis désolée — schreef Isabella aan den Koning —, c'est une perte considérable que nous venons de subir; le peuple s'en réjouit ³⁾; je redoute de grands troubles” ⁴⁾.

Welk een verpletterenden indruk de overgave der stad op Bisschop Ophovius maakte, voelt men uit den Italiaanschen brief, welken hij daags na de overgave schreef aan den Nuntius te Brussel, Fabius de Lagonissa. ⁵⁾

Met tranen van bloed (con lachime di sangue) — gelijk hij in den aanvang zegt — had die brief eigenlijk geschreven moeten worden. Na dan met omstandigheden de overgave en de beteekenis daarvan uiteengezet te hebben, onder veel

¹⁾ De capitulatie-verdragen vindt men in Hermans a. w. p. 283 vv., v. Heurn a. w. IV 285 vv., J. v. Oudenhoven, *Beschrijvinghe der Stadt van 's-Hertogenbosche* (ed. 1670) p. 224 vv.

²⁾ Prins Frederik Hendrik deed tevergeefs bij de Statenleden zijn uiterste best om de geestelijkheid haar goederen te laten behouden; Jhr. R. J. v. d. Capellen, *Gedenkschriften van Jhr. Alex. van der Cappelen* (Utrecht 1777), I 546.

³⁾ De anti-Spaansche geest, welke in den lande ook onder de Katholieke bevolking, die den Koning was trouw gebleven, sinds lang geheerscht had, werd door de inneming van 's Bosch fel aangewakkerd. Wel bracht de eerste tijding dier inneming onder haar groote en schier algemeene verslagenheid te weeg, doch spoedig kwam bij velen de reactie, die in de inneming der stad zelfs een zekere voldoening begonnen te vinden; 't was immers een goede vernedering voor den Spaanschen trots, een welverdiende afstraffing!

⁴⁾ M. de Villermont a. w. II, 283.

⁵⁾ De brief is door Prof. Cornelissen uitgegeven in *Mededeelingen v. h. Nederl. Hist. Inst. te Rome* IX 144 vv. en in *Rom. Br.* N° 439.

lof voor de dapperheid van gouverneur, soldaten en burgerij, bericht hij den Nuntius, dat hij van plan is zich te vestigen buiten 's Bosch in een of andere plaats, van waaruit hij zijn herderlijke bediening gemakkelijk zal kunnen waarnemen. Hij hoopt, dat hem dit zal worden toegestaan zoowel door de Infante, als door de Staten-Generaal, „havendo già acquistata la gratia del Prencipe d'Orangie e d'alcuni Stati Generali ¹⁾, con i quali ho havuto cognoscenza essendo nella prigione in Olanda”. Tevens verzoekt hij den Nuntius, aan den Paus voor hem verlof te vragen om zoo noodig van kleeding te mogen verwisselen, ten einde niet aanstonds herkend te worden. De brief is ondertekend: fr. Michaël Episcopus Buscoducensis, plenus mestitia” ²⁾).

Toen in den vroegen morgen van 17 September de straten en pleinen der overwonnen stad wemelden van burgers en vreemdelingen, die den indrukwekkenden uittocht van het Bossche garnizoen wilden aanschouwen, ging de Bisschop nog even afscheid nemen van Grobbendonk en diens echtgenoot. Daags te voren had hij den gouverneur een getuigschrift afgegeven, dat deze in beraad met den Bisschop wegens gebrek aan kruit en soldaten over de overgave der stad met den vijand in onderhandeling was getreden.

Dit getuigschrift kwam Grobbendonk goed te pas. „On fut très irrité à Madrid contre le gouverneur . . . Le roi parla de le faire passer en jugement. Grâce à Isabelle, qui prit son parti avec énergie, il échappa à ce qui aurait été une injustice ³⁾.” Flink, ja, nam de Infante Grobbendonks ver-

¹⁾ Bedoeld zijn zeker de hiervoren op blz. 55 reeds genoemde Nobel en Foreest.

²⁾ De Nuntius zond den brief 22 September door naar Rome. In het antwoord, dat de Kardinaal-Secretaris 13 October aan den Nuntius gaf (*Rom. Br. N° 442*), wordt Ophovius zeer geprezen en op zijn verzoek om van kleeding te mogen verwisselen, zou nog beschikt worden. Wij vermoeden, dat het verzoek niet werd toegestaan.

³⁾ M. de Villermont a. w. II 282: de schrijfster voegt er bij: „Le grand coupable, c'était Henri de Bergh”. Hendrik van den Berg, die met zijn leger 's Bosch moest ontzetten, schijnt inderdaad een valsche rol gespeeld te hebben. Hij hield zich, alsof hij zijn best deed om de benauwde stad te hulp te komen, maar liet ze in werkelijkheid in den steek om ze in handen te spelen van Prins Hendrik.

dediging op zich. Op 23 Oct. 1630 schreef zij aan Philips IV, dat de beschuldigingen, tegen Grobbendonk en ook tegen diens zwager J. K. d'Aubremont uitgebracht, niet gegrond waren; al hadden zij misschien nog méér kunnen doen om Den Bosch te behouden, ze hadden toch goed hun plicht gedaan ¹⁾). Dat Isabella zoo gunstig gezind bleef opzichdens Grobbendonk, was ongetwijfeld voornamelijk te danken aan vermeld getuigenis van den Bosschen Bisschop, wiens woord en gezag bij haar wogen als van weinig anderen. Had zij reeds vroeger meer dan eens blijken gegeven van hooge waardeering voor zijn persoon, sinds zijn moedig optreden tijdens het beleg achtte zij zich jegens hem verplicht tot groote dankbaarheid.

Ter belooning van zijn trouwe diensten presenteerde zij hem den bisschopszetel van Brugge in opvolging van Dionisius Chrystophori, die 6 Aug. 1629 gestorven was. Ophovius weigerde echter, daar hij zich in geweten verplicht achtte zijn bisdom niet te verlaten en daarin nuttiger werk zou kunnen doen dan in een ander bisdom. Hij deelde zulks mede aan den Koning van Spanje in een Memoriaal, waarbij hij zijn ordegenoot J. Boucquet voor het bisdom Brugge aanbeval, en voegde er een brief aan den Koning bij, gedagteekend te Antwerpen 31 Oct. 1629, waarin hij een interessant relaas gaf over het beleg en de inneming van 's-Hertogenbosch, zie *Bijlage VIII* ²⁾).

* *

Na de overgave van 's Bosch was voor Ophovius en geheel zijn bisdom een nieuw tijdperk begonnen.

¹⁾ Lonchay-Cuvelier, *Correspondance de la Cour d'Espagne sur les Affaires des Pays-Bas au XVIIe Siècle* II 551, noot 1.

²⁾ Isabella had bij brief van 30 Oct. 1629 reeds den kapitteldeken van Brugge Servatius Quinker aan den Paus voor den bisschopszetel van Brugge aangewezen (*Bull. Inst. Hist.* p. 220). Ophovius kwam dus te laat met zijn aanbeveling van Boucquet. Jammer voor zijn candidaat, want 18 Jan. 1630 deelde de Koning den inhoud van Ophovius' Memoriaal aan Isabella mede met order om Boucquet als bisschop van Brugge aan te wijzen. Isabella antwoordde den Koning 9 Maart d. a. v., dat de aanwijzing reeds had plaats gehad en dat men dus de zaak in herinnering zou houden voor een volgende gelegenheid; Lonchay-Cuvelier a. w. II 488, 522.

In de stad zelf kwamen de Schepenbank en de openbare instellingen en ambten geheel of gedeeltelijk in Protestant-sche handen. Ook de kerken der stad werden in bezit genomen door de Hervormden ¹⁾; de openbare uitoefening van den Katholieken godsdienst werd er verboden; de vrouwenkloosters werden gedoemd om langzaam uit te sterven; de priesters en mannelijke kloosterlingen werden verjaagd, met uitzondering van de kanunniken van St. Jan, die te 's Bosch geboren waren, en de rectoren-biechtvaders der vrouwenkloosters ²⁾. Tal van uitgewezen paters bleven er echter in 't geheim achter of keerden er spoedig terug.

Ophovius zelf, hoewel hem verzekerd werd, dat hij gerust in zijn bisschopsstad kon blijven, achtte het raadzaam uit te wijken naar Zuid-Nederland, waar hij tusschen verschillende plaatsen, zooals Lier, Antwerpen, Mechelen, Brussel en Tongerlo, op en neder reisde ten einde bij de Aartshertogin en de voornaamste regeeringsleden besprekingen te houden over den toestand in zijn bisdom, maatregelen uit te lokken tot bescherming van den godsdienst te 's Bosch, de tusschenkomst van den Koning van Frankrijk te bewerken, de onderhandelingen over den vrede of wapenstilstand, welke nog altijd tusschen de beide Regeeringen gevoerd werden, zooveel mogelijk te bevorderen, een onderdak te zoeken voor de kinderen van het Bossche weeshuis enz., totdat hij zich in de maand Maart 1630 ging vestigen te midden van zijn bisdom, in het dorp Geldrop, op het kasteel van den heer Amand van Horne.

Voor bijzonderheden aangaande de besprekingen, die hij in dien tijd te Brussel en elders voerde, en het resultaat daarvan, verwijzen wij naar zijn Diarium. Ten bewijze echter,

---

¹⁾ De voornaamste kerkschatten der kathedraal, bijzonder het miraculeuze beeld van O. L. Vrouw, en de archieven des bisdoms had Ophovius bijtijds naar de Zuidelijke Nederlanden laten brengen; zie de bijdrage van P. Placidus O. M. Cap. in *B. B.* XIII 131 vv.: „*Zorgen van Bisschop Ophovius na den val van Den Bosch in 1629*”, waarin echter enkele wel te vergeven onjuistheden voorkomen, vooral in de beknopte biografie van Ophovius op blz. 133, 134.

²⁾ Dr. Hermans a. w. „*Obsid. Silv. Narr. auct. Sidr. Hosschio*” p. 180 en Ophovius' brief van 31 Oct. 1629 in *Bijlage VIII*.

dat hij zich niet met schoone beloften in Brussel liet afschepen, (zooals op 3 Febr. 1629, toen hij was gaan waarschuwen tegen de belegering van 's Bosch) zij slechts medegedeeld, dat Kardinaal de la Cueva, na een onderhoud met hem gehad te hebben over den toestand van het Bossche bisdom, niet naliet den Koning daarover in te lichten, hetgeen tot gevolg had, dat deze in een brief, d.d. Madrid 13 Dec. 1629, aan Isabella gelaste, maatregelen te beramen om den Katholieken godsdienst in de Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch, ja in geheel Holland te handhaven; zie den brief in *Bijlage IX*. Ook de brief van Lodewijk XIII van 22 Dec. 1629 aan de Staten van Holland ten gunste der Katholieke Bosschenaars was te danken aan het krachtig initiatief van Ophovius, gelijk duidelijk blijkt uit zijn Dagboek; zie brief in *Bijlage X*.

De toestand van de Katholieken te 's Bosch werd er in-tusschen niet beter op. Den 16^{en} Jan. 1630 werden er drie plakكات uitgevaardigd ¹⁾, inhoudende: 1° De geestelijke manspersonen, die volgens de capitulatie nog niet uit de stad waren vertrokken, moeten vertrekken binnen vier of vijf dagen, tenzij ze een speciale akte bekomen hebben om te mogen blijven ²⁾. Wil een geestelijke van buiten zijn „affaires” komen verrichten binnen de stad, dan heeft hij zich te melden bij een der stadspoorten, opdat een van de wacht hem geleide, eerst naar den commandeur, vervolgens naar de plaats, waar hij zijn „particuliere affaires” zal hebben te verrichten, om daarna te vertrekken zonder eenigen kerkelijken dienst te doen. 2° Wat de vrouwenkloosters betreft, hebben de Hoogmogenden goedgevonden „elkeen in vrydom te stellen ende de conventen te openen, toelatende dat yder soude moghen gaen woonen ende blijven onder het gebied van

---

¹⁾ Bor a. w. p. 401, '02 en v. Heurn a. w. II 467, '68, waar het eerste plakkaat verkeerdelijk op 3 Januari gedateerd staat.

²⁾ Kort daarop werd op verzoek van Prins Frederik Hendrik door de Gecommitteerden van Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland onder protest der andere Provinciën toegestaan, dat de paters der vrouwenkloosters, tot dertien in getal, nog zes maanden zouden mogen blijven; Jhr. v. d. Capellen, a. w. I 571, '72.

Haer Hoogm., daer 't haer sal gelieven, ghenietende evenwel haer alimentatie. Ende by aldien eenighe in haer conventen soudē willen blyven, dat haer 't selve wert toegelaten, mits haer onthoudende van publycke exercitiën, tot welcken eynde oock de kercken van deselve gheslooten sullen worden, geen misse te doen." 3° De burgers, die in de stad willen blyven, moeten den Koning van Spanje en zijn aanhangers afzweren en beloven, hun met raad noch daad bij te staan en geenerlei correspondentie met hen te onderhouden ¹⁾).

Somber zag de Bisschop de toekomst in. Onheil naderde over geheel zijn bisdom. Op alle te vreezen gebeurlijkheden zich voorbereidend, achtte hij het raadzaam om zijn testament te maken en enkele juridische faculteiten bij den Paus aan te vragen. Daartoe richtte hij van uit Antwerpen 1 Maart 1630 aan den Generaal der Dominicanen te Rome, Nicolaus Ridolfi, een schrijven, waarin hij tevens zijn bedroefd gemoed uitstortte over den toestand in zijn bisschopsstad; zie *Bijlage XI*.

Na de Synode der Gomaristen te Schoonhoven (10 Sept.—9 Oct. 1630 ²⁾) werd de vervolging te 's Bosch nog scherper, gelijk blijkt uit een brief van Jac. (de) Brouwer O. P. van 8 Nov. 1630 aan den Kardinaal-Prefect der Propaganda ³⁾. Geen enkele geestelijke toch mocht toen binnen de stad komen, tenzij in geestelijk gewaad, hetgeen beteekende, dat de toegang totaal aan de geestelijken verboden was, want kwamen zij er in hun habijt, dan hadden ze kans op beledigingen en zelfs op een pak ransel ⁴⁾).

De Katholieke Bosschenaars — dit strekte den Bisschop tot

¹⁾ Voor 's Bosch gold waarschijnlijk dezelfde eedsformule als gepubliceerd in *Rom. Br.* N° 512.

²⁾ Knuttel, *Acta der particuliere Synoden van Zuid-Holland 1621—1700* I 325 vv.

³⁾ Brouwer schreef dezen brief naar aanleiding van een door hem ontvangen schrijven van Ophovius.

⁴⁾ „Non tantum ignominiose tractantur, sed etiam verberibus expediuntur"; *Rom. Br.* N° 460. Een paar maanden later trad men er minder streng tegen de priesters op; de militairen waren hun toen zelfs gunstig; *Rom. Br.* N° 464.

grooten troost — gedroegen zich voorbeeldig: zij lieten de Hervormde predikanten zitten met leege kerkgebouwen, maar de geheime vergaderlokalen, waarin hun Katholieke priesters godsdienstoefeningen hielden, liepen overvol ¹⁾. Ook de kloosterzusters gaven hem reden tot groote vreugde. Hoe aantrekkelijk het haar ook werd gemaakt om in de wereld terug te keeren, zij bleven standvastig ²⁾.

Een paar priesters, die hadden mogen blijven, bezorgden hem echter groote kammernis: Balthasar Walravens en Joannes We(e)rden. Makkend over hun inkomsten of hun te geringen werkkring, weerstonden zij niet geheel aan de verlokkingen der Predikanten, die hen dikwijls bezochten en tot afval trachtten te brengen. Herhaaldelijk brengt hij hen ter sprake in zijn Dagboek.

Niet alleen in de hoofdstad, maar ook in de geheele Meierij van 's-Hertogenbosch werd de politieke en kerkelijke toestand voor de Katholieke bevolking steeds bedenkelijker. Nu de Staten-Generaal meester waren geworden van de hoofdstad, beschouwden zij zich ook als heer en meester van de Meierij. Het capitulatie-verdrag, dat bij de overgave van 's Bosch was aangegaan met de Bossche geestelijkheid, magistraat en burgerij, bepaalde in art. 7, dat de Staten-Generaal „in de voorsz. Stadt, vrydom ende Meyerye, voor sooveel die aen de Stadt annex” dezelfde jurisdictie zouden uitoefenen, als de Hertogen van Brabant daar tot dan toe gehad hadden. De restrictie „voor sooveel die aen de Stadt annex” had Ophovius bij de onderhandelingen expresselijk doen inlasschen. En zoo rees de vraag, of de Meierij al dan niet annex was aan de hoofdstad 's Bosch. De Zuidelijke regeering was met Ophovius van gevoelen, dat alleen een paar dorpen rondom 's Bosch,

¹⁾ Zie het schrijven der Predikheeren Dominicus Strick en Joannes Ryderus, die beiden in 's Bosch werkzaam waren, in *Rom. Br.* N° 464.

²⁾ In een brief aan de Propaganda van 14 Febr. 1631 haalt de Prefect der Hollandsche Dominicanermissie Jac. Brouwer aan, hetgeen Ryderus hem op last van Ophovius schreef over het bloeiend godsdienstig leven te 's Bosch o.a.: „hucusque nulla monialis, imo ne devota quidem, seducta aut pertracta adhuc in saeculum”; *Rom. Br.* p. 410.

welke van ouds tot het z.g. vrijdom van 's Bosch behoord hadden, van die stad afhankelijk waren. Bovendien waren de bepalingen van het capitulatie-verdrag niet van kracht voor de Meierij, daar zij niet geteekend waren namens den Koning van Spanje en de Bossche onderteekenaars toch zeker geen bevoegdheid hadden om over de Meierij en haar inwoners te beslissen. De Staten-Generaal hielden het echter blijkbaar met Vondel en achtten zich heer en meester niet slechts van de hoofdstad 's Bosch, maar ook „van allen vlekken, steên en dorpen, die haer gebied sijn onderworpen” ¹⁾).

Reeds 20 Oct. 1629 hadden zij bij plakkaat aan alle priesters in de Meierij geboden, de kerken te ruimen en over te geven aan de Hervormde predikanten, die zij zouden aanstellen. Ook hadden zij reeds de gemeene middelen over de Meierij willen verpachten. De Zuidelijke regeering verzette zich natuurlijk tegen dergelijke heerschappij-uitoefeningen ²⁾). Zoo kwam vijf dagen na vermeld plakkaat van 20 Oct. 1629 uit Brussel het tegenbevel, dat de priesters het plakkaat niet mochten opvolgen. Toen de deken van Bergeik op 28 October aan Ophovius te Antwerpen vroeg, wat de pastoors in deze omstandigheden doen moesten, gaf hij ten antwoord, dat allen hun standplaatsen en kerken moesten behouden, al waren er kerker en dood mede gemoeid (etiamsi carcer et mors intervenirent).

Feitelijk werd er dus een dubbele regeering over de Meierij uitgeoefend. Om aan dezen wantoestand een einde te maken, zouden beide partijen op het einde der maand Januari 1630 te Tilburg een bijeenkomst houden. Als gecommitteerden van de Staten-Generaal vinden wij vermeld de Statenleden Brui-nincx, Jensema en van Goch; als gecommitteerden van de Zuid-Nederlandsche regeering Jan Kesselaer, heer van La Marquette, lid van den Raad van Financiën te Brussel, Fannius, lid van de Geheimen Raad aldaar, Christianus Cauthals, kapitteldeken van Hilvarenbeek, en Marcus van Gerwen,

¹⁾ Vondel in zijn *Zegezang ter eere van Frederik Hendrik*.

²⁾ v. Heurn a. w. II 462 vv.

schout van Peelland ¹⁾). Op die bijeenkomst werd echter niets bereikt, gelijk een Protestansch tijdgenoot spottend opmerkte: „Op de conferentie tot Tilburch wort niet uytgericht; de Gecommitteerde van de Eertshertoginne doen de Misse celebree-ren ende de onse daer een predicatie houden” ²⁾). Onder den voortdurenden aandrang van Ophovius werden de besprekingen herhaalde malen hervat; telkens zag hij met groote spanning den uitslag tegemoet, maar telkens werd hij teleurgesteld ³⁾). Aangaande de uitoefening van den godsdienst wilden de Staten-Generaal, dat de kerken in de Meierij aan de Hervormden zouden komen en dat de Katholieken er hun godsdienst zouden uitoefenen in besloten huizen of, als men dit niet kon verkrijgen, dat zoowel de Hervormden als de Katholieken hun godsdienstoefeningen zouden houden in besloten huizen en de kerken zouden gesloten blijven en dat de kloosters geen nieuwelingen zouden aannemen, vooraleer zij tot op de helft waren uitgestorven. De Staten van Holland eischten echter, dat de kerken aan de Hervormden moesten toegewezen worden en dat de kloosters geheel en al zouden uitsterven ⁴⁾). Hoewel maar weinig van de handelingen der Tilburgsche conferenties bekend is, begrijpen wij toch, dat op dergelijke eischen de besprekingen noodzakelijk mislukken moesten. Het eenig resultaat, dat zij hadden, was, dat door de Gecommitteerden enorme rekeningen werden ingediend ⁵⁾), terwijl de toestand in de Meierij steeds erger werd.

Bij plakkaat der Staten-Generaal van 3 Jan. 1630 werd aan de pastoors der Meierij bevolen, zich voortaan te onthouden van kerkelijke diensten op straffe van confiscatie

¹⁾ Deze laatste genoot niet het algemeen vertrouwen bij de Katholieken der Meierij; hij werd verdacht van dubbelhartigheid.

²⁾ v. d. Capellen a. w. p. 571.

³⁾ In zijn Diarium op 12 Juli 1630 zien we hem geweldig boos worden, wjl hem bericht werd, dat de twee Gecommitteerden uit Brussel niet op den bepaalden dag ter conferentie zouden komen; de toekomst van zijn bisdom stond immers op het spel.

⁴⁾ Dr. Knuttel, *De toestand der Nederl. Katholieken ten tijde der Republiek I* 212; Hezenmans, *'s-Hertogenbosch van 1629 tot 1798* p. 35, 36.

⁵⁾ Houben, *Gesch. v. Eindhoven II* 16, 17.

hunner particuliere goederen en „arbitrale correctie”. Dit plakkaat werd nog verscherpt door dat van 3 Augustus d.a.v., waarbij gelast werd, dat de kerken in de geheele Meierij moesten gesloten worden en waarbij elke kerkbezoeker „van goeden prijse” werd verklaard. En wyl in dit plakkaat de kloosterkerken en kapellen niet uitdrukkelijk vermeld werden, verscheen 13 Mei 1631 nog een ander plakkaat, inhoudende „nader verbodt ende ordre op het sluijten der parochie-, kloosterkercken ende kapellen in de Meierije”, welks overtreders wederom „van goeden prijse” werden verklaard.

Na dit laatste plakkaat hield men op de meeste plaatsen der Meierij de kerken gesloten. Wel kwam er in Juni een contra-plakkaat van het Hof te Brussel, de heropening der kerken gebiedend ¹⁾, maar op 11 Juli ontving Ophovius te Geldrop het bericht, dat de Bossche gouverneur reeds soldaten had uitgezonden om 800 gekwalificeerde personen, waaronder ook de Bisschop zelf, gevangen te nemen.

Met zijn vriend Johannes Moors, abt van Berne, die hem die tijding gebracht had, vluchtte Ophovius 's anderen daags over Postel naar de abdij van Tongerlo. Wel kreeg hij daar een dag later van den deken van Hilvarenbeek de boodschap van Prins Hendrik, dat hij gerust naar Geldrop kon terugkeeren, doch op aanraden van den Abt van Berne en dien van Tongerlo gaf hij daaraan voorloopig geen gevolg. Eerst op 5 September 1631 keerde hij naar Geldrop terug.

Zijn droefheid over den loop der gebeurtenissen komt hier en daar in zijn Diarium en ook in enkele zijner brieven duidelijk tot uiting, maar tevens was hij vervuld van rechtmatigen trots over den godsdienstzin zijner Meierijsche onderdanen. In een brief, dien de Prefect der Dominicaner-Missie in Holland, zijn vriend Jac. (de) Brouwer te Antwerpen, met wien hij in voortdurende correspondentie bleef, 26 April 1630 aan den Kardinaal-Prefect der Propaganda zond, leest men o. a.: „Porro Episcopus scribit, admirandam constantiam fidei ac

---

¹⁾ Frenken, *Helmond in het Verleden* II 70 vv.

devotionis in ovibus suis, ut tanto earum exemplo haeretici plures deposita heresi ad gremium S. Matris Ecclesie accedant. Incredibilis, inquit, est ubique populi fervor, ita ut lacrymas mihi saepe excutiat" ¹⁾).

Steeds bleef hij ook nog zijn hoop stellen op de onderhandelingen, zoowel over het bestuur der Meierij als over den algemeenen vrede of wapenstilstand, zooals te zien is uit de twee brieven, welke hij 7 Nov. 1632 uit Geldrop schreef, den eenen aan zijn Vicaris van der Sterre te 's Bosch, den anderen aan zijn ordegenoot pater Rijder, eveneens te 's Bosch verblijvend. Aan beiden geeft hij daarin instructies met het oog op een eventueele samenkomst van Commissarissen beider Regeeringen, welke — naar het gerucht ging — alsdan weldra te 's Bosch zou plaats hebben ²⁾; zie beide brieven in *Bijlage XII*.

Ophovius — evenals trouwens de Katholieken in het algemeen — had eerbied voor den Koning en — hoe kon het anders? — de warmste sympathie voor Isabella, door den bekenden historicus G. Kurth genoemd „la plus noble et la plus gracieuse figure de femme, qui ait paru dans notre histoire" ³⁾, maar hij ergerde zich aan de hooghartige, despotische politiek der Spaansche raadslieden, die de Koning aan de Gouvernante gegeven had. Die politiek toch was het, benevens de buitensporige onverdraagzaamheid der Noord-Nederlandsche fanatieke predikanten, die het welslagen der vredesonderhandelingen in den weg stond. Hoezeer hij de trotsche,

¹⁾ *Rom. Br.* p. 384. Wij kunnen niet nalaten, hier het woord der gravin de Villermont (*a. w.* II 309) aan te halen. „Cette province (de Brabant), foncierement catholique, ne voulait pas abandonner sa foi. Elle était bien résolue à donner l'exemple d'une fidélité inébranlable et non sans mérite. L'évêque de Bois-le-Duc en montra la voie à ses ouailles."

²⁾ Een deputatie van 10 leden, waaronder J. Boonen, aartsbisschop van Mechelen, trad 26 Oct. 1632 in het leger vóór Maastricht in onderhandeling. Toen er de besprekingen wegens de pest werden afgebroken, stelden de Noord-Nederlandsche gedeputeerden voor, ze voort te zetten in 's Hage. De anderen kozen liever de dichterbij gelegen stad 's Bosch, hetgeen geweigerd werd. De besprekingen werden 12 Dec. d.a.v. hervat te 's Hage; M. de Villermont *a. w.* II 415 vv., vgl. v Heurn *a. w.* II 482, '83.

³⁾ M. de Villermont *a. w.* *Préface XVII*.

starre intransigentie der Spaansche regeeringsleden en bewindvoerders betreurde, laat hij heel even, maar toch duidelijk doorschemeren in zijn Dagboek op 27 Juli 1631. Hij bevond zich dien dag te Antwerpen om er de in-vrijheidstelling te bewerken van den zoon van Thomas van Stakenbroek, Staatsch gouverneur van Grave. Wilt hij zelf ongesteld was, zond hij zijn secretaris Pater Maximilianus Martini O. P. naar den militairen Gouverneur en schrijft dan over dezen Spanjaard dit kort, maar veelzeggend zinnetje: „Valde impertinenter locutus est tamquam Hispanus, qui statum Majoriæ et Patriæ non noverat”.

Dat echter „le roi très chretien” van Frankrijk door zijn verbond met de Staten-Generaal mede oorzaak was van de ellende van zijn bisdom en vaderland, was in zijn oog een gruwel. Meer dan eens in zijn Diarium spreekt hij daarover zijn verontwaardiging uit, zooals ook in een brief, welken hij richtte aan de Propaganda, kort nadat zes Hervormde predikanten naar de voornaamste plaatsen der Meierij waren uitgezonden ¹⁾. Hij schreef dien brief te Lier 25 Aug. 1633. Hij begint met een korte schets van den toestand in de Meierij: De ketters hebben predikanten gezonden naar de voornaamste plaatsen, ontnemen den pastoors hun pastorale inkomsten en dwingen de geestelijkheid om de predikanten te onderhouden en daarvoor een som van vele duizenden bijeen te brengen; vandaar dat ze de bisschoppelijke tienden, de voornaamste bron van inkomsten voor den bisschop, reeds acht dagen geleden in beslag hebben genomen. Ook trachten zij de scholen en de opvoeding der jeugd aan de pastoors te onttrekken. In de tempels, welke zij in bezit hebben genomen, gaan nauwelijks acht of negen ketters — volkje van het minste soort („vilissimi scurrae”) — naar de predikanten luisteren, terwijl er een maand geleden de Katholieke pastoor wel 6000 à 7000 toehoorders had. En die treurige toestand is mede te wijten aan den Koning van Frankrijk. „Optandum esset” — zoo

¹⁾ Naar Vught, Tilburg, Helmond, Oirschot, Oisterwijk en Oss; *Frenken a.w.* II 75.

gaat hij verder — „Sanctissimo Domino Nostro (Papae) suggeri, ut Christianissimo Regi periculum suae salutis suggeret, cum et multa millia Francorum, qui sub haereticis militant, omni spirituali subsidio destituantur et sine capellano aut sacerdote, sine Sacramentis aut Sacra Confessione in castris ut bestiae moriantur, de quibus illi erit reddenda ratio coram tribunali Christi”. Na vervolgens gezegd te hebben, dat er tot dan toe méér ketters waren bekeerd dan er Katholieken waren afgevallen, maar dat het tegendeel te vreezen stond, indien de successie der pastoors en de godsdienstoefeningen zouden ophouden, smeekt hij de bescherming des Pausen af, „ut arma Francica contra nos cessent, quae ruinam fidei Catholicae causant in hisce partibus” ¹⁾. Wat hem, den bisschop, zelf betreft, schrijft hij; „Ego jam proscriptus ab haereticis exul ago, non tamen procul, paratus dum opus est, extremam guttam sanguinis pro omnibus meis effundere, neque desinam meos pastores sub persecutione gementes verbo, scriptis, exemplo animare, etiam cum vitae meae periculo” ²⁾.

Uit het begin van dezen brief begrijpt men, dat ook de finantiële zorgen den bisschop begonnen te drukken, welke nog verzaard werden, doordat de Meierij aan den deken van Hilvarenbeek en den schout van Peelland de kosten moest vergoeden wegens hun onderhandelingen met de Staten. Blijkens zijn Diarium had hij deswege al op 28 April 1631 te Eindhoven een vergadering van de seculiere en reguliere geestelijkheid doen beleggen, waarop de taxen werden vastgesteld, volgens welke de geestelijkheid de 4000 gl. zou

---

¹⁾ In een brief van 7 Juli 1635 aan de Propaganda roert Ophovius de kwestie aan van het absolveeren der Fransche soldaten. Zelf is hij altijd van oordeel geweest en dat is hij nog — zoo schrijft hij — dat men hen niet mag absolveeren, want het eerste oorlogsdóel der Hollanders is de vernietiging van den Katholieken godsdienst. In dienzelfden brief hangt hij vervolgens een tafereel op van de gruwelen door het Fransch-Staatsche leger bedreven bij de verovering van Thienen op 1 Juli 1635. De Hollanders en Franschen geven op bedriegelijke wijze voor, dat de Paus in deze expeditie der Franschen Koning zou begunstigen — zoo durft hij dan schrijven, doch protesteert verder, „quod haec scribimus, quia zelus Dei comedit nos”; *Rom. Br.* N° 542.

²⁾ *Rom. Br.* N° 494.

opbrengen, welke van regeeringswege gevraagd waren ter voldoening van den deken van Hilvarenbeek. De betalingen kwamen echter zoo slecht binnen, dat het Hof te Brussel op 22 Sept. 1633 daarover een aanmanend schrijven aan Ophovius zond. Bovendien werd hem in datzelfde schrijven opgedragen, om de geestelijkheid tot datzelfde doel nog een nieuwe som van 4000 gl. te doen betalen. Het antwoord van Ophovius, d.d. Antwerpen 3 Oct. 1633, zullen wij laten volgen in *Bijlage XIII*.

Jammer, dat zijn Diarium slechts loopt tot einde 1631, want zijn van-dag-tot-dag-notities zouden over het jaar 1632 van bijzonder belang geweest zijn, wjl hij in dat jaar nagenoeg zijn geheel bisdom doorkruiste. Nu kunnen wij wel veronderstellen, hoe hij alsdan, trekkend van parochie naar parochie en van het eene klooster naar het andere, priesters, kloosterlingen en geloovigen alom voorhield, op welke wijze zij zich in die dagen van vervolging te gedragen hadden, hoe hij hun raad gaf, opbeurde, vermaande enz., doch feitelijke gegevens daaromtrent missen wij. 't Is slechts bij toeval, dat wij te weten komen, waar hij op enkele bepaalde dagen van dat jaar vertoefd heeft.

12 Febr. 1632 was hij in de abdij van Tongerlo¹⁾; op Witten Donderdag (8 April) zeer waarschijnlijk in Geldrop²⁾; begin-Augustus in Tilburg; 14—17 Augustus in St. Oedenrode, waar hij toen het Kapittel visiteerde; drie dagen daarna in Geldrop³⁾; 19 September luisterde hij de feestelijkheden op ter eere van de z. g. Bruine Lieve Vrouw der kluizekerk te Lier⁴⁾; vergezeld van zijn secretaris Martini en den aartsdiaken Franciscus van Gestel visiteerde hij 29—31 October het Franciscanessenklooster te Oisterwijk⁵⁾. 't Was in dezen

1) Hij stelde er alsdan een censor aan over het werk van Aug. Wichmans „*Brabantia Mariana*”.

2) De vorster van Helmond ging in dat jaar immers de H. Oliën halen te Geldrop; Frenken, *Helmond in het Verleden* II 98, noot 4.

3) *Arch. Bisd. „Oisterwijk”* en „*St. Oedenrode*”.

4) Wichmans, *Brabantia Mariana* p. 972.

5) *Arch. Bisd. „Oisterwijk”*.

tijd, dat hij, zooals gezegd, zijn bisdom nagenoeg geheel doorkruiste. Aan Pater Rijder schreef hij op 7 November, dat hij 's anderendaags te Bergeik visitatie zou doen en dan eenigen tijd thuis te Geldrop blijven, doch 12 November was hij weer in het Augustinessenklooster Zoeterbeek om er in tegenwoordigheid van genoemden aartsdiaken visitatie te houden ¹⁾; ook was hij daar op 18 December, alsdan om er H. Wijdingen te verrichten ²⁾).

In het jaar 1633 is hij 22 Januari te Berlicum bij 's Bosch ³⁾; 19 Februari doet hij H. Wijdingen te Geldrop; 25 Augustus is hij te Lier ⁴⁾; 24 September doet hij H. Wijdingen te Tongerloo; 3 October is hij te Antwerpen ⁵⁾; 10 December schrijft hij van uit Geldrop een brief aan Jhr. Gerard van Eyck te Rixtel om zijn zoon Gerard, die toen te Geldrop kapelaan was en in zeer behoeftige omstandigheden verkeerde, te ondersteunen ⁶⁾; 19 December is hij nog te Geldrop, waar hij dan wederom H. Wijdingen toedient, maar vijf dagen later zit hij als vluchteling in Antwerpen, welke stad hij alsdan noemt „emporium totius Europae celeberrimum et nunc in haereticorum persecutione nostrum refugium” ⁷⁾.

Op 17 Jan. 1634 verbleef hij weer in Geldrop. Hij schreef dien dag aan de Propaganda, dat de ketters met Kerstmis een inval hadden gedaan in de kerk te Oss en de rijkste burgers, die er in de kerk waren, hadden gevangen genomen

¹⁾ B. B. XI. 202.

²⁾ Veiligheidshalve zal hij daartoe dit klooster gekozen hebben, gelegen als het was aan de grensscheiding van Nuenen en Woensel in de eenzaamheid. Zijn verblijf op dien dag en op de hierna te noemen dagen, waarop hij H. Wijdingen verrichtte, vonden wij in Welvaarts, *Postels Biografisch Woordenboek* p. 215, 187, 224, 215, 91 en 224. Wat daar over de Wijdingen, door hem gedaan, gezegd wordt, lijkt ons betrouwbaar, wijl we een paar der daar vermelde Wijdingsdagen uit andere bronnen hebben kunnen verifieeren.

³⁾ *Arch. Bisd. Oph.*

⁴⁾ *Rom. Br.* N° 494.

⁵⁾ Zie hiervoren p. 93.

⁶⁾ *Zie Bylage XIV.*

⁷⁾ Hij vroeg toen aan den Kard.-Prefect der Propag. om aan de pastoors der Kathedraal te Antwerpen een canonicat te verleen en overeenkomstig den wensch van den toen overleden bisschop Malderus, *Rom. Br.* N° 503

en te 's Bosch ingekerkerd; en verder, dat er alsdan (op den datum van zijn schrijven) geen enkele Spaansche soldaat in zijn bisdom was en dat alles in de macht der ketters was.¹⁾

Te Geldrop verbleef hij nog 9 Febr. d. a. v.²⁾ maar kort daarop (nog in diezelfde maand) moest hij de vlucht nemen. Hij keerde er terug, vluchtte andermaal, keerde wederom terug, maar moest in het begin der Meimaand opnieuw vluchten.

Aan den Kardinaal-Prefect der Propanda zette hij in 't kort den toestand uiteen in een brief, geschreven te Antwerpen 15 Mei 1634. Sinds de inneming van 's Bosch — zoo schrijft hij dan — hebben de ketters in vijftien van de grootste parochiën, na den dood der pastoors, alle pastorale goederen aangeslagen. Thans beginnen ze met openlijk alle pastorie- en kerk-goederen absoluut in beslag te nemen. De pastoors, die hun weerstonden, hebben ze gevangen gezet³⁾. Dit nu lokte represailles uit bij het Hof te Brussel, dat ook predikanten liet gevangen nemen⁴⁾, zoodat nu alle dorpen zonder pastoor of kapelaan zijn⁵⁾. De brief eindigt dan met het verzoek, dat de Paus door den Koning van Frankrijk aan dezen toestand een einde zou doen maken⁶⁾.

't Is ons onbekend, of de Bisschop kort daarop zijn bisdom weer bezocht, maar lang zal er zijn verblijf zeker niet geweest zijn, wijl de Staten-Generaal 20 Juni 1634 het beruchte plak-

¹⁾ *Rom. Br.* N° 507.

²⁾ Door tusschenkomst van Johannes Moors, abt van Berne, gaf hij dien dag aan Johan Heerenhoven, diossaard in Kessel, per brief verlof, om onder zekere voorwaarden en wegens ziekte zijner vrouw in zijn eigen huis (in suis edibus) te Kessel Mis te hooren, „attento quod eadem edes tempore interdicti, quo Catholicis prohibebatur, ne divina in templo celebrarent, servierint pro ecclesia, ad quam omnes Catholici confluebant”; *Arch. Bisd. „Kessel”*.

³⁾ Zooals den pastoor van Oss.

⁴⁾ De predikanten van Tilburg en Oisterwijk, die 2 Mei waren gevangen genomen; *Frenken a. w.* II 75

⁵⁾ Alle paspoorten waren van weerszijde ingetrokken; dientengevolge had de geestelijkheid de vlucht genomen; *Rom. Br.* N° 509.

⁶⁾ *Rom. Br.* N° 510. De Propag. bedankt den Franschen Nuntius 10 Maart 1635 voor de verkregen bemiddeling van den Franschen Koning, wiens brieven toen echter nog niet naar 's Hage verzonden waren; *Rom. Br.* p. 463, noot 2.

kaat van retorsie uitvaardigden, elke godsdienstoefening (ook in de buitenlucht) „op pene van arbitrale correctie” aan alle Katholieke geestelijken in de Meierij verbiedend „ende dat ter tijdt ende wyle toe, dat de vyandt sal hebben gherestitueert de predicanten, uyt de Meyerye ghehaelt, om aldaer te continueren den godsdienst” ¹⁾).

29 Juli 1634 vertoefde Ophovius te Lier, 15 September te Antwerpen, 16 November te Geldrop ²⁾, 20 en 21 December in de neutrale commanderij Gemert ³⁾ en een dag later in het daaraan grenzend dorp Boekel, gelegen in het neutrale Land van Ravenstein en Megen, waar hij toen H. Wijdingen en het Vormsel toediende ⁴⁾.

Verder vinden wij hem 5 Jan. 1635 te Hilvarenbeek ⁵⁾, 12 Januari te Brussel, waar hij een conferentie heeft met den Hertog van Neuburg ⁶⁾, doch 10 Febr. ⁷⁾ en ook 6 April 1635 weer te Geldrop. Laatstvermelden dag zond hij een brief aan de Propaganda, waarvan de eenigszins verkorte inhoud is ⁸⁾:

De tusschenkomst van den Franschen gezant heeft korte rust aan mijn bisdom geschonken, want een vernieuwde kerkvervolging is er aangekondigd. Toch hebben de voornaamste Fransche officieren te 's Bosch gezworen, dat er vrijheid van godsdienst is. Maar zij verstaan daaronder slechts vrijheid van geweten. Hoe het (te 's Bosch) staat met vrijheid van godsdienst, dat ondervond de Hertog van Vendôme, de natuurlijke broeder van den Franschen Koning ⁹⁾, wien schout en gouverneur ¹⁰⁾ op Goeden Vrijdag beletten om er in een

¹⁾ Frenken *a. w.* II 77.

²⁾ *Bull. Inst. Hist.* p. 239 (waar het jaartal 1624 zijn moet 1634), Schutjes, *Gesch. v. h. Bisdom 's Hertogenbosch* V 1046, *Diarium van Ophovius* f° 184v.

³⁾ *Arch. Bisd. „Oisterwijk”*.

⁴⁾ Schutjes III 289.

⁵⁾ *Arch. Bisd. „Oisterwijk”*.

⁶⁾ *Rom. Br.* p. 494.

⁷⁾ *Rom. Br.* N° 531.

⁸⁾ *Rom. Br.* N° 537.

⁹⁾ Cesar van Vendôme, natuurlijke zoon van Hendrik IV en Gabrielle d'Estrées.

¹⁰⁾ De schout Hendrik van Bergaigne en de gouverneur J. W. v. Brederode.

Augustinessenklooster de godsdienstoefeningen bij te wonen ¹⁾, zoodat hij zeer verontwaardigd wegging, den katholieken belovend, zijn koninklijken broeder over alles te zullen inlichten. Wat er heimelijk geschiedt in particuliere huizen, dit wordt door de gerechtelijke ambtenaren voor veel geld oogluikend toegelaten. Alle bisschoppelijke goederen en al de goederen van den seculieren en regulieren clerus te 's Bosch zijn er in beslag genomen; de kapittelprebenden en andere kerkelijke beneficies vervallen terstond na den dood der bezitters aan de Hollanders. Alle kloosters en pastoraten gaan hun vernietiging tegemoet, wijl er geen opvolgers worden toegelaten. Onder groote angsten en gevaren behoud ik mijn residentie, al de pastoors en katholieken animeerend . . . , maar onder het toenemen der vervolgingen groeit de godsvrucht en de geloofsijver in het ontvangen der Sacramenten en in de uitoefening van den godsdienst.

Zóó en niet anders stonden de zaken en de schrijver sprak daarom de verwachting uit, „ne attestatio illa militum Francorum S. Sedi fraudulenter obtrudatur et veritas suppressa maneat.” Men ziet dus, hoe actief hij nog altijd was en hoe krachtig hij nog oprees, indien hij kans zag om iets te kunnen doen ter verdediging van zijn dierbaar bisdom of ter afwering van deszelfs vervolgers of belagers.

Drie dagen na dagteekening van evenvermelden brief bevond hij zich te Geel ter H. Wijding. Op 28 en 29 Mei d. a. v. (tweeden en derden Pinksterdag) was hij in het bijzijn van den pastoor van Geldrop te Velp in het land van Ravenstein en diende daar, niettegenstaande het verzet van den Schout en van J. Lieffertz, fiscaal van Ravenstein, het H. Vormsel toe aan méér dan 4000 menschen (uit Velp, Grave en het land van Maas en Waal), „cum in illis partibus a 70 annis nullus episcopus comparuerit, unde per 2 dies in illo pago permanendo in concionibus et officiis divinis, conferendo

---

¹⁾ Dit geschiedde waarschijnlijk op denzelfden dag, dat Ophovius dezen brief schreef, want Goede Vrijdag viel in 1635 op 6 April, datum des briefs.

Sacramentum Confirmationis populum in fide Catholica confortavi atque haereticos convertere conatus sum", zoo verklaart hij in een brief aan de Propaganda ¹⁾.

Nog vertoefde hij in Geldrop 6 Juni ²⁾, 19 Juni en 7 Juli d. a. v. ³⁾. Zondag 22 Juli d. a. v. assisteerde hij bij de bisschopswijding van den Bosschenaar Gaspar Nemius in de kathedraal te Antwerpen ⁴⁾, doch 19 Sept. en 10 en 16 October was hij weer in Geldrop ⁵⁾.

Op Witten Donderdag (20 Maart) 1636 schijnt hij in Geldrop de gebruikelijke jaarlijksche H. Oliewijding gedaan te hebben ⁶⁾. Ook was hij daar op 10 Juli van dat jaar ⁷⁾. Dan gaan er weer een paar maanden voorbij, zonder dat wij weten, waar hij zich ophoudt, tot wij hem aantreffen op 16 September van datzelfde jaar te Luik bij de wijding van den Bosschenaar Cornelius van Boesdonk als abt van Postel, welke wijding hij waarschijnlijk zelf verrichtte. Naar het schijnt, had hij te dien tijde zijn verblijf in de abdij Postel ⁸⁾, doch op 2 October d. a. v. wederom in Geldrop, waar hij dien dag tijdens het heerschen eener pestziekte zijn goedkeuring hechte aan de broodzegening, welke nog heden op St. Hubertusdag in het Bossche bisdom gebruikelijk is. Voor 't laatst vinden wij hem te Geldrop 22 Oct. en 15 Nov. 1636 ⁹⁾.

Bij plakkaat der Staten-Generaal van 2 Dec. 1636 moesten alle geestelijken „als ongehoorsame ondersaten" binnen 14

¹⁾ *Rom. Br.* N° 542; Coppens IV 29 en Schutjes V 801, '02, waar van ongeveer 2000 vormelingen gesproken wordt.

²⁾ In zijn tegenwoordigheid werd er toen een overeenkomst gesloten tusschen den pastoor van Deurne en den vicarius van Bakel (*Arch. Bisd. „Bakel"*) De ondertekening vermeldt als getuige Henr. de Bije Ord. Teuth., Geldropiae persona ac pastor, *Rev^m Buscod. vicarius*. Hoogwaarschijnlijk was deze dus in dien tijd door Ophovius aangesteld als zijn plaatsvervanger in het bestuur des bisdoms.

³⁾ *B. B.* XIII 62, 63; *Rom. Br.* N° 542.

⁴⁾ *Biogr. Nat.* VIII 1205.

⁵⁾ *B. B.* XIII 65, 67, Schutjes V, 663.

⁶⁾ *A. Frenken a. w.* II 98, noot 4.

⁷⁾ Alsdan benoemde hij Gerard Verdonk tot deken van het district Helmond; *Arch. Bisd.*

⁸⁾ Coppens I, 257.

⁹⁾ *Rom. Br.* N° 556 en *Arch. Bisd. „Schyndel"* N° XI.

dagen de Meierij verlaten ¹⁾). De meeste priesters namen er toen de vlucht, ook de Bisschop. Op 2 Jan. 1637 was hij in het Predikheerenklooster te Antwerpen ²⁾ en sedert dien is hij vermoedelijk niet meer naar zijn bisdom teruggekeerd wegens de vervolging, waaraan de Meierijsche priesters in dien tijd voortdurend bloot stonden.

Drie maanden later was hij te Lier ³⁾, waar hij toen gewoond schijnt te hebben in de nabijheid van het door hem gestichte vicariaat der Dominicanen, in een groot huis op den Moesdijk, de Refuge van St. Bernard, ook wel de Abtsherberg genaamd ⁴⁾. Nog was hij 7 Mei 1637 aanwezig op het Provinciaal Kapittel zijner Orde te Antwerpen, bij welke gelegenheid hij nog een laatste bewijs gaf van zijn bekende vrijgevigheid, door de geheele tafelkosten voor zijn rekening te nemen ⁵⁾.

* *
*

Zijn verblijf te Geldrop, vooral van af 1633, was zeer onrustig, gelijk uit het hiervoren medegedeelde duidelijk genoeg

¹⁾ Wiltens, *Kerkelyk Plakaatboek* p. 573.

²⁾ *Rom. Br* N° 559.

³⁾ Een particulieren brief, rakende de nog immer treurige aangelegenheden zijner familie, (tevens den laatsten brief, die ons van hem bekend is), schreef hij immers van uit Lier 5 April 1637 Er logeerde toen eene nicht bij hem, die alsdan nog acht dagen zou blijven; zie *B. B.* XIII 67.

⁴⁾ Zie Moutaert p. 10, waar deze zich echter vergiste in den naam van het huis, dat hij de Refuge van St. Maarten noemde. Nog erger vergiste zich Rommens in zijn werkje *De Predikheeren en de Kluzekerk te Lier* p. 24, waar hij, het Hof van Mechelen met de Refuge van St. Bernard verwarrend, schrijft, dat Ophovius zich vestigde „in het gebouw, dat heden (1888) tot St. Gummarus-college dient.” Door den Lierschen archivaris Julius van In werden wij op beide vergissingen attent gemaakt. Ook de schrijver van het *Katholyk Meyerysch Memorieboek* ('s Bosch 1819) p 91 en na hem Coppens I 257 hebben zich naar onze meening vergist met te veronderstellen, dat Ophovius te Lier zijn verblijf nam in het Predikheerenklooster. Tot deze veronderstelling droeg wellicht bij de gedachte aan Ophovius' liefde tot zijn Orde. Toch is de reden, waarom hij zich buiten het klooster zal gevestigd hebben, zeer begrijpelijk. Vooreerst zal het hem, zoolang hij zijn bisdom bleef besturen — en dat deed hij tot zijn dood — welhaast onmogelijk geweest zijn, zich binnen het klooster terug te trekken. En vervolgens zal hij wel tot het laatst toe gehoopt en uitgezien hebben, om zoo spoedig mogelijk naar zijn bisdom te kunnen terugkeeren.

⁵⁾ B. de Jonghe, *Belg. Dom.*, p. 208.

gebleken is. Dat hij daar niet op den duur zou kunnen blijven, had hij in 1630 al voorzien. Hij overwoog toen het plan om zich metterwoon te vestigen in het stadje Ravenstein en daar tevens een nieuw Predikheerenconvent op te richten met daarbij eene school, welke niet alleen door kinderen uit 's Bosch, maar ook uit Holland vrijelijk bezocht zou kunnen worden wegens de neutraliteit van het Land van Ravenstein. Voor de oprichting dier school had hij reeds de instemming verworven van den Bisschop van Antwerpen. Een en ander blijkt uit een brief van meervermelden Pater Brouwer O. P. van 8 Nov. 1630 aan den Kardinaal-Prefect der Propaganda, te kennen gevend, dat aanbevelingsbrieven der Propaganda aan den Hertog van Neuburg (den bezitter der heerlijkheid van het Land van Ravenstein) de oprichting der school zeer zou bevorderen ¹⁾. Het plan scheen hem bijzonder aanlokkelijk, omdat in het Land van Ravenstein, gelegen als het was buiten het gebied der Staten, niet alleen de godsdienst openbaar zou kunnen uitgeoefend worden, maar ook van dáár uit de Katholieke bevolking in de Meierij gemakkelijk zou kunnen bijgestaan worden. Hij deed dan ook alle moeite om het plan ten uitvoer te brengen, doch ook hierin werd hij allerbitterst teleurgesteld door den loop der verwickelingen tusschen hem en Wolfgang, Hertog van Paltz-Neuburg, over de geestelijke jurisdictie in het Land van Ravenstein ²⁾.

Ofschoon bij de oprichting der nieuwe bisdommen in het gebied van den Koning van Spanje het Land van Ravenstein door den Paus uitdrukkelijk was afgescheiden van het bisdom Luik en gevoegd bij het nieuwe bisdom 's-Hertogenbosch, hadden toch velen van het begin der afscheiding af het gezag der Bossche Bisschoppen nooit in dat land willen erkennen, beweerend, dat het niet aan den Koning van Spanje onderhoorig was. De oneenigheid daarover had in 1618 en de daarop volgende jaren nieuw voedsel gevonden in het getwist over het

¹⁾ *Rom. Br.* N° 460.

²⁾ Over die verwickelingen zie Coppers IV 23 vv., Schutjes II 58 vv.

bezit der heerlijkheid aldaar tusschen den Protestantschen Keurvorst van Brandenburg en bovengenoemden Hertog van Neuburg, die door een Jezuiet in 1613 tot het katholicisme was bekeerd geworden. Totdat in 1629 was overeengekomen, dat de heerlijkheid zou overgaan aan den Hertog van Neuburg.

Toen nu Ophovius — nadat de Staatsche bezetting op 31 Maart 1631 Ravenstein verlaten had (die er in 1618 door den Keurvorst van Brandenburg was ingeroepen) — op 19 Juni 1631 vernam, dat twee commissarissen namens den Hertog van Neuburg de heerlijkheid Ravenstein in bezit zouden nemen, spoedde hij zich aanstonds daarheen om er zijn jurisdictie te gaan uitoefenen en het H. Vormsel toe te dienen. Hoe hij er ontvangen werd en er zich als de wettige kerkvorst deed gelden, wordt door hem zelf omstandig in zijn *Diarium* beschreven.

Weldra werd het hem echter duidelijk, dat de Hertog hem de jurisdictie over Ravenstein wilde onttrekken en opdragen aan den Bisschop van Luik. Dit nu moest „*omni meliore modo*” voorkomen worden, zoo berichtte hij aan Pater Brouwer, die de meening des Bisschops in een brief van 28 Nov. 1631 mededeelde aan de Propaganda, waarop deze zoowel den Nuntius van Keulen als dien van Brussel gelastte, den Hertog te verzoeken om Ophovius in zijn jurisdictie te Ravenstein te handhaven ¹⁾). Wel had dit tot gevolg, dat de Bisschop op Zondag 21 Maart 1632 in Uden, het voornaamste dorp in het Land van Ravenstein, aan 2000 personen het H. Vormsel kon toedienen, gelijk hij kort daarop liet weten aan Pater Brouwer, wien hij tevens zijn dank liet overbrengen aan de Congregatie voor den verleenden steun ²⁾), doch de Hertog gaf zich volstrekt niet gewonnen.

In zijn reeds aangehaalden brief van 25 Aug. 1633 vroeg

¹⁾ *Rom. Br.* N° 482.

²⁾ Brief van Brouwer van 5 April 1632 aan den Kard.-Prefect der Protag. in *Rom. Br.* N° 486 (vgl. p. 494). Onder de vormelingen waren meerdere personen van 60, 70, 80 jaren „*atque tanto pietatis affectu Sacramentum receperunt, ut Episcopo et assistentibus lacrymas excusserunt*”.

Ophovius aan de Propaganda, dat Ravenstein, vroeger op verzoek van den Koning van Spanje afgescheiden van het bisdom Luik, thans op verzoek van den Hertog van Neuburg opnieuw zou afgescheiden worden. Wij weten niet, wat de Congregatie hierop besloot, maar denkelijk heeft zij het axioom doen gelden „non bis in idem.”

Veel steun, helaas, vond de Hertog in zijn tegenstreving bij een paar paters Jezuïeten, die zich bovendien zeer onhebbelijk gedroegen tegenover een paar Capucijnen (o. a. den verdienstelijken pater Basilius van Brugge), die, evenals zij, in dien tijd in het Land van Ravenstein werkzaam waren ¹⁾. In zijn brief aan de Propaganda van 17 Jan. 1634 en wederom in dien van 10 Febr. 1635 hoort men Ophovius dan ook klagen over het optreden der Jezuïeten in Ravenstein ²⁾. In laatstvermelden brief schrijft hij, dat de Hertog, met wien hij 12 Jan. 1635 te Brussel een conferentie had, bang was, dat de Staten-Generaal (in het politieke) pretenties zouden doen gelden op zijn Ravensteinsch gebied, als dit aan het bisdom van 's Bosch zou onderworpen zijn. 't Zou echter zeer te betreuren zijn — zoo schrijft hij dan verder — indien de Hertog in zijn pogen om hem zijn jurisdictie te ontnemen, zou slagen, „si jam per Catholicum Principem afflictissimo Episcopo afflictio adderetur.”

Allengs begon de Hertog tegenover den Bisschop zelfs een dreigende houding aan te nemen. Dit bleek in de Pinksterdagen van 1635, toen de Bisschop, zooals hiervoren reeds is vermeld, in Velp het H. Vormsel toediende. De Hertog had immers aan zijn officialen geboden, om de kerksleutels af te eischen en de kerken gesloten te houden, in geval Ophovius kerken in zijn gebied zou komen bezoeken. De Bisschop, wien dit gebod te Velp geïnsinueerd werd, stoorde er zich

¹⁾ Schrijven van den Plebaan H. v. d. Leemputte aan Ophovius d. d. 20 Nov. 1633 in *Rom. Br.* N° 502. De Jezuïeten waren Gerardus Ottonis en Conradus van Haeften, beiden uit de Belgisch-Vlaamsche Provincie. In 1634 riep de Hertog naar Ravenstein een paar Jezuïeten uit de Nederrijnsche Provincie, die hij liever had; vgl. Schutjes V 527.

²⁾ *Rom. Br.* N° 507, 531.

niet aan en deed zijn officie. In zijn brief van 7 Juli 1635, waarin hij dit voorval aan de Propaganda mededeelde, kon hij evenwel tevens berichten, dat hij intusschen van den Hertog een schrijven van 23 April 1635 had ontvangen, hem toe staande het H. Vormsel in Ravenstein toe te dienen, mits hij zou verklaren, dat dit niets zou afdoen aan de jurisdictie des Hertogs aldaar. Waarom Ophovius in zijn brief aan de Congregatie vroeg, hoe hij zich in dezen te gedragen had ¹⁾).

Betreffende het geschil werden te Rome verder nog navolgende stukken ontvangen: een brief van den Hertog d.d. 8 Sept. 1635, den Paus verzoekend, hem hetzelfde voorrecht te schenken, dat vroeger aan Filips II geschonken was, om nl. zelf (voor zijn Land van Ravenstein) een bisschop te mogen benoemen, verklarend, dan bereid te zijn om Ophovius te kiezen; een brief van Ophovius aan den Kardinaal-Prefect der Propaganda d.d. 22 Oct. 1636, de redenen uiteenzettend, waarom het gebied van Ravenstein tot het bisdom van 's-Hertogenbosch moet gerekend worden; dan een verzoekschrift van den Hertog aan de Propaganda d.d. 11 Nov. 1636, dat de Bisschop worde gelast om, hangende het geschil, geen nieuwe maatregelen te nemen; eindelijk nog een brief van Ophovius aan de Propaganda, geschreven in zijn klooster te Antwerpen op 2 Jan. 1637, toen de kerkvervolging in zijn bisdom op haar allerhevigst was ²⁾).

Na daarin gezegd te hebben, dat de Hertog van Neuburg, die goede prins, misleid wordt door zijn dienaren („decipitur bonus ille princeps a suis ministris”), die slechts eigenbaat beoogen, schetst hij den desolaten toestand van zijn bisdom met deze woorden: „proscriptis jam mecum omnibus pastorbibus, abbatibus, praelatis, canonicis, religiosis ex toto meo episcopatu et diocesi, ita ut sanguineis lachrymis deploranda sit desolatio et oppressio nostra et strages immensa animarum, cum nemo sit sacerdotum, qui in districtu centum miliariorum Italicorum Sacrosancta Sacramenta Ecclesiae possit admini-

¹⁾ Rom. Br. N° 542.

²⁾ Rom. Br. N° 547, 556, 557, 559.

strare et igne ferroque patria tota sit devastanda." Als door eigen machteloosheid en desolatie beklemd, ja als 't ware zijn dood reeds voor oogen ziende, protesteert de groote kerkvorst dan fel, maar waardig voor den Paus en het geheele College van Kardinalen: „Quare jam omni humano subsidio et mediis destitutus, protestari cogor coram Sanctissimo Domino et toto Eminentissimo Collegio, me hactenus omni zelo pro ovibus meis pascendis et juribus episcopatus defendendis laborasse et usque ad ultimam guttam sanguinis laboraturum secundum juramentum praestitum in mea promotione." In de jurisdictiekwestie zal hij verder de uitspraak van Rome afwachten, terwijl hij dankt voor de hem betoonde genegenheid, toen voor zijn neef Heer Nicolaus Ophovius een openstaand canonicaat in deze streek werd aangevraagd. Hij onderteekent zijn brief: „V(estrarum) E(minarum) humilis et afflictus servus."

Wel gaf Rome eindelijk op 22 Sept. 1637, zes weken vóór Ophovius' dood, het decreet „in controversia, quae vertitur inter serenissimum principem Neoburgi et R. P. D^{um} Episcopum Buscoducensem super oppido Ravenstein nihil esse innovandum", en schijnt men daarna de zaak verschillende jaren te hebben laten rusten ¹⁾, doch in ieder geval was Ophovius' laatste hoop om in Ravenstein een Dominicanerconvent met school en zijn residentie te vestigen en daardoor den godsdienst in zijn bisdom te bevorderen, door het drijven van den Hertog van Neuburg en enkele Jezuïeten verijdeld.

* *
* *

Als wij nog eens even terugdenken aan het ontzaglijk leed, dat wij den man van ons verhaal hebben zien overkomen — zijn langdurige gevangenschap, de overgave van 's-Hertogenbosch, de harde voorwaarden, welke hij daarbij moest onderteekenen, de nooit-eindigende oorlog, die maar steeds nieuwe ellenden over zijn arm bisdom bleef uitstorten, de altijd nog scherper wordende kerkvervolging, die hem en zijn priesters

---

¹⁾ Coppens IV 29, noot; Schutjes II 61; B. B. IX 192.

noodzaak te veeltijds de vlucht te nemen, en bovenal de bittere teleurstellingen, die hij, de een na de andere, ondervond bij zijn pogen om als een goede herder zijn schaapjes te hulp te komen — dan verwondert het ons niet, dat zijn leven onder al dat leed ten laatste als vermorzeld werd. En dan kunnen wij gelooven hetgeen zijn lijkredenaar over zijn afsterven zeide: „ita aerumnae illae sui populi... ejus animum labefactorunt, ut sola moestitudine contabescens, nullius alterius morbi accessu, extremam vitae horam et periodum adspexerit” ¹⁾).

Michael Ophovius stierf te Lier 4 Nov. 1637. Vier uren na hem overleed te Antwerpen zijn vriend Mag. Jacobus Brouwer, de Prefect der Hollandsche Predikheeren-missie, met wien hij zooveel jaren tot behoud en uitbreiding des Geloofs had samengewerkt ²⁾. De Provinciaal Joannes Boucquet deelde in een brief van 13 Nov. 1637 beider tragisch overlijden mede aan de Romeinsche Propaganda en schreef over den dood van Ophovius: „Ipso S. Caroli Borromaei Rev^{mus} Episcopus Buscoducensis, Pater Michael Ophovius, Ordinis nostri magnum columnen et haeticorum mastys, post immensos labores, quos pro Ecclesia Dei et Regis Catholici defensione infracto animo pertulit, Lyrae pientissime in Domino obdormivit, magno omnium luctu” ³⁾).

Ophovius' lijk werd overgebracht naar Antwerpen om er begraven te worden in de Predikheerenkerk links van het hoogaltaar onder een marmeren tombe, die reeds tijdens zijn leven door zijn vriend Rubens ontworpen was ⁴⁾.

De uitvaart had er plaats op 5 Jan. 1638. Zooals blijkt

¹⁾ *Oratio funebris* p. 19, 20.

²⁾ De slechte berichten, welke hij ontvangen had over de Missie in Noorwegen, en de tijding, dat een der door hem uitgezonden missionarissen betrokken was bij een schipbreuk, hadden hem zoo aangegrepen, „ut inde immensum dolorem contraxerit et morbum gravissimum, qui eum exstinxit”.

³⁾ *Rom. Br.* N° 574.

⁴⁾ Blijkens zijn diarium had Ophovius op 4 Febr. 1631 Rubens te Antwerpen bezocht „pro disponenda sepultura”. Het marmeren grafmonument, dat thans nog in de parochiekerk van St. Paulus (de vroegere Predikheerenkerk) aanwezig is, is versierd met het beeld van Ophovius (in witten steen), knielend vóór het beeld van O. L. Vrouw met Kind (eveneens in witten steen), en wordt bekroond met een weenend kindje (herinnerend aan Ophovius’

uit een brief van Boucquet van 14 Dec. 1637 aan den Staatspresident Pierre Roose, was zijn nalatenschap, afgezien van de toen nog te beuren inkomsten, zoo gering, dat het arm Antwerpsch Predikheerenklooster, door hem tot zijn erfgenaam gemaakt, daarmede niet eens kon voorzien in de kosten zijner uitvaart; zie *Bijlage XV*. Volgens mag. Hyacinth Choquet, die de lijkrede hield, werden er bij zijn dood slechts 116 schilden („scuta”) op hem bevonden ¹⁾.

Weldra, op 4 Nov. 1937, zullen drie eeuwen sinds zijn sterfdag voorbij gegaan zijn. Moge het Bossche bisdom hem dankbaar blijven gedenken. Hadde de hoofdstad 's-Hertogenbosch vóór, bij en onmiddellijk na haren val in 1629 geen Ophovius gehad, zou zij dan met de politieke reformatie, welke zij na haar reductie moest ondergaan, wellicht niet tegelijkertijd ook de z. g. kerkelijke reformatie aangenomen hebben? En hoe zou de Meierij van 's-Hertogenbosch zich dan gehouden hebben? In ieder geval dunkt ons, dat P. Placidus O. M. Cap. in zijn hiervoren vermelde bijdrage over Ophovius gerust mocht schrijven, gelijk hij deed: „Het is ongetwijfeld voor een groot gedeelte aan zijne beproefde leiding te danken, dat het Katholiek geloof in de Stad en Meierij van Den Bosch bewaard bleef” ²⁾.

* *
*

Aanhangsel over de Portretten van Ophovius.

Aan Ophovius is de eer te beurt gevallen, meermalen geconterfeit te worden door den beroemden meester uit Ant-

---

zorg voor de arme weezen). Het monument is nog in goeden staat; alleen het armpje van het Goddelijk Kind is gebroken geweest en niet goed gerestaureerd; de figuren zijn wit beschilderd. Het grafschrift vindt men medegedeeld in Foppens a. w. p. 108, Coppens I 257, '58, Schutjes II 127 en *Graf- en Gedenkschr.* V 8. Volgens laatstgenoemd werk prijkte (omstreeks 1873) boven het grafschrift in zwart marmer het wapen van Ophovius; thans is dit niet meer aanwezig; onder de plaats waar het hing, leest men nog de wapenspreuk „Luce et Fructu”. Diezelfde kerk bezit nog een ouden bisschopsmijter, welke volgens de traditie van Ophovius afkomstig is.

¹⁾ *Oratio funebris* p. 19, 20.

²⁾ *B. B.* XIII 168.

werpen P. P. Rubens. Verwonderen kan dit ons niet, daar hij te Antwerpen Rubens' biechtvader was en later als bisschop van 's Bosch een trouwe vriendschap met den schilder bleef onderhouden. Zoo blijkt uit zijn Diarium, dat hij Zondag 16 Maart 1631 Rubens 's middags te Geldrop aan tafel had en dat hij hem meermalen een bezoek bracht te Antwerpen en daar of elders in zijn gezelschap was ¹⁾).

Het meest bekend portret is wel dat in het Mauritshuis te 's Hage, Ophovius voorstellend in Dominicanerhabijt, met de vooruitgestoken rechterhand gesticuleerend; borstbeeld, hoog 111,5, breed 82,5 cM. Max Rooses beschrijft het in dezer voege ²⁾):

Dans son portrait, il est vu de face à mi-corps, portant le costume des Dominicains: froc blanc, manteau noir, le capuchon doublé de blanc et de rouge. Il peut avoir cinquante ans, sa barbe est courte et grisonnante, ses cheveux incultes. De la main gauche, il tient son manteau; la droite est ouverte comme pour accompagner la parole. Le fond est clair. C'est un homme solide et une peinture solide. Sa tête brune et chaude est faite avec une largeur et une aisance extraordinaires. La lumière sur son vêtement blanc est pleine de force. Dans les petits yeux, on voit pétiller la vie et l'esprit. C'est un lutteur taillé pour le combat, un missionnaire, un évêque comme il en fallait alors, songeant plus à l'offensive qu'à la défensive. La peinture, pleine de franchise et d'harmonie, avec un amour illimité de la vérité, est vivante, parlante, admirable.

Dit portret moet Rubens geschilderd hebben omstreeks 1620, toen Ophovius prior te Antwerpen was ³⁾). In de tweede helft der 18e eeuw was het nog eigendom van de Dominicanen te Antwerpen ⁴⁾) blijkens een gravure in het Dominicaner-

¹⁾ Zie *Diarium* 28 Jan. 1631, 4 Febr., 16 Maart, 7, 8, 23 en 25 Augustus d. a. v.

²⁾ M. Rooses, *l'Oeuvre de P. P. Rubens* IV 226.

³⁾ De meening van Rooses t a. p. en ook in *Biogr. Nat.* XX 360, als zou het stuk dagteekenen van omstreeks 1630 (toen Ophovius bisschop was), is onaannemelijk.

⁴⁾ Rooses t. a. p. deelt mede, dat voor het schilderij in 1813 op de veiling Vinck de Wesel (Antwerpen) 3800 francs en in 1822 op de veiling Stier d'Aertselaer (Antwerpen) 4650 gulden betaald werden.

klooster te Lier, die naar dit schilderij gemaakt werd en als onderschrift heeft:

Vera effigies Illustrissimi ac Rev^{mi} D. D. Fr^{ris} Michaëlis Ophovius, e Dominicanorum ordine et conventu Antwerpensi, Sylvaeducensis Episcopi, necnon Petri Pauli Rubens — sui et omnis saeculi pictoris famosissimi — quondam confessarii. Cujus originalis pictura, per praedictum P. P. Rubens excellentissime picta, habetur in dicto Dominicanorum conventu Antverpiensi. Et quam Antonius Overlaet, calcographus Antverpiae, superiorum licentia calamo depinxit 1765.

Een ets door N. van den Bergh naar hetzelfde schilderij vervaardigd, waarvan de Rijksprentenkabinetten te Amsterdam en Brussel elk een exemplaar bezitten, draagt tot onderschrift: „Illustr. D. Michaël Ophovius ord. Praed., episcopus Sylvae-Ducensis etc., P. P. Rubenii confessarius — Antv. apud P. P. Praed.”¹⁾

Een veel kleiner portret van Ophovius, dat zich vroeger in de collectie-Warneck te Parijs bevond en thans hier te lande in particulier bezit is, wordt aan Rubens toegeschreven. Het geeft vrijwel den kop alleen, recht van voren; eenig bisschoppelijk distinctief heeft het niet, maar de voorgestelde schijnt hier toch ouder te zijn dan op het stuk in het Maurits-huis; grootte 46 bij 38 cM. Een afbeelding staat in den Catalogus der Rubens-tentoonstelling te Amsterdam van Augustus tot September 1933, N° 46. Het helder voorhoofd, de forsche neus, de korte puntige baard, de opeengesloten lippen, de diepe trekken langs de bovenlip en vooral de klare,

¹⁾ In den *Catalogue de vente des tableaux* van M. Taymans, Antwerpen 1888, staat op pag. 8 onder N° 143: „Portrait du Père Ophovius O. P., episc. Sylvaed.; eau forte de Van den Berghe au musée de la Haye. — Jan van der Linden, Cellite d'Anvers, fit un beau portrait lavis à l'encre de chine. Ce lavis fut reproduit en gravure et est fort recherché”. Naar het schilderij in het Maurits-huis bestaan er verder nog gravures van J. Hari Sr. (in Rijksprentenkabinet Amsterdam) en (volgens Rooses a. w. p. 227) van F. L. Huygens (in den *Bundel Steengracht*) en lithografieën van F. W. Waanders en J. J. Mesker (in de *Kunstkronijk*). Het Predikheerenklooster te Zwolle bezit een copie van het stuk in het Maurits-huis; op de achterzijde staat: „Copie van Rubens door Helzens, geb. te Delft 1760, overleden den Haag 1849”.

fonkelende oogen onder de donkere wenkbrauwen geven aan het gelaat een uitdrukking van schranderheid, vastberadenheid en geestkracht ¹⁾).

Het grootste doek, waarop de Antwerpsche meester zijn vroegeren biechtvader vereeuwigd heeft, hangt in het Bossche Seminarie te Haaren, metend 145 bij 115 cM.

Het stelt hem voor als bisschop, wiens persoon door den Belgischen schilder George de Geetere op voortreffelijke wijze als volgt gekarakteriseerd werd ²⁾:

Le prélat est représenté assis dans une attitude à la fois aisée et majestueuse, la main droite puissamment cramponnée au bras du fauteuil, la gauche posée bien naturellement sur un livre ouvert, placé devant lui sur le tapis de la table. Sa Grandeur vient d'interrompre sa lecture pour se tourner vers le visiteur. Le visage vu presque de face respire une énergie tempérée par la bonté, une vie intense anime son regard pénétrant. La tête d'une facture magistrale porte la griffe du maître, surtout dans le bas de la face; la bouche et la barbe sont modélés avec la facilité et la souplesse du maître anversois. L'ensemble du portrait est très harmonieux. Les beaux noirs et les blancs laineux bien drapés du costume dominicain, les rouges de la draperie du fond, l'échappée de paysage à gauche du tableau sont rendus avec la maîtrise de la main de Rubens... Le personnage est représenté plus âgé que sur le portrait du musée du Mauritshuis. Michael Ophovius est évêque, comme l'indique la croix pectorale et les armoiries du fond.

't Is duidelijk, dat Rubens dit portret gemaakt moet hebben na 13 Sept. 1626, dag van Ophovius' bisschopswijding; vermoedelijk in het najaar van 1630. Naar onze meening spreekt Ophovius over dit portret in zijn Diarium op 30 Dec. 1630. Den vorigen dag had zijn fiscaal te 's Bosch, mr. Laurentius van Lommel, die gewoon was om allerlei zaken voor den bisschop te beredderen, hem te Geldrop per brief laten weten,

¹⁾ Het stuk hangt thans als bruikleen in het Museum Boymans te Rotterdam.

²⁾ *Het Gildeboek, orgaan v. h. St. Bernulphusgilde* X 32, 33.

dat hij zijn graan vrij naar 's Bosch zou kunnen zenden. Vermoedelijk schreef hij hem tevens over enkele, toen verschenen drukwerkjes aangaande het beleg van 's Bosch en over het portret des bisschops, dat — naar wij veronderstellen — toen van uit Antwerpen te 's Bosch zal zijn aangekomen. Op dien 30^{en} December nu teekende de Bisschop in zijn Diarium aan: „Respondi Mag. Laurentio, quod ante discessum meum ¹⁾ compareret hic, frumentum venderet 32, 33 et ultrà etc., *effigiem Reverendissimi conferret, libellos de obsidione Buscoducis secum ferret.*”

De door ons gecursiveerde woorden zijn naar onze meening niet anders te verstaan, dan dat Laurentius moest medebrengen het portret van Ophovius zelf. Dat deze met „effigiem Reverendissimi” zijn eigen portret zou bedoeld hebben, moge op het eerste gezicht misschien een beetje vreemd lijken, doch evenzoo schrijft hij in zijn Diarium op 13 Dec. 1631 van zijn eigen wagen „currus Reverendissimi.” Bovendien, als hij het portret van een ander Prelaat bedoelde, zou hij dat zeer waarschijnlijk wel duidelijker hebben te kennen gegeven ²⁾.

Het ligt voor de hand, dat het kostbare stuk niet lang daarna, wegens de kerkvervolging in de Meierij van 's Bosch, in veiligheid zal zijn gebracht naar de Zuidelijke Nederlanden, vermoedelijk naar Antwerpen.

In 1798 werd het overgebracht naar het Bossche Seminarie door de bemiddeling van den Bosschen wijnhandelaar Thomas Cornelis van Rijckevorsel, die een groot weldoener van het Seminarie was en wegens zijn particuliere belangen waarschijnlijk vaak naar Antwerpen ging ³⁾. De bekende Seminarie-president Antonius van Gils heeft, op 1 Oct. 1798 in zijn dag-

¹⁾ Op 10 Jan. d. a. v. vertrok Ophovius naar Brussel, Antwerpen enz.

²⁾ Of Laurentius, toen hij 4 Jan. 1631 te Geldrop kwam, het portret ook medebracht? Wel bracht hij enkele boekjes over het beleg van 's Bosch en ook brieven voor Ophovius mede; ook werd den bisschop dienzelfden dag uit Hoogeloon door zijn eigen paarden te Geldrop thuis gebracht een brouwketel met groote kuip, afkomstig uit zijn bisschopshuis te 's Bosch, doch van een portret wordt alsdan niet gesproken.

³⁾ Het stempel dier stad komt voor op een paspoort uit 1813 in het bezit der familie van Rijckevorsel te 's Bosch.

boek dienaangaande aangeteekend: „Hodie mittit Rijkevorsel senior picturam representantem Ophovium, Episcopum Buscoducensem" ¹⁾).

Naar het schilderij te Haaren is door een onbekende de gravure gemaakt, voorkomend in Butkens, *Les Trophées du Brabant, Supplément* (1726) II 426 en in *Groot Kerkelijk Toneel des Hertogdoms van Brabant* (1727) p. 171, waarop staat „P. P. Rubens pinxit" ²⁾. Van ongeveer eenzelfde gravure, maar zonder den naam van den schilder, bezitten de Rijksprentenkabinetten te Amsterdam en Brussel elk een exemplaar, dat wordt toegeschreven aan Chrispijn van de Passe; op de versierde omlijsting leest men: Michael Ophovi... Episcop... Buscumducens en het onderschrift luidt:

Qui magnus doctor Romani Proesulis umbra
Dicebar, subito mittor in exilium.
Quid facerem? Ipsi aditis Divi excessere relictis
Et veteres Silvae deseruere lares ³⁾.
Quod superest, mea grex, Patris soletur imago,
Officium faciet littera scripta meum ⁴⁾.

Het Seminarie-bestuur heeft het schilderij in 1932 door den heer Antoon van Welie doen restaureeren. Hiervoren tusschen blz. 14 en 15 ziet men er een reproductie van.

Vóór het uitbreken van den wereldoorlog in 1914 moet nog een ander portret van Ophovius van Rubens' hand aanwezig geweest zijn in de collectie van den prins van

¹⁾ B. B. XII 279.

²⁾ Een exemplaar dezer gravure in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam staat daar ten name van J. B. Jongelinx. „Nous ignorons sur quoi se fonde l'attribution du modèle de la gravure à Rubens", schreef Rooses in *l'Oeuvre de P. P. Rubens* IV 227, doch in een exemplaar van dat werk, berustend in het Museum Plantijn-Moretus te Antwerpen, heeft hij daarbij in een potlood-aanteekening later het Seminarie-portret vermeld, dat hem vroeger blijkbaar onbekend was. Ook volgens Maurits Sabbe, den tegenwoordigen conservator van genoemd Museum, is de gravure naar het Haarensche model gemaakt.

³⁾ De Heiligen (Heiligenbeelden) zelf zijn de verlaten wegen (der stad 's Bosch) uitgegaan en hebben de oude Bossche lares verlaten.

⁴⁾ De laatste regel doet ons sterk vermoeden, dat het onderschrift door Ophovius zelf op 't laatst van zijn leven gemaakt werd.

Arenberg te Brussel. Tijdens den oorlog schijnt het met andere schilderijen en de bibliotheek van den prins overgebracht te zijn naar het familieslot Nordkirchen in Westfalen. Te oordeelen naar een lithografie van Ch. Spruyt wordt Ophovius hier nog jonger voorgesteld dan op het schilderij in het Mauritshuis ¹⁾; borstbeeld op hout, 21 p. × 16 p.; op de borst een stralende zon (symbool van schitterende wetenschap) ²⁾.

Rooses deelt mede, dat het museum te Weimar en de verzameling-Suermondt te Aken elk nog een teekening bezitten, Ophovius voorstellende, die beide aan Rubens worden toegeschreven. Betreffende die te Weimar kan hij echter niet gelooven, dat zij van Rubens is ³⁾.

Volgens denzelfden schrijver heeft Rubens de gelaatstrekken van Ophovius gegeven aan den H. Dominicus op het stuk „La Vierge recevant l'hommage de quatre Pénitents et d'autres Saints” (museum van Cassel en van St. Petersburg) ⁴⁾.

BIJLAGEN.

I.

Extracten uit het oudste Doopregister van St. Jan te 's Bosch (Rijksarchief te 's Bosch).

Om te weten, wanneer Michiel van Ophoven en de andere kinderen van Hendrik Peters van Ophoven en Hendrica Hendriks van Ophoven gedoopt werden, hebben wij de oudste Bossche doopregisters (in het Rijksarchief te 's Bosch) nagezien. Dat onderzoek heeft ons echter geen zekerheid kunnen geven, wijl ten zelfden tijde in 's Bosch meerdere personen

¹⁾ *Lithographies d'après les principaux tableaux de la collection de S. A. S. Monseigneur le prince August d'Arenberg avec le Catalogue descriptif, publiés par Ch. Spruyt, peintre* (Bruxelles 1829) p. 37.

²⁾ In Spruyt's *Lithographies* enz. wordt het stuk origineel genoemd, maar in een exemplaar van dat werk in het Prentenkabinet te Amsterdam staat bijgeschreven: Copie.

³⁾ M. Rooses, a. w. V 269, '70.

⁴⁾ M. Rooses, a. w. IV 226.

leefden, die Hendrik Peters genoemd werden, en de namen der moeders van de doopelingen in de oudste doopregisters nog niet werden ingeschreven ¹⁾. Toch gelooven wij, in het oudste doopregister der kerk van St. Jan (27 Nov. 1565—3 Febr. 1579) de inschrijving van bedoelde kinderen, de twee oudste alleen uitgezonderd, ontdekt te hebben. Onder het noodig voorbehoud (wijl vergissing niet is uitgesloten) laten wij ze volgen.

1° 22 Jan. 1570 Michiel (zoon van) Henrick Peters van Orthen ²⁾: Jan Peters van Erp, Magdaleen relicta Peter Jacobs ³⁾.

2° 8 Dec. 1571 Jan (zoon van) Henrick Peters van Noppen ⁴⁾: Hendrik de Hondt Jr., Neelken Roeloffsen.

3° 15 Jan. 1574 Henrick (zoon van) Henrick van Nophoven: Henrick Bartholomeussen, Anneken Martens Matheussen huisvrouw.

4° 27 Jan. 1576 Anna (dochter van) Henrick Peters: Jan Lamberts, Chatharina Theussen.

5° 18 Mei 1577 Marijken (dochter van) Henrick Peterssen: Henrick Willemsen, Marijke Marcelis.

6° 22 Maart 1578 Jacop (zoon van) Henrik van Ophoven: Mathijs van der Meer, Lijsken Andriessen.

De oudste zoon Nicolaas en Christina, waarschijnlijk de oudste dochter, werden wellicht elders (in Orthen?) gedoopt ⁵⁾.

Michiel, de latere Bisschop, zou dus gedoopt zijn in St. Jan op 22 Jan. 1570.

¹⁾ Als meter komt Hendrica Hendriks van Ophoven voor op 2 Nov. 1574 (Doopreg. van St. Jan).

²⁾ Wij vermoeden, dat *Henrick Peters van Ophoven* ook *van Orthen* geheeten werd (misschien omdat hij te voren in Orthen gewoond had).

³⁾ De twee laatste personen waren peter en meter.

⁴⁾ De naam *van Ophoven* wordt in de doopregisters ook geschreven *van Nophoven* en waarschijnlijk ook *van Noppen*. In het doopregister der kerk van St. Catharina komt op 28 Aug. 1572 als peter voor *Henrick van Nopphoven*, maar de naam *Nopphoven* werd doorgestreept en *Noppen* er naast geschreven.

⁵⁾ De kerkregisters van Orthen beginnen pas in 1686.

II.

Documenten ingediend bij den Pauselijken Nuntius te
Brussel Guidi del Bagno tijdens het informatie-proces
bij de benoeming van Ophovius tot Bisschop van
's-Hertogenbosch.

A.

1626 Febr. 17. Getuigschrift van Burgemeesters en Magistraat van
's-Hertogenbosch aangaande de ouders van Ophovius (*Proces.*
Vesc. f° 286).

Omnibus et singulis, ad quorum notitiam hae nostrae testimoniales litterae pervenient, notum facimus, hodie decima septima die mensis februarii anni 1626 coram nobis consulibus et magistratu civitatis Sylvaeducensis personaliter comparuisse honorabiles et discretos viros D^m Joannem van den Bossche, vice-praetorem nobilis viri Dⁿⁱ Philippi de Brecht, alti et bassi praetoris hujus civitatis et territorii Buscoducis, annorum sexaginta unius; D^{num} ac Magistrum Guillelmum de Reys, juris utriusque Licentiatum, pensionarium et senatorem annorum septuaginta quinque, D^{num} Antonium Pynappel, senatorem annorum octoginta plus minus, et Magistrum Gisbertum van de Velde, secretarium et graphiarium praedictae civitatis, annorum septuaginta quatuor, qui in fide boni viri simul attestati sunt et affirmaverunt, ad hoc legitime requisiti, se a multis annis probe et familiariter novisse Henricum de Ophoven concivem nostrum, virum integrae famaе et probitatis ac orthodoxae, catholico-Romanae fidei sincerum et zelosum cultorem, eundemque cum Henrica legitimo matrimonio junctum, uxore etiam vere catholica ac pia, simul legitime procreasse inter alias plures legitimas proles Michaellem de Ophoven, suum legitimum filium, nuper electum ac designatum episcopum praefatae civitatis Sylvaeducensis. Quare cum ratio postulet veritatis testimonium perhibere, quando et ubicumque requirimur, ideo has attestationis litteras debite expediri curavimus, easque nostri secretarii manu signatas nostro sigillo ad-legata communiri fecimus. Datae Sylvaeducis die, mense et anno supranominatis

† loco sigilli.

et infra signatum: G. Ruys.

B.

Bisschoppelijke getuigenissen over de ontvangen Tonsuur en H. Wijdingen van Ophovius: van Wilhelmus Lindanus d.d. 2 Nov. 1583, Joannes Malderus d.d. 12 Febr. 1626 en Jacobus Boonen d.d. 23 Febr. 1626 (f° 286^v, 287^r).

Litterae primae Tonsurae.

Wilhelmus Damasi Lindanus, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Ruremundensis, notum facimus quod anno a Nativitate Dni 1583, die vero secunda mensis Novembris — — tanquam vicinior Episcopus provincialis, sede vacante per Ven^{le} Capitulum et Magistratum Buscoducis requisitus — — dilectum nobis in Xsto Michaellem Henrici van Ophoven Buscoducensem, scholarem praefatae Buscoducis, de legitimo thoro procreatum, aetatis legitimae et litteraturae sufficientis, tonsura insigniverimus clericali. Actum Buscoducis die et anno quibus supra, teste signeto nostro subappenso. Et subappen-debat sigillum cum duplici cauda pergamenea.

Litterae testimoniales susceptionis 4 minorum et Subdiaconatus.

Joannes Malderus, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopus Antverpiae, omnibus has visuris salutem in Domino. Fidem facimus et testamur, R^{mum} quondam Dominum Livinum Torrentium fel. record., praedecessorem nostrum, die undecima martii anno Domini 1588 R. P. Michaellem Ophovium, S. T. Magistrum, ordinis praedicatorum, ad Acolytatum, coeterosque minores ordines; ac die decimo septimo martii anno 1590 ad sacrum subdiaconatus ordinem promovisse, prout fidem fecit autenticum registrum, quod inspeximus, ab eodem praedecessore nostro ordinatorum. Datum Antverpiae die 12° februarii anno 1626.

subscriptus: Joes episcopus Antverpiensis.
et infra: P. Coens, secret.

† l. s.

Litterae testimoniales ad diaconatum et presbyteratum.

Jacobus, Dei et Apostolicae Sedis gratia Archiepiscopus Mechliniensis, omnibus praesentes visuris salutem in Domino. Notum facimus quod in registro ordinatorum, quod in Archivis nostris asservamus, inveniamus fratrem Michaellem Ophovium Buscoducensem, Ordinis Praedicatorum, monasterii Antver-

piensis, die penultima martii anni 1591 Lovanii ad sacrum diaconatus, necnon die 13 martii anni 1593 ad sacrum presbyteratus ordinem per R^{mum} D. Joannem à Strye, episcopum Middelburgensem, vigore generalis commissionis, die 17 maii 1589 per decanum et capitulum Mechliniensem sede vacante ipsi datae, rite et canonice promotum esse. In cuius fidem haec contrasigillo nostro ac secretarii nostri signatura muniri curavimus.

Datum Mechliniae die 23 mensis Februarii anni 1626.

† l. s.

signatum: M. Trompertz.

C.

1599 Oct. 15. *Getuigenis der Hoogeschool van Bologna over het Licentiaat in de Theologie, door Ophovius behaald (f° 287^v, 288^r).*

Nos PP. FF. Moderatores Almi Studii S. Dominici Bononiensis omnibus has litteras inspecturis salutem. Cum non ob id solum in vinea Patriarchae nostri S. Dominici Supremi Numinis bonitate ejusdem moderandae providissima gubernatrice constituti simus, ut in hoc almo nostro Collegio S. Dominici nostrae disciplinae commendatos religione, pietate, moribus, litteris et doctrina per continuas praelectiones, frequentiores disputationes aliasque publicas et privatas collationes imbuamus et excolamus, verum etiam iis, qui religioni virtutem, virtuti studiorum expectatum fructum et profectum junxerunt, virtutum et studiorum praemia omnium aetatum consuetudine approbata et in ordine nostro dari consueva communicemus, — Igitur cum Ven. P. f. Michael Ophovius Antverpiensis, provinciae Germaniae Inferioris, duobus annis non solum pie religiose nobiscum vixerit, sed etiam desiderato literarum incremento Bononiae in nostro Almo Studio studens formalis sacrae theologiae nomine suae Provinciae lectiones, disputationes aliaque exercitia scolastica laudabiliter peregerit, nobisque a R^{ssimo} P. Generali propositus sit, ut eum examinemus ejusque eruditionis periculum faciamus et in hunc finem nobis convenientibus eruditam admodum lectionem, super difficultatem sibi assignatam, in publice omnium coetu nobis praelegerit et suis variis oppugnationibus docte et erudite responderit, eum unanimiter per vota secreta approbavimus et auctoritate officii nostri, juxta facultates et privilegia huic Almo Studio concessa, in lectorem philosophiae et sacrae Theologiae instituimus, creamus et facimus cum omnibus

privilegiis et gratiis, in sua provincia et toto ordine nostro hujusmodi gradus habentibus dari consuetis. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. In quorum fidem has publicas litteras magno prædicti Studii sigillo S. Thomae et manus propriae subscriptione muniri duximus.

Datum Bononiae die XV^a Octobris 1599.

subscriptus erat:

Ita est Ego f. Petrus Martii Nexas, magr. et Regens,
f. Petrus de Ferrara, Baccalaureus,
f. Aloisius de Urseis, mgr. studii.

† loco sigilli.

D.

1599 Dec. 23. Getuigschrift van Hippolytus Maria Beccaria de Monte Regali, Generaal der Predikheerenorde, waarbij hij den titel van Licentiaat in de Theologie aan Ophovius toekent (f° 288).

In Dei Filio sibi dilecto R. P. f. Michaeli Ophovio Antverpiensi, provinciae nostrae Germaniae Inferioris ord. praed., Fr. Hyppolitus Maria Beccaria de Monte Regali, Sacrae Theologiae professor ac totius ejusdem ordinis humilis Generalis Magister et servus, salutem.

Decet eos, qui in regimine sunt constituti, non omnium aequalem habere rationem, sed prout sunt varia ingenia, merita et labores, ita quoque in praemiorum distributione diversos et varios conferre honores; quod a majoribus et priscis nostri Ordinis patribus egregie observatum est, qui ut justitiae distributive semitam servarent et religiosorum animos honoris titulo ad virtutem capessendam accenderent, de re literaria bene meritos gradibus et scholasticis insigniis decorare consueverunt. Attendentes igitur literarum studiis, tam in Lovaniensi Universitate quam celeberrimo nostro Bononiensi Divi Dominici Gymnasio, ubi lectoratus gradum laudabiliter suscepisti, diligenter intendisse atque nunc demum deputatis praescriptam tibi difficultatem doctissime resolvisse ac eorum argumentis satisfacisse sis judicatus et ad majora idoneus, — tenore praesentium, suffragante hac in parte auctoritate Apostolica, te Rdum Patrem fratrem Michaellem Ophovium absolventes prius ad cautelam ab omni vinculo excommunicationis et quovis alio ecclesiastico impedimento pro hujusmodi consequendo effectum, tecumque dispensantes super quovis defectu qui promotioni objici posset, in S. Theologiae Licentiatum

declaramus cum omnibus gratiis, immunitatibus et privilegiis, quibus hujusmodi Licentiatum rite promoti in nostro Ordine et in tua provincia frui et potiri consueverunt. Mandantes tibi in virtute Spiritus Sancti et S. Obedientiae et praecepto formali, ut in Christi et religionis obsequium hoc munus suscipias et non in tui privatim otium, sed in publicum religionis et tuae provinciae beneficium collatum recorderis. Omnibus vero et singulis nostrae obedientiae subjectis sub eodem praecepto formali praecipimus, ut te tanquam verum et legitimum Licentiatum suscipiant et solitis gratiis et privilegiis potiri permittant, salvis semper juribus tuae provinciae. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. In quorum fidem iis nostro sigillo munitis manu propria subscripsimus. Datum Romae in conventu nostro S. Mariae supra Minervam die xxij mensis Decembris MDXCVIII ¹⁾.

subscript.: f. Hippolytus, mgr. generalis, manu propria,
et infra: assumptionis nostrae anno undecimo.
et sinistro latere: Reg^{ta} f° 190
et subscript.: f. Paulus Castrucius,
mgr. provincialis Terrae Sanctae et socius.
et subappendebat sigillum in capsula ferrea cum cordulis
rubri coloris.

E.

1601 April 19 (Witten Donderdag). Geleidbrief door Willem van Bergen, Bisschop van Antwerpen, gegeven aan Ophovius bij diens reis naar Rome (f° 289^v, 290).

Guillelmus de Bergis, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopus Antverpiensis, universis et singulis ad quos praesentes nostrae litterae pervenerint, salutem in Domino sempiternam. Cum pium sit charitatis officium et rationi imprimis consonum veritati testimonium perhibere, hinc attestamur et notum facimus, R. P. Fratrem Michaellem Ophovium, sacrae Theologiae Licentiatum, ordinis praedicatorum conventus Antverpiensis, toto illo tempore quo ex Urbe Roma et studio Bononiensi ad nos rediit, sub superiorum suorum

¹⁾ In het handschrift staat MDXCVIII, wat een schrijffout zal zijn van den notaris-afschrijver; het stuk gewaagt immers van het lectoraat, door Ophovius verworven te Bologna (15 Oct. 1599); bovendien staat op de achterzijde van een brief in Reg. Litt. Magr. Ord. IV, 46 f° 193: „23 Dec. 1599 factus fuit Licentiatum in Theol. in sua Provincia Germ. Inf., praevio examine, Rev. fr. Michaël Ophovius Antverpiensis, salvis etc.

obedientia et reformata religionis regula in dicto conventu non solum valde exemplariter vixisse, sed et licentia et benedictione humiliter a Nobis petita et accepta, continuo verbi Dei praedicatione tam in ecclesia nostra cathedrali saepissime, quam aliis hujus civitatis ecclesiis parochialibus diebus dominicis et festivis, et quidem saepius bis in die uno, magna cum laude et populi frequentia, sedulam et ferventem operam non minus erudite et solide quam utiliter impendisse; magno quoque cum labore toto hoc tempore quadragesimae in dicto conventu concionem habuisse; ac ordinariis visitandis et confortandis aegrotis, confessionibus audiendis aliisque pietatis et fructuosis ergo subditos nostros operibus ut se semper paratissimum exhibuit et multum laboris impendit, ita quoque egregium inde fructum provenisse in Domino confidimus; adeoque et facultatem illam, quam a Sta Inquisitione obtinuit et nobis exhibuit, absolvendi nimirum ab haeresi in foro conscientiae et libros haereticos legendi, sibi que concreditum et concessum a Dno talentum ad consolationem et salutem plurimorum fideliter executioni demandasse. Quocirca omnes et singulos, ad quos D. P. Michaellem diverti continget, in Domino rogamus, quatenus omni favore et auxilio ipsum prosequi dignentur eademque ipsi praestare, quae viris religiosis eruditis, sinceræ conversationis ac de Ecclesia Dei bene meritis, facienda esse regula unicuique praescribit. In fidem et robur praemissorum praesentes litteras inde fieri et manu nostra subscriptas sigilli nostri majoris subimpressione jussimus communiri. Datum Antverpiae in aedibus nostris episcopalibus anno Domini 1601, mensis Aprilis die decima nona.

Signatum: Guills. epus Antverpien.

† l. s. et infra habebatur: De mandato Perillustr^{mi} et R^{mi} Dⁿⁱ nostri episcopi praefati Jac. Franco, secret.

F.

1601 Oct. 29. Brief, waarbij Ophovius tot inquisitor wordt aangesteld, en zijn latere bekrachtigingen (f° 291, 292^r).

Litterae multorum Provincialium de institutione P. Ophovii in Inquisitorem Haereticæ Pravitatis.

In Dei Filio sibi charissimo Pⁱ Michaeli Ophovio, S. Theol.

Licent., conventus Antverpiensis, ordinis ff. Praedicatorum, provinciae Germaniae Inferioris, f. Antonius Ruyskensvelt, S. Theol. magister, ejusdem ordinis ac dictae provinciae Provincialis, salutem et in agendis dexteritatem.

Quandoquidem inimicus homo, tum Dei odio tum hominis ad imaginem Dei creati stimulatus invidia, indefesso studio ac labore zizaniorum semina tritico immixta in agro Dominico serere conatur, quo caelestis Patrisfamilias sementis depereat — — diaboli enim artibus astute fit ut veritati semper errores connexi sint atque inserti — — jugi atque perpetua nobis custodia vigilantiaque opus est, ut fidelium servorum instar pestiferam zizaniorum segetem ex agro Dominico assidua cura evellere studeamus. Quod cum non alia re commodius quam sollicitae inquisitionis praesidio fieri posse usus atque experientia docet, Sanctissimus Dominus noster D. Paulus, divina providentia papa Tertius, concessit plenam ac liberam facultatem provinciali Germaniae Inferioris Ordinis Praedicatorum in provincia ejusdem Germaniae Inferioris inquisitores haereticae pravitatis auctoritate apostolica instituendi et deputandi et quoties sibi opportunum videbitur, institutos amovendi et loco eorum alios subrogandi. Hac igitur auctoritate freti, quatenus est officio nostro commissa, de tua prudentia, fidei ferventi zelo, doctrina catholica et vita integritate confisi, Te Adm. Rdm Patrem fratrem Michaellem Ophovium, S. Theol. Licentiatum, decernimus, instituimus et facimus inquisitorem haereticae pravitatis in diocesi Antverpiensi, factum, institutum et decretum declaramus cum omnibus gratiis, privilegiis, auctoritate et potestate, quibus coeteri inquisitores rite ac legitime instituti Summorum Pontificum indultis ac saecularium Principum concessione quomodolibet potiri et gaudere consueverunt. Ut autem tam praeclarum sanctumque munus majori merito obire possis, praecipimus tibi in virtute Sanctae Obedientiae, ut dictum munus suscipias ac pro gratiis a Deo tibi datis pro temporis ratione exsequaris. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. In quorum fidem his officii nostri sigillo munitis, manu propria subscripsimus. Datum Gandavi 29 Octobris anno 1601.

† l. s.

et infra habebatur:

f. Antonius Ruyskensvelt
humilis prior provincialis.

Item habetur:

Hanc auctoritatem a praedecessore meo concessam habeo

ratam atque confirmo, quod nominis mei subscriptione ac manuali meo signo attestor.

frater Andreas Heynsius, Infer. German.
Prior provincialis. 1605.

Et ego, quantum ex auctoritate officii permittitur, facultatem hanc concessam approbo ratamque habeo.

Actum Lovanii 25 Januarii 1608.

f. Petrus Woestenus,
S. Theol. prof., per Belgium
ff. praedicatorum provincialis.

Praeterea habetur:

Hanc auctoritatem, a praedecessoribus meis datam, ratam habeo et confirmo atque signo meo manuali attestor

f. Joannes des Loix, provincialis.

Item hanc auctoritatem, a praedecessoribus meis probatam et confirmatam, mei nominis subscriptione probo et confirmo.

f. Joannes Bouquetius, S. T. Mag.
Provincialis Infer. Germ. 1626.

G.

1612 April 26. Getuigschrift van de Stad Antwerpen over de wijze, waarop de Provinciaal Ophovius in Antwerpen sinds meerdere jaren zijn ministerie uitoefent (f° 289).

Universis et singulis praesentes litteras visuris sive lecturis Consules et Senatores civitatis Antverpiensis notum facimus et testamur, Rdum patrem D. Michaellem Ophovium, sacrae Theologiae Licentiatum, esse conventus fratrum Praedicatorum in hac civitate priorem, ejusdem ordinis per totum Belgium Magistrum Provinciale, qui et convertendis haereticis et formandis catholicis, sano denique consilio omnibus juvandis, totum se mirum in modum per plurimos annos impendit. Neque ille solum, sed et praefati conventus religiosi toto corpore atque omnibus unguis, ut dicitur, sese orthodoxae fidei adversariis quotidie, ubi casus inciderit, objiciunt eorumque insulas et provintias, tametsi non sine capitis periculo et fortunarum, quod illis eorum rigida edicta minantur, adire hactenus non detrectarunt neque detrectant, quo omnia muna rite fungantur, quae a bonis illic desiderantur, in con-

fessionibus excipiendis, aegris visitandis, verbo quoque Dei ubique, tam in civitatibus quam extra, inter privatas parietes enunciando et quaecumque alia faciendo, quae strenuos Christi milites et divini verbi praecones agere et facere decet; qui hic etiam hoc operam dant, ut memores praecepti „luceat lux vestra coram hominibus”, modesta et sancta vitae suae consuetudine plures ad similem vocationem juvenes etiam optime natos invitent. Testamur insuper, praefatum Rdm P. Provincialem summam operam navasse, ut conventum praefatum mirum in modum devastatum restauraret, quemadmodum ipsius opera et industria cum summa civium admiratione restauratus et in pristinum statum et splendorem propemodum redactus est; et quia hoc ita se habere certo scimus et idipsum per nos scire uniuscujusque intersit, sigillum civitatis hujus nostro huic testimonio apponi jussimus die 26 mensis Aprilis A° Dni 1612.

† locus sigilli cera viridi impressi et signatum:

Gieffel.

H.

1619 April 24. Ophovius wordt door den Provinciaal op het Kapittel te Maastricht tot Vicaris-Provinciaal voor geheel Noord-Nederland aangesteld (f° 290v, 291r).

In Dei Filio sibi dilecto P. Fratri Michaeli Ophovio, S. Theol. Magistro, priori conventus Antverpiensis, divinæ protectionis gratiam.

Cum ordo noster ad animarum salutem principaliter noscatur institutus eaque in haereticorum conversione maxime splendeat, nos de missione quorundam patrum hujus provinciae ac potissimum conventus Antverpiensis ad partes Hollandiae, Zelandiae caeterarumque provinciarum unitarum, qui ab unione et obedientia Sedis Apostolicae desciverunt, deque eorum fructu certiores facti et informati, volentes omni affectu et zelo tam pium et proficuum institutum promovere, praedecessorum meorum vestigiis insistens, ad evitandam omnem confusionem, ut quam ordinatissime haec missio progredi possit ac incrementa sumere, omnino necessarium duximus, caput ac directorem unum instituire, qui nostro nomine praesit ac invigilet ad tam sanctum opus. Quare nos de tua pietate, prudentia ac agendi dexteritate confisi, Te in vicarium nostrum instituimus ac institutum declaramus super praenominatis provinciis cum omni nostra auctoritate super patres et fratres et

sorores, qui in dictis partibus sunt aut mittentur. Prohibentes sub poena excommunicationis latae sententiae, ne ullus praesumat sine nostra aut vestra expressa licentia ad illas partes accedere aut divina celebrare vel eleemosynas colligere. Volentes interim, ut omnium patrum ac fratrum, qui eo missi sunt aut mittentur, qualitates ac nomina ad nos singulis tribus mensibus referas, et si qui ex Provintiae patribus apti sint ut cum aliis in vinea Dni ibidem laborent insinues, quatenus de illis in bonum catholicorum et haereticorum conversionem disponere possimus ac Sedi Apostolicae de omnibus reddere rationem. In quorum omnium fidem ac robur hasce nostra propria subscriptione nominis nostri ac sigillo officii munivimus. Datum et actum in capitulo nostro provinciali Trajecti ad Mosam anno 1619, 24 aprilis.

subscriptum est: f. Joes des Loix,

† l. s.

vicarius generalis et provincialis electus.

J.

Informatie over den toestand van het vacante Bossche bisdom in 1626, ingesteld door den officiaal Everardus van Ravensteyn op last van den Nuntius Guidi del Bagno (f° 292^r—f 302^r).

Aan de opgeroepen getuigen werden navolgende vragen gesteld:

1° Imprimis in qua provincia situs sit Episcopatus Buscoduc.; quale territorium habeat et quibus regionibus conterminetur; cujus dominio in temporalibus subiaceat; quae causa scientiae?

2° Sub cujus invocatione sit Eccl. Buscoduc.; cujus structurae et qualitates; an ejus aedificia sint sarta tecta? An chorum, organum, campanile cum campanis et cimiterium habeat et quae ornamenta; et si ad cultum divinum pro celebritate ecclesiae sufficientia; et quae sint ibidem Sanctorum reliquia; quae causa scientiae?

3° Quot et quales in ea sint dignitates; quantus numerus canonicorum et aliorum ministrorum ecclesiae? An cultus divinus debite peragatur atque diurnae et nocturnae horae juxta usum Romanum decenter persolvantur; et si de competentia vivendi sit illis provisum? Quae causa scientiae?

4° Cui jure Metropolitano dicta ecclesia Buscoduc. subsit? Causa scientiae.

5° Si in diocesi Buscoduc. ubique vigeat catholicae religionis exercitium et quae sit causa scientiae?

6° Qualis sit dos episcopi Buscoduc.; ad quem valorem annue ascendat? et in quibus consistat et qualia onera ipsi incumbant? et si necesse sit ut cito ecclesia de novo praesule et pastore provideatur, et quare? et quae sit causa scientiae?

7° Quot sint in diocesi Buscoduc. abbatiae, oppida, collegiatae ecclesiae et parochiales ac monasteria tum virorum quam mulierum? et quomodo singula administrentur? Et an in ea sit institutum seminarium et quot in eo pueri vel studiosi alantur. Et quae sit causa scientiae?

8° Quanta sit ampla Buscoduc. diocesis? quot et quae loca complectatur? Causa scientiae?

9° Ultimo, si dicta Ecclesia Buscoduc. vacat, a quo tempore et quomodo? et quis ad eam per Catholicam Majestatem tanquam Brabantiae Ducem sit nominatus? Et si illa sic vacante indictae fuerint preces et processiones publicae pro novo a Deo praesule impetrando? Quae causa sit scientiae?

Deze vragen werden door de getuigen in tegenwoordigheid van den notaris Joannes Hogardus Kelders, griffier der Bossche Bisschoppelijke Curie, als volgt beantwoord:

R. D. ac Magr. Joes Hermans presbyter, J. U. Licent., Ecclesiae Cathedralis Buscoducensis decanus, aetatis annorum quadraginta trium, vigore commissionis Ill^m ac R^m D. Nuntii Apost. praefati in testimonium evocatus et receptus, praestito per eum solemnem juramento de veritate dicenda, anno nativitatis Dni 1626, mensis februarii die vigesima quinta, per nos Everardum a Ravesteyn, J. U. Licent. et officialem Buscoducensem sede episcopali vacante, a capitulo deputatum tamquam praefati Ill^m et R^m D. Nuntii Apostolici commissarium, in praesentia notarii publici infradicti ad hoc assumpti, super praesenti statu Ecclesiae Buscoducensis ejusque circumstantiis juxta articulos, per eundem Ill^{mum} et R^{um} transmissos, interrogatus et examinatus:

1° dicit et deponit, Episcopatum Buscoducensem situm esse in Belgio, sub Ducatu Brabantiae ac dominio Regis Hispaniarum tanquam Ducis Brabantiae, habens territorium planum partim mericale, partim arabile et partim pascuale et conterminatum provinciis Hollandiae et Geldriae versus Septentrionem; et diocesi Episcopatus Ruremundensis versus Orientem; et diocesi Leodiensi ac Mechliniensi versum Meridiem; et diocesi

Episcopatus Antverpiensis versus Occidentem. Addens pro causa scientiae quod dictos terminos alias perlustravit.

2° Deinde super praetactorum articulorum articulo 2° interrogatus et examinatus, dicit Ecclesiam Buscoducensem esse consecratam sub invocatione S. Joannis Evangelistae, amplam et magnam, et quia ab annis circiter quadraginta bis conflata fuit, ideo adhuc aliquibus restaurationibus indigere; quodque tamen chorum, organa, campanile cum campanis et coemeterium habeat; etiam ornamenta ad cultum divinum pro celebritate et facultatibus ejusdem ecclesiae sufficientia. Quodque ibidem sint etiam aliquot Sanctorum reliquiae, quae ex antiqua traditione dicuntur esse quaedam de Cruce Christi Salvatoris ac de ejus Spinea Corona et quaedam ossa Sanctorum innominatorum. Allegans testis pro causa scientiae, quod ipse tanquam decanus ejusdem ecclesiae per annos duodecim haec omnia visitaverit, sibi etiam a personis fidedignis sic declaratum fuerit.

3° Item super tertio articulo dicit testis praesens, quod in dicta Ecclesia Buscoducensi praeter episcopatum sunt quatuor dignitates: nempe Decanatus, Archidiaconatus, Archipresbyteratus et Poenitentiaria; et esse ibidem 26 praebendas canonicales quarum una incorporata est auctoritate Apostolica mensae episcopali; quodque ibidem etiam sint plebanus et viceplebanus et circiter quinquaginta capellani seu altaristae, qui vulgo beneficiati vocantur, quorum beneficiatorum circiter tertia pars non residet ob insufficientem dotationem. Ac ibidem etiam sint cantores, musici, pueri chorales atque templi custodes; et quod in eadem Ecclesia cultus divinus debite peragetur atque horae diurnae ac nocturnae decenter persolvantur. Sed dicit, quod praetactae praebendae canonicales nimis tenuiter sint dotatae, adeo ut ad honestam sustentationem singulorum canonicorum non sufficiant, salvo quod novem ex dictis praebendis, solis canonicis graduatis affectis, soleant habere singulae additamentum aliquod ex decimis; sed jam biennio propter obsidionem oppidi Bredani nihil aut parum inde percipere potuerunt. Dicens pro causa scientiae, quod praemissa partim audierit, partim ex fidedignis intellexerit.

4° Ad quartum articulum dicit praesens testis, praefatam Ecclesiam Buscoducensem jure Metropolitico subesse Archiepiscopo Mechliniensi; allegans pro causa scientiae, quod sibi hoc constat ex bullis Apostolicis et possessione.

5° Super quinto articulo dicit testis praesens, quod circiter in duabus partibus diocesis Buscoducensis vigeat Catholicae

religionis exercitium publicum, sed quod in reliqua tertia parte, tanquam ab haereticis calvinistis occupata, non vigeat nec exerceri possit propter graves poenales eorundem haereticorum prohibitiones. Addens pro causa scientiae illud esse notorium.

6° Deinde ad 6um articulum dicit testis praesens, dotem novi episcopatus Buscoducensis in bulla erectionis ejusdem fuisse constitutam ad tria millia ducatorum ex monasteriis dismembrandam, ultra praetactam praebendam mensae episcopali unitam, et quod deinde in locum istorum trium millium ducatorum Abbatia Tongerloënsis eidem episcopatu incorporata fuerit; quodque deinde hujusmodi incorporatio sit revocata et loco illius A^o 1590 ex bonis ejusdem abbatiae sint dismembrata et dictae episcopatu Boscoducensi assignata certa bona in decimis, coloniis, agris, pascuis, molendinis et censibus consistentia et in eadem dismembratione et assignatione ad octo millia florenorum Brabantiae annuatim aestimata; et quod eadem bona propter hostium incursus et bella novis tributis et exactionibus sint gravata et quaedam ex dictis pascuis nunc facto dictorum hostium ac haereticorum frequenti aquarum inundationi sint obnoxia; et quod domus episcopalis Buscoducensis etiam sit comprehensa sub praetacta dote episcopali. Addens testis, quod Episcopus Buscoducensis ex eadem dote debeat exercere hospitalitatem erga pauperes presbyteros et dare stipendium suis officialibus et ministris, quorum opera utitur in administratione Episcopatus. Praeterea quod ipse suis propriis expensis frequenter Bruxellas ad concilia Ordinum Brabantiae, tanquam membrum ecclesiasticum eorundem, proficisci debeat pro defensione rerum Ecclesiae et religionis¹⁾. Dicit praeterea testis, omnino necesse esse, ut cito Ecclesiae Buscoducensi, nunc per mortem quondam R^{mi} Dⁿⁱ Nicolai Zoezii novissimi illius praesulis vacanti, de novo praesule seu episcopo provideatur, tum propter regimen cleri, tum etiam ordinandos, confirmandos aliasque functiones episcopales, quae subditis hujus episcopatus nunc propter pericula itinerum ab aliis propinquis episcopis administrari nequeant. Jungens testis pro causa scientiae, quod ipse instrumenta praetactae dismembrationis et separationis ac assi-

---

1) Deze laatste verklaring kan slechts slaan op een voormaligen toestand, daar Ophovius geen zitting had in de Staten van Brabant. Wel maakten de eerste Bossche Bisschoppen als commendataire abten van Tongerlo deel uit van dat regeeringscollege, doch door de afscheiding der abdij Tongerlo van het bisdom was voor de latere Bisschoppen het lidmaatschap der Staten vervallen.

gnationis, necnon registra eorundem bonorum alias viderit ac legerit.

7° Ulterius ad septimum articulum dicit testis praesens, quod in diocesi Buscoducensi sint tres abbatiae virorum, nempe Tongerloënsis, Bernensis et Postellensis, omnes Praemonstratensis ordinis; quae Bernensis, pridem sub districtu Hollandiae sita, per haereticos destructa est ejusque templum funditus sublatum, Abbate et religiosis ejusdem nunc in civitate Buscoducensi degentibus. Et quatuor monasteria mulierum, quae titulo abbatiae utuntur ¹⁾. Et quod in eadem diocesi, praeter ipsam civitatem, sint novem oppida ²⁾ et undecim ecclesiae collegiatiae ³⁾, quarum quinque occupantur ab haereticis ⁴⁾. Et in ipsa civitate Buscoducensi sex ecclesiae parochiales ac extra eandem civitatem centum et triginta quinque ecclesiae parochiales, praeter alias quinquaginta quatuor, quae cum sex ex praedictis oppidis ⁵⁾ ab haereticis occupantur.

Item quod in eadem civitate Buscoducensi sint 5 monasteria virorum, praeter collegium religiosorum Societatis Jesus; et quod in eadem civitate sint 8 monasteria mulierum. Extra vero civitatem sub eadem diocesi nunc sunt quatuordecim monasteria tam virorum quam mulierum, inibi comprehensis dictis abbatibus. Et quod omnia praedicta monasteria putet bene administrari. Dicit insuper dictus testis, in praedicta civitate Buscoducensi esse seminarium ac ibidem aliquot pueros seu scholares, idque pro viribus facultatum ejusdem seminarii. Advens pro causa scientiae, quod praemissa sint notaria.

8° Deinde ad octavum articulum dicit testis, quod diocesis Buscoducensis sua amplitudine omnes propinquos novos episcopatus superet et quod complectatur potissimam partem ex ducatu Brabantiae ac etiam partem Ducatus Geldriae et partem ex Comitatu Hollandiae. Illudque hic esse notorium.

9° Denique ad nonum seu ultimum articulum dicit testis praesens, quod praemorata ecclesia Cathedralis Buscoducensis per mortem R^{mi} Dⁿⁱ Nicolai Zoezii, vigesima secunda die mensis Augusti anno 1625 defuncti, vacaverit et vacet ad

1) Binderen, Hooidonk, Koudewater en waarschijnlijk St. Elisabethsdaal te Bostel.

2) Bommel, Zevenbergen, Helmond, Eindhoven, Heusden, Woudrichem, Geertruidenberg, Megen en Ravenstein.

3) St. Oedenrode, Oirschot, Hilvarenbeek, Eindhoven, Bostel, Geel, Bommel, Hemert, Heusden, Rossum en Geertruidenberg.

4) De vijf laatstgenoemde.

5) Bommel, Zevenbergen, Heusden, Woudrichem, Geertruidenberg en Ravenstein.

praesens. Et quod ad eandem per Catholicam Majestatem hujus Brabantiae Ducem dicatur esse nominatus R^{dus} Pater Michael Ophovius, ordinis S. Dominici ac prior conventus S. Dominici Antverpiensis; et quod, eadem ecclesia Buscoducensi vacante, indictae fuerint preces et processiones publicae pro novo praesule impetrando a Deo. Pro causa scientiae allegans testis, quod ipse praenominati Rⁿⁱ Dⁿⁱ Zoezii cadaver sepeliverit et officium exequiale celebraverit atque preces et processiones praedictas tanquam unus vicariorum sede vacante indixerit. Et sic se testis expeditit et subsignavit.

Subsignatum erat: Joannes Hermans,
decanus Ecclesiae Cathedralis Buscoducensis.

SECUNDUS TESTIS.

R^{dus} D^{nus} Franciscus van Gestel, presbyter, J. U. Licentiatus, Ecclesiae Cathedralis Buscoducensis archidiaconus, prothonotarius apostolicus, aetatis 39 annorum, testis ut supra evocatus, juratus et supra praetactis articulis interrogatus et examinatus:

1° Et super 1° art^o dicit testis praesens, quod episcopus Buscoducensis situs sit pro majore parte in finibus ducatus Brabantiae, pro reliquis vero partim in ducatu Geldriae et partim in comitatu Hollandiae et comprehensis dominio de Ravensteyn et comitatu Megano; quodque praeter civitatem Buscoducensis sedes episcopalis obtineat pro sua diocesi territorium novem oppidorum cum centum et octuaginta vel circiter villagiis seu pagis interjacentibus, longitudine triginta millium passuum italicorum; quodque attingit ab oriente episcopatum Ruremundensem; a meridie patriam Leodiensem et archiepiscopatum Mechliniensem et ab occidentali parte episcopatum Antverpiensem et a septentrionali occupet partem Hollandiae et Geldriae. Quodque dictum territorium Episcopus Buscoducensis de jure subiaceat in temporalibus dominio Regis Catholicae Majestatis tanquam Brabantiae et Geldriae Ducis ac Hollandiae Comitum, oppido tamen de Ravesteyn ac etiam fortassis comitatu Megano exceptis, cum illud Duci Cliviae, hic vero suo comiti parere dicantur. Pro causa scientiae allegans dictus testis, quod ipse in hac civitate Buscoducensi natus et educatus sit et abhinc decem annis existens archipresbyter ecclesiae cathedralis ac etiam deinde aliquot annis officialis et postmodum etiam archidiaconus, pleraque loca dictae diocesis, in quibus viget exercitium catholicae reli-

gionis, cum R^{mo} D^{no} Zoezio visitaverit, ac etiam tempore induciarum per alias partes iter fecerit et saepius Bullam limitum de episcopatu Buscoduc. seu ejus copiam viderit et legerit.

2° et 4°. Deinde ad 2um et quartum articulos dicit testis praesens, quod ecclesia cathedralis Buscod. sit suffraganea metropoli Mechliniensi sub invocatione S. Joannis Evangelistae, ex collegiata ecclesia a Paulo IV A^o 1559 erecta: Structura toto Belgio celebrior, cui chorus et navis amplissima, duplici hinc et inde ambitu cincta et triplici organo cum campanili et campanis exornata; quodque eandem ecclesiam amplum cingat coemeterium. Et quamvis dictae ecclesiae tectum et turris bis infra quadraginta duos annos incendio conflavaverint et inde multum dicta fabrica ex antiquo splendore amiserit, tamen nunc dictam ecclesiam sartam tectam esse; ornamenta praecipue summi altaris esse sufficientia ad divinum cultum peragendum et in dies piorum largitione augeri. Reliquias vero paucas easque ignotas ibidem esse, praeter particulam spineae coronae et particulam Crucis Salvatoris, ut pie creditur. Pro causa scientiae addens, quod ipse testis in dicta ecclesia actu resideat et Bullam erectionis seu copiam soepius viderit.

Ad 3um articulum dicit testis praesens, quod in dicta ecclesia prima dignitas post pontificalem sit decanalis et praeterea 3 aliae, videlicet archidiaconatus, archipresbyteratus et poenitentia; simulque viginti quinque canonici praebendati, praeter praebendam incorporatam episcopatu; quodque eadem ecclesia etiam sit parochialis et plebanum ac vice-plebanum habeat, curam animarum quoad populum exercentes; ac insuper ibidem sint plura beneficia seu altaria fundata, quorum rectores propter tenuitatem fructuum pro notabili parte non resident; et praeterea phonascus cum aliis musicis et pueris choralibus sex ac aliis pueris novem, qui etiam in divinis officio clericorum et acolytorum funguntur. Deinde dicit testis, cultum divinum in dicta ecclesia juxta illius facultates debite peragi atque diurnas et nocturnas horas per octo vicarios cantores canonicos, officio hebdomadarii vicissim fungentes, decantari; et canonicis tam tenuiter de proventibus provisum esse, ut inde honeste juxta statum ecclesiae cathedralis vivere non possent, nisi ipsis ex patrimonio vel aliunde subveniretur. Et ex supradictis viginti quinque praebendis canonicalibus novem affectas graduatis, quibus in Bulla limitum episcopatus aliquid augmentum additum est.

Ad 5um art. dicit testis praesens, ex novem oppidis dictae

diocesis sex celebriores cum pagis circiter 54 ab haereticis occupari et sic plus quam in tertia parte dictae diocesis nullum, pro dolor, esse catholicae religionis publicum exercitium. Reliquarum vero partium incolas sub obedientia et juxta ritum S^{ae} R^{ae} Eccl^{ae} vivere. Addens testis pro causa scientiae, ista omnia hic esse notoria.

Ad 6um respondit . . . .¹⁾

Onera vero haec inter alia incumbere episcopo, dicit testis, videlicet quod pluribus officariis et ministris egeat praeter officialem, promotorem, apparitorem, domesticum receptorem ac alios, etiam receptoribus foraneis, quandoquidem dicta dos in bonis dispersis et multum ab invicem remotis consistat, quibus omnibus stipendia solvere consuevit; quodque dicta bona sine sumptuosa reparatione interteneri nequeant, sintque variis inimicorum exactionibus et depredationibus exposita. Et ulterius super reliquis contentis dicti articuli dicit testis, Ecclesiae utile et necessarium esse, ut ei de novo praesule ac pastore provideatur. Inter alia ex eo, quod diversae causae oriuntur quae auctoritate vicariorum difficulter sedari poterunt, praeterquam quod multis ibidem existimet necessariam esse administrationem sacramentorum confirmationis et ordinis in diocesi vicina haereticis. Dicens testis pro causa praemissarum, quod ipse instrumentum authenticum praetactae dismembrationis seu desunionis et assignationis legerit eaque sic praticari viderit et quaerelas et sollicitationes ordinari cupientium audierit.

Ad 7um articulum dicit testis praesens, in diocesi Buscoducensi esse 3 abbatias . . . .²⁾

Oppida novem, ecclesias collegiatas sex, praeter 5 aut circiter alias ab haereticis occupatas. In ipsa civitate Buscoducensi esse sex ecclesias parochiales; extra vero civitatem in diocesi tam in oppidis et pagis centum et octuaginta novem vel circiter. Ulterius de numero monasteriorum interrogatus, dicit testis praesens, in civitate esse ordines mendicantes S. Francisci, S. Dominici, Capucinatorum et patres Societatis Jesu et conventum Cruciferorum sub regula S. Augustini ac S. Guillelmi sub regula S. Benedicti. Mulierum vero monasteria in civitate esse septem, praeter numerosam congregationem virginum in communi viventium, vulgo Ortenses dictae. Extra vero civitatem in dicta diocesi esse monasteria virorum et mulierum simul 14, comprehensis supradictis abbatiis, praeter monasteria ab haereticis occupata et destructa. Et quoad

¹⁾ Dit antwoord is gelijk aan dat van den vorigen getuige.

²⁾ Verder evenals vorige getuige.

administrationem dicit, monasteria virorum exempta esse a jurisdictione ordinarii, excepto uno, et a superioribus sui ordinis visitari, sicuti et quatuor monasteria mulierum eodem modo exempta sunt et visitantur, reliquis sub ordinarii jurisdictione existentibus et bene administratis.

Ulterius dicit, alias a R^{mo} D^{no} episcopo Metsio in dicta civitate fuisse institutum seminarium, sed postea desertum, donec per R^m D^m Zoezium fuerit restitutum, qui, assumptis aliquot seminaristis, eos constituit in domo, quondam ad usum pauperum scholarium legata, et ibidem eorum victum emit ex bonis ad opus seminarii destinatis. Qui seminaristae jam sunt numero septem, quorum tres sacerdotes sunt et quatuor ad sacerdotium disponuntur; pro causa scientiae dicens testis, quod ipse praetactas abbatias et collegiatus ecclesias et pleraque ex dictis oppidis et monasteria viderit, ipseque unus ex deputatis dicti seminarii fuerit.

Et quoad octavum articulum dicit testis, sese eatenus referre ad sua deposita super primo dicto articulo.

Ad ultimum praetactorum articulorum dicit testis praesens, ecclesiam Buscoducensem . . . .¹⁾

Et sic testis expedit et subsignavit.

Erat subsignatum: F. van Gestel.

TERCIUS TESTIS.

R^{du}s D^{nu}s Cornelius Pallaes van der Sterren, presbyter, S. Theologiae Licent., Ecclesiae Cathedralis Buscoducensis archipresbyter et canonicus, aet. 45 vel circiter, testis evocatus, juratus et examinatus praedicti mensis februarii die 26.

Et super 2° et 3° articulis²⁾ interrogatus et examinatus dicit, verum esse quod ecclesia cathedralis Buscod. sit fundata et conservata sub invocatione S. Jois Evangelistae, quodque eadem ecclesia sit ampla, lata et longitudine centum et octuaginta fere passuum et latitudine octuaginta passuum; ejusque aedificia utrimque esse sarta tecta, licet infra quadraginta duos annos bis incendio conflagrata fuerat; quodque habeat chorum, organa tria et campanile cum campanis et coemeterium circa eandem ecclesiam; et quod ibi etiam sint ornamenta ad cultum divinum sufficientia, saltem attentis modicis facultatibus ejusdem ecclesiae; quodque ibi etiam sint aliqua ossa sanctorum ignotorum ac una spina de corona spinea ac una particula de

¹⁾ De rest ongeveer evenals bij vorigen getuige.

²⁾ Aangaande het 1^e art. werd niets genoteerd.

cruce Salvatoris Christi, sicut ex antiqua traditione creditur. Deinde dicit testis praesens, quod in eadem ecclesia, praeter episcopalem, sunt quatuor dignitates: nempe decanalis, archidiaconalis, archipresbyteratus et poenitentiaria, atque 25 canonici praebendati, praeter canonicatum et praebendam, qui incorporati sunt mensae episcopali; quorum canonicatum novem affecti sunt graduatis.

Et quod ibidem sint residentes triginta et amplius capellani-altaristae, qui vulgo beneficiati appellantur, praeter plebanum et vice-plebanum, quibus duobus cura animarum populi incumbit infra limites parochiae ejusdem ecclesiae cathedralis.

Quodque in eadem ecclesia cultus divinus ac horae diurnae et nocturnae decenter, quantum possibile est, peraguntur juxta usum Romanum. Et vivendi competentia, tam quoad dictas quatuor inferiores dignitates, quam quoad dictos canonicos et beneficiatos, sit nimis tenuis et insufficiens. Dicens etiam, in eadem ecclesia esse cantores et musicos et pueros chorales in sufficienti numero atque duo ecclesiae custodes. Dicens pro causa scientiae, quod testis, tanquam fere quindecim annis in praetacta ecclesia continuo residens canonicus, praemissa omnia respective viderit et audierit.

Deinde super 5° praetactorum articulo interrogatus et examinatus, testis praesens dicit, verum esse quod in duabus tertiis partibus Buscoduc. diversis vigeat catholicae religionis sub Romani Pontificis obedientia exercitium; et quod fere in reliqua tertia parte, tanquam ab haereticis occupata, illud exercitium non vigeat, nisi forte occulte propter rigidas ac poenales haereticorum prohibitiones. Repetens quoad hoc praememoratas causas scientiae suae, quibus addit, quod ipse tanquam archipresbyter hoc ex annuis oleorum sacrorum distributionibus observaverit.

Ulterius ad 6um dicit testis praesens, dotem, episcopo Buscoducensi anno 1590 ex bonis Abbatiae Tongerloënsis assignatam, fuisse valoris 8000 florenorum brabantiae annuatim, juxta communem aestimationem per commissarios regios ac alios certam valoris scientiam habentes factam, quodque eadem dos consistat ex decimis, molendinis, coloniis, agris, pascuis et censibus, annumerata etiam in eadem dote domo episcopali cum horto adjacente. Dicitque testis, eisdem bonis pro dote assignatis — — quae pro maxima parte ruri sita sunt — — incumbere gravia tributorum et exactionum per haereticos impositorum gravamina, praeter pericula depredationum, conflagrationum et confiscationum, per eosdem haereticos hostes

undique vicinos comminatarum. Quod idem episcopus etiam debeat suo officiali ac promotori et apparitori ac dictorum bonorum longe ab invicem dissitorum administratoribus dare stipendium et frequenter ex quibusdam praedictis pascuis, propter inundationem eorundem, per haereticos postmodum causatam, nihil aut parvum utilitatis percipiat. Allegans testis pro causa scientiae, quod haec omnia partim viderit et partim ex declarationibus executorum testamentorum quondam duorum postremorum episcoporum Buscoducensium audiverit.

Deinde super ultimo membro ejusdem sexti articuli dicit testis praesens, quod si usquam et unquam praesul necessarius fuerit, eum hic et modo necessarium esse, eo quod hic episcopatus situs sit in faucibus haereticorum et incolis ejusdem civitatis et diversis non pateat tutus accessus ad vicinos episcopos; multique sint, qui sibi sacramenta confirmationis et ordinis respective administrari postulent. Addens pro causa scientiae, quod desuper plurimas subditorum quaerelas audierit.

Ad 9um . . . .¹⁾.

Subsignatum erat: Cornelius Pallas vander Sterre.

K.

Eenige aanhalingen uit de verklaringen, afgelegd over den persoon van Ophovius in het proces zijner bisschopsbenoeming (fo 277r, 278r, 280, 282, 284r, 285).

Arn. de Francken: . . . dignus est . . . cum sit valde affabilis et humoris correspondentis patriae Buscod. ac alias gratus in illis partibus et cum vir valde prudens et insignis ac doctrina perspicuus non potest censi quin . . .

J. v. Straatsburg: . . . quem vidit virum gravem et boni consilii et pro viro bono et bonae famae haberi a suis religiosis et externis etiam.

Adr. Questius: . . . quem vidit et expertus fuit virum gravem et prudentem, boni consilii ac bonae famae, imo quod in ejus conventu non fuerit ei similis et qui a cunctis amaretur.

Jud. Cabiliau: . . . asserit se semper vidisse praef. fr. Mich. Ophovium in susceptione Sacramentorum et Missae celebratione frequentem et devotum et vix in mense omisisse Missam celebrare . . . quod sit vir valde prudens et rerum usu praestans.

Th. Bollardus: . . . in (suis) officiis . . . tam magnum religio-

¹⁾ Verklaart hoofdzakelijk hetzelfde als beide vorige getuigen.

nis zelatorem se praeberit, ita ut plerique religiosorum doleant illum ab eis sublatum.

J. Boucquet: . . . dicit fr. Mich. Ophovium fuisse valde sedulum et devotum in susceptione Sacramentorum et Missae celebratione quotidianum ferme, nisi infirma valetudine detentum . . . fuisse et esse virum valde gravem et prudentem . . . in (suis) officiis cum satisfactione totius Provinciae sese gerit, iisque functus est integer et prudenter . . . vir sedulus in extirpandis vitiis, zelosus pro gloria Dei et vir valde integer.

III.

Extracten uit de „Dépêches d'Hollande faites par M. d'Espesses, ambassadeur pour le roy Louis XIII vers Messieurs les Etats Généraux des Pays-Bas”;

Koninkl. Bibl. 's Hage, *Hss.* 73 C. 34 en C. 35

(zie hiervoren p. 40, noot 1).

A.

Ordeel van den Franschen gezant te 's Hage M. d'Espesses over Willem Adriaan van Horne, gouverneur van Heusden.

De gezant prijst van Horne als een „brave et docte gentilhomme” in een brief van 31 Maart 1625 aan den Franschen staatssecretaris M. d'Ocquerre ¹⁾. Den 14^{en} Juli d.a.v. bericht hij hem den dood van v. Horne „tué d'un coup de mousquet par la ceste en une salve en l'Isle de Bommel” en vervolgt dan ²⁾:

c'estoit l'homme le plus éminent que j'aye veü icy entre ceux de sa qualité; outre la parfaite connoissance de tout ce qui appartient à l'artillerie, dont il étoit général, il y avoit peu ou point de choses honnêtes, à quoy il n'eut appliqué son esprit, qu'il avoit très delié, à la mine et le procedé fort digne, d'une bonne naissance, laquelle en ce pays plus qu'en aucun autre ne sert presque qu'à excuser le faste et legereté, avec beaucoup d'autres mauvaises qualités, scavoir esté un des premiers et principaux Arméniens, mais de cette sorte, que les opinions differents en la religion ne l'avoient point divisé avec le Prince d'Oranges, lequel l'aimoit et s'i fioit fort.

¹⁾ C 34 f° 234v.

²⁾ C 34 f° 363v, 364r.

B.

Passus uit een brief van d'Espesses aan d'Ocquerre d.d. 28 Nov. 1624 over het bezoek, dat Ophovius en Maillard hem brachten bij hun ontslag uit de gevangenis.

De staatsminister had den gezant op 30 September aangemaand om wel acht te slaan op de gedragingen van de weduwe Tserclaes ¹⁾. Daarop nu antwoordt de gezant als volgt ²⁾:

ce qui me donna sujet avant hier, le Père Maillard et Hupovius ayant obtenu permission de me voir devant que de retourner en Brabant, de m'enquerir du premier, si la susdite Damoiselle, qui avoit tant travaillé pour leur delivrance, ne s'estoit point acheminée au deça pour couronner l'oeuvre et participer au contentement. Lequel me repondit, que non; qu'elle estoit en Brabant et ne croyoit pas, qu'elle revint icy ³⁾. Et m'aprit, que les Commissaires, qui avoient esté de la part des Messieurs les Etats à la prison, leur avoient signifié, que ce qu'ils avoient receu de meilleur traitement n'avoit esté qu'à l'instance de l'ambassadeur de France et pour le respect du nom du Roy; de manière que j'en demeuray là et ne jugé pas à propos de pousser plus avant.

C.

D'Espesses verdenkt Ophovius er van, vredesonderhandelingen begonnen te hebben terstond na zijn ontslag uit de gevangenis.

In zijn brief van 2 Dec. 1624 schrijft de gezant aan d'Ocquerre o. a. ⁴⁾:

Je vous remarquay par mes dernières un mot du Prince d'Oranges sur les recherches et aparences de Paix ⁵⁾ et hier

¹⁾ C 34 f° 62r.

²⁾ C 34 f° 118, 119r.

³⁾ Toch keerde zij reeds op 3 Dec. in 's Hage terug, waarover d'Espesses, met het oog op bovenstaand gezegde van Maillard, zich verwonderd toonde; C 34 f° 130r, 132v.

⁴⁾ C 34 f° 122, 123r.

⁵⁾ Doelend op het bekend mislukte bezoek van den Kanselier van Brabant Pierre Peccius, aan de Noordelijke Nederlanden in 1621, had d'Espesses op 28 Nov. 1624 aan d'Ocquerre bericht, dat Prins Maurits hem dien-

m'étant trouvé en grande compagnie et fort meslée et où il s'estoit beu des santés, quelqu'un qui n'estoit pas du pays, ayant exageré la grandeur d'Espagne sans mauvais intention, un patriotte s'échauffa et dit, qu'avec tout cela il n'y avoit pas huit jours, que s'estoit fait des propositions de paix, où les Espagnols estoient poursuivans et ce par la voye d'un Portugais et d'un Religieuz Je viens à la traverse et demande de quel Ordre, ne voulant pas m'enquerir tout à la fois, si ce Portugais n'estoit point des prisonniers du Bresil Il me fit reponse, que c'estoit un Dominicain Je repartis, qu'assurement ce devoit estre le père Hupovius en partant d'icy et que je m'étonnois, qu'il n'estoit rebuté de faire des ouvertures de traités en ce pays, où il avoit courru si belle fortune pour celuy d'Eusdem ¹⁾, à quoy je ne receus aucune reponse et jugeay inutile de temoigner plus profonde curiosité. Mais c'est assez pour me tenir averty. Le sens le plus subtil seroit d'excuser ces gens-cy de ces artifices pour se faire choyer et considerer d'avantage ²⁾, mais je n'y pense pas, que ce soit le plus vray en ce particulier en esgard aux circonstances et persiste en mon soubçon du père Hupovius.

IV.

Aangaande de wederzijdsche uitlevering van gevangenen in 1624 leest men bij J v. d Sande, *Nederl Histouen* (Utrecht 1651) p. 299, 300:

Tusschen d'Ertshartogin van Brabant en de Staten-Generael worde een verdacht gemaect, dat beyderzijts gevangen te water, oock eenige te landt gevangen, tegen malkanderen los souden gelaten worden sonder rantsoen, elckeen tot redelijckheyt sijn verteerde kosten betalende, sonder aensien van staet of qualiteyt. In dit accoort wiert begrepen niet alleen degenen, die in de lijsten of register (beyderzijts overgelevert) genoemt stonden, maer oock degene, die mochten vergeten

---

zelfden dag o a gezegd had „qu a la verite, quand le Chancelier Peccius vint icy a la fin de la trêve, s'il se fut mieux conduit, il y avait telle inclination au repos dans la Province, qu'il ne scait ce qu'il en fut arrive”
C 34 f° 119

¹⁾ Heusden

²⁾ In de verondestelling dus, dat bedoelde patriot zijn bewering uit den duim gezogen zou hebben uit een soort van zwetsery

zijn te noemen, ja ooc al degene, die gevangen mochten worden tot den dach en ure van 't besluit des verdrachs, doch d'Heeren-Generael en de Prins verstonden niet, dat Charles Graef van Mansvelt, die tot Brevoort ghevangen sat, onder 't getal sou gerekent worden.

Aen de zijde van d'Ertshartogin was men een tijd lanck in gebreeck, dit accoort in alles 't achtervolgen, vermits eenige personen ¹⁾, die men meende hooch te rantzoeneren, noch aengehouden wierden. Hierover bleef de Prior Ophoven (daer hiervooren van vermeld is) tot Heusden een tijd lang gevangen en in arrest ²⁾, doch geraeckte daerna weder los.

V.

Brieven van Ophovius in verband met zijn bisschopsbenoeming en aanstaande wijding; Staatsarchief Brussel, *Papiers d'Etat et de l'Audience*, zie blz. 58 en 59 ³⁾.

A.

1626 Jan. 23. Brief, gericht waarschijnlijk aan Ch. de la Faille, waarin Ophovius dank betuigt voor zijn benoeming tot bisschop.

Magnifice et Illustrissime Domine. Cum mihi significatur ex nomine Amplissimi Dⁱ Presidis per V(estram) C(lariss.) D(ominationem), me ad statum episcopalem a Ser^{ma} Sua Celsitudine designari, non parum animo sum consternatus, dignitatis illius et altitudinem et pericula considerans, meae infirmitatis conscius. Ad altum certe mare navicella mea revocatur, quam benignissima aura Suae Serenissimae Celsitudinis ex Hollandica tempestate ad portum quietis in sacra mea religione revocarat. Directione et gubernatoribus opus esse scio in dignitatis, ad quam designor, executione. Atque adeo oculi dirigendi, post Supremum illum Monarcham, qui Sua Providentia suaviter omnia disponit, in Serenissimam Infantem et Amplissimum Dominum Presidem, Vestramque C. D. aliosque fautores ac ordinis nostri promotores in hoc casu, ut

¹⁾ Waarschijnlijk de 14 bootsgezellen, waarvan gesproken wordt in de *Narratio*; zie hiervoren p. 49, 51, 52.

²⁾ Dat „tot Heusden” schijnt een lapsus calami, want enkele bladzijden te voren den aanslag op Heusden verhalend, zegt de schrijver zelf, dat de Gouverneur aldaar Ophovius gevangen nam en naar 's Hage zond.

³⁾ Al deze brieven in origineel

continuato affectu et favore quem immeritum exaltare susceperunt, gratia sua et subsidio sustentare non desinant. Id rogo nostro nomine cum intima cordis gratitudine Amplissimo Domino Presidi indicare dignaveris, cui post aliquot dierum recollectionem et cum Deo Opt. Max. consultationem, me in persona sistere decrevi et quod calamus in gratiarum actionem exprimere non potest, ore et lingua cum humili recognitione declarare. Idem cum V. Magn. D. acturus, cui ob singularem adfectum et favorem me totum debeo.

Deus Opt. Max. V. C. D. et illustrem familiam quam diutissime conservet favoribusque amplificet.

Antwerpia hac 23 Jan. 1626.

V. I. D. humilis servus

Michael Ophovius, Ord. Praed.

B.

1626 Aug. 31. Brief, gericht waarschijnlijk aan L. F. Verreycken, waarin Ophovius hem uitnodigt om zijn a.s. bisschopswijding te komen bijwonen.¹⁾

Amplissime et Ill^{me} Domine.

Episcopalem adeptus dignitatem, primum munere Ser. Infantis Isabellae, magnae meae matris, et nunc confirmatione SS. D. N. Urbani VIII, rebusque omnibus ad consecrationem procuratis, praetermittere nullo modo potui, quin te Amp^{me} et Ill^{me} vir, pro insigni adfectu et benevolentia, qua me imprimis semper amplexus es, ad sollemnem nostram inaugurationem invitarem, quae incidit in XIII Septembris proximi, celebrabiturque in hujus urbis aede cathedrali. Margarite et uniones solent splendorem addere plus etiam a se pretiosis, ita si decora aliqua Belgica inaugurationem nostram exornaverint, tametsi ipsa res praestantiam ac majestatem includat, clariorem longe et augustiorem reddetis. Lituum ego vel mitram gestabo, vos eam gemma et lapide illustrabitis. Animum meum nosti, Ampl^{me} D., nihil mihi presentia tua jucundius aut honoratius potest accidere. Antverpiae XXXI Augusti anno 1626. —

Ampl^{me} et Ill^{me} D.,

Servus in Dnō

Fr. Michael Ophovius, Episc. Buscod. ex Ord. Praedic.

¹⁾ Pap. d'Etat et de l'Aud. 2016.

C.

1626 Sept. 6. Ophovius verzoekt Jan van Montfoort op het feest zijner bisschopswijding en behandelt nog enkele andere aangelegenheden met hem.¹⁾

Men Heere Montfort.

Alsoo nu de confirmatie comen is van 't Bisdom, ons geconfereert door Haer S^{ma} Altezza, ende de wijdinghe nu den toecomende Sondaech den 13^{en} deser. alhier in Antwerpen sal met Godt gratie geschieden, zoo is 't dat U. E., die altoos singuliere affectie ende vriendschap tot onse persone ende affaire getoont heeft, van mij uter harte genoit wort ende geheele mijnen feest me U tegenwoordigheit te willen vereeren, want achten sal, dat onder alle mijne heeren ende vrienden gheen schoonder peerle connen en sal om mijnen mijter te vereeren als U. E. Ick zal alsdan declareeren, hoe gherne ick U. E. bereyt ben te dienen ende te accepteeren U. E. cosijn Ludovicus Smeyers, licentiaet, in mijnen dienst ende huysgenoot²⁾ ende naer zijn comortement voorder te promoveren. Dwelck bidde oock belieft te advertteeren aen denselven ende aen menheere den scholasticus D. Henricus Smeyers, sijnen broeder, die mij 'tselve heeft gerecommandeert. Voorts soude mijn ootmoedelyck versoeck zijn, dat U. E. belieffde met een requeste of andersins, soe het U. E. goet dunct, te versoecken aen haere Doorl. Hoogheyt de Ser^{me} Infante, dat ik mocht versoecken van de Staten van de rebellen-provincie passeport oft sauvegarde om te moghen te platten lande te reysen naer Den Bosch ende aldaer mijn officie doen op de dorpen ende district van 's Hertogenbosch, gelyck den bisschop van Antwerpen alhier doet, om te schouwden de perykelen van de gevangnisse ende andere inconvenienten. Ik hebbe dit gecommuniceert met Zijne Excellentie den Marquis Spinola ende heeft hetselve geraetsaem gevonden.

Twaer het saecken dat U. E. const mede oorloff vercryghen voor Sr. Guilielmo Taeterbeek³⁾ ende Sr. Jan Donker ende Sr Artus v. Yssel, alle borghers van Antwerpen, om passepoort neffens mij te moghen begheeren van de Staeten

¹⁾ Pap. d'Etat et de l'Aud. 2016.

²⁾ Ophovius stelde hem later aan tot zijn secretaris.

³⁾ Over dezen Antwerpschen koopman spreekt Ophovius dikwijls in zijn Diarium.

rebellen, ten eynde sij mij mochten accompagneeren nae 's Hertogenbosch, alwaer sij haer affairen te doen hebben ende mij soudē dienstelijck wesen. Hierinne soude mij groote vriendschap ende gratie geschieden ende sal in alles verobligeert blijven U. E. ende de familie te dienen. Want sonder goet geselschap niet gherne en soude reysen ende dese personen aen Godt en Haer Altezza seer getrouw syn.

Ik verwachtte hierop goede antwoorde met U. E. persone om dobbel blijtschap te godeeren. Hiermede, seer wijse voorsienighe Heere ende getrouw, in de protectie van den Alderhoochste neffens U. E. huisvrouwe ende familie bevoolen ende van herte gegroet

U. E. dienare in Chrō

Fr. Michael bisschop van 's Hertogenbosch
der Predikheerenoorde.

Uit Antwerpen 6 Sept. 1626.

Ik wilde wel dat een goede enghel de memorie vernieuwde aen Hare Doorluchtige Hoocheyt, dat den Sondach den dach is van mijn consecratie, want ik betrouwde, dat door de gebedekens van een soo godvruchtighe ende devote prinsesse Godt mij particulieren gratie gheven soude om mijnen staet ende consecratie weerdigher te ontvanchen, gelyck sij soo-veelen miraculosen victorie van den Hemel vercrygt, meer als door menschelyke kracht oft voorsichticheyt. Ik ben verobligeert altoos haer doorluchtighe memorie te stellen voor allen in mijn H. Sacrificie.

D.

1628 Nov. 11. Verzoek van Ophovius om den vrijdom van accijnzen, hem mondeling door Isabella reeds toegezegd, schriftelijk te doen bevestigen ¹⁾.

Ampl. et Claris. Dne.

Iterum audeo molestus esse Amplitudini Tuae et rogare, quatenus prudentia sua et dexteritate ad effectum perducatur gratiam, quam Sua Ser. Cels. mihi fecit, petente hoc meo nomine R. P. magistro Capello ²⁾, in declarando meam immu-

¹⁾ Pap. d'Etat et de l'Aud. 2025.

²⁾ Ophovius' ordegenoot Marius Ambrosius Capello, later bisschop van Antwerpen.

nitatem ab onere impositionum, quo semper tamquam ex ordine Predicantium gravisus fui. Imo et sine illo titulo gavis mei predecessores. Offeretur nomine meo libellus supplex Ser^{mae} Infanti, ut quod oretenus concescit, jubeat scripto consignari. In hoc casu scio, quantum potuit V. A. D. auctoritas et dexteritas cum rerum usu. Rogo ut presentium latoris, Dni advocati Typoets ¹⁾, conatus dirigas et juves. Ego totum hoc beneficium V. A. D. acceptus referam et ceteris apponam, pro quibus me asscribam perpetuum apud Deum Opt. Max. orationem et V. Ampl. familiae precones ²⁾ et humilem Jesum, qui preces et vota ad altare sanctum offert, ut Dei bonitate conservetur in sancta et longa vita cum augmento omnium gratiarum.

Ita voveo.

V. A. D. humilis servus

fr. Michael episcopus Buscod.

Sylvaeducis hac 11 Nov. 1628.

1628 Nov. 30. Op bovenstaand verzoek wordt door Isabella gunstig beschikt ³⁾.

Isabel Clara Eugenia par la grace de Dieu Infante d'Espagne etc.

Nous ordonnons aux deputez des estatz du pays et duché de Brabant, ensemble aux president, eschevins et conseil de la ville de Bois-le-Duc, de laisser suivre à messire Michael Ophovius, evesque dud. lieu, la franchise et exemption des assises, maltotes, impostz et gabelles sur vin et bierre, ensemble de toutes autres charges en la mesme forme et maniere, comme sont accoustumé d'en jouir tous aultres de semblable qualité. Faict à Bruxelles le dernier de Novembre XVI^c vingt huit.

Et bas etait escript: Acte d'exemption des assises sur vin et bierre pour l'evesque de Bois-le-Duc.

¹⁾ Godefridus Typoets, advocaat te Brussel.

²⁾ Hiermede zullen de beschermheiligen der familie bedoeld zijn.

³⁾ Pap. d'Etat et de l'Aud. 2025.

VI,

1626 Sept. 1. Brief, waarin Ophovius de Theologische Faculteit der Hoogeschool van Leuven uitnodigt bij zijn a.s. bisschops-wijding tegenwoordig te zijn ¹⁾.

Eximii Domini ac Magistri Nostri.

Singularis vester adfectus, quo mihi dignitatem hanc episcopalem gratulati estis, me impulit, posteaquam denominationi Ser.^{mae} Isabellae, magnae meae matris, accessit confirmatio SS. D. N. Urbani PP. VIII, uti certiores Vos redderem, constitutum esse diem inaugurationis nostrae ad XIII Septembris; quam ut praesentia vestra honoretis omnes et singuli, ex animo peto et rogo. Universitas vestra est, Eximii D.D., quae me aluit et primum philosophicis et theologicis disciplinis imbuat. Nutricem agnosco et veneror ac pro viribus defendam, dum spiritus hos reget artus.

Ex pectore ista scribo, quin visceribus Vos praefero, qui et me et Ordinem Praedicatorum peculiari semper benevolentia complexi estis. Quocirca neque potestis praetermittere, quin sollemnem nostram inaugurationem exornetis Vos, patriae nostrae Brabantiae, imo totius Belgicae ornamenta. Ita vos Deus academiae vestrae ac nostrae diu incolumes ac valentes servet.

Antverpiae Kalendis Septembris MDCXXXVI.

Exx. D.D. V.V. servus in Deo

f. Michael Ophovius, Episc. Buscod. ex Ord. Praed.

Op de keerzijde van den brief staat geschreven: Episc. Mich. Ophovii Episc. Buscod. 17bris 1626, ad Fac. S. sponsoria ad gratulatorias. Nota art. de Universitate, scilicet „quae me aluit et primum philosophicis ac theologicis disciplinis imbuat.“ Invitat ut 13 7bris consecrationi suae die praestituto adesse velint.

1626 Sept. 10. Antwoord van de Theologische Faculteit van Leuven.

Reverendissime Domine,

Vestrae Calendis currentis mensis datae magna nos adfecere voluptate, expressione paterni in Facultatem nostram adfectus et singularis in totam Universitatem Lovaniensem propen-

¹⁾ Staatsarch. Brussel, „Univ. de Louv.“ N° 396.

sionis. Quo nomine gratias vobis debemus immortales atque agimus, fautoremque nostrum ac defensorem profitemur. Ceterum quominus nos ad diem consecrationis Vestrae sistere possimus, facit praesens Universitatis nostrae solemnitas, quae nonnisi centesimo quoque anno recurrit. Qui corpore adesse non possumus, animo profecto praesentes nos sistemus, pro dignitatis adeptae salutaris et feliciore successu ad Deum vota precesque humiliter fusuri.

Rogamus porro munusculum scholasticum grati tantum animi indicem, quod praesentium lator Reverendissimae Vestrae Gratiae exhibebit, aequae benigne digneris consulere, nec tam illud quam offerentium notum et sincerum affectum aestimare.

Vicissim in beneficii hujus gratiam Deum Opt. Max. orbimus, eandem Reverendissimam Gratiam Vestram prosperet et Ecclesiae suae ac nobis diutissime servet incolumen.

Lovanii hac 10 septembris 1626.

Reverendissimae Gratiae Vestrae deditissimi
Decanus et Facultus S. Theologiae
Universitatis Lovaniensis.

De mandato praedictorum Dominorum

Gerardus Rivius, bedellus et notarius.

Op de keerzijde:

Epist. Fac. responsoria ad Mich. Ophovium, Episc.

Buscod. 10 7bris 1626:

Excusat quod ob jubilaum Universitatis consecrationi ejus adsistere non potuerit; munusculo scholastico eidem transmissio.

VII.

Preek van Ophovius, gehouden in St. Jan van 's Bosch op 24 Aug. 1629 en, in het Engelsch overgezet, door een pamflettist uitgegeven met daarachter een spotrijmpje „Tho the Reader”; zie hiervoren blz. 78 en 79.

- Blz. 12 Here followeth a Sermon made by the Bishop within the Towne in S. Johns-Church to appease the Burgers and Inhabitants, which mutined before the delivery of the Towne of 's Hertogenbosh.

The Bishops Sermon.

My loving Friends and true Romish Catholickes, all yee that are here assembled upon desire to heare me, your good and true teacher, admitted by our most holiest worthiest Father the Pope of Rome, Gods Lieutenant upon the earth, by whose authority is given unto me power to exercise this holy high and worthy office, because I have heard and understood (by our good and faithfull brothers the Clergy) and I see also with heavie and sorrowfull eys, how that yet every day more and more doe increase your mutinies and alterations and, in stead of giving one to an other a good and courageous heart and minde to withstand the violence of the heretickes, you are in great amazement and feare, though not without
Blz. 13 great perill and danger, because that since the be // ginning of this tedious siege there are in the town already deceased so many thousand soules. But yee (O true good Romish Catholickes) should thinke at all times, how happy such men are, which in this so holy place (during this siege) are deceased. Yea, I know and assure you, that the same and all those, which yet may die, after they have beene a little while in Purgatory, shal bee released and bee Children of the eternall aud everlasting life; I speake of them, which dyed with a good and holy conscience in the olde Romish Catholicke faith.

My loving Burgers and true men of warre, yee which are yet alive, fight now manfully for the Mother of God and the holy Church and doe constantly beleeve, that by Gods grace they will not suffer the destruction of their people by the unfaithfull heretickes, the *Geuses*. Take a new courage; it may be it is but a short time, that we shall be oppressed,

which you may beleve the rather, because the winter is drawing neere and they can not stay any longer in the field for the great misery, which they shall endure. Let this bee the onely aime for your eyes, that yee (good people) doe know, that all the Saints in heaven, to wit *Mary*, Queene of the heavens, and also all the loving Apostles still doe pray for us unto the Father; yea not onely for us, which are yet living, but also for such, which (during this siege) are dead. What a great glorie is this for you to heare, that those of your kindred, either Father or Mother, Brother or Sister, Blz. 14 Uncle or Aunt, Cozen or Neece, are gone to such // a glorious and worthy voyage. Good people, if you did but know, in how great and unspeakable a felicity and joy they are now in with all the Saints of God, I assure you, ye should not feare death, but should present your selves upon the walles and runne in despite against your Enemies, that the sooner ye might come into such a blessednesse and happinesse. All what I say here (my good Catholickes) ye may well beleve it, yea I will pawne my life therefore.

Where be now the *Geuses*, have they such teachers, would or could they assure their people? I warrant you, they will not, they will not, they have not the power as we have, to forgive the sinnes and the sinners. They have not a Pope, sitting upon *Peters* Apostolicall chaire, as wee have, from whence should come the power unto them; they have no Cardinals, no Prelates, no Bishops, no Priests, no Purgatorie, no Saints, no miracles. Also they doe denie the five Sacraments: the Confirmation, the Priesthood, the Marriage, the Auricular Confession, the extreme unction. They denie also the adoration ¹⁾ of the Saints and will not suffer their pictures in their Churches to be as bookes of remembrance; they doe no Pilgrimages, no Invocation of Saints etc. I could rehearse an hundred things more, that they yet doe denie, but the time will not permit it; though I must tell you this, they dare stoutly deny, that our most holiest, worthiest Father, the Pope of Rome, hath not power to forgive sinnes.

Blz. 15 Wherefore doth then the holy Apostle *Matthew* write in his eighteenth Chapter: „Verily // I say unto you, whatsoever ye shall bind on earth, shall be bound in heaven, and whatsoever ye shall loose on earth, shall be loosed in heaven.” These are the words of Christ, who dare deny them? and

¹⁾ Zulk een uitdrukking heeft Ophovius heel zeker niet gebezigd.

because it is knowne to all the holy Romish Catholickes, what power our most holiest, worthiest Father and Pope of Rome hath, who is admitted of the most Highest as a Lieutenant on earth over men, at present sitting upon the holy Romish Seate of the Apostle *Peter*, having full power, when it pleaseth his Holinesse, to put in and out of banne and paine all Kings, Dukes, Princes, Counts, also all Spirituall and Temporall persons; yea he hath power oft the most Highest, if any body doth offend and resist against our holy Mother the Romish Church, to pursue, proceede and prosecute against the same with power and forces and seeke to destroy these Heretickes and Sectaries; our most holiest Father the Pope of Rome will presently breake their attemp, intents and desines; also bring their Leager to nothing and us oppressed Catholickes he will release and deliver, chiefly this our holy Towne of 's Hertogenbosh, which was never taken, nor inhabited by the Heretickes, albeit this towne hath suffered severall hard sieges, but never so fast round about as it is now, though it seemes unpossible for us to be relieved, Blz. 16 and because the Heretickes (the Geuses) have unexpectedly // taken the strong towne of Wesell, which Count *Henry vanden Berg* might and could well have helped, therefore wee feare, that our most holiest Father can but little helpe us in this our uttermost need.

O my good true Catholickes, all which are here assembled, let my words enter into your eares and remember them well in your hearts, because wee are now all hopeles to be relieved from without, so will I according to my power comfort you, whereby yee may get againe a good courage. Good people, remember how in times past the Cittie Bethulia was besieged and almost famished by *Holofernes*, so that there was no hope of reliefe for them to expect; yet by the desine of a woman, to wit *Judith*, is *Holefernes* put to death, his Leager destroyed and the towne relieved. This was not onely by *Judith*, but by the prayers and fasting, which they within (during the siege) uncessantly continued, and confessed publicly their great sinnes and offences, which they had done before.

Therefore, ye true Romish Catholickes, Yee which are in like case, heare the words I shall say unto you, what yee shall doe and it shall helpe us: Confesse your sinnes before God, then before the Priest; and then yee shall doe Sacrifices and offrings unto *Mary*, the mother of God, also to all Blz. 17 Saints //, which are in heaven, unto them shall yee call, that

they may be your Intercessors and pray for us, that this our holy towne may not fall into the hands of the Heretickes, for the prayers of the Saints shall be sooner heard by God then our prayers; and no doubt *Mary*, the holy mother of our Lord Jesus Christ, shall easily and surely command her deare Sonne, to release us out of all our miseries, wherein we are at this present. Meane while, good people, pray and fast uncessantly: in the morning when you rise, yee shall say over thrice your Beades or Roosencrosses and five *Ave Marias* with two *Pater nosters*; at dinner yee shall read one Roosencrosse and three *Ave Marias*; at night againe five Roosencrosses with three *Pater nosters* and one *Credo*. It may be (true Romish Catholickes and devote haerts) that will helpe us, I doe not doubt of it, be ye no more so mutinous among your selves, I pray you, good people, be contented yet for a day three or foure; if ye are not helped, then, as I have said in my Sermon¹⁾, so doe then what you plaese, and so I take my leave of you. And be yee mindfull at all times of that, which I have taught here by this my Sermon. So I commend you to God, the blessed *Mary*, the holy mother of God, with all the Saints. Amen.

Blz. 18

To the Reader.
 You friendly Readers heare,
 how that this foolish Prelate
 Poore peoples eyes would bleare
 with fabl's he doth relate,
 In stead of giving glory
 to God and Christ, our hope,
 To trust in his false story
 and Pardons of the Pope,
 And that to get forgiving
 of their offences all,
 The way is to beleeve in
 and 'on deafe Saints to call.
 It's time to open your eyes,
 you of the popish faction,
 Truth makes men bold and wise,
 crownes with successe each action.
 Finis.

---

¹⁾ In zijn vorige preek waarschijnlijk.

VIII.

1629, Oct. 31. Brief van Ophovius, geschreven uit Antwerpen aan den Koning van Spanje, behelzende een relaas over het beleg en de inneming van 's-Hertogenbosch ¹⁾).

Señor,

Siendo yo vassallo muy humilde de Vuestra Magestad y por su favor Obispo de su ciudad de Bolduque que poco ha tomaron los estados rebeldes de Holanda, donde estuve quatro años en el gobierno de mi yglesia paraçe que me toca de informar V. M. con toda la verdad posible, de lo que passó desde el principio del sitio hasta el fin, para que diziendo yo la pura verdad quede V. M. desengañada de las demas informaciones que otros podrian embiar.

Por tanto yo fr. Miguel, Obispo de Bolduque de la orden de Santo Domingo, el que antes fui dos años con evidentissimo peligro de muerte preso de los herejes en Holanda, por servicio de su Magestad y rescatado de su Alteza, con trueque de dozientos y setenta y siete herejes presos de su Magestad. Digo que la Ciudad de Bolduque que es la llave y puerta de toda Brabante, sitiada en los confines de Holanda y Geldres, desde quinientos años atrás hasta agora fue siempre fiel a sus Duques de Brabante y Reyes de España, y siendo las Ciudades vezinas como Amberes, Bruzelas, Malines rebeldes y herejes, solos los de Bolduque quedaron católicos hasta hechar de la ciudad a un Governador hereje, y no solamente defendieron con su valor la ciudad y la fée Católica en ella desde el año mil quinientos y setenta y nueve, hasta este de mil seyçientos y veinte y nueve, pero cada día hizieron salidas y fueron en busca del enemigo hasta las puertas de sus Ciudades, agora degollandole mucha gente, agora trayendo muchos cautivos, por lo qual viendo los enemigos que para ampararse de los de Bolduque que les hazian grandissimo daño, les era fuerça de tener dies y seys mil soldados mas que devieran en defensa de dos rios Mosa y Reno: este año de mil seyçientos y veynte y nueve por el mez de Enero se resolvieron de sitiar la Ciudad de Bolduque y a todo resto tomarla: de la qual resolucion estando avisado, luego fui a Bruzelas a tres de Febrero, a dar parte a la Señora Infanta,

¹⁾ Arch. Simancas, *Estado* 2322.

suplicando que su Alteza se sirviese dar orden, que la gente de V. M. se apercibiese a impedir los designios del enemigo, y se procurasse muy bien todo lo necesario para ello, porque no solamente Bolduque, sine toda esta tierra corria peligro, mandóme su Alteza avisar de todo al Señor Cardenal de la Cueva Embaxador de Su Magestad y a Don Carlos de Coloma, lo que hize puntualmente, y mas a los de su Concejo de Estado, los quales prometieron acudir y proveer en todo, con presteza: y con esto volvi a mi yglesia de Bolduque, pensando que vendria al Enemigo al principio de Marco, como havia resuelto, pero por dificultad que hubo en Amsterdam entre Arminianos y gommaristas, lo dilataron hasta el primero de Mayo, y entonces vinieron los Holandeses y cercaron la Ciudad con quarenta mil hombres de a pie y a cavallo, y en pocos días se fortificaron con trincheras, fuertes y diques, cerrando todos los pasos de manera que nadie podía entrar ni salir: tenia la cerca siete leguas al rededor; de allí a quinze días embio el Governador de la Ciudad de Breda ochocientos y cinquenta soldados de los majores y escogidos, los quales pasaron las aguas por donde menos pensava el enemigo hasta los ombros, entraron en la Ciudad a socorrerla, fueron recibidos con mucho contento de todos, porque sin aquel poco de socorro, corría la ciudad peligro desde el principio, porque el Governador Grobbendoncq que avia de tener tres mil hombres en su terçio, apenas tenia mil y quinientos, los quales con otras quatro compañías libres no bastavan para guardar la Ciudad y los tres fuertes que estavan fuera. El enemigo pues aviendo acabado sus fortificaçiones y aviendo cortado dos rios que antes corrían por la Ciudad, y sacado su corriente junto a sus trincheras, començaron con grandissimo esfuerzo con artilleria y minas a acometer los fuertes y la Ciudad por dos partes. En esto embiamos el Governador y yo, cartas a su Alteza, al Cardenal y otros ministros, pidiendo socorro con presteza, lo qual hizimos diferentes veses, y respondieronnos que vendrian dos exercitos el uno de V. M. y el otro del Emperador a librarnos. Al cabo de dos mezes, vino el Conde, Enrique de Berges, como General de todos con un exercito poderoso, el qual quedo dos leguas de las trincheras, esperando veynte y dos días, sin que los de a dentro supiesen nada de su llegada, porque no acometio una vez al enemigo, ni procuró socorrer a la Ciudad, y de alli sin disparar tiro de cañon se fue assi al Rheno por donde entró en la Velua, que es el riñon de la tierra

del Enemigo, pensando por este camino obligar al enemigo a levantar el sitio, pero el Principe de Orange embio a la Velua solamente la mitad de su gente, y el quedo porfiado en sus trincheras, apretando siempre mas la Ciudad, tomando dos fuertes que los nuestros desampararon por falta de polvera, la qual era tanta que el Governador mando no tirassen con pieças grandes, lo que advirtiendo el enemigo, apretó tanto a la Ciudad con tiros de artillería y bombas de fuego, que no dexó casi casa entera. Entre tanto los Ciudadanos haziendo guardia y trabajando de dia y de noche, assi frayles y Clérigos como seglares hombres y mugeres, hazian fortificaciones para defensa de la Villa: por de fuera los soldados de noche y de día peleavan con el enemigo, matando mucha gente, y principalmente franceses, los quales hazian los mayores assaltos. Al cabo no viniendo ningun socorro, llevo el enemigo hasta las puertas de la Ciudad con galerías, minas y puentes, y puso su artillería en seys lugares batiendo de noche y de día continuamente la muralla de la Ciudad la qual rompieron y como nos faltava polvera y no avia esperanza de socorro, por otra parte el Enemigo animado, y insolente por la ganancia de la Villa de Wesel, hazia grandissimo esfuerço para etrar en la villa, principalmente los quatro tercios de franceses, despues de aver peleado muchas veses y muerto muchos dellos, fue fuerça rendirnos, ademas que nos yvan faltando los soldados y los Ciudadanos molidos de puro cansancio de tantos meses, estando en esa extremidad y aprieto, juntó el Governador todos los Capitanes con el Magistrado y cabeças de los Ciudadanos de la villa y Ecclesiasticos, y les declaro la falta de polvera, y que no era posible mas a resistir sin evidentissimo peligro de ser todos degollados, y assi concluyeron todos, ser mas que necesario tratar de rendir la villa, lo que en efecto se hizo, siendo deputados para ello, algunos de la parte de la Ciudad, y otros de parte de los Ecclesiasticos, que todos instantissimamente pretendian el exercicio libre de la Religión Católica, y que los Ecclesiasticos y Religiosos quedassen, pero ellos viendonos en tanto aprieto y necesidad de polvera, la qual sabian por algunos que se avian huydo, respondieron muy mal, y de noche embiaron unas condiciones muy pesadas, diziendo que los Sacerdotes y todas personas Religiosas salieran al punto de la Ciudad, dexando todos sus bienes y muebles a su poder dellos, lo qual viendo yo, fui el dia siguiente al campo del enemigo a hablar al Principe de Orange, y estados rebeldes, y des

pues de muchos dares y tomares, alcancé que las monjas quedassen con sus Confesores, y que los Clerigos y Religiosos gosasen de sus bienes fuera de la villa por sus vidas, y ademas goseo, que pudiesen quedar dos meçes en la Ciudad, para disponer de sus bienes muebles, y sacar los ornamentos ecclesiasticos. Lo qual hecho, al tercer dia, vino la Ciudad al poder del enemigo, y el Governador saliô con tresientos cavallos y mil y tresientos infantes, seys pieças de artilleria, con sus armas y banderas desplegadas. Esta es, Señor, la triste historia de la perdida de su leal Ciudad de Bolduque, la qual muchas vezes a hechado de si al enemigo y dos vezes hizo levantar sitios pasados, y agora aviendo resistido cinco meses, por sola falta de polvera se perdió: por cuya culpa aya faltado polvera, Su Magestad lo sabra de sus ministros; yo de los Hollandeses he oydo, que dos cosas les movieron a sitiar esa Ciudad, la una el aver pocos soldados y mal pagados, y forçados de mendigar de puerta en puerta, y la otra que la muralla no era de resistencia ni bastantemente fortificada, a quien tocava remediar eso, tambien lo podra saber V. M. de sus ministros. Cierta cosa es, que la Ciudad pagava arto para comprar polvera neçesaria, pero no se hizo por la codicia de algunos que mas miraron a su interesse que al bien comun. Por otra parte, lo que algunos dicen, que fue imposible por de fuera socorrer la Ciudad por la altura de las trincheras y las muchas aguas de los fossos del enemigo, es falso, como lo dezian los de dentro y los villanos que viven alli cerca, porque aunque es verdad que por el espacio de tres leguas era imposible socorrer la Ciudad por lo dicho, pero siendo la cerca larga de siete, por muchas partes podian batir las trincheras que no eran sino de doze o treze pies de altura, y eran de tierra seca como arena, que la podian derribar con un tiro de artilleria, y los fossos no tenian sino tres pies o poco mas de agua, de manera que con el poderoso exercito de V. M. se podia muy bien levantar el sitio y socorrer la Ciudad, pues teniamos entonces las tres fortalezas de fuera, de donde los soldados huvieran acometido valerosamente con el enemigo que se huviera hallado hatado por dos partes.

Despues de rendida la Ciudad, para estar cierto de lo que digo, fui a mirar todas las trincheras del enemigo, y hallé que en una parte, como arriba queda dicho, eran muy altas y fuertes y con muchas aguas, pero en otras patres vi que eran flacas, y que a poca fuerça se podian derribar. Es

lástima que no intentaron algun esfuerço, y tambien que la armada de V. M. que fue a la Velua, tuvo tan poco efecto perdiendose de enfermedad y hambre: quienes tienen la culpa de todo esso, podra informarse Su Magestad por sus ministros: lo que importa es que V. M. remedie esos males y desordenes, porque sino, (no aviendo treguas o paz) es fuerça se pierda todo el estado de Flandes.

Esto es Señor que estoy obligado a informar a V. M. como ministro suyo y Pastor de los Catolicos afligidos del Obispado de Bolduque. Suplico a V. M. reciba a bien este mi zelo y favorezca a lo que pido en el memorial que va aqui junto. Guarde Dios nuestro Señor a su Magestad muchos años para la conservación de la fee Catolica y aumento de sus Reynos. De Amberes y ultimo d' Octubre A^o 1629.

De su Magestad
Muy Humilde Servidor y vasallo
Fray Miguel Obispo de Bolduque.

Memoriaal (gevoegd bij bovenstaanden brief), waarin Ophovius den Koning mededeelt, den hem aangeboden bisschopszetel van Brugge geweigerd te hebben, en zijn ordegenoot Joannes Boucquet voor dien zetel aanbeveelt.

A su Magestad.

Siendo desterrado de mi Obispado de Bolduque, una cosa solamente me falta a suplicar a su Magestad que mirando al solo servicio de la Yglesia de Dios de su Magestad desseo de ver proveyda la yglesia de Brugas — — cuyo obispo murió — — en persona capaz y digna de tal obispado; y pues que su Alteza la Infanta de España me ha ofrecido el dicho obispado por premio de mis trabajos, de la qual merced aviendola dado mil graçias por razon de que me siento obligado en conciencia de no dexar mis ovejas, sin amparo de Pastor, pues que los estados de Holanda me dexan gozar la entrada del Obispado durante la vida, aunque temo que me la iran quitando poco a poco: pero pareciendome de poder ser de mayor servicio a su Magestad en el estado que me hallo que en otro obispado, mas desseo vivir en mi pobreza que desamparar mis ovejas por el zelo que tengo del servicio de Dios y de su Magestad y por esso desseo y suplico a su Magestad mande proveer essa yglesia de la Ciudad de

Brugas en los estados de Flandes en la persona del preclaro Maestro fray Juan Boucqueçio, Prior del Convento de Santo Domingo de Amberes, Religioso de mi habito, que por muchos titulos merece fabor siendo Maestro de Theologia, aviendo sido Provincial desta Provinçia, y governado con mucha religion y exemplo, diferentes veçes Prior de muchos Conventos, tres veces de Amberes, otras de Colonia, Ipras etc. uno de los primeros predicadores destos payses, aviendo predicado veynte dos quaresmas en nuestra yglesia de Amberes con grandissimo concurso y fruto, aviendo tenido los primeros cargos de la provincia, dos veses difinidor del Capitulo general de Roma, predicado y disputado contra los Herejes en Holanda, y pues este Obispado es tan cerca de los herejes, es mas que necesario tenga Obispo predicador, y pues que su Alteza me quiso favorecer dessa yglesia, no es mucho me halle con cuydado so provea en persona capaz, que sea de serviçio de la yglesia de Dios y de su Magestad. Lo que haziendo etc. . . .

IX.

1629, Dec. 13. Brief van Filips IV aan Isabella, haar naar aanleiding van een schrijven van Kardinaal de la Cueva gelastend, maatregelen te beramen tot handhaving van den Katholieken godsdienst in de Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch en in Holland ¹⁾).

Serenissima Señora. El Cardenal de la Cueva me ha escrito que la Mayeria de Bolduque es un distrito de mas de cien villajes en que ay cinco Iglesias colegiales y mas de ochenta parroquiales y algunas Abadias y que los rebeldes pretenden han de quedar en su poder con la misma Bolduque y que ya avian despachado mandatos no solo para la jurisdiccion temporal, sino para que todos los curas y eclesiasticos sacando los ornamentos de las iglesias las dejen, para que entren en ellas los Predicantes. Apuntando el Cardenal que por ser cosa tan justa se yba tratando de remedio, y demas de dezir a V. A., que me ha parecido bien esto, aviendo entendido que los rebeldes, despues que tomaron a Bolduque hazen muy malos tratamientos a los vezinos de aquella villa, he querido encargar a V. A. — — como lo hago — — procure por el camino y medios que se pudiere alentarlos y consolarlos y que

¹⁾ Staatsarch. Brussel, *Secrétairerie d'Etat et de Guerre*, reg. 210 fº 291.

alli y en el territorio de dicha villa se sustente la religion catolica y que aya personas que administren los sacramentos, y tambien encargo a V. A. mande se tenga cuenta grande con fomentar dicha religion cattolica en Olanda, avissandome que se gasta en conservar obreros y religiosos que acuden a esto. Nuestro Señor guarde a V. A. como desseo. De Madrid a 13 de diziembre 1629.

Buen sobrino de V. A.
Yo El Rey.
D(on) J(uan) de Billela.

X.

1629, Dec. 22. Brief van Lodewijk XIII vragend aan de Staten van Holland vrijheid van godsdienst voor de Katholieke Bossche-naars ¹⁾).

Copie d'une lettre écrite par le Roy de France aux Estats d'Hollande en faveur de ceulx de Bois-le-Duc, 22 Dec. 1629.

Très chers grandz amys, alliez et conféderez.

Nous ne scaurions jeter les yeux sur l'estat de voz Provinces et sur le gouvernement, que vous y tenez, qu'il ne nous reste a désirez quelque ordre pour le bénéfice de la Religion Catholique, Apostolique et Romaine et de ceux, qui en font profession en votre estat. Il est vray, que nous sommes portez à ce desir par le propre sentiment de nostre conscience, mais nous y sommes encore entretenuz par les avantages très grandes, que nous cognoissons, qui arrivent à vostre Republique en gagnant les coeurs des Catholicques par un favorable traictement et par la permission de libre exercice de leur Religion. Ce que ayant mis en considération plus particulièrement sur le subject de Bois-le-Duc, nous avons bien voulu vous faire ceste lettre, pour vous prier, comme nous faisons, avecq affection, de permettre à nostre instance l'exercice de la Religion Catholique, Apostolique et Romaine en la dite ville. Ceste liberté accordée, après la reduction de la place, sera digne de vostre generosité et prudence et fera

¹⁾ Achter in de bestaande afschriften van Ophovius' dagboek (welke wij bij de uitgave van het dagboek nader zullen aanwijzen), vindt men copieën van dezen brief; ook is een copie van den brief in het Prov. Gen. v. K en W. in N. Br. (Oork. N° 534^a).

des grandz effects à vostre advantage. Elle conservera et mettera la ville en sa richesse et splendeur et obligera plus estroitement les nouveaux subjects, que vous avez reduicts, à y demeurer et à vous garder une fidelité inviolable dans le libre exercice de leur religion, la jouissance de leur commerce soubz un doux et politicq gouvernement. l'Exemple d'un si bon traictement en pourra acquerir d'autres et vous couronnerez par une si sage resolution le succès de la plus glorieuse entreprise, qui pourroit estre attendu de vous.

C'est la prière, que nous faisons comme Roy très Chrétien et comme vostre amy et allié, que désire et prend part au bien et conservation de vostre Republicq, vous assuerant, que nous tiendrons la grace, que vous ferrez aux Catholiques de ladite ville comme faite à nous memes et que nous aurons à plaisir de nous en revenchez à ce que vous aurez à desirer de nous pour vostre contentement et advantage, ainsy que le seigneur de Baugy, nostre ambassadeur, vous fera entendre encores plus particulièrement en nostre nom ¹⁾). Auquel nous remettant, nous prions Dieux, très chers grandz amis, alliez et conféderez, qu'il vous aye en sa sainte et digne grace ²⁾).

Escrit à Paris ce XXIIme jour de Décembre 1629.

(Signé) Louis.

XI.

1630, Maart 1. Brief van Ophovius van uit Antwerpen aan den Generaal der Dominicanen Nicolaus Ridolfi te Rome, waarin hij schrijft over den toestand van zijn Bisdom en verzoekt, om voor hem bij den Paus licentiam testandi en enkele juridische faculteiten aan te vragen ³⁾).

Rev^{me} Pater Magister Generalis.

Avulsus a segura statione et fidissimo portu Sanctae nostrae Religionis, sentio — — proch dolor — — saevissima me tem-

¹⁾ M. de Villermont a. w. II, 282, schrijft, dat Lodewijk den Staten een millioen gulden per jaar aanbodt „à condition de laisser aux catholiques le libre exercice de leur religion”. De schrijfster laat er op volgen: „Il s'adressait à des fanatiques éivrés de leur victoire, on refusa son or.”

²⁾ Een vertaling van dezen brief vindt men in Coppens II 30 vv., alwaar ook de resolutie der Staten d.d. 17 Jan. 1630 om den Koning te antwoorden, dat zij geen reden hadden, aan een overwonnen stad toe te staan, wat aan de andere steden der Unie verboden was.

³⁾ Copie in *Arch. Bisd. Oph.*

pestate agitari, ita ut efficiantur mihi lachrimae panes die ac nocte, dum Sponsam meam — — ecclesiam Buscoducensem — — ita lugentem aspicio et squalidam, ut non sit angulus in civitate, in quo fidelium Catholicorum gemitus et suspiria non exaudiantur ob gravissimas haereticorum persecutiones, qui non patiuntur ullum sacerdotem nisi inter duos satellites civitatem ingredi, qui omnino dictorum ejus et factorum testes sint, quem et peractis suis negotiis e civitate educunt. Templata omnia et monasteria virorum conversa sunt in speluncas latronum, altaria omnia destructa, imagines sacrae dejectae. Sacerdotes degentes in latibulis, si deprehenduntur, publice ad carceres trahuntur; et gravissimis poenis excipiuntur, qui hospitio illos exceperunt vel rem divinam in aedibus suis fieri permiserunt. In summa, Rev^{mc} Pater, pejori loco sunt Catholici in civitate Buscoducensi, quam Christiani inter Turcas. Quam ruinam et miseriam nobis procuravit miles Francus, haereticis in subsidium missus, sine quo civitas adhuc salva esset et Catholica fides in septuaginta duabus tam civitatibus quam municipiis et pagis salva esset, qui capta civitate Buscoducensi omnes de fide periclitantur et jam Divina Officia publice celebrare prohibita sunt, ita ut de figendo domicilio anxius sim.

In hac nostra afflictione ad tuam Rev^{mam} Paternitatem — — quem veri patris loco habeo — — confugio et imprimis peto, ut a SS^{mo} Domino petat pro me licentiam testandi in beneficium Ordinis et caussas pias, quia cum haeretici vel Status Hollandiae tantum mihi ad vitam usumfructum bonorum Episcopatus concesserint, si ab intestato morior statim in domum mortuariam irruent et bona omnia fisco addicent. Sumptus, qui fient in hoc et aliis, curabo per D. Balduinum Breijl, mercatorem Flandrum, statim refundi.

2° supplico ut eadem potestas vel facultas, dato Rev^o Adm. Patri Magistro Jacobo Brouwerio, commissario super missionarios in Belgio, et procurata a Rev^a Paternitate vestra pro Ordine, etiam mihi a SS^{mo} Domino et Sacra Congregatione communicetur, quia tametsi nobis a SS^{mo} Domino communicata sit facultas, quam habet in Hollandia Ill^{mus} Rovenius, vicarius Apostolicus in Hollandia, idque cumulative cum aliis Episcopis, qui mixtas habent dioeceses cum haereticis, idque ad decennium, tamen quia in facultatibus Patribus nostris et Patribus Capucinis datae sunt aliquae singulares, quas in facultatibus Illmo Vicario Rovenio datis non invenio, rogo ut Religiosorum facultates pro bono ecclesiae nostrae nobis com-

municentur. Simul supplicans quatenus illis facultatibus addatur, quatenus possim urgente persecutione vel necessitate Sacros Ordines extra Quatuor Tempora die aliqua Dominica vel Festo conferre.

Hisce audeo ¹⁾ Rev^{mam} Vestram Paternitatem onerare, quia scio, quod paterna vestra viscera super filio suo movebuntur, qui tametsi sit raptus extra Ordinem, tamen in Ordine corde et affectu haeret, et non obstante quod Ser^{ma} Archiducissa Infans Hispaniarum illi obtulerit Episcopatum Brugensem celeberrimum, tamen si inter suas oves afflictissimas haeretici illum vivere non permittunt, ad Sacrum Ordinem redire et in eo mori desiderat.

Deus Opt. Max. Vestram Rev^{mam} Paternitatem, quem coelitus nobis in patrem datum agnoscimus, conservet, honoribus augeat et amplificet ad Suam gloriam, Ecclesiae utilitatem et Ordinis splendorem. Salve et vale, Rev^{me} Pater.

Rev^{mae} Vestrae Patern. humilis filius.

Antverpiae hac prima Martii 1630.

Domini Status Unitarum Provinciarum decima nona Januarii concluderunt et jam promulgarunt saltem scripto aliquos articulos pro stabiliendo suo regimine et statu Religionis Gommaristicae secundum resolutionem Pseudo-synodi Dordracenae, quas voluerunt praemittere antequam quidquam de Induciis 34 annorum, a Rege Hispaniarum illis oblati, deliberari velent ²⁾. Atque adeo nunc de Induciis se acturos spargunt, sed sapientiores existimant, illos moras nectere, donec belli Italici successum videant, quod si progrediatur timeo, ne in hisce partibus Belgicis de Catholica Religione sit actum. Deus omen avertat!

In dorso der bovenstaande copie teekende Ophovius zelf aan: „Copia epistolae missae ad Rev^{mum} Generalem de auctoritate obtinenda 1 Martii 1630. Missa eodem die.”

¹⁾ Hs. *audio*.

²⁾ Al van af 1626 waren er onderhandelingen gevoerd over de vernieuwing van het Bestand voor een tijd van 34 of 40 jaren; zie o. a. Jhr. v. d. Capellen, *Gedenkschriften van Jhr. Alex. v. d. Capellen* I, 547 vv.; J. F. v. d. Velde, *Synopsis Monumentorum*, II, 271.

XII.

1632, Nov. 7. Met het oog op een samenkomst te 's-Hertogenbosch van de Commissarissen der Zuid- en Noord-Nederlandsche Regeeringen geeft Ophovius instructies aan zijn Vicaris, den Aartspriester Corn. Pallas van der Sterre te 's Bosch ¹⁾.

R. Adm. D^e Vicarie, D^e Archypresbiter van der Sterre.

Quia intelligo Ill^{mos} ac Excell^{mos} et generosos D^{os} Commissarios utriusque partis in civitate Buscoducensi congregandos, ut de gravibus negotiis tactent et inter illos sit Ill^{mus} Archiepiscopus Mechliniensis, non omittet V. R. D. quin illum omnium ecclesiasticorum nomine accedet et adventum congratulabitur et simul roget, ut quae ad profectum et pacem dioceseos nostrae spectant promovere et etiam suggerere dignetur, quid agendum nobis in tali congregatione sit, nosque secreto dirigere, ne forte praecipitata propositio aut opera nobis praerudicium adferat.

Monebit quoque V. R. D. omnes Patres et Praefectas monialium, ut serio advigilent, quatenus disciplina monastica, maxime clausura, exacte servetur, ut eminentes illae personae, quae conveniunt, habeant quod et Catholicae Majestati et Ser^{mae} Suae Celsitudini, imo omnibus, proponant ad commendationem boni regiminis ecclesiastici. Cavere autem omnino debent Patres confessarii, imo omnes ecclesiastici, ne tam libere claustrum ingrediantur, quasi nulla esset censura lata, cum non nisi in casibus a jure permissis ingredi possint, nequidem Superiores. Deinde etiam res est pessimi exempli, quae viam aperit ipsis etiam monialibus, ut clausuram non estiment, et sic tandem ruet tota disciplina atque multae animae periclitabuntur.

Rogo ut id omnibus serio inculcetur et Vestra R. A. D. me saepius moneat et informet; in quod desidero majorem diligentiam, cum nequidem de discessu suo ad Hollandiam et absentia tanti temporis me monuerit.

Salve et vale R. Adm. D^e Vicarie et R. D. Leemputium cum omnibus confratribus nostris salutare placebit.

V. R. A. D. deditissimus

fr. M. Ep^{us} Busc.

Ex Geldrop 7 Nov. 1632.

¹⁾ Copie in Arch. Bisd. Oph.

Dienzelfden dag vraagt Ophovius aan zijn vriend en ordegenoot Pater Joannes Rijder te 's Bosch om den Aartsbisschop van Mechelen, een der Commissarissen, namens hem te verzoeken zijn invloed aan te wenden voor de zaak van het Bossche Bisdom. ¹⁾

Rev. Adm. et Ex. Pater Mag. Ryderie.

Vestras quinta hujus scriptas (recepti) et juxta suggestionem vestram illos moneo, a quibus dependet quod petis.

Et quia ad urbem Buscoducensem venturos significas Ill^{mos} et Ex^{mos} D^o Status utriusque partis, ut ea quae sunt ad pacem et tranquillitatem Patriae tractent, in primis consultum judico, ut Illmo D^o Mechliniensi nostro nomine et totius cleri ac status ecclesiastici adventum congratuleris eique indices, me ipsius responsum, ad nostras ex Trajecto 31 Octobris scriptum, recipisse et quod mihi in illis commendat serio prestitisse. Simulque nostro nomine supplices, ut causam illi in favorem Majoriae ac civitatis Buscoducis commendatam paterne suscipiat et promoveat. Ego quia incertus adhuc sum de presentia D^{orum} et discrete omnia suo tempore tractanda scio, neque in particulari quidquam ulterius urgeo, neque meipsum presentem sisto, de omnibus me informandum sperans ab Illmo D^o, qui, sollicitante et advigilante V. Ex. Paternitate, suggerere dignabitur, quid, quando et a quo proponi utiliter possit et an expediat, ante generalem tractatum mentionem fieri de successoribus nostris. Illa ubi prudenter Illmo proposueris, me resolutioni ipsius in omnibus accomodabo.

Plura scripto non committo, sed ubi V. Ex. P. cum Illmo egerit, ad me exurret, ut oretenus resolutionem sciamus et de omnibus te mediatore conferamus.

Hodie in Bergheyck visitaturus et Sacramentum Confirmationis collaturus me confero, reversurus, Deo volente, die lunae ²⁾. Deinceps aliquo tempore domi mansurus, quia fere omnem diocesim percurri et conventum Oosterwykanum plane reformavi, absoluta Matre.

De continuatione vestrae auctoritatis jam ad Ex. Patrem Mag. Brouwerium scripsi ³⁾; puto quod die lunae per nuncium Antverpiensem responsum habiturus sis.

¹⁾ Copie in *Arch. Bisd. Oph.*

²⁾ Maandag 8 November.

³⁾ Pater Rijder was rector der Bossche Carmelietessen, die in 1632 naar Aalst in België vertrokken; Ophovius schreef dan over de voortdoring van zijn rectoraat.

Salve et vale, mi Rev. Adm. et Ex. Pater Magister, nosque de omnibus aut oretenus aut litteris informare non negligas.

V. Ex. ac Rev. Adm. Pat^{is} deditissimus
Ex Geldrop 7 Nov. 1632. fr. M. Ep^{us} Buscod.

XIII.

1633, Oct. 3. Antwoord van Ophovius van uit Antwerpen aan de Aartshertogin, die hem gelast had te zorgen, dat de taxen zouden betaald worden, welke aan de Meierijsche geestelijkheid waren opgelegd ten behoeve van den Deken van Hilvarenbeek wegens zijn diensten voor de Katholieke zaak in de Meerij. ¹⁾

Responsio ad litteras Aulæ de data 22 Sept. 1633 de taxandis ecclesiasticis pro Dⁱ Decani Hilverebecani expensis etc.

Praecipit Ser^{ma} Sua Cels^{do}, ut ego taxam 4000 fl., pro Illmo D^o Decano Hilverebecano ecclesiasticis impositam, cujus tantum medietas soluta est, plene curem persolvi ab iis, qui in mora sunt, sive per realem executionem in bona et personas ipsorum, sive alia via.

Secundo praecipit Ser^{ma} S. C., ut similem aliam taxam iisdem ecclesiasticis imponam pro expensis factis et faciendis per dictum D^{um} Decanum in causa Majoriae.

Ego cum omni reverentia Ser^{mae} Infanti declaro, me omnem diligentiam adhibuisse et saepius sollicitasse per Fiscalem meum, quem ad singulos misi, ut primam taxam persolverent. Sed quidam per paupertatem, quidam per negligentiam aut malitiam sese excusarunt, nec solvere voluerunt. Ego vero post captam civitatem nullam in foro exteriori jurisdictionem exercere potui propter rebelles Status, qui si probare potuissent me jurisdictionem externam exercuisse, etiam omne exercitium officii Pontificalis mihi interdixissent. Unde non alia via quam precaria agere potui cum involuntariis et suasor fui Rev. D^o Decano ante duos annos, ut executoriales ab Aula requireret, quae officialibus saecularibus executioni mandandae traderentur. Quid quia factum non est, solutio plena non est secuta.

Quoad novam taxam 4000 fl. faciendam pro D^o Decano

¹⁾ Minuut, door Ophovius geschreven, in *Arch. Bisd. Oph.*

hoc exulcerato tempore, quo nostra bona arresto subjecta sunt pro 4200 fl., quos Status rebelles exigunt a Clero pro sustentatione Praedicantium haereticorum, et spoliatis jam per castra haereticorum omnibus èt pastorum èt collegiorum ac monasteriorum bonis, omnino impossibile reor. Praeterquam quod odiosissimum esset, omnino etiam impossibile, nisi velimus occasionem hereticis dare, ut episcopum et clerum majori summa pecuniarum — — quod minantur — — pro Predicantium sustentatione gravent, imo omnibus bonis spolient.

Quare supplicamus Suae Ser^{mae} Celsⁿⁱ, ut quia aequum est, quod D^o Decano supradicto expensae solvantur, illae ex suavioribus mediis, vel per libertatem Regiam, vel per pensionem aliquam vel dignitatem vacantem aut vacaturam, compensentur, cum in Majoria nil nisi vastitatem et lachrymas inter ecclesiasticos et saeculares videamus, quae pium affectum Ser^{mae} Infantis movere debent, ut afflictio afflictis non addatur.

Haec pro paterna et pastoralis cura et amore erga oves nostras Ser^{mae} S. Celsitudinis propominus, cui Deus det sapientiam et fortitudinem in regimine cum omnibus coelestibus donis ac diuturna vitae felicitate.

Datum Antverpiae hac 3 Oct. 1633.

fr. Michael Ep^{us} Buscod.

XIV.

1633, Dec. 10. Brief van Ophovius aan Jhr. Gerard van Eyck te Rixtel ¹⁾ om hem te bewegen tot onderstand van zijn zoon Geert van Eyck, kapelaan te Geldrop, die armoede lijdt. ²⁾

Mejoncheer van Eyck.

Naer eenen toewenschen van alle Goddelycke benedictie, zoo dint dese mijne om UE. te versoucken, dat hem sal eens naer conscientie in te sien den noot van UE. zone Heer Geert van Eycke, dewelcken ick door het versouck ende belofte, seer ernstelyck van UE. gedaen, tot den priesterlycken staet gewijt hebbe, hem toeseggende sijn eerlyck onderhoud met teeckenende ende zegel bevesticht, maer tot noch toe verlaten ende UE. belofte in geenderlye manieren gequeten. Hetwelcke niet alleenelyck en stryft tegen UE. eere, maer

¹⁾ Hij was heer van het blokhuis op Overbrugge te Rixtel; *Bijdr. v. h. Prov. Gen. v. K. en W. in N. Br.*, 1918, IV, 35.

²⁾ Copie in *Arch. Bisd. 's Bosch „Rixtel“*.

oock conscientie. Ende angesien ick als opperste herder van dit quartier schuldich ben eenyder te vermanen om zyn plichtinge te volbrengnen, zoo is 't dat ick UE. seer ernstelyck vermane, dat ghy met het spoedich(s)te betaelen sult allen achterstelle van zynen patrimonialen tytel, daer ick hem op geweyt hebbe, oft zal het te recht stellen. Het stryt voorwaer tot een groote oneere van Godt ende UE. geslachte, dat een priester Godts, UE. eyghen sone, hier tot Geldrop leeven moet als eenen armen beedelaer, wat door het legervolck dese plaetse soo . . . ¹⁾ is, dat hem niemant yet en can geven. Ende ten waere ick hem somtijds uut compassie tot mijnen huijse noide, soude miserabelder zyn als eenen beedelaer, dewelck voor soo edelen geslachte ende vader, die in tytelyck goet gebenedyt is, een groote schande is. Dan verhope, dat UE. door dese myne vermaninge syn conscientie sal quyten naer zyn belofte onderhout te senden metten eersten, sal niet voorder procederen, maer Godt bidden, dat Hy U laet gebruycken de goederen, U van Hem verleent, met Zyn benedictie ende benedictie van UE. heersone, tot zalichijnt ende eere. Hiermede blyve van UEerw. dienaer

Uyt Geldrop desen 10 Decembris 1633.

XV.

1637, Dec. 14. Brief van Johannes Boucquet aan den staatspresident Pierre Roose over de nalatenschap en de te houden uitvaart van Ophovius ²⁾.

IIIme D^{ne} Praeses.

Venit ad nos quaestor R^{mi} Buscoducensis piee memoriae, Laurentius Huberti ³⁾, quem constituit exequitorem extremae suae voluntatis, quem Antverpia in Maioriam amandamus, ut huic nostro conventui Antverpiensi, haeredi R^{mi} defuncti, adferret pretium granorum receptorum et recipiendorum illis in partibus, arbitantes nullam hac in re difficultatem fore,

¹⁾ Oningevuld; in het origineel zal „verdorven“ of iets dergelijks gestaan hebben. Van April tot September van dat jaar had het z.g. Stolhansche volk (Zweedsche ruiters in Staatschen dienst onder den bevelhebber Stolhans) te Geldrop gelegen.

²⁾ Staatsarch. Brussel, *Manuscripts divers* N° 489, *Papiers du chef et président Roose* N° 34, f° 150^r.

³⁾ Mr. Laur. Hubrechts van Lommel.

cum sint bona a solo ante ejus obitum separata. At scrupulosior nihil est ausus attentare, nisi prius consultis iis, qui Hagae-Comitis rebus praesunt; indeque sibi scriptum ait a quodam D^{no} Nordtlinge, qui solet magno animi candore favere R^{mo} defuncto, nihil agendum in bonis recuperandis, nisi successor defuncti R^{mi} nominatus fuerit. Exemplum adferunt abbatae Postulanae, cujus negotia expedita non sunt, nisi nominato successore defuncti abbatis. Video eos tunc utiliter piscatos, quod ille bonus etiam D^{us} scriba Mus ¹⁾, qui instar multorum est, etiam hac occasione molitur ²⁾. Ideo concluserunt, nil statuere de bonis derelictis, nisi successor designatus fuerit.

Cum interea Conventus vere pauperrimus destituatur sua haereditate, adeo ut non supersit unde vel exequiae celebrentur, supplex rogo, ut pro sui prudentia et singulari adfectu in hunc suum Conventum Antverpiensem statuere dignetur, quod in ejus bonum esse judicaverit, et harum latorem vel ad momentum temporis audire; qui enucleatius exponet quae in hac causa occurrunt. Nos divinam clementiam obtestabimur, ut V. Illma D. diutissime florentem conservet Religioni, Regi, Patriae et nobis suis clientibus.

Antverpia 14^a Decembris a^o 1637.

V. Ill^{mae} D. toto studio et cultu devotissimus
f. Joannes Boucquetius, S. T. Mgr.,
Provincialis Inferioris Germaniae, ordinis
praedicatorum.

---

¹⁾ Cornelis Musch, griffier der Staten-Generaal, berucht om zijn geldgierigheid en oneerlijkheid; *N. N. B. Wrdb.* I, 1351 v.v.

²⁾ Zinspeling op de beteekenis van het Latijnsche woord Mus.

Een kerkplundering te Eersel,

medegedeeld door

fr. THEODARDUS.

In „Dat register van den heijligen Gheest tot Eersel”, staat de volgende aanteekening van pastoor Roijmans:

Pro memoria van den jare ons Heeren 1635.

Als dat die keysersche oft Crauwaeten in dese landen gecomen sijnde tot assistentie van den conix broeder van Hispanien, den Cardinael Ferdinandus hebben (zij) onse kerke den 18 July in sulker vuegen geplondert, datter niet en (een) slot aldaer en is gesloten gebleven oft ongeschijnth.

Ende (de) kerkelijke ornamenten geroeft; de kelk, silvere h. oli pullen genomen ende meer andere;

welke orsake is, dat dese ende meer andere boeken, scriften der kerke, den h. Gheest, de chemeynte aengaende, sijn in scaude gecomen.

Me quodamodo presente et audiente, want als dit geschieden, soe lach ick ontrent der kerke in eenen graft verborgen.

Het vors. orlocks volck was soe furieus, dat hun niemant en dorste genaeken, noch geestelijck, noch weerlijck.

Quod attestor

Joannes Dierijck Roijmans,
pastor eccles. Eersel.

ADVERTENTIE-BIJVOEGSEL VAN „BOSSCHE BIJDAGEN”

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH

DL. XIV. AFLEV. I. SEPTEMBER 1936

H. VERBUNT VAN DIJK

Gasthuisstr. 64

TILBURG

Kerkelijke Kunst

Gegarandeerd Zuivere Miswijnen

Alle Kerkbenoedigheden

Kloosterstoffen

LENTJES & DROSSAERTS

'S-HERTOGENBOSCH

EFFECTEN, COUPONS, DEPOSITO'S enz.

Belasten zich speciaal met het plaats en
verhandelen van leeningen ten laste van
Provinciën, Gemeenten, Waterschappen, R. K.
Kerken, Kloosters en Instellingen op de meest
voordeelige voorwaarden. :-:

Boekhandel W. BERGMANS, Tilburg.

Mgr. Dr. TH. GOOSSENS

Het Arme Brabant

Prijs f 0.70

Het Keerpunt van Brabant, 1 Maart 1796

Prijs f 0.70

Onontgonnen Brabant

Prijs f 0.70

Firma G. Borrenbergen

Telefoon 3634

EINDHOVEN

Wasbleekerij en Kaarsenfabriek

Vacant

Oude en Nieuwe Boekhandel

UITGEVERIJ

DEKKER & v. d. VEGT N.V.

Oranjesingel 4, NIJMEGEN

Oude Gracht, UTRECHT

 Verzendt op aanvraag gratis
Catalogen.

Koopt oude Boeken.

SPECIAAL ADRES voor

PRIESTERKLEEDING

Arnold Vielen - Marktstraat - Veghel

Ferdinand H. J. van den Gerenbeemt

Fabrikant van Kerkkaarsen,

Witte Was, Wierook, Godslamp-olie, enz.

Hofleveranciers van
Z.N. Paus Benedictus XV

's-Hertogenbosch,

Hinthamerinde 53

Vacant

De prijzen van **MISSAALS** en **BREVIERS** van
PUSTET zijn met 10% verlaagd. Vraagt nu
prospecti en prijzen bij

Boekhandel W. Bergmans, Tilburg.

Zoo juist is een nieuw vervolgwerk begonnen:

De Ontdekking van de Wereld

door **Mr. W. J. VAN BALEN**

compleet in 16 afleveringen of 2 banden.

Vraagt een aflevering ter inzage bij

W. BERGMANS, Markt, Tilburg.

Uitgaven van G. MOSMANS ZOON, 's-Hertogenbosch

(UITGEVER VAN DEN HEILIGEN STOEL)

ALOM VERKRIJGBAAR :

- De Sint Janskerk te 's-Hertogenbosch**, Nieuwe Geschiedenis door Jan Mosmans, archivaris van de Kathedrale Basiliek van St. Jan ; 550 blz. met 400 illustr. In artistieken prachtband f17.50
- Kerkelijk en godsdienstig Brabant**, van af het begin der 4de tot in de 16de eeuw. Voorgeschiedenis van het Aartsbisdom Mechelen door Kanunnik Dr. Jozef Laenen ; twee deelen 4°, ingenaaid per deel . . . . . „ 3.90
- Handboek der Kerkgeschiedenis**, door P. Goorts, Rector der Bissch. Kweekschool 's Bosch, 4e druk ; in linnen band „ 3.50
- Het Gebed en het Geestelijk Leven**, volgens de H. Schrift en de Klooster-traditie, naar het Fransch van Domna Cecilia Bruyère door Corrie Louwerse, Obl. O.S.B., nieuwe uitgave, ingenaaid . . . . . „ 2.75
in linnen band . . . . . „ 3.50
- Liefde in alles**, honderd beknopte Meditaties over den religieuzen geest door Fr. M. Albertus van der Heyden. O. c. R., Prior der St. Remigius-Abdij te Rochefort, ingen. „ 1.50
gebonden . . . . . „ 2.25
- Het Rijk Gods**, gedachten over het Katholieke Gebedsleven, door Dr. N. Gühr, ingenaaid . . . . . „ 1.50
in linnen band . . . . . „ 2.—
- Levenskunst**, door Fr. Albert Maria Weisz O. P., 2e herziene druk, ingenaaid . . . . . „ 1.50
in linnen prachtband . . . . . „ 2.—
- Veni Creator Spiritus**, door p. Dr. L. Vogel C. S. Sp., ingenaaid . . . . . „ 1.35
gebonden in linnen band . . . . . „ 1.90
- Het Monisme van Arthur Schopenhauer**, door Dr. H. Driessen Ord. Carm., ingenaaid . . . . . „ 0.90
- Dag en Jaar van Christus' Kruisdood**. Een chronologische studie, door J. M. van der Ven . . . . . „ 1.75
- De Minderbroeders-Capucijnen in 's-Hertogenbosch 1611—1935**, door P. Drs. Gerlachus van 's-Hertogenbosch O. M. Cap., ingenaaid . . . . . „ 0.75
- Officia assistentium in Missa Sollemni Pontificali nec non in Missa de Requite Pontificata, celebratis in throno, ordinatim proposita cura Ph. M. van den Heuvel, olim in Sem. Busc. S. Lit. prof.**, ingenaaid . . . . . „ 2.—
- Formularium Precum** in functionibus sacris, ad usum cleri Buscoducensis. Op prima Hollandsch papier in linnen band „ 1.10

Vacant

INHOUD:

- Uit de geschiedenis van het Bossche Jezuïeten-college
(1610—1629) door F. van Hoeck, S. J. . . . blz. 165
- De houding van den apostolischen vicaris A. van
Alphen ten opzichte van het in gebruik nemen
der genaaste kerken door P. Noordeloos . . . blz. 206
(wordt vervolgd in het volgende nummer.)
-

VOORWAARDEN:

De „Bossche Bijdragen” verschijnen minstens éénmaal en hoogstens driemaal in het jaar op niet vast bepaalde tijden.

Drie afleveringen vormen één deel.

De prijs van één deel bedraagt fr. p. post f 5.—.

Telkens bij het verschijnen van een tweede aflevering van een deel zal over het bedrag van het geheele deel worden beschikt.

De intekening staat open bij de Administratie te Tilburg, Bosscheweg 339, en bij den Boekhandel.

Brieven, boeken of bijdragen voor dit tijdschrift te adres-
seeren aan den Redactie-Secretaris, Dr Th. GOOSSENS,
Tilburg, Bosscheweg 339, Postgirorekening n. 50174.

BOSSCHE BIJDRAGEN

**BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH**

**ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSEN
A. FRENKEN EN DR. TH. GOOSSENS**

**DEEL XIV
AFLEVERING 2**

DECEMBER 1936

J. A. VERBUNT

WIJNHANDEL OPGERICHT 1848

TILBURG

INTÉRESSÉ DE LA MAISON

SCHRÖDER & DE CONSTANS

BORDEAUX

SPÉCIALITÉ VINS FINS ET

VINS CACHET DU CHÂTEAU ET

ÉTAMPÉ

PROPRIÉTAIRE DE LA RÉCOLTE ENTIÈRE 1928 ET
1929 DU **DOMAINE MOULIN DE SOUBEYRAN**

Uit de geschiedenis van het Bossche Jezuïeten-college

1610—1629

door

F. VAN HOECK, S. J.

In een vorigen jaargang der Bijdragen (dl. X. blz. 139-169) zijn de voornaamste documenten te vinden betreffende de fundatie van dit college. Sindsdien kreeg ik de copie in handen van een latijnsch manuscript, berustende in het Rijksarchief te Brussel, dat een tamelijk uitvoerige geschiedenis bevat van het college zelf. De schrijver dezer „*Historia collegii Silvaeducensis*” is een bewoner van het college. Zijn naam wordt niet genoemd maar er bestaat wel grond om te vermoeden, dat de bekende pater Otto van Zijl de samensteller is. De school heeft nog geen twintig jaren bestaan maar is toch voor de kerkelijke geschiedenis van stad en bisdom niet zonder beteekenis geweest en tot nu toe werden er slechts hier en daar eenige bijzonderheden over gepubliceerd. ¹⁾ Mededeeling van den hoofdinhoud van het Brusselsche handschrift kan dus een gewenschte aanvulling geven voor de kennis van dit college.

Den 5^{en} Juni 1609 kwamen vijf Jezuïeten uit Antwerpen te 's-Hertogenbosch aan. Het waren pater Ignatius Basseliers, die tot overste was aangesteld, pater Arnold Bijlers, pater

---

¹⁾ Schutjes, IV, blz. 418—425; *Bossche Bijdragen* IV, blz. 266—273; de Haas, *Bossche Scholen*, blz. 9—12; Van Sasse van Ijsselt, *De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch*, II, blz. 222—227; Bondam, *Inventaris der oorkonden afkomstig van het Jezuïeten-college te 's-Hertogenbosch*.

Walter Cleirx, een scholastiek, en broeder Jan Wouterteyn; eenigen tijd later kwam nog een scholastiek, Bosschenaar van geboorte, wiens naam ik evenmin als van den anderen kon achterhalen. Zij werden door den bisschop, mgr. Maas, buitengewoon hartelijk ontvangen. Zoodra het Bestand tusschen Spanje en de Republiek gesloten was, had hij sterk aangedrongen op spoedige komst, hoewel er voor hen nog geen huis beschikbaar was. Zij zouden bij hem inwonen en gedurende ruim vijf maanden is het bisschoppelijk paleis in de Hinthamerstraat hun verblijfplaats geweest. Reeds aanstonds begonnen zij eenig priesterlijk werk uit te oefenen. Op den tweeden Pinksterdag predikte een der paters in de Sint Jacob en een ander in de Sint Cathrien en begonnen ze biecht te hooren en catechismusles te geven in de Sint-Annakapel.

Vele Bosschenaars gaven al gauw blijken van sympathie met de nieuwe kloosterlingen maar even spoedig hadden deze ook geheime tegenwerking te ondervinden. Dit is niet te verwonderen, want de bisschop „ patres evocavit, multis invitit”. Het bleek weldra dat die tegenwerking kwam van een kant waar de paters ze toch zeker niet hadden verwacht, namelijk van een gewezen confrater, den plebaan der Sint Jan, Robert Sweerts. ¹⁾

Het hoofddoel waarvoor Mgr. Maas de Jezuiten naar den Bosch had geroepen was de stichting van een college ter vervanging van de eertijds zoo bloeiende maar nu in verval geraakte Fraterschool, en de Bossche magistraat had alle mogelijke hulp toegezegd. De gouverneur, baron Antony Schetz van Grobbendonck en de raadsresident Hendrik van Gestel stelden zich geheel ten dienste der paters om dat werk tot stand te brengen. Zij begonnen te onderhandelen met den kapitteldeken Gijsbert Coeverinx, die belast was met het bestuur der Fraterschool, om die school over te nemen. In dien-

---

¹⁾ Robertus Sweerts, in 1570 te Antwerpen geboren, is eenigen tijd Jezuiet geweest, maar ik kon niet achterhalen wanneer. Schutjes (IV blz. 314) prijst hem zeer, maar noemt hem toch ook (blz. 23) „een tegenstrever der Jezuiten”.

zelfden tijd zond ook de provinciaal der paters Augustijnen te Antwerpen, pater Cornelius Lancelotus, „met haeste” een suppliek aan het stadsbestuur om de Fraters door Augustijnen te vervangen ¹⁾. Hij deed dit waarschijnlijk op aanraden van plebaan Sweerts, maar de bisschop en de gouverneur lieten het verzoek onbeantwoord.

De provinciaal der Jezuïeten, pater de Fleron, kwam op verzoek van den bisschop naar den Bosch om de kwestie van het college nader te bespreken. Voorloopig werd bereikt dat 23 September de statie der Jezuïeten definitief werd bevestigd; omtrent het college moest de beslissing van den Generaal worden afgewacht. Omdat volgens voorschrift van den H. Ignatius het onderwijs kosteloos moest gegeven worden, waren fondsen noodig om in het onderhoud der leeraren te kunnen voorzien. De aartshertogen, Albert en Isabella, die de stichting van Jezuïetencolleges in hun gebied zeer bevorderden, hadden goedkeuring verleend om in geheel de Meierij een jaarlijksche belasting daarvoor te heffen; eenige Jezuïeten, geboren Bosschenaars, stonden hun erfdeel er voor af; het stadsbestuur verzekerde een bijdrage van 1200 gulden gedurende 12 jaren en beloofde bovendien in den aankoop van huizen behulpzaam te zijn; de bisschop zou jaarlijks 207 gulden bijdragen.

Ten gevolge van het sluiten van het Bestand geraakte de stad echter in moeilijkheden doordat ze met een groote in-kwartiering werd bezwaard. De bevolking kwam daartegen in verzet. Van deze woelingen maakten de vijanden der Sociëteit gebruik om het werk der paters te hinderen. Men waarschuwde den bisschop dat hij voorzichtig moest zijn met de Jezuïeten want dat hij later, als hij in hun macht gekomen was, spijt zou hebben over zijn al te groote welwillendheid. Op de deur van hun huis werden briefjes met scheldwoorden aangeplakt en onder het volk lasterpraatjes over hen verbreid. Die kleine storm bedaarde echter spoedig en de paters zetten

---

¹⁾ *Bossche Bijdragen* X, blz. 146.

rustig hun arbeid voort. Pater Basseliers voerde het 40-urengebed in en preëkte in de Sint Cathrien de Vasten op de Zondagen, in overleg met de Franciskanen en Dominikanen die het op de dagen in de week deden.

Den 13 November hadden de paters een eigen woning kunnen betrekken, het huis „de Cluyt” gelegen in de Verwerstraat. Het was een ruim huis, want de waarde werd geschat op 5000 gulden, en behoorde aan de „pia virgo” Aleydis Thomae Havens die het aan de Jezuïeten afstond en toen zelf, op uitnoodiging van den bisschop, bij hem kwam inwonen.

Toen in 't begin van 1610 oneenigheid ontstaan was tusschen de stad en aartshertog Albert en door tusschenkomst der Jezuïeten de vrede weer was hersteld, toonde de magistraat zijn dankbaarheid door de hand te leggen op twee huizen „de groote Ketel” en „de Pauw” die gelegen waren naast „de Cluyt”. Door den bisschop werden tevens, ter versterking van het fonds, de inkomsten verkregen van een prebende uit de collegiale kerk van Sint Oedenrode, zoodra die door den dood van den bezitter zou vrij komen. ¹⁾ De stichting der school was hierdoor een flinke stap verder gebracht.

Pater Viglius de Viron, vice-provinciaal, kwam nu in den Bosch de zaak nader bespreken. Hij maakte 31 Juli de plechtige viering mee van den gedenkdag van het zalig afsterven van den stichter der Orde. Mgr. Maas pontificeerde bij die gelegenheid en hield een uitbundige lofrede op Ignatius en de Sociëteit hetgeen hem door sommigen kwalijk genomen werd.

Toen uit Rome de goedkeuring der stichting van het college was ontvangen, huurde de magistraat, omdat men het over aankoop nog niet eens was geworden, een derde groot huis. Het werd voorloopig tot school ingericht, totdat het andere gebouw gereed was, en 4 October 1610 begonnen er de lessen met 130 leerlingen ²⁾. Den 8 November werd het in-

¹⁾ *Bossche Bijdragen* X, blz. 168.

²⁾ De *Historia* geeft de volgende cijfers aan van de toename in de eerste acht dagen: 130, 165, 190, 212, 227, 253, 274, 284. Een maand later was het 400.

tusschen klaar gekomen schoolgebouw geopend. De bisschop droeg een plechtige Mis op, geassisteerd door den deken en den aartspriester van Sint Jan, in tegenwoordigheid van geheel het kapittel en het stadsbestuur. Na afloop zegende hij de aula en alle daar aanwezige leerlingen, waarna de prefect der studiën, pater Robert van Maelcote, een redevoering hield en eenige leerlingen optraden met voordrachten in dicht en proza; een gemeenschappelijke maaltijd besloot de feestelijkheid. Den volgenden morgen begonnen de klassen met 400 leerlingen. Het waren niet alleen jongens uit den Bosch maar uit de geheele Meierij en die toeloop zal wel het gevolg geweest zijn van een rondschrijven van den bisschop, in de maand September, aan alle dekens waarin gelast werd dat de pastoors de oprichting van het college van den preekstoel moesten aankondigen.

Dat het bestuur der Sociëteit de zaak met alle kracht had aangepakt, blijkt uit het feit dat aanstonds een volledig corps leeraren beschikbaar was gesteld. Het bestond, volgens den „catalogus anni 1610” uit: Ignatius Basseliers (Antverpiensis) Rector. Robertus Maelcotius (Bruxellensis) Praefectus studiorum ¹⁾. Martinus Bresserius (Boxtellanus) magister linguae graecae. Adrianus Courten (Meninensis) magister syntax. Magister Augustinus van Teylingen (Harlemensis) mag. rhetor. Magister Adrianus Martini (Antverpiensis) mag. poesis. Magister Carolus Roeland (Brugensis) 2^{ae} gram. Magister Balduinus Romelius (Brugensis) 3^{ae} gram. Tot de comunauteit

¹⁾ De „praefectus studiorum” had de algemeene leiding de studien. In het Bossche college hebben dat belangrijk ambt bekleed de paters Robertus Maelcotius (1610—13). Gregorius a S^{co} Vincentio (1614). Robertus Viverius (1615—1617). Jacobus de la Royère (1618—1620). Ignatius van den Burcht (1621—1623) Aegidius de Meijere (1624—1627). Sidronius Hosschius (1628—1629) De „magistri” waren scholastieken, die de priesterwijding nog niet ontvangen hadden. Volgens de studiemethode der Sociëteit gingen de leeraren (behalve die der twee hoogste klassen) met hun leerlingen naar een volgende klas op. Dit systeem vond bij wetenschappelijke mannen, ook in ons land, veel waardeering Zoo b v schreef Gerardus Vossius in 1630 (en hij kan dus wel het Bossche college op het oog hebben gehad) aan Hugo Grotius: „Melius Societas Jesuitica ac prudentius facit. In cujus scholis, pueris classem mutantibus, mutant et ipsi doctores. Haec si proceres nostri imitentur pueritiae melius consuleretur”

behoorden ook nog de paters Joannes de Roy (Ultrajectinus), Elias Loeffius (Sylvaeducensis), Walterus Clericus (Brugensis) en Paulus Schefferus (Sylvaeducensis), die met de functies van procurator, confessarius en concionator vermeld staan, benevens vier broeders; in het geheel dus 16 Jezüieten.

Toen de school op gang was, begonnen de paters ook buiten het college meer priesterlijken arbeid te verrichten en wel voornamelijk het door den H. Ignatius zoo krachtig aanbevolen catechismuswerk. Op drie, wat later op zes verschillende plaatsen der stad werd geregeld godsdienstonderricht gegeven aan kinderen, maar ook vele ouderen kwamen de lessen bijwonen. Het viel zoo in den smaak, dat men van buiten de stad aanvraag deed om zulk onderricht te krijgen. De paters toonden zich daartoe bereid maar ondervonden tegenstand van pastoors en schoolmeesters, die zich dat werk niet uit de hand wilden laten nemen en er zich tegen bleven verzetten, ook toen de paters aanbevelingsbrieven van den bisschop toonden ¹⁾. Alleen te Vught werden zij door den pastoor gaarne toegelaten en hebben daar, zoo lang het college bestond, met veel vrucht dat werk gedaan.

In 1611 geraakte het college in ernstige moeilijkheid. Eenige edelen, die de Sociëteit vijandig waren, hadden de Staten van Brabant er toe over gehaald om de jaarlijksche subsidie der Meierij in te trekken. De rentmeester, jonker Peter van Broeckhoven, had geheel belangeloos het innen van die gelden op zich genomen en kreeg bevel dat te staken. Van Grobbendonck deed wat hij kon om de Staten tot andere gedachten te brengen. Het mocht niet baten en gedurende acht jaren bleef het college van die geldelijke hulp verstoken. Dit was des te erger, omdat de voortdurende groei van het aantal leerlingen (ook uit Holland kwamen er velen) uitbreiding der school noodzakelijk maakte. Gelukkig bracht de Voorzienig-

¹⁾ Hoe noodig het was dat bijzonder werk gemaakt werd van het godsdienst-onderricht, blijkt wel uit het feit, dat er in Den Bosch pastoors waren, die door de schoolmeesters den Heidelbergischen catechismus als leerboek lieten gebruiken! Cornelissen, *Romeinsche bronnen voor den kerkelijken toestand der Nederlanden*, I, blz. 383.

heid eenige uitkomst. Naast het schoolgebouw lag het voormalig klooster der Bogardenbroeders, dat toen bewoond werd door de zusters van St. Annenborch, vroeger te Rosmalen gevestigd, waarbij zich Augustinessen uit het klooster „de Hage” bij Helmond en kanunnikessen uit het klooster St. Annatroom te Driel hadden aangesloten. De zusters waren zoo te saam gekomen, omdat ze in den oorlogstijd hun eigen kloosters hadden moeten verlaten. Het had moeite om zich staande te houden en telde nog maar 21 nonnen. De overste was Lucia Verhoeven ¹⁾ en de rector Frederik Verstegehe, beiden jegens de Jezuiten zeer welwillend gestemd. Reeds in 1609 hadden zij de kapel ten gebruike aan de paters afgestaan en te kennen gegeven wel genegen te zijn om heel St. Annenborch te ontruimen. Zij hadden trouwens vroeger het Bogardenklooster overgenomen onder beding, dat het aan de Jezuiten zou komen, als de Societeit van Jezus zich eventueel in Den Bosch kwam vestigen. De overste besprak nu de zaak met haar communitieit maar slechts 7 der 21 zusters waren er voor om het klooster af te staan. Toch werd een verzoekschrift opgesteld om van den bisschop de noodige volmacht tot onderhandelen te verkrijgen en van Grobbendonck en van Gestel schreven er over aan den aartshertog te Brussel. Terwijl de besprekingen loopende waren („aulicae res testudineae sunt” zegt de Historia) wist men zich zoo goed en zoo kwaad als het ging met het schoolgebouw te behelpen, hoewel er voor de 800 leerlingen onvoldoende ruimte was.

In den zomer van 1611 traden de studenten voor het eerst in 't openbaar op met aan de Bosschenaars een tooneelvoorstelling aan te bieden. Het was een uitbeelding van het leven

¹⁾ Schutjes IV, bl. 456. Over deze laatste priorin van St. Annenborch vond ik nog aangeteekend: „Pridie kal Martii 1635 diem obiit Lucia Verhoevia, monasterii Anneburgensis antistita, nonaginta quinque annorum virgo, quae cum intimis semper animis nostros homines sit complexa, et quatuordecim abhinc annis, bona videlicet omnium quorum intererat venia, coenobium suum ejusque annuum vectigal in Societatem contulerit, absque ingrati animi nota hisce nostris annalibus praeteriri non potuit. Matrona erat minime fucatae libataeque virtutis, pacis ac concordiae studiosa, apud moniales suas in veneratione semper ac amore, apud omnes notos integerrimi nominis et exempli.”

van Sint Jan, den stadspatroon. De burgerij was er zeer mee ingenomen en het college steeg in hun achting. Maar „ne infatuaret nos prosperitas” zegt de schrijver der Historia, er gebeurde weer iets waardoor de goede verstandhouding dreigde verstoord te worden. Er was oneenigheid ontstaan tusschen den bisschop en den magistraat over het bestuur van het H. Geesthuis, waar ook de Jezuïeten in betrokken werden, alsof zij aanstonds de partij hadden opgenomen van den bisschop en zich aldus ondankbaar hadden getoond jegens den magistraat aan wien ze zoo veel dank verschuldigd waren. De rector, pater Basseliers, kon echter de onwaarheid van die beschuldiging bewijzen en tevens het geschil tot een gewenschte oplossing brengen, waardoor de vrede weer was hersteld.

De bloei van het college kwam onverwacht in gevaar door het plakkaat, dat den 27 Maart 1612 door de Staten Geneaal werd uitgevaardigd tegen het binnenkomen van roomsche priesters in het gebied der Republiek. Het ging voornamelijk tegen de kloosterlingen en nog meer speciaal tegen de Jezuïeten die in dit plakkaat, zooals trouwens in alle andere van dien aard, afzonderlijk werden genoemd. Daar den Bosch nog niet tot de Republiek behoorde, was dit plakkaat daar niet van kracht, maar het college werd er toch indirect door getroffen. De ouders namelijk, die hun kinderen naar Jezuïetenscholen zonden, werden met zware straffen bedreigd. ¹⁾ „Verbieden voorts allen en yegelyck van de ingesetenen deser Landen hen te begeven in eenige collegien of scholen der Jesuiten, op poene van ten eeuwigen dagen te wesen inhabil om eenige ampten binnen dese Landen te bedienen ende boven dien uyt hare goederen alle maendts die syluyden in de voorschreven scholen of collegien sullen verblijven, te verbeuren hondert guldens. Ende gelycke poenen sullen onderworpen wesen degenen die voor de publicatie van desen in de voorschreve collegien haer begeven hebben en binnen twee maenden na de publicatie van desen hen daer uyt niet

¹⁾ Wiltens, *Kerkelijk Plakkaatboek*, I, blz. 540.

datelyck en begeven". Het gevolg was dat vele jongens van buiten Brabant het college verlieten. Pijnlijkler nog was het voor de paters, dat hun stille vijanden van die gelegenheid gebruik maakten om den toestand te verergeren door dat plakkaat te verspreiden onder de burgerij en het goed te laten klinken, dat de Jezuïetenschool nu wel niet zou kunnen voortbestaan. Onder den schijn van te ijveren voor het behoud der school spoorden zij de Augustijnen aan om hun in 1609 mislukte poging te hernieuwen en de nog steeds bestaande Fratersschool over te nemen. Zij dienden een verzoek daartoe in bij den gouverneur en den magistraat, maar het werd eenstemming afgewezen. Van Grobbendonck vooral had in die onaangename zaak ten gunste der Jezuïeten geijverd en het zal wel als een bewijs van dank te beschouwen zijn, dat de stof voor het in dit jaar opgevoerde tooneelstuk ontleend was aan het leven van den H. Antonius, den patroonheilige van den gouverneur. Het had zoo veel succes dat het drie maal gespeeld moest worden en de stad schonk voor gratificatie 222 gulden en 10 stuivers.

In 1613 werd meer vastheid en uitbreiding gegeven aan een geestelijk werk dat zoowel voor het college als voor de stad rijk aan vruchten van godsdienstig leven geweest is. De reeds in 1610 begonnen Maria-congregaties werden toen aangesloten aan de „primaria" te Rome. De eerste congregatie „latinorum virorum honoratorum", opgericht op verzoek van den bisschop, had tot titel Maria-Visitatie. In het nog bewaarde „Naemboeck" ¹⁾ vinden we als eersten prefect genoemd Reverendissimus Ghysbertus Masius, als assistent Dominus Joannes van der Muelen en als secretaris Dominus Jacobus van der Cammen, raedt ende rentmeester deser stadt. In het jaar der aggregatie bestond het bestuur uit: R. D.

---

¹⁾ „Naemboeck der Sodaliteyt oft Broederschap van de glorieuse Maghet Maria, inghestelt int collegie der Societeyt Jesu tot Hertogenbossche anno 1613. Tot meerder glorie Godts, ter eere van de Maghet Maria ende haerder godtvrichtighe gedachtenisse hebben Jan Andriessens, Arent van Aelst, Arent van Horenbeeck, Adriaen van Herlaer, eerste officiale deser Sodaliteyt, dit Boeck liberalyck geschoncken anno 1613." Rijksarchief Brussel n. 20200.

Abbas Joannes Vercuylen, ¹⁾ prefectus, R. D. Decanus Joannes Hermans en D. Adrianus de Renesse a Baer, assistentes. D. Canonicus Paulus Havens en D. Hermanus Huemen, consiliarii. D. Joannes Bardoul, secretarius. D. Joannes Andriessens, quaestor. De tweede congregatie was die der „viro-
rum conjugatorum latinitatis expertium” onder den titel Maria Geboorte; de derde „adolescentium studiosorum” onder den titel Maria Praesentatie, en de vierde „puellorum” onder bescherming der H. Engelen.

Voor de uitbreiding van het college had dit jaar ook uitkomst gebracht. Den 7^{en} Februari 1613 gaf de aartshertog, bij eigenhandig schrijven, verlof om het klooster Sint Annenborch over te nemen. Wel waren eenige nonnen het niet eens met die beslissing maar de bisschop en de overste en de rector van het convent hielden daar geen rekening mee. Het verzoek der ontevreden zusters om zich elders te mogen vestigen, werd ingewilligd en tevens een jaarlijksche geldelijke ondersteuning toegezegd, waarna zij vertrokken en zich verenigden met de nonnen van het klooster Soeterbeek onder Nuenen. Het kleine aantal overige zusters (het waren alle de oudere) zou voorloopig nog een gedeelte van Sint Annenborch blijven bewonen en hunne inkomsten behouden. Toen de akte van overdracht ondertekend was, nam de bisschop den rector van het college mee naar een plek in den klooster-tuin en zeide hem: „hier, op deze plaats, heeft, meer dan dertig jaar geleden, de rector der Bogarden ²⁾ met mij gesproken over het schenken van dit terrein aan de Sociëteit als deze zich ooit in Den Bosch zou vestigen.” De achterblijvende nonnen toonden zich zeer edelmoedig. Zij schonken aan de paters den geheelen inventaris der kapel en boven-

¹⁾ Joannes Vercuylen, abt van Bern (Heeswijk) De abdijheeren bewoonden destijds hun refugiehuis in de Sint Jorisstraat.

²⁾ Henricus de Boot Over hem zegt de *Historia*: „Superfuit ille praemortuis suis fratribus et cum moniales ex agro in urbem per bella cogentur, admisit has in monasterium suum, factaque translatione transivit et ipse in ordinem ipsorum regularium S Augustini, patrisque officio suscepto diu perfunctus est egregie, nec semel admonuit jam suas moniales, ut mater superstes subinde fatetur, de monasterio isto ad nos transferendo.”

dien een kostbare remonstrans. Ook het in 1610 gehuurde huis kwam door aankoop in bezit van het college „procurante Maecenate de Grobbendonck, favente Henrico Gestelio praeside”. Als dank aan dezen laatste werd een tooneelstuk opgevoerd „Henricus Imperator”, dat weer meermalen gespeeld moest worden en zelfs door predikanten en protestanten werd bijgewoond.

Kort na die feestelijkheid hadden de paters den dood te betreuren van pater Willem Veranneman, den eersten provinciaal der in 1612 gestichte Vlaamsch-Belgische ordes-provincie. Eenige dagen na zijn aankomst in Den Bosch was hij ziek geworden en overleed den 4^{en} September 1613. Tot vice-provinciaal werd nu benoemd pater Jacobus de Codt, die dit ambt waarnam totdat een nieuwe provinciaal, pater Carolus Scribani, was benoemd en daarna den aftredenden pater Baseliers als rector van het college opvolgde. Den 21^{en} Februari 1614 werd hij tot rector aangesteld. Naar het schijnt had hij een eenigszins heftig karakter, want de generaal, pater Claudius Aquaviva, legt aan den provinciaal op „ut eum moneat de suavitate sive cum nostris sive cum externis cordi habenda.”

Onder het rectoraat van pater de Codt kwamen belangrijke verbouwingen tot stand. De provinciaal had over het dringend noodige daarvan naar Rome geschreven, want ondanks het plakkaat van 1612, dat een tijdelijke vermindering ten gevolge had gehad, was het aantal leerlingen weer tot 800 gestegen. Bij zijn schrijven had pater Scribani een schets gevoegd van de voorgenomen verbouwing. De generaal keurde die echter niet goed en zond een ander bouwplan. Spoedig werd met de uitvoering begonnen.

De rector had reeds van de regeering verlof gekregen om een gedeelte van de Dieze te overwelven, waardoor de school uitgebreid en met de andere gebouwen verbonden kon worden. Tot nu toe had men zich moeten behelpen met de kloosterkapel van St. Annenborch. Aan dien onhoudbaren toestand kwam een einde door den bouw eener ruime kerk, waarvoor verschillende Bosschenaars geldelijken steun gaven en ook het

stadsbestuur vierduizend gulden schonk. De nonnen stonden eens gedeelte van hun tuin af.

Het college ging nu een schoone toekomst te gemoet. De communitieit bestond in het schooljaar 1614—15 uit acht paters, zes scholastieken en zeven broeders. Onder de namen der leeraren van dien tijd vinden we er eenigen van bijzonder goeden klank. Pater Gregorius de Saint-Vincent was „*perfectus studiorum*”; hij heeft zich beroemd gemaakt als wiskundige ¹⁾. Pater Timotheus Plemp, uit de bekende Amsterdamsche familie, was leeraar van het grieksch evenals de jonge „magister” Gerard Pasman, die later (20 Juli 1638) na wreede foltering en als martelaar voor zijn Geloof te Maas-tricht zou sterven.

In het naar Rome opgezonden verslag der werkzaamheden van de paters wordt de gestadige opbloei van het godsdienstig leven vermeld, zich uitend in treffende bekeeringen van zondaars en terugkeer van afgedwaalden in den schoot der Kerk; een nieuwe congregatie „*honestorum civium opificum*” was gesticht en telde reeds 160 leden; opmerkelijk is de vermelding van twee wonderbare genezingen, toegeschreven aan de voorspraak van den Italiaanschen Jezuiet pater Bernardinus Realino, die toen nog in leven was. ²⁾

De in 1570 door Mgr. Mets, volgens de voorschriften van het Concilie van Trente, begonnen stichting van een seminarie, was maar gedeeltelijk geslaagd. Sinds 1612 ijverde Mgr. Maas voor het opleven dier instelling. ³⁾ Hij riep daarvoor de hulp in der Jezuieten en vroeg een pater om de moraal-theologie te doceeren. Voor die taak werd aangewezen pater Joannes de Roy, een Utrechenaar; zijn lessen werden

¹⁾ Hij was geboren te Brugge, doceerde geruimen tijd in het Collegium Romanum en te Leuven en werd aan de hoven van Weenen en Praag geroepen om onderwijs te geven aan de prinsen, o. a. aan don Juan van Oostenrijk. Hij stierf hoogbejaard te Gent den 27^{en} Januari 1667. Leibniz stelde hem op één lijn met Descartes.

Voor zijn mathematische werken zie Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, VII, blz. 440—443.

²⁾ Realino stierf te Lecce in Apulië den 2^{en} Juli 1616. Leo XIII heeft hem in 1895 zalig verklaard.

³⁾ Schutjes, II, blz. 184. *Bossche Bijdragen* XII, blz. 158.

weldra door een twintigtal seminaristen gevolgd. Dit was de laatste dienst, welke de Jezuïeten in Den Bosch aan hun grooten weldoener hebben kunnen bewijzen. Mgr. Maas stierf den 2^{en} Juli 1614 op Maria-Visitatie, het titelfeest der Congregatie, waarvan hij de eerste prefect geweest was. Twee paters van het college waren bij zijn sterfbed tegenwoordig en bij de uitvaart werd de lijkrede gehouden door den rector, pater de Codt. Alle paters en leerlingen volgden den lijkstoet en na afloop der begrafenis werd nog een afzonderlijke rouwplechtigheid gehouden in het college, waarbij lof en dank gebracht werd aan den overleden bisschop voor alles wat hij voor de stichting en den bloei der school gedaan had. ¹⁾

Zijn opvolger, Nicolaus Zoes, werd 10 Mei 1615 in Den Bosch tot bisschop gewijd door den aartsbisschop van Mechelen, Mathias Hovius; drie andere bisschoppen waren bij de plechtigheid tegenwoordig. ²⁾ De nieuwe kerkvorst werd door de leerlingen van het college begroet met een tooneelstuk „Ambrosii nusquam infracta sacerdotialis constantia”. Al spoedig toonde hij zich voor het college even welwillend als zijn voorganger. Den 27^{en} Juli bekrachtigde hij de bepaling van Mgr. Maas, dat een prebende der kerk van St. Oederode, zoodra die open viel, voor de school zou worden bestemd. Ook benoemde hij een pater tot „concionator ordinarius” der kathedraal om op Zon- en feestdagen de namiddagpredikaties te houden. „Societatis inimicus”, zegt de *Historia* (en daar zal weer Sweerts mee bedoeld zijn), trachtte de Capucijnen over te halen om aan het kapittel te verzoeken, dat een der hunnen voor dat ambt zou worden aangesteld. Deken Hermans deed echter dien toeleg mislukken.

¹⁾ De door de „Rhetores et Poetae” van het college gehouden voordrachten ter herdenking van Mgr. Maas en ter huldiging van Mgr. Zoes, zijn toen in druk uitgegeven door Jan van Turnhout junior.

²⁾ In verband met deze gebeurtenis zegt de *Historia* nog het volgende: „dum novus pastor appropinquat ovili fuit gaudium undique et nemini non, nisi uni fortasse qui publice de cathedra ambitionem reprehendens, nihilominus ambierat ipse quod videbatur abhorrere, tam dignus infula quam dignis Societate qua merito dijectus est.” Zou men hier misschien aan plebaan Sweerts moeten denken?

Den 21^{en} Juni was pater de Roy op 35-jarigen leeftijd gestorven „aetate florens, virtutibus et operibus egregiis maturus totus” ¹⁾). De bisschop had hem uitgezonden naar een „monasterium suberbanum Virginum Birgittinarum”, die ernstigen twist hadden met hun rector. Na eenige dagen in dat klooster te hebben vertoefd en de zaak in orde te hebben gebracht, keerde hij naar Den Bosch terug, maar werd onderweg door hevige koorts overvallen, die na eenige dagen een eind aan zijn leven maakte. Mgr. Zoes vroeg nu aan den provinciaal om een opvolger als professor in de moraaltheologie en tevens een voor de dogmatiek in zijn seminarie. De paters Nicolaas Romaeus ²⁾ en Timotheus Plemp werden met die taak belast. In het begin van October begonnen zij den cursus „auditorio supra spem adeo frequenti ut altero fuerint pulpita duplicanda”.

Op het feest van Ignatius, 31 Juli 1615, werd de nieuwe kerk in gebruik genomen. Ze lag achter het schoolgebouw en was van uit de Verwerstraat langs een doorgang te bereiken. Voor den afbouw hadden eenige leden van het stadsbestuur nog langs de huizen gecollecteerd en duizend gulden bijeengebracht.

Het schooljaar 1616—17 begon met 650 leerlingen, dus beduidend minder dan het vorig jaar. Waarschijnlijk was dit het gevolg van een scherper toepassing van het beruchte plakkaat. Het ging zoo ver, dat spionnen in Den Bosch kwamen om te achterhalen, welke jongens uit Holland in het college studeerden. Niet zonder leedvermaak vermeldt de

---

¹⁾ De Schrijver der *Historia* teekent hierbij aan, dat pater de Roy, onder den schulnaam Christianus Philomasius, twee boekjes schreef en een derde onder handen had, tegen een „haereticum Mariomastygem et Gisberti Masii, patroni nostri optimi, reprehensorem, titulum noviomagensis episcopi sibi arrogantem”. Welken titel die boekjes hadden, wie die kettersche Maria-geeselaar was en wat met dien aanmatigenden titel bedoeld wordt, is mij onbekend.

²⁾ Nicolaas Romaeus (Romeyns), een Bruggenaar, had, vóór hij in de Societeit trad, gestudeerd aan de universiteiten van Parijs, Bourges, Poitiers en Wurzburg. In de Hollandsche Missie is hij werkzaam geweest te Middelburg, Alkmaar, Hoorn en Rotterdam, was eenige jaren rector der colleges te Maastricht en te Yperen en stierf 20 December 1632 te Brugge

Schrijver der *Historia* de mislukking van hun toeleg. Zij hadden een hollandschen leerling ontmoet en hem geld beloofd, als hij de namen van anderen zou opgeven. Deze bezorgde hun een lijstje met een honderdtal gefingeerde namen — want sinds 1615 had men, uit voorzichtigheid, den maatregel ingevoerd om de jongens van buiten Brabant zulke namen te geven — en ging toen een lid van den magistraat waarschuwen. Denzelfden avond werden de twee heeren opgepikt en den volgenden dag, na een boete te hebben betaald, vrijgelaten onder bedreiging van veel zwaardere straf, als ze het durfden wagen in de stad terug te keeren. Zij gingen toen nog te Delft een burger lastig vallen, die zijn zoon in Den Bosch op school had.

In den zomer van 1616 moest pater de Codt het rectoraat neerleggen wegens ziekte „cui crassus et palustris Sylvaeducensis aer non bene congruebat”. Zijn opvolger was pater Basseliers, die na zijn aftreden in 1613 in het college gebleven was. Uit een brief van den Generaal, pater Mutius Vitelleschi, d.d. 25 Jnni 1616, blijkt het groot vertrouwen, dat in hem gesteld werd: „Cum R. V. collegii istius gubernationem imposuerem, nullo modo de conatu ab ea in munere isto adhibendo uti etiam nec de felici successu dubitabam. Id enim vigilantia industriaque quam semper in collegii istius initiis ostendit, satis promittebant. Tantum optandum est mihi et a divina bonitate petendum ut R. V. tum corporis valetudinem tum necessaria rei familiaris, quam ibi satis angustum adhuc esse scio subsidium, suppeditet. His enim impetratis, reliqua a R. V. studio ac fidei cum divina gratia mihi polliceor”. De generaal raakt dus ook den finantiëelen toestand van het college aan, die wel niet zorgwekkend was maar evenmin toeliet om de vleugels wat ruimer uit te slaan. De vaste inkomsten waren voldoende om 10 paters te onderhouden; de comunititeit bestond echter uit 24 leden en voor de gebouwen was ook veel geld noodig. Daar het onderwijs geheel kosteloos was, brachten de leerlingen niets binnen. Van verschillende kanten werden aalmoezen geschonken, maar

dat was toch een onzekere bron van inkomsten, vooral in die voor de katholieken zoo moeilijke tijden. ¹⁾ Het stadsbestuur was steeds bereid geweest naar vermogen te helpen, maar de jaarlijksche subsidie was slechts tijdelijk verleend. Pater Basseliers durfde het dan nog eens wagen om daar aan te kloppen en blijvenden onderstand te vragen. Den 29^{en} October 1616 zond hij een rekest op. ²⁾ Van Gestel wist de raadsleden er toe te bewegen om de tijdelijke subsidie in een vaste om te zetten. Persoonlijk hielp hij bovendien de paters met allerlei huiselijke benooidgheden als kaarsen, brandhout enz. enz. en zette zijn zoons Frans en Peter aan om hetzelfde te doen. Door de familie van een der paters werd aan den rector 700 gulden geschonken om de bibliotheek ruimer te voorzien. Het stadsbestuur gaf in dat jaar nog 150 gulden afzonderlijk ter vergoeding der onkosten bij de opvoering van twee tooneelstukken: „Exaltata ab Heraclio crux” en „Manasses peccans et poenitens”.

De *Historia* maakt nog bijzonder melding van den bloei der vier congregaties, die te samen 500 leden telden en waaruit jaarlijks een stijgend aantal roepingen tot den geestelijken stand voortkwamen. Ook wordt speciaal de oprichting in 1618 genoemd van een „sodalitium catechisticum” ³⁾. Dit was hoofdzakelijk het werk van den bisschop zelf, in navolging eener dergelijke instelling van den H. Carolus Boromaeus te Milaan. Hij had daarmee tot doel het godsdienstonderricht uit te breiden en er tevens het leekenapostolaat in te brengen. De bisschop en zijn opvolgers zouden steeds het voorzitter-

¹⁾ In het Rijksarchief te Brussel berust een „catalogus rudis benefactorum insigniorum hujus collegii”, waarin we vele Noord-Brabantsche weldoeners genoemd vinden, maar ook een betrekkelijk groot aantal uit Holland.

²⁾ Bijlage I.

³⁾ Zulke „sodaliteyt ofte broederschap van de christelycke leeringhe” bestond reeds in de colleges van Leuven, Antwerpen, Douay en Maastricht. Het Sodalitium in Den Bosch bleef met veel vrucht werkzaam, zooals blijkt uit het verslag over het bisdom den 23^{en} November door den bisschop ingediend bij Gregorius XIV: „Dei beneficio doctrina christiana cum magno fructu in hac civitate propagatur per patres Societatis et confratres sodalitatatis ejusdem doctrinae per me institutae; pro qua sodalitate spirituales gratias humillime a Sanctitate Vestra petimus.” *Bossche Bijdragen* IX, blz. 176.

schap van die vereeniging bekleeden. Het bestuur bestond verder uit een secretaris, zes geestelijken en zes leeken als raadsleden benevens een „cursor”, waaronder we wel iemand te verstaan zullen hebben, die de stad rondging om den goeden gang van zaken te regelen. Viermaal per jaar hield het Sodalitium vergadering in het bisschoppelijk paleis, waarbij de rector van het college, als bijzonder raadsman, tegenwoordig was. De jaarlijksche prijsuitdeeling werd bijgewoond door den bisschop, die er zelfs de prijzen voor beschikbaar stelde.

Op de lijst der leeraren van dat schooljaar vinden we den naam van den nog jeugdigen magister Sidronius Hosschius die zich een zeer eervolle plaats veroveren zou onder de nieuwere latijnsche dichters; ¹⁾ zijn beste leerling was toen Adriaan Poirters die later, als volksdichter, toonen zal hoe vruchtbaar de lessen van zijn meester geweest waren. Het aantal leerlingen liep weer naar de 700 en de schoollokalen werden te klein. De energieke pater Basseliers maakte dan ook bouwplannen — maar mocht ze niet uitvoeren. „Aedificationem, zoo schreef hem de generaal den 8 December 1618, domus illius quam R. V. insinuat optares Patrem Provincialem construi, nullo modo prius suscipi posset quam pecunia ad eam perficiendam inventa fuerit; nam ut credito fiat aut cum onere collegii mihi nequaquam probatur. Quare differat R. V. donec divina providentia copiosiore facultatem suppeditaverit, quod ut cito facere dignetur ex animo precor.” Hij heeft dien tijd niet kunnen afwachten. Een maand later, den 11 Januari 1619, overleed hij na een kortstondige ziekte. De dood van den grondlegger van het college werd door de paters en de Bossche burgerij zeer betreurd, want hij was bemind bij

¹⁾ Sidronius Hossche was 20 Januari 1596 geboren te Merkem (West-Vlaanderen) en stierf 4 September 1653 te Tongeren. Hij schreef een groot aantal latijnsche gedichten die in verschillende talen zijn overgebracht en een belangrijk verhaal der belegering van Den Bosch in 1629, die hij zelf meemaakte. In 1844 werd in zijn geboorteplaats een standbeeld voor hem opgericht.

Voor zijn letterkundige werken, zie Sommervogel, *Bibl. de la Compagnie de Jésus*, dl. IV, blz. 473—478.

allen. Zijn redenaarstalent werd hoog geprezen en enkele malen kwamen voorname protestanten „peregrino ne internosci possent habitu” naar zijn predikaties luisteren. ¹⁾ Verschillende bekeeringen werden door hem bewerkt o. a. van een Vlaamsch edelman, een kapitein, die na het hooren van een preek van pater Basseliers besloot om zijn leven te veranderen, zich onder diens geestelijke leiding stellen en in de orde der Capucijnen trad.

Over de aanstelling van zijn opvolger rezen moeilijkheden en gedurende een jaar bleef het rectorisambt onvervuld. Uit de briefwisseling van den generaal, pater Vitelleschi, met den provinciaal, pater Scribani, blijkt dat er drie paters voor in aanmerking kwamen nl. pater Otto van Zijl, die kort te voren in Den Bosch was gekomen, pater Walter Cleirx, die in 1609 de stichting van het college mee had voorbereid en nu secretaris was van den provinciaal, en pater Marcus van den Tempel, de overste der Hollandsche Jezuiten-Missie. Den 16 Februari 1619 werd aan den provinciaal uit Rome geschreven: „Proposui ex consultatione pro rectore collegii Sylvaeducensis patrem Othonem Zijlium, sed expensis informationibus visus est omnibus aetate nondum satis matura ad gubernationem. Quare ne diutius collegium sit Superiore destitutum constituat R. V. rectoren patrem Waltherum Clericum”. De benoeming van pater Cleirx is echter niet doorgestaan, want den 28 December van dat jaar schrijft de generaal aan den provinciaal: „Quod R. V. patrem Marcum van den Tempel pro collegii Sylvaeducensis rectore proponit, mihi hoc tempore non probatur, cum putet longe melius esse ut post tot annos quibus in Hollandia Superior fuerit, aliquamdiu privatam vitam agat donec aliud faciendum videbitur. Interim, ne collegium diutius sine rectore sit R. P. Ottonem Zylum illi praeficiat cui deinde patentes officio mittam”.

¹⁾ Misschien houdt hiermede verband de beschuldiging die in 1618 op de Synode te Arnhem werd ingebracht tegen den predikant Jacobus Taurinus „dat hij groote correspondentie ende communicatie soude houden met de Jesuyten te 's Hartogenbosch”. Reitsma, *Acta der Synoden 1572—1620*, blz. 286.

Pater Otto van Zijl, een Utrechenaar, werd dus in 't begin van 1620 belast met het bestuur, dat intusschen waargenomen was, eerst door pater Joannes de Christyne, daarna door pater Arnoldus Bijler. Tijdens dit vice-rectoraat werd het catechismuswerk weer uitgebreid. Ook de pater Franciskanen waren er mee begonnen, zoodat nu op een tiental plaatsen godsdienstondericht gegeven werd. ¹⁾ Toen er Fransche troepen in de stad gelegerd waren, werd een pater van het college belast met godsdienstonderwijs aan de soldatenkinderen; een ander ging het catechismuswerk beginnen te Boxtel en een derde reisde nu en dan naar Tiel, waar groot gebrek was aan priesters. Met veel plechtigheid werd het feest gevierd der zaligverklaring van Franciscus Xaverius. De bisschop, de abt van Bern (Heeswijk) en de deken der Sint Jan celebreeerden de hoogdiensten, die door den gouverneur, het stadsbestuur en een groot deel der burgerij werden bijgewoond. Het tooneelstuk van dat jaar „de Sancto Josepho patriarcha” moest driemaal worden opgevoerd en trok veel toeschouwers, zelfs uit plaatsen ver buiten Den Bosch gelegen. ²⁾

In de eerste dagen van zijn rectoraat kreeg pater van Zijl bezoek van ongenooide gasten. Naar aanleiding van een predikatie over het protestantisme drongen 17 protestanten, waaronder 3 dominé's, het college binnen, om hun verontwaardiging te luchten over zulke brutaliteit der Jezuïeten; na wat drukte te hebben gemaakt, trokken ze weer af.

De rector had van zijn overheid verlof gekregen, om een oud gedeelte van het college te verbouwen. Dit was wel hoog noodig, want het begon daar levensgevaarlijk te worden

¹⁾ In 1619 verscheen in Den Bosch, bij Antonius Schefferus, een kleine catechismus van Canisius, die bestemd zal geweest zijn voor de leerlingen van het college, terwijl de in 1612 door Mgr. Maas voorgeschreven catechismus, bewerkt naar dien van pater Makeblijde, gebruikt zal zijn bij het godsdienstondericht in de stad. *Bosche Bijdragen* IV, blz. 199.

²⁾ In dat jaar werd nog een ander stuk opgevoerd „Christus crucifixus”, waarover nog al rumoer ontstond in de universiteit te Leuven, die er een beleedigende toespeling in zag op Leuvensche gebeurtenissen uit die dagen. In de *Historia* wordt daar niets over gezegd, maar het verhaal is te vinden in Poncellet, *Histoire de la Compagnie de Jésus dans les anciens Pays-Bas*, II, blz. 268.

„vestibulum enim quo utebatur non rimis sed latis longisque hiatibus ventum et pluvium non modo admittebat sed incommodo suo situ etiam colligebat. Unde numquam sive a nobis sive ab externis sine periculo adibatur”. De bouw, welks gevel zich nu 150 voet langs de straat uitstrekte, was mogelijk gemaakt doordat de scholastiek Frederik Beyens, een Bosscheenaar, zijn patrimonium van ruim 9000 gulden aan het college schonk. Ook het stadsbestuur gaf weer blijk van onuitputtelijke offervaardigheid door voor 3582 gulden een groot huis aan te koopen ter uitbreiding der schoollokalen.

Het liep dus alles heel voorspoedig, maar in 1621 braken donkere dagen aan, voorboden van de ramp waardoor het Bossche college ten onder zou gaan.

Nadat te vergeefs gepoogd was om het Bestand te verlengen of in een vrede om te zetten, brak omstreeks Paschen de oorlog met Spanje weer uit. De Staatsche troepen trokken Brabant binnen en Den Bosch moest er al spoedig de lasten van ondervinden. Het verkeer met buiten werd zeer bezwaarlijk, de toevoer van levensmiddelen werd belemmerd en de burgerij geraakte in onrustige stemming, daar men de belegering vreesde. Tegen alle verwachting in had het hervatten van den oorlog toch geen al te nadeeligen invloed op de school. Hoewel de stad „potius Martis quam Mercurii sedes erat”, verminderde het aantal leerlingen betrekkelijk weinig; het bedroeg nog 550. Dit was te merkwaardiger, omdat het plakkaat der Staten streng werd toegepast. Maar vele ouders der jongens uit Holland hadden het er voor over om de boeten te betalen, die hen werden opgelegd. „Aemulantur, zegt de Historia, discipuli virtutem eorum a quibus orti sunt, qui fortunas suas rectae institutioni liberorum post habent et toties centenos florenos, in avidas haereticorum fauces effundere parati quot mensibus eorum liberi scholas nostras frequentasse comperientur. Ita enim Phalaricum eorum habet edictum”.

Door de onrust in de stad en de uitbreiding der bezetting werd de priesterlijke arbeid der paters, evenals die der ge-

heele geestelijkheid, zeer verzwaaard en de rector had om eenige helpers gevraagd, waaraan de provinciaal echter geen gehoor gaf, omdat hij zelf in België zijn priesters zoo noodig had. Dit beviel den generaal maar half en hij schreef aan den rector: „R. P. Provincialis minus studiosae rem istius collegii procurat. Monui eum et monebo ut intelligat mihi collegium istud valde cordi esse. Sed itinerum pericula forte Patrem Provincialem retardant in necessario personarum subsidio”.

Den 13 Juli 1621 was aartshertog Albert te Brussel overleden. Hij had zich voor Den Bosch herhaaldelijk zeer verdienstelijk gemaakt. De magistraat wilde hem eeren door een plechtigen rouwdienst te houden en vroeg de medewerking der paters van het college, die daar natuurlijk geheel toe bereid waren omdat Albert ook een bijzonder beschermer der Sociëteit geweest was. Den 12 September had de plechtigheid plaats. De praal van den stoet, die naar de Sint Jan trok, was wel niet zoo groot als die geweest zou zijn in minder gedrukte omstandigheden, maar men deed wat men kon, gelijk blijkt uit de beschrijving, die Hermans (Verzameling Kronijken I, 733) er van geeft.

In 1622 vertrok plebaan Sweerts uit Den Bosch naar Turnhout, hetgeen aan het college eenige onaangenaamheden bezorgde van den kant zijner vrienden, die dit vertrek beschouwden als veroorzaakt door de Jezuïeten.¹⁾

Ondanks het strijdgewoel in de buurt, waar de troepen van prins Maurits rondzwierven, gingen de zaken in het col-

---

¹⁾ De *Historia* zegt daarover: „Notissimus ordinis nostri desertor, cujus sub initium hujus historiae aliquando meminimus, homo qui aptis ad conciliandos hominum animos dotibus, incredibilem apud plebem, cui cum officio pastoris praeerat, auctoritatem et amorem ibi comparaverat, impurorum flagitiorum dudum occulte reus, tandem etiam publice accusatus, cum infamia ab urbe nostra dimissus est.” Of die zeer ernstige beschuldiging geheel waar is, durf ik niet beslissen. Dat Sweerts toen tot plebaan der Kapittelkerk van Turnhout werd aangesteld, wijst wel op overdrijving van schuld. Verder staat er nog: „Videbatur in seditionem prope res abitura, motus iste in summam tranquillitatem versus est, at non ita infamis viri jactatio quievit; cujus tragoediam, quia nondum finita est, alias describemus.” Er wordt verder in de *Historia* niet meer over gesproken.

lege hun gewonen gang. De heiligverklaring van Ignatius en Xaverius (12 Maart 1622) werd gevierd onder de kanonschoten van den vijand. Niettegenstaande de moeilijke tijden bleven de weldoeners voortgaan met bewonderenswaardige vrijgevigheid. Twee groote altaarstukken, voorstellende Ignatius en Xaverius, een beeld van Ignatius „1000 florenos aestimata” benevens een kerkorgel werden in dat jaar geschonken. De bibliotheek, die in het nieuwe gebouw was ondergebracht, werd verrijkt met vele boeken, afkomstig van den overleden Mr. Jacob van Balen. Antonius Nouwen „cantor Becani” (Hilvarenbeek) schonk een jaarrente van 100 gulden; nog verschillende andere dotaties worden vermeld.

Het geregeld geven van godsdienstonderricht, buiten de stad, kon niet meer doorgaan. De paters beproefden echter zooveel mogelijk geestelijke hulp te brengen aan de katholieken in het door den vijand bezette gebied en om dit te bevorderen schonk de bisschop hun ruime jurisdictie, ook buiten zijn diocees. ¹⁾ In de stad hadden zij handen vol werk sinds er een grootere bezetting in Den Bosch gelegerd was en de hospitalen vol lagen ten gevolge eener besmettelijke ziekte; ook de gevangenen waren zeer bevolkt met uit den omtrek gebrachte vagebonden.

Over de opleving der devotie tot de Zoete Lieve Vrouw teekent de *Historia* in dat jaar het volgende aan:

„Existimationem non mediocriter auxit noster in D. Virginis cultu exornando labor. Cum enim haec civitas a ducentis prope annis statuam Deiparae, mirabilium curationum effectricem, possideret, ita tamen ab annis centum memoria D. Virginis elanguit ut, partem bellorum turbinibus partem haeresum inundantium fluctibus obruta, tantum non sepulta jaceret. Tandem nostrorum aliquis ²⁾, visis illustribus miraculis quorum seriem antiqui codices ab interitu vindicaverant, animum adiecit ad antiquitatem illam novo latini sermonis stylo exornandam.

¹⁾ Bijlage II.

²⁾ Gelijk genoeg bekend is was die „aliquis nostrorum” de rector zelf, pater van Zijl, die de „*Historia miraculorum B. Mariae Sylvaeducensis*” samenstelde.

Interim Deiparae statua, qua concionibus publicis (quibus mirabile ornamentum addunt inexpectati curationum eventus) qua privatis colloquiis, notior facta est. Itaque incensi ad D. Virginis venerationem multorum animi, ut maximi, omnium ordinum ad sacellum hoc concursus in dies fiant, quin et novis enascentibus miraculis favor Coeli Reginae reflorescere visus est. Huic enim hoc eodem anno mulier quaedam herniam a puero suo per miraculum depulsum, alter caligantibus oculis lucem redditam, acceptum ferunt."

In 1624 hadden de Dominikanen plan om in Den Bosch een college te stichten. ¹⁾ Het ging uit van den Bosschenaar, pater Joannes Rijder, die toen prior van het Dominikanenklooster was. Pater van Zijl had daar blijkbaar eenige ontstemming over geuit, want de generaal geeft hem een berisping in een schrijven van 23 Maart 1624: „ne ipse et alii socii in collegio loquentur contra P.P. Ordinis S. Dominici qui volunt etiam collegium Buscoduci inchoare, sed sileant et laborent quasi isti adversum nos nihil meditantur." Hij zegt verder dat de rector het plan liever moet bevorderen en voegt er de reden bij: „hoc R.V. ideo impensius commendo quod cum Societas hic non raro traducatur perinde ac si omnia ubique sola facere vellet, aestimaretque ab aliis nihil boni fieri posse, hujusmodi suspiciones vehementer confirmarentur quoties auditur nostros alicubi piis aliorum religiosorum conatibus adversari." Dat er van dit plan niets gekomen is lag, behalve aan de moeilijke tijdsomstandigheden, ook aan het stadsbestuur. Het door de Dominikanen aan aartshertogin Isabella te Brussel en aan den Bosschen magistraat opgezonden rekest vond geen steun, omdat het stadbestuur meende dat een tweede latijnsche school overbodig was en slechts aanleiding zou worden tot twisten tusschen de leerlingen der beide scholen. Zij adviseerden daarom te Brussel om niet op het verzoek in te gaan „ootmoedelyck biddende te voorkomen

¹⁾ G. A. Meijer O. P., *de Predikheeren te 's Hertogenbosch*, spreekt daar niet over. Ook de *Historia* zegt er niets van, maar ik ontleen deze bijzonderheid aan andere documenten in het Brusselsche Rijksarchief. (Archives Jésuitiques, Carton 813.) Zie Bijlage III.

dat de gemeyner ruste, vrede ende eendracht der ingeseten deser stadt door de noodeloose ende ondienstige nieuwicheyt om binnen derselver stadt noch een ander Latynsche schole te erigeren niet en worde geturbeert oft vermindert."

De in het vorig jaar uitgebroken ziekte had een kwaadaardig karakter gekregen. Een Dominikaan, pater Bel, was al gevallen in dienst der zieken. Van de Jezuïeten werden in 1625 als verzorgers der pestlijders aangewezen de Amsterdammer pater Willem Bronckhorst en broeder Petrus Peerkens. De lichaamskracht van pater Bronckhorst bleek echter spoedig ontoereikend voor het zware werk. Hij werd vervangen door pater Philippus Guelterotti die na zes maanden te hebben gearbeid aan het geestelijk en lichamelijk heil der zieken den 28 April 1626, op 40-jarigen leeftijd, onder zijn taak bezweek. Tien dagen te voren was ook pater Bronckhorst overleden. Hun werk werd overgenomen door pater Herman Versteegh ¹⁾ uit Bommel en broeder Adriaan Jacobs uit Haarlem.

Toen het college geheel was afgebouwd werd pater van Zijl ²⁾ in het voorjaar van 1625 ontheven van het rectoraat en verplaatst naar het college van Gent. De provinciaal, pater Florentius de Montmorency, zond hem den 19 April een welverdienden dankbrief „pro vigilantia studioque quibus difficillimo tempore R.V. collegium Sylvaeducense gubernavit."

Hij kreeg een waardig opvolger in pater Petrus Maillard, een man die zijn sporen in de „militia Christi" al ruim verdiend had. Na twaalf jaar werkzaam te zijn geweest in de Hollandsche Missie waar hij, meestal onder den schuilnaam Pieter van Bosch, vooral te Vianen en Gouda de verdrukte katholieken met heldhaftigen ijver had bijgestaan, werd hij in den avond van 20 November 1622 te Gouda onverhoeds overvallen en in de gevangenis gezet. Ruim vijf maanden

---

¹⁾ Pater Versteegh heeft later, 11 Augustus 1634, toch den dood gevonden bij verpleging van pestlijders te Gent. In Den Bosch schijnt hij het tooneel te hebben verzorgd, want er staat over hem aangeteekend: „mira industria valebat in adornandis theatris, diu noctuque monstris mire ac solerter efformandis intentus, adeo ut magnus monstrorum artifex per provinciam audiret."

²⁾ Bijlage IV.

bleef hij daar opgesloten en heeft folteringen te verduren gehad waarvan hij de pijnen tot het eind van zijn leven heeft gedragen, zooals de Nijmeegsche Jezuïet, pater Laurens Uwens in 1640 schreef: „van meerdere weerde zijn de boeijen met dewelcke sij dien onbeschaemlycken werckman en ghetrouwen dienaer Godts, P. Petrum Maillart, nu onlanghs overleden, soo onghenadighlyck gheveteret hebben dat hem vyfthien jaeren langh syne wonden, tot in de doodt toe, verswoeren.”¹⁾ Den 16 April 1623 werd hij overgebracht naar Den Haag waar men hem beter behandelde en zelfs verlof gaf om nu en dan de H. Mis te lezen. Daar vond hij zijn confrater Theodorus Tack en ook den Overste der Hollandsche Dominicanen-Missie, pater Michael Ophovius, die te Heusden was gevangen genomen. Door tusschenkomst van den Franschen gezant d'Espesse werden zij in November 1624 uit de gevangenschap bevrijd.

Toen pater Maillard het bestuur aanvaardde, telde het college 470 leerlingen en die daling was natuurlijk het gevolg van den verscherpten oorlogstoestand. De communitieit bestond uit 28 leden. Pater Aegidius de Meijere, die evenals zijn rector eenige jaren in Holland in gevangenschap had doorgebracht, was prefect der studiën. Verder vinden we op de naamlijst vermeld pater Willem van Weel uit Ammerzoden, die leeraar geweest was in het college te Coimbra in Portugal, later de grondlegger werd eener vaste Jezuïeten-statie te Culemborg en stichter der „Cloppenschool” aldaar; pater Godfried Wandelman²⁾, een bekeerling uit het protestantisme, bekend als kanselredenaar en controversist; de Boschenaar pater Jan Ciermans³⁾, die naam maakte als wiskundige en in wetenschappelijken strijd geraakte met Descartes;

¹⁾ Afbeeldinghe van d' eerste eeuwen der Sociëteyt Jesu, blz. 595. *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem*, dl. 41, blz. 236—256.

²⁾ Over hem een artikel van pater Allard in de *Studiën*, dl. X, n° 2.

³⁾ Pater Ciermans is later nog professor in de mathesis geweest te Leuven. Aan zijn wensch om als missionaris naar China te worden gezonden werd in 1648 voldaan, maar hij stierf op reis in een haven van Portugal. Voor zijn werken zie Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, dl. II, blz. 1186, en dl. IX, blz. 44.

pater Bernard Maas, die zeer gezien was als directeur der congregatie van de gehuwden en als predikant in de Sint Jan; hij was een neef van den vroegeren bisschop.

Den 30 October 1626 nam pater Maillard deel aan den plechtigen intocht van zijn deelgenoot in de Haagsche gevangenschap, den Dominicaan Michaël Ophovius, die nu als bisschop den zetel van den overleden Mgr. Zoes kwam bezetten. De leerlingen van het college huldigden hem door het opvoeren van een tooneelstuk.

Het rectoraat van pater Maillard werd gedrukt door toenemende finantieele zorgen. Uit de steeds meer verarmende Meierij kwam nog maar weinig hulp en ook het stedelijk bestuur, dat zich altijd zoo mild getoond had, was genoodzaakt zijn steun te beperken.¹⁾ Doordat het patrimonium van pater Willem Bronckhorst, van den Bosschenaar pater Jan van der Meer en van pater Godfried Henschen uit Venray tot onderstand van het college mocht worden gebruikt, kon de rector voorloopig zijn zorg weer wat op zij zetten. Met het gedeelte van een huis, bij testament geschonken door den aartsdiaken Antonius Bruyninx en het afstaan van een stuk tuin door de nonnen van St. Annenborch, werd het terrein der school vergroot. In dit jaar, 1627, maakt de Historia met veel lof gewag van een vrome weldoenster, Anna Cornelii, afkomstig uit Friesland. Vele jaren lang had zij het werk der paters gesteund door arme kinderen te leeren lezen en schrijven en godsdienstonderricht te geven. Zij overleed „ea sanctitatis fama ut complures pro sacris exuviis demortuae capillos certatim vellent, magno osculantium pedes et rosaria admoventium concursu. Heroica ejus submittendi se et affligendi proposita, postea in scheda reperta, hanc ejus non umbratilem fuisse sanctitatem perspicue testificata sunt.”

¹⁾ Het college heeft tijdens de jaren van zijn bestaan ruim 32.000 gulden van de stad ontvangen en de „civitas Buscoducensis” neemt dan ook een eerste plaats in in den bovengenoemden „Catalogus benefactorum insigniorum”. Bedenkt men daarbij dat ook andere religieuze instellingen nooit te vergeefs om steun vroegen, dan mag met dankbaarheid worden herdacht hoe naarstig door het stadsbestuur de belangen van den godsdienst werden behartigd.

De oorlog begon steeds heviger te woeden en daardoor werd uitbreiding der „*missio castrensis et navalis*” dringend noodig ¹⁾ De Spaansche legerleiding verzocht herhaaldelijk om Jezuiten als aalmoezeniers voor leger en vloot. Nu het aantal leerlingen zoo verminderd was en daardoor in het college priesters konden worden gemist, vroeg de provinciaal, pater Jacobus Stratius, aan den rector om een of meer leden zijner communitieit daarvoor aan te wijzen. Pater Aegidius de Meyere had zich al meermalen aangeboden voor de *missio navalis* „*quae inter omnes hujus provinciae longe difficillima censetur*”. Hij schijnt bij de Bossche burgerij in hoog aanzien te hebben gestaan, want zoodra er iets van bekend was geworden dat hij die taak op zich zou nemen, werd van hun kant alles in het werk gesteld om hem van zijn plan af te brengen. Het mocht niet baten — maar op den dag dat hij zou vertrekken, overviel hem een ernstige ziekte die binnen enkele dagen, den 17 Januari 1628, een einde aan zijn leven maakte. In zijn plaats vertrok nu de leeraar pater Jan Pisoten naar de vloot te Duinkerken.

In den herfst van 1628 was pater Walter Cleirx uit Mechelen in het college aangekomen. Als oud bekende werd hij door de Bosschenaars met blijdschap begroet. Hij had in 1609 de stichting der school mee gemaakt en zich mogen verheugen in haar eersten opbloei, nu zou hem de droefheid niet gespaard worden van haar ondergang te moeten aanschouwen. Pater Maillard werd overgeplaatst naar Rotterdam en had pater Cleirx als opvolger in het rectoraat. Bij zijn aanstelling schreef hem de generaal: „*confido operam R V, sicut olim in jacendis primis fundamentis gratissima et*

---

¹⁾ In 1587 werd de „*Missie van het leger*” ingesteld op verzoek van den hertog van Parma en zijn biechtvader, pater Thomas Sully, tot overste daarvan benoemd. In 1624 verkreeg Spinola een dergelijke instelling voor de vloot, de „*Missie voor de schepen*”. De aalmoezeniers van het landleger hadden hun te huis in het college van Brussel, die van de vloot in het college van Duinkerken. Ook meerdere Noordnederlandsche Jezuiten hebben dat gevaarlijk apostolaat beoefend en met den dood bekroond, o a de Bosschenaar pater Laurens Evers, die in 1600 bij Ostende door Calvinistische soldaten werd vermoord.

utilissima fuit, talem etiam hoc tempore ibidem futuram."

Pater Cleirx gaf zich met hart en ziel aan zijn taak. Ge-steund door den bekwamen docent pater Sidronius Hosschius, die in dat jaar weer in het college terugkeerde en met de leiding der studiën belast werd, kon de rector een periode van voorspoed verwachten. Het scheen die richting ook werkelijk uit te gaan, want de schrijver der *Historia* teekent aan: „scholae antiquum florem obtinent et sodalitatum constanter florentium numerus et pietas est ea qualem optamus." Het tooneelstuk, in dat jaar opgevoerd, droeg tot titel „Sigmundus Burgundiae rex innocentem filium Sigericum condemnavit". Het was als een voorafbeelding van het naderend onheil, waardoor het college, evenals zoovele andere godsdienstige instellingen der stad, viel als onschuldig offer van het oorlogsgeweld.

In 1629 maakte Frederik Hendrik zich gereed om de zuidelijke vestingsteden aan de Spanjaarden te gaan ontveldigen. Onverwacht — want men meende, dat de prins het gemunt had op Breda of Maastricht — verschenen de Staatsche troepen voor Den Bosch. Einde April betrok Frederik Hendrik zijn hoofdkwartier te Vught en op 1 Mei begon men de belegeringswerken aan te leggen. In die eerste dagen van angstige spanning had het college nog den dood te betreuren van pater Bernard Maas, die den 6 Mei overleed.

Het beleg duurde ruim vier maanden. Toen de toestand door de beschieting gevaarlijk begon te worden, waren veel leerlingen door hun ouders naar huis geroepen. Men trachtte nog de gewone dagorde in het college te volgen, maar dit moest weldra worden opgegeven. Paters en studenten werden, evenals de bewoners der andere kloosters, herhaaldelijk opgeroepen, om de burgerij te helpen met versterking en verdediging der stad. Toch zijn de lessen in de hoofdvakken voortgezet tot 10 September. Daags daarop begon gouverneur van Grobbendonck met den vijand te onderhandelen, omdat alle hoop op ontzet vervlogen was. Den 13 September kwamen de twee burgemeesters in het college, om de paters namens

de magistraat te danken voor alle diensten, die ze aan de stad bewezen hadden. Den volgenden dag gaf Den Bosch zich over. Een der voorwaarden bij de overgave gesteld was, dat alle geestelijken de stad moesten verlaten. Den 17 September had die droeve uittocht plaats onder den hoon der Staatsche troepen, niettegenstaande de prins dit verboden en een speciaal geleide aan den groep geestelijken gegeven had, om gewelddaden te voorkomen. ¹⁾ De Jezuïeten, 5 paters, 9 scholastieken en 8 broeders vertrokken naar Antwerpen. De rector, pater Cleircx, bleef met de paters Bijlers, Otten en van der Meer nog in de stad achter. Pater Otten en pater Bijlers wisten van Frederik Hendrik verlof te krijgen om in het gebied der Meierij te blijven, vanwaar zij nu en dan de Bosschenaars konden te hulp komen in hun geestelijken nood. Zoo kwam een al te vroeg einde aan het college, dat in zijn twintigjarig bestaan voor het geestelijk en stoffelijk welzijn der stad vruchtbaar geweest was. Het had voor veel Bosschenaars een nieuwe bron van inkomsten geopend, daar het groot aantal leerlingen der school bij de burgerij inwoonde. Vooral echter mocht het er zich op beroemen krachtig te hebben meegewerkt aan den groei van het godsdienstig leven. Als de schrijver der *Historia* in de verschillende jaren gewag maakt van de „fructus industriae” den zielenoogst, die door de paters werd binnengehaald, dan wijst hij daarbij nu en dan op het groot aantal roepingen tot den geestelijken staat. Het college heeft veel priesters voortgebracht, saeculieren en regulieren. Het spreekt wel van zelf dat de meesten hunner zich getrokken gevoelden tot de levenswijze hunner leeraren en opvoeders; in de naamlijsten der Vlaamsch-Belgische provincie van de Sociëteit van Jezus vond ik ongeveer 80 Jezuïeten, die

¹⁾ De „Boschdwinger” toonde zich zeer nobel ten opzichte der ballingen. Cordara, *Historia Societatis Jesu*, pars 6^a, liber 14, blz. 299 schrijft daarover: „Vidit discedentes Henricus Fredericus, princeps Arausicensis, batavici exercitus imperator, ac miserabili specie commotus, perhumaniter, uti semper solebat, compellatos lenire consolarique studuit tum honore verborum tum etiam datis curribus quibus Antverpiam deferrentur. Leve id quidem pro accepto damno solatium nec certe sanando vulnere acerbissimo par; quod tamen ad benevoli Principis recordationem his annalibus consignandum fuit.”

leerlingen geweest waren van het Bossche college. Geen wonder dan ook dat de Sociëteit het verlies betreurde van dit arsenaal voor den strijd tegen het voortdringend protestantisme. Zoodra de generaal bericht over die ramp ontvangen had, schreef hij den 20 October aan den provinciaal: „A postremis litteris incipiam quae tristissima meminit de occupata ab hoste Sylvaeduce ejectisque inde nostris. Tanto gravius ea nos calamitas affligit quanto magis sperabamus tam piam urbem hostibus religionis adversariis numquam tradendam. Et cum ex illa jactura etiam aliae non leviores venturae timeantur, miseret nos supra modum ditionum istarum quas cum speraremus brevi, ut magnae parti Gemaniae cecidit, haereticorum insolentia liberandas, nunc in summum iterum discrimen religionis amittendae adductas videmus.”

Geheel de bezitting der Jezuïeten werd in 1629 door de Staten genaast en bestemd tot residentie van den gouverneur der stad.

BIJLAGE I.

Aen syn E. myn heere den Baroen van Grobbendoncq gouverneur deser stadt, ende myn E.E. heeren den President, Schepenen ende Raeden derselver stadt, de twee eerste ledenen.

Vertoont met alder ootmoedicheyt P. Ignatius Basseliers, recteur vant collegie der societeyt Jesu binnen deser stadt, alsdat hy hem beswaert vindende met schulden, eensdeels door de voorgaende nootsaekelyke timmeragien, eensdeels by faute datter seer luttel is tot dotatie vant voorscreven collegie, requeste over ghegeven heeft aen syn E. ende myn E.E. heeren, om soo in de schulden als in de dotatie wat getroost te worden. Waer op haer E.E. door de voorsprake van myn E. heer den gouverneur wel gheordonneert hebben alsdat men drie duysent guldens ten drie termynen zoude uyt het comptoir van de stadt tellen, maer hebben dat ghedaen met een acte daer hem den suppliant meer in beswaert vint dan ghetroost. Want haer E.E. in d'acte haer schijnen teenemaal te willen aftrecken van tgene het plat landt aengaet, ende in de plaetse van iet te begeeren van haere doorluchtichste hoogheden, belasten sij den suppliant hetselve te begeeren,

hetwelcke alsook tot seker prejuditie van een deel van de toecomende dotatie, die eeuwich is, soude strecken; soude hy suppliant met acceptatie van alsulcken acte het collegie merkelyk beswaeren, 'twelck hem in syn patente van syn recteurschap verboden is ende en vermach hetselfde niet toe te laeten sonder expres consent van d'opperste hoofd van de geheele religie, te weten den Generael te Roomen. Soo ist dat hy suppliant haer E.E. seer hertelyck is biddende dat sij in de voorschreve acte dese dinghen souden willen achterlaeten, mitsgaders oock versoeten dese woorden „boven haer macht ende niet sonder nadeel van menichfuldiche gheinterresseerde ende dierghelycke”, twelck tot groot achterdeel van de religie van veele quaetwillighe soude moghen verstaen worden, ende alsoo haer weldaet gratieux maken dat het waerachtich een weldaet sonder beswaeringhe soude moghen genoemt worden. Ende sal versekeren dat hy, of soo quaem dat men geensins iet oft van de meyerie oft oock van haere doorluchtichste hoogheden met verscheyden sollicitatien (soo den eenen tyt bequaemer is dan den anderen) en cost vercryghen, op haer E.E. sulx niet en sal comen verhaelen, aengesien de promissie door haer E.E. int jaer 1610 den 26 July ghedaen dat niet en is medebrenghende maer alleen neerstighe debvoiren soo in d'een als in d'andere, twelck alleen de suppliants intentie gheweest is in de voorgaende explicatie, ende sal ten lesten verbonden blijven het voorschreven beneficium met sacrificien ende ghebeden te recompenseren.

Ignatius Basseliers, rector collegii.

BIJLAGE II.

Nicolaus, Dei et apostolicae Sedis gratia, episcopus Buscoducensis, universis et singulis praesentes litteras inspecturis salutem in Domino.

Quia ex diocesi Ultrajectina oriundi sumus, frequenter nobis colloquium cum hominibus illius archiepiscopatus et aliarum provinciarum unitarum in Belgio de statu religionis ibidem, et ante aliquot annos, perlustratis aliquot praecipuis oppidis Hollandiae, magis et magis cognovimus quo loco esset Ecclesia in illis partibus. Nunc vero, promoti a S. Sede apostolica ad hunc episcopatum, qui est conterminus patriae Ultrajectinae, Hollandiae et Geldriae, et parochias aliquot in singulis illarum regionum habet, quo loco res religionis sit ex officio inquisivimus et cognovimus. Et nobis et multis aliis prudentibus et

catholicis in provinciis unitis degentibus videtur auctoritate apostolica plane tollendum esse dissidium natum ex jurisdictione inter sacerdotes et patres Societatis Jesu in vinea illa strenue atque utiliter laborantes, quod ea res maxime scandalo sit et in hac perturbatione Ecclesiae jurisdictionis illa diversitas, quae dissidii totius causa est, a multis capi nequeat. Cum autem sacerdotes qui ex Societate Jesu ad provincias unitas, quibus haeretici praesunt, mittuntur, sint maturae aetatis, probatae virtutis et eruditionis, multi etiam casus subito occurrant qui non permittunt recursum ad ordinarios sacerdotes ad sacramenta administranda, omnino mihi et multis aliis viris prudentibus videtur arctationes et limitationes jurisdictionum, unde oriuntur praefatae dissensiones, tollendas esse et sufficere debere illis qui ordinariam jurisdictionem repraesentant, quod patres Societatis Jesu se ipsis praesentent quando ad Missionem veniunt et sic praesentatos et admissos in exercitio missionis impediendos non esse. Submittentes nihilominus omnia iudicio Sanctae Sedis apostolicae.

Datum Buscoducis sub proprio manus chirographo et sigillo nostro die 12 Julii anni 1623.

Nicolaus, episcopus Buscoducensis.

BIJLAGE III.

Request van de Predickaren aan den Magistraet ende request van den Magistraet aen hare Hoogheydt.

Aen de eerweerdige heeren schepenen deser stadt.

Eerweerdige Heeren. De patres der predickheeren deser stadt sijn van intentie een latynsche schole by oft omtrent haer convent op te richten sonder cost oft last vant corpus derselver stadt, ende tot groot gerijff ende profijit van dese en andere omliggende steden en plaetsen, ende tot contentement van veele persoonen ende sollicitanten, soo van binnen als van buyten deser stadt, die ons ghebeden hebben, door particuliere affectie, om deselve schole te erigeren. Door dewelcke alleenlijck ghemoveert wesende, hebben wel liever haer kinderen thuys te houden, coopmanschap ende ambachten te laten doen, dan ywaerts anders te laten frequenteren waerdoor schoone ende treffelycke verstanden te niet gaen, ende meer oock tot vervoorderinghe van den dienst Godts in de catholycke kerke, gelyck de studenten in de capittelsschole plachten te doen ende voorts tot goede exercitien ende avancement van de religieusen des voirscreven convents. Bidden

ende versoecken ootmoedelyck dat Uwe Excellentien gelieve hen in dat goet voornemen behulpich te sijn oft immers niet contrarie te wesen, maer naer Uwe Excellentien discretie wysheyte ende soeticheyte te voorcomen, dat die daer teghen willen spreken sonder nochtans wettige pregnante redenen die Uwe Excellentien lichtelyck kunnen solveren, als naementlyck, dat de jalousie die tusschen dese ende de studenten van de paters der sociëteyt Jesu souden kunnen opstaen niet dienen en kan tot perturbatie van de goede ghemeente deser stadt maer tot eenen ijver die d'een schole een als d'ander sal hebben om gheleerde studenten voort te brenghen, welke jalousie in andere steden, oock frontieren van den vyant, niet en heeft belet de erectie van twee oft meer scholen in een stadt, tsij van de voorseijde paters oft van andere religieusen als Augustijnen ende diergelycken. Ende soo dese remonstranten sijn ouder van ordre ende religie ende altijd de stadt getrouwelyck gedient hebben, gelyck Uwe Excellentien genoeghsaem bekent is, soo verhopende ende betrouwen sy eer van Uwe Excellentien voor andere geprefereert dan gepostponeert te worden, te wyle dat de remonstranten gefondeert syn in redenen ende in privilegien haer van Pausen, Keyseren, Coninghen etc. vergost ende geconsenteert, ende daghelycks wordt gepractiseert, ende over al daer sulcks werdt versoght toegelaeten. Verhopende dat Uwe Excellentien van gelycken oock sullen doen ende dat men soude willen seggen d'erectie van dese nieuwe schole in dese gelegentheyte van tyde niet te dienen doordien de studenten van Hollandt ende diergelycken hier ten Bosch niet en moghen verkeerren. Daer teghen gelieve Uwe Excellentien te verstaen dat evenwel niet teghenstaende eenige placcaeten oft ordinantien van den vyandt veele catholycke ouders haere kinderen aen dese sijde bedecktelyck ter schole seynden ende veele ouders haere kinders liever tot de remonstranten sullen seynden dan tot d'andere, nogh op hen nogh soo seer niet als op andere religieuse ordren en sal by den vyandt gherefortieert (?) worden. Oock sullen veele studenten van neutrale plaetsen ende van den platten lande in d'eene schole liever als in d'ander comen. Ende al quaeme door gebreck van studenten dese schole der remonstranten in haer selve te falgeeren (des men verhoopt neen) daerom en diende evenwel niet deselve in hun goet voornemen ende goeden ijver niet belletten maer eer voorgestaen ende geholpen. Dwelck doende 31 Januari 1624.

Doorluchtichste, genadichste ende seer hoochmachtige vrouwe prinsesse. De magistraet der stadt van S'hertogenbossche, Uwe Hoocheden oetmoedichste dienaeren, hebben gesien den brief die Uwe doorluchtichste Hoocheyt gedient is geweest aen hen te seynden den sessentwintichsten der voorleden maendt van Januario deses jaers 1624, neffens de requeste daerinne gesloten aan deselve Uwe doorluchtichste Hoocheyt gepresenteert van wegen den heeren prior des convents van Sint Dominico binnen dese voorscreve stadt van S'hertogenbossche, by welcken voorscreven brief ons wordt geordonneert te sien ende te examineren hetgene de heere suppliant derselver requeste is versoeckende, ende daer over te schrijven ons advijs. Waernaer, Mevrouw, ons met alle ootmoedige ende schuldige onderdanicheyt voegende, seggen dat by den eerweerdighen heer Deken ende capitel deser stadt van allen ouden tijden binnen derselver stad is doen houden geregeert ende onderhouden geweest eene gemeyne schole in dewelcke de latynsche sprake ende wat daer van dependeert worde geleert om bequaem te mogen wesen studien in eenige universiteyt voorts naer behooren te continueren. Welcke schole hen Eerw. nu omtrent vierthien jaeren geleden hebben overgelaeten aen de eerweerdige heeren patres der Societeit Jesu, als wanneer deselve binnen dese voorscreve stadt syn comen resideren ende dat uyt merckelycke redenen hen eerweerdigheit daertoe gemoveert hebbende ende besonder om binnen derselver stadt maer een latynsche schole te hebben, ende soude aengenaem geweest syn hadden de eerweerdige heeren Dominicanen den voorscreven dienst gelieft aen te veerden aeler de voorscreve patres der Societeit dit officie hadden geaccepteert. Dwelck ontwyfelyck by den eerweerdighen heeren Dominicanen alsdoen is onderlaten omdat deselve nu soo veel hondert jaeren geweest sijnde sonder het oeffenen der latynsche scholen, wel verstaende geen meerder exercitie van doen te hebben, ende dat aen haerder eerweerdigheit professie meer eygen was het choor te frequenteren ende andere gewoonlycke diensten te doen als was het doceren van de latynsche sprake, ende dien volgende liever hebben gehadt te blyven in hunnen gewoonlycken ouden dienst ende binnen de limieten daer sy altyts in voldaan hadden, dan onnoodige ende lastige nieuwicheden aen te nemen. Ende soo nu de voorscreve eerweerdige heeren patres der Societeit deselve latynsche schole als voor in hunne eerweerdige handen gestelt wesende hadden gaenveert, hebben deselve vant begin aen

tot noch toe continuelyck de voorscreve schole wel beneerstich geregeert, van bequaeme ende sufficiente meesters voorsien ende sonderlinge zorgen ende opsicht daer over gehadt om de kinderen, soo int leeren van de latynsche ende griekse tale etc. als in deuchden heusheyte ende goede manieren te imbueren ende te voorderen, oock sonder eenich quaet exempel te geven, gelyck dat heeft gebleken ende noch dagelycx wordt bevonden, tot groot contentement van alle lieden met eeren, soo datter niemant en is met redene daer over soude mogen clagen. Maer hebben de eerweerdige heeren Dominicanen by de requeste hier mede gaende onlancx leden aen ons te kennen gegeven dat hen Eerweerdigheyt gebeden ende gesolliciteert werden van seer veel personen, soo van binnen als van buyten deser stadt door particuliere affectie om oock een latynsche schole te erigeren ende dat deselve sollicitanten veel liever haer kinderen thys houden, coopmanschap ende ambachten laten doen, dan ywaerts anders te laten frequentieren. Maer overmidts soodanige particuliere affectie spruyt uyt passie, soude onbehoorlyck sijn die met nieuwigheden gevoet te worden, ende blyckt hier uyt alreede hoe grooten twist de nieuwe scholen soudent medebrenghen overmidts datter oock seer veel sijn die hen alreeds in dese nieuwigheden ontstellen, besonder dat in alle landen, de geheele werelt door, de ouders hunne kinders tot de schole der Societeit gerne seynden. Ende ofter eenige van andere gesintheyt waren, soo en soude nochtans naer de partiale affectie van sommige particulieren niet mogen gereguleert worden, oft anders soude men soo veel scholen moeten oprichten als der sinnen sijn. Want men soude oock veel vinden die noch de heeren patres van de Societeit noch de heeren Dominicanen, maer Augustinianen, Minrebroeders, Cruysbroeders, Guilielmiten ende andere indesen soudent aenhangen, uyt welcke emulatie ofte jalousie nootsakelijck soude opstaen ende volgen eenige cleyne perturbatie ende tweedracht van de tegenwoordige goede vreedsame gemeente ende borgerije deser frontierstadt. Welcke borgerije dese geheele stadt door (bycans gelyck een huysgezin) d'een den anderen is kennende ende dagelycx onder malcanderen syn verkeerende. Waeromme de partijdicheit lichtelycker onder deselve soude commen ende meer quaets doen als in andere steden daer de ingesetenen d'een den anderen nauwelycks en kennen ende geen of luttel conversatie met malcanderen houden. Welcke emulatie tusschen diversche scholen niet en can dienen tot eenen yewer die

d'een schole meer hoeft als d'ander om geleerde studenten voort te brengen, maer ter contrarie is blyckende in andere steden daer meer als een latynsche school is, dat twisten vechterijen ende desorderen tusschen de studenten van d'een ende d'ander scholen gereysen ende opstaen, met groote commotie ende partialiteyt van ouders ende vrienden derselver studenten ende meer andere hen tselve aendragende. Maer in plaetse van de voorschreve schadelycke jalousie is er in de schole der Societeyt meerder verwecksel ende oeffeninge des jonckheys in dewelcke alle maenden der scholieren couragie vernieuwt wordt ende over sulcx met geen spoor van eens anders schole emulatie van doen en heeft. Dwelck de Eerweerdige Heeren des capitels deser stadt mede gemoevet heeft altyt te verclaren, gelyck hunne Eerweerdicheyt nu onlanx oock verclaert hebben aen de eerweerdige Heeren Dominicanen met eene latynsche schole voldaan te sijn, gelyck deselve hunne Eerweerdicheyt oock in alle andere tyden nooyt meer als een soodanige schole en hebben toegelaeten, gelyck oock niet die van Maestricht, alwaer oock 't versoeck der heeren paters Augustianen om te doceren is ontseyt geweest, om de emulatie ende andere inconvenienten uyt de diversche latynsche schole spruytende te verhoeden, hoe wel derselver Augustianen privilegien aengaende de latijnsche schole soo bestandich mochten syn als die van de heeren Dominicanen ende oock in der order ouder te sijn als de paters van de Societeyt ofte de Dominicanen voorscreven. Welcke emulatie van d'een schole tegen d'andere niet alleen in dese oorlogsche tyden maer oock in tijden van vrede onnoedich ende schadelyck is. Ende voor soo veel aengaet dat dese te erigeren schole principalyck soude dienen voor de jonghers van catholijcke ouders in de rebellerende provincie woonende, omdat deselve of hunne ouders vrijer souden syn van gerechercheert te worden over de contraventie voorts te keeren tegen den placaete by deselve rebelle uytgegeven, soo wanneer deselve jonghers souden frequenteren de schole der eerweerdige heeren Dominicanen dan oft sy waeren in de schole der heeren patres van de Societeyt, is 't selve eenemaal onseker. Eerst omdat men niet en weet wat de vijandt doen sal als hunne eerweerdigheit souden beginnen te leeren, want de vyandt soo veel redenen sal hebben tegen den eenen als tegen den anderen indien hun eerweerdigheit de kinderen wel leeren ende dat doende hetgene leeren waerom dat de patres der Societeyt van den vyant gehaat sijn. Oock is de

gelegentheynt deser stadt van 's Hertogenbossche teenemael onbequaem om eene schole te erigeren daer de jonghers, commende van de rebellerende plaetsen, onbekent souden mogen scholen gaen, overmidts in deselve stadt als frontier ende naest aen de rebellerende plaetsen gelegen, de schippers ende andere van de rebellen ten platten lande onder contributie woonende seer veel verkeerren, soo om haere contributien te betalen als andersints ende waerdoor deselve goede commoditeyt hebben om de studenten aldaer te verspieden ende te doen kennen, ende dien volgende hunne ouders oft bewijnders te accuseren ende in sware mulcten ende penen te brengen, gelyck meermaels is gebeurt. Maer sullen de kinderen der catholycken, in de rebellerende plaetsen woonende, minder peryckel verwachten in andere steden, int middel van de landen gelegen, daer den vijandt geen oft cleyn acces noch gelegentheynt en heeft om tgeen voorscreven staet te wercke te stellen. Want volgende 't placcaet derselver rebellen, naer het uytgaen van den voorleden trèsves, te weten op den 26 februari 1622 uytgegeven, hier by gevoecht, en souden de scholen den heeren Dominicanen niet vrijer dien-aengaende sijn als de schole der heeren van de Societeyt oft eenige andere, soo generalyck by denselven placcaete verboden is dengenen onder henlieden geseten oft selfs oft hunne kinderen oft andere persoonen, daerover sy eenich gesach hebben, ter schole te leggen in eenige steden, plaetsen, universiteyten oft scholen onder 't gebied van syne conincklycke Majesteit van Spagnien. In welcke placcaet de kinderen die by de heeren Dominicanen souden mogen ter schole gaen niet en syn geexempteert, maer onder 'tselve soo wel begrepen als degenen die frequenteren by de heeren patres der Societeit oft by eenige anderen in syne conincklycke Majesteits gehoorsame landen woonende. Al hetwelcke geconsidereert en mede dat binnen deser stadt de latynsche schole der heeren patres der Societeit Jesu is in soo goeden ordre ende gelegentheynt als eenige andere die men oprichten mochte soude connen wesen, oock dat deselve schole en de heeren patres voorscreven sufficient ende bestandich genoeg syn om soo veel in tyde van vrede als van oorloge de ingesetenen van deser stadt ende haerder Meyerije metten omliggende steden, vrijheden dorpen ende plaetsen volcomentlyck te mogen dienen. Item dat ten tijde dese Nederlanden meest floreerden ende sonder eenige sorge in peijs ende vrede waren, oock noyt daer voor oft daer naer bevonden en is geweest van noode

te syn oft voor 't gemeyn beste te convenieren meer als een latynsche schole binnen dese stadt te houden, niettegenstaende de gelegentheyte ende distantie derselve stadt van andere steden, maer heeft altyt met goede redenen gevreesd dat van soodane noodeloose en schadeluycke nieuwichtheyt geen goede uytcompst en soude staen te verwachten. Waer mede met alle ootmoedicheyt ende reverentie, verhopende de bevelen van uwe doorluchtichste Hoocheyt geachtvolcht te hebben, wederseynden derselver uwer Hoocheden besloten brieven neffens d'ingesloten requeste hun gecommuniceert, ootmoedelyck biddende te voorkomen dat de gemeyner ruste, vrede ende eendracht der ingeseten deser stadt door de noodeloose ende ondienstige nieuwichtheyt om binnen derselver stadt noch een ander latynsche schole te erigeren, niet en worde geturbeyt oft vermindert. Godt almachtich biddende, doorluchtichste genadichste ende seer hoogmachtichste Vrouwe ende prinsesse, uwe Hoogheden te gesparen tot prosperiteyt van den lande in lange ende salige gesontheyd. Uyt 's Hertogenbossche den X Februari anno 1624.

Uwe doorluchtichste Hoogheden onderdanichste ende ootmoedichste dienaren

De magistraet der stadt 's Hertogenbossche.

BIJLAGE IV.

Pater Otto van Zijl. ¹⁾

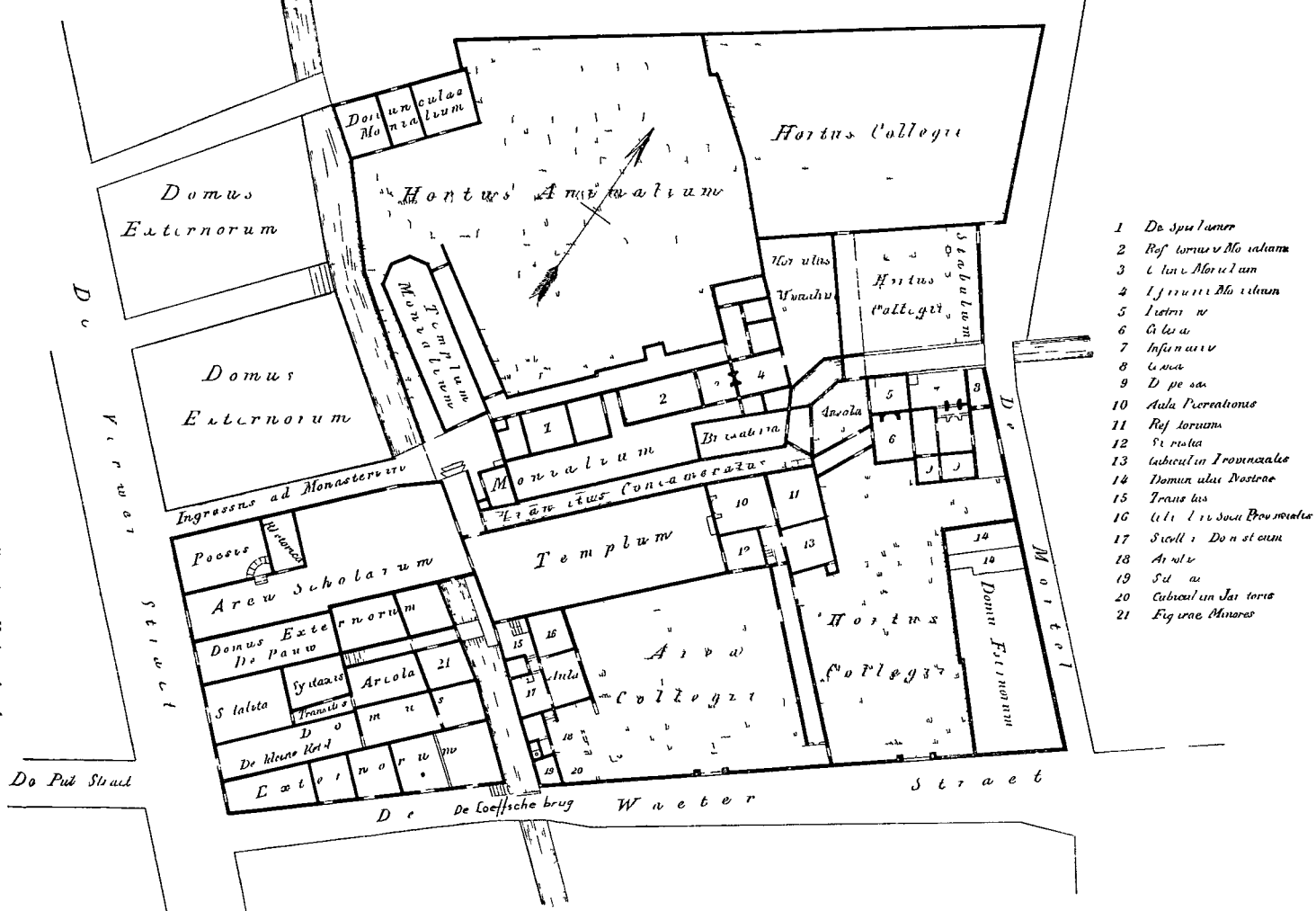
P. Otto Zylius inexpectato avulsus, tametsi gravis annis, 68 vitae annum fere expleverat, a 50 Societatis initiae aberat 3 mensibus. Inexpectato dico avulsus quia catharo oppressus Mechliniae, unde Bruxellam redire parabat, confectis negotiis quorum causa Antverpiam excurrerat. Mechlinenses scripserunt nobis de morte, quo pacto piissime eam obierit, tyronesque lecto circumfusos et lacrymantes fuerit hortatus ut quam fragilis esset vita humana in se spectarent, matremque optimam societatem amarent in qua vixisse sibi jam solatio maximo morique esse jucundissimum.

¹⁾ Geboren te Utrecht 30 Augustus 1588 en in de Sociëteit getreden te Doornik 19 December 1606. Den 3 Mei 1623 legde hij in handen van Mgr. Zoes de laatste geloften af in de kerk van het college te 's-Hertogenbosch. Na zijn rectoraat aldaar was hij van 1625 tot 1628 belast met het bestuur van het college te Gent en daarna verplaatst naar Brussel. Op reis zijnde stierf hij te Mechelen den 13 Augustus 1656. Wij plaatsen dit „Elogium”, bij zijn dood saamgesteld, omdat er eenige belangrijke bijzonderheden in voor komen met name over zijn verhouding tot Jansensus.

De primo in Societatem ingressu deque acta in ea vita, Bruxellenses, ad quos pertinebat, scripserunt prolixius quae ego repraesentare conabor paucis. Initium tamen progressumque vocationis cogor aliquanto pluribus, quia quaedam in iis contigerunt quae non parum digna videntur. Cum adhuc in saeculo Lovanii philosophiam audiret, a nostrorum familiaritate, sive ignorantia instituti sive calumniis improborum deceptus, penitus abhorrebat. Quare Cornelius Jansenius (auctor postea damnati operis) qui cum eo humanioribus litteris Ultrajecti, unde oriundi ambo erant, et ob tenuiorem suam fortunam libris ejus plurimum usus pro mutua familiaritate hortari eum institit ut cum Societatis Jesu patribus, viris scilicet religiosis juxta ac eruditis, notitiam cujus eum numquam poeniteret iniret. Sed praestat ipsius Ottonis verba audire, uti ea scripto tradidit. Aiebat Jansenius homines illos esse exempli magni rectique, probitatis eximiae, omnigena excultos doctrina, latinis purioris, qua ego tunc quidem capiebam, amatores. Viderem quanti eos faceret Justus Lipsius, vir tantus, qui octavo quoque die in ipsorum templo sacramenta frequentabat. Neque parva apud me valuit auctoritas Lipsii cujus famam et virtutes suspiciebam. Itabam igitur ad Societatis aedem et Lipsium, divino ibi epulo accumbentem, identidem observabam. Quocirca tandem, incentore Jansenio, cum Societatis hominibus tractare non timui. Pergebat enim ad Antonium Sucquetum audiendum me invitare atque perducere, quod is adolescentibus in paedagogio Falconis catechisticam doctrinam non ineleganti sermone tum explanaret. Ac Sucquetii quidem pietas dicendique suavitas orationi Jansenii apud me fidem fecerunt cum Sucquetius jam tum prae se ferret illum spiritum quem deinceps tam in provincialatum quam in edenda „via vitae aeternae” repraesentavit. Hic ergo primus e Societate fuit quem, Jansenio duce, cognovi. Atque uno tum confessario usu sumus patre Aegidio de Coninck, theologiae professore, scriptis claro. Arctior tamen atque intimior Jansenio necessitudo fuit cum Bernardo Bahusio qui et epigrammatibus scribendis et habendis concionibus famam meruit. Hoc enim auspice Societatem Jansenius non tantum amavit sed etiam expetiit et in eandem admissus est sed non receptus, quod valetudinem, studiis pessumdatam, ante confirmandam P.P. censerent.¹⁾ Itaque post philosophiam, in qua primas tulit, et

¹⁾ De kwestie over het al of niet Jezuiet geweest zijn van den befaamden Jansenius wordt hier dus duidelijk uitgemaakt; hij is in de Sociëteit aangenomen geweest maar wegens ziekelijkheid werd de intreding uitgesteld.

partem theologiae auditam, languenti a contextione studiorum auctores fuerunt ut tantisper in exteram regionem diverteret quoad mutatio coeli vires firmasset et jugi religiosi capessendi facultatem daret. Placuit igitur Jansenium in Galliam mittere eique additis commendatiis patris Petri Cottoni, oratoris et confessarii regis, favorem conciliare, in quem et admissus fuit et per annos ibi plures versatus, primum aliquot adolescentium nobilium curam gessit simul ipse studiis suis contentus. Ac postea (ut ex aliis constat) Baconae collegii cujusdam primarium seu moderatorem egit ac notitiam familiaritatemque contraxit quam semper deinde fovit cum Joanne Vergerio (qui postmodum abbas Sancyranus fuit) homine mentis infectae et novandarum rerum percipido. Denique spiritum induit tam a Societate alienum quam antea ad dictum et machinari coepit opus illud Augustini sui, causam tot in Ecclesia turbarum, eaque dogmata procudit quae a Sede Apostolica haereseos aliorumque dedecorum infamia merito fuere notata damnataque. Quare hic illud Evangelicum non incongrue usurpari posse videtur: unus assumetur et alter relinquetur. Siquidem pater Otto, tantus ante Jansenii amicus ac familiaris, longe aliter usus vocationis divinae gratia, Societatem ingressus est in eaque virtutibus diligentissime comparandis laboravit omni vita ut dignum se redderet qui in societatem beatorum in coelis admitteretur. Reperta sunt quae scripto consignarat rationes instituendae quam optime vitae, in quibus regulas Societatis, in speciem minimas, ne memoria exciderent habebat ad observationem notatas. Pietatem erga Deum alebat mira attentione in precibus, praesertim in canonicis quas, cum aliquando a P.P. Carthusianis audisset, tractim recitari statuit imitare, imitatusque exinde est ut verbum nulum pronuntiaret cujus non perciperet optime sensum affigeretque animo. Salutabat Virginem Deiparam quam et compellabat nominibus mutatis pro mutatione dierum ut ea ratione animam retineret ne aliud quam quod lingua loquebatur ille cogitaret. Appulerat ad eandem Virginem animum jam olim Sylvaeducis per scriptionem miraculorum ab ea istic patratorem, quae justo comprehensa volumine ediderat non minori dictionis quam Plantiniorum typorum elegantia. Neque satis habebat sibi comparasse erga Deum Virginemque pietatem nisi aliis eandem persuaderet quod conabatur perficiebatque viam ad omnes sternens singulari humanitate et perquam amoena comitate. Hac meliores fecit bonos plurimos; hac ab haeresi avertit Ecclesiaeque adduxit varios in quibus e comi-

tibus Palatinus fuit Princeps Bipontina femina (?); hac conciliavit non sibi tantum sed Societati alios, alios arctius devinxit; hac, quia cum varia eruditione graeca latinaque erat conjuncta, capta fuit regina Sueciae, delectatus Carolus secundus Angliae rex, archidux Leopoldus plurimum in Belgio usus. Romae, quo ad electionem praepositi Generalis a provincia destinatus erat, placuit viris doctrina dignitateque praecipuis. Cardinalis Franciscus Barbarinus aestimavit neque dedignatus est rheda exceptum per loca urbis praecipua circumvehere. Defunctus ingens apud domesticos neque minus apud externos reliquit sui desiderium. Consiliarius nonnemo qui eo fuerat usus confessario, nuntium mortis exceptit cum lacrymis; idem 18 oblatis sacrificiis parentendum defuncto curavit. Serenissimus Leopoldus archidux discessum viri, ubi intellexit, deploravit uti e Germania scriptum.

De houding van den Apostolischen Vicaris A. van Alphen ten opzichte van het in gebruik nemen der genaaste kerken ¹⁾

door

P. NOORDELOOS.

I.

Bij het zesde der additioneele artikelen, behoorende tot de staatsregeling van 1798, werden alle kerkgebouwen en pastoriehuizen van de voormaals heerschende kerk, voor zoover dezelfde niet bijzonder en wettig eigendom waren door aanbouw uit de afzonderlijke kas der kerkelijke gemeente, overgelaten aan de beschikking van ieder plaatselijk bewind, om deswege tusschen alle kerkgenootschappen eenig vergelijk te treffen en wel binnen de eerstkomende zes maanden, na de aanneming der staatsregeling.

Deze bepaling beteekende de vervulling van een lang ge-koesterd verlangen van de katholieke bevolking van ons vaderland. Zij vervulde vooral met vreugde de gemoederen van de Katholieken in het Zuiden, omdat voor hen in dat artikel de grondslag was vervat voor de herkrijging van de

---

¹⁾ Voor zoo ver ontleend aan het archief van het bisdom 's-Hertogenbosch (A. B. Den Bosch) zijn de stukken te vinden in een portefeuille met opschrift: I. Stukken en correspondenties tijdens het bestuur van vic. ap. Ant. van Alphen. Omslag I bevat correspondentie met den bisschop van Roermond over de kerken door de protestanten gebruikt, 1800—1801; omslag II correspondentie met vice-superior A. Ciamberlani, 1800; omslag V verschillende stukken en brieven betreffende de kerken door de protestanten gebruikt, 1800—1801.

vroegere parochiekerken. Heimelijk en vluchtig hadden hunne voorouders de heilige geheimen moeten vieren, opeengedrongen in schuren of achter den veestapel, terwijl de weinige Hervormden, — op vele plaatsen slechts 'n predikant, 'n koster, 'n schoolmeester met 'n paar andere ambtenaren en hunne gezinnen — 'n hopelooze poging deden, om een afgescheiden deel der groote kerken te vullen. Met weemoed hadden zij moeten toezien, hoe die kostbare bouwwerken waren verwaarloosd; vele vormden nog slechts een ruïne. Al dat leed verklaart de intense vreugde, die er heerschte bij het doorbreken van den nieuwen dag.

Het voorschrift der staatsregeling was imperatief en de uitvoering berustte bij het plaatselijk bewind, de municipaliteit. Zoodra de regeling van kracht geworden was, togen dezen met voortvarendheid aan den arbeid om in den kortst mogelijken tijd een regeling te treffen.

In de meeste plaatsen stuitten zij evenwel op georganiseerd verzet van de Hervormden, die niet, dan noodgedwongen hunne bevoorrechte positie wenschten prijs te geven. Met succes werd deze methode toegepast in tal van plaatsen, voor welke dan ook het politiek getij verliep, zonder dat de zoo vurig verlangde restitutie een feit was geworden. Naast die van vele kleinere gemeenten bleven de eerbiedwaardige schoone tempels van 's-Hertogenbosch, Nijmegen en Breda in het bezit van de Hervormden. Toch bleef het zesde der additioneele artikelen niet zonder uitwerking. In die plaatsen, waar geen Hervormden woonden, werd de oude kerk zonder vorm van proces gerestitueerd aan de Katholieken. Er waren er ook, waar de Hervormden bereid waren tot medewerking aan een eerlijke uitvoering van de betrekkelijke bepaling en ook werden er kerken teruggegeven aan haar oorspronkelijke bestemming krachtens uitspraak van het Wetgevend Lichaam.

Waar men het geluk had te slagen, werden de oude kerken door de Katholieken opgeknapt en zoo goed mogelijk in gereedheid gebracht voor den eeredienst. Zoo werd o.m. de kerk van Woensel betrokken op 1 Juni 1798, die van Valkens-

waard op 2 Maart 1799. Op 27 September 1798 werd de H. Mis weer gecelebreerd in de oude parochiekerk te Leende en op 8 September 1798 het feest van Maria-geboorte plechtig gevierd in die van Riethoven. Zoo zijn er meer geweest. Reeds vóór de werking van de staatsregeling van 1798 had het gewestelijk bestuur van Bataafsch Brabant kerken en kapellen aan de Katholieken teruggegeven, o. a. te Netersel, Best, Meerveldhoven, Middelbeers, Tongelre, Nederwetten, Ommel, Stratum, Zeelst, Nieuwkuik enz. En na een korter of langer tijd van restauratie volgde de plechtige in gebruik neming. Volkomen onverwacht kwam hierin verandering, doordat de vicarius apostolicus Van Alphen in het begin van 1800 een verbod uitvaardigde, om de genaaste kerken in gebruik te nemen.

Dat verbod bracht een heftige beroering teweeg. De Katholieken werden er door teleurgesteld in hunne verwachtingen en de Hervormden misbruikten het tegen de vorderingen der Katholieken. Immers, verweten de Hervormden van 's-Hertogenbosch hun katholieke stadgenooten niet, dat zij ten onrechte de kathedraal opeischten; dat zij handelden tegen het gevoelen van hun kerkelijke overheid, wanneer zij hun vordering om restitutie doorzetten?

En maakten anderen er niet van, dat de Katholieken de kerken terugverlangden, niet om ze zelve te gebruiken, maar alleen om ze aan de Hervormden te ontnemen en daardoor de uitoefening van den hervormden eeredienst onmogelijk te maken?

Toegegeven echter, dat de houding van den vicarius apostolicus inderdaad een eigenaardigen indruk moest maken, zulk een laag bij de grondsche beweegreden is niet in overeenstemming te brengen met het edele karakter van Van Alphen. Deze ontkenning rechtvaardigt de vraag, welke dan wel de drijfveeren zijn geweest, die hem tot deze zeer opvallende wijziging in zijn houding hebben gebracht.

Wij zullen trachten op deze vraag hier een antwoord te geven.

Een van hen, die zich hebben bezig gehouden met het gissen naar de beweegredenen, die de handelingen van Van Alphen hebben beïnvloed, is geweest ds. St. Hanewinkel. In zijn „Reize door de majory van 's-Hertogenbosch” schrijft hij: „Met de kerken is het in het algemeen dus gelegen. De Nuntius van den Paus heeft eene order aan de Vicarii gezonden, welke inhoud: dat overal, waar de Gereformeerde Kerken in handen der Roomschen zijn, en 'er reeds wezenlijke dienst in gedaan word, dat zal blijven voortduren, tot dat er een Paus zal gekozen zijn, wiens uitspraak men daarover moet afwachten, maar dat alle anderen, waarin nog geene dienst gedaan is, moeten blijven in statu quo, en 'er ook geen Dienst in mag gedaan worden, hoewel de Gereformeerden die hebben overgegeven . . . Ik voor mij geloof, dat de knoop hier zit; namelijk: dat de Decreten der Wetgevende Vergadering zeggen, dat het eigendom der graven blijft, en het recht om in die graven te blijven begraven; dus moet bij iedere begraafing van een kettersch lijk de kerk ontheiligd worden, en die 'er in zijn, niet mogende worden uitgeruimd, kunnen zij er den Dienst niet in verrichten, volgens de leer van hunne eigene kerk.”¹⁾ Frenken, verklaart: „Wij gelooven, dat de schrijver in zijne aanwijzing van den „knoop” zich niet geheel vergiste.”²⁾

Dit is inderdaad juist, alleen de mededeelingen van Hanewinkel zijn niet in alle deelen precies en zijn veronderstelling is verre van volledig. De juiste toedracht der zaak is zeer merkwaardig en bevat vele interessante bijzonderheden.

De geschiedenis vangt aan met de komst van de Franschen in ons land. Niet zoodra toch hadden dezen het Staatsche juk verbroken, of de pastoor van Netersel stelde een poging in het werk, om de oude parochiekerk, welke daar stond te

¹⁾ Blz. 199—200. Eenigen tijd daarna, in een brief van 20 September 1800, werd hem gemeld, dat de Roomschen in de Meierij vooralsnog geen gebruik maakten van de kerken, „die zij den Hervormden ontnomen hebben, eenige weinige uitgezonderd” blz. 238—239.

²⁾ A. M. Frenken, *De naasting, in-dienst-name, restauratie en afbraak der St. Lambertuskerk te Helmond, Bossche Bijdragen*, deel VI, blz. 242.

verweeren, weer in gebruik te mogen nemen. De apostolische vicaris verzette zich hiertegen, maar de pastoor, „de belhamel” ¹⁾, trachtte zijn zin door te drijven. Hij ging naar het Comité van Waakzaamheid in Den Bosch, en na de goedkeuring van den representant van het Fransche volk te hebben verkregen, werd op 25 November 1794 het verzoek van den pastoor ingewilligd. De vicaris Van Alphen was ten zeerste ontstemd over deze inbreuk op de kerkelijke discipline en hij deed zijn best, om navolging van dit verkeerde voorbeeld te voorkomen. Evenwel de kans was tegen hem. Het ongeluk diende, dat er kort daarop een paar kerkhuizen verbrandden, met gevolg, dat die gemeenten geen ander gebouw hadden, om daarin de heilige geheimen te vieren, dan de groote kerken. Om deze reden werd door de Provisioneele Represen-tanten van het Volk van Brabant op 6 November 1795 aan de Katholieken van Reusel toegestaan, om hunne godsdienst-oefening te houden in de groote kerk. Wat moest de vicaris hiertegen inbrengen? Het voorbeeld werkte aanstekelijk en zoo kwamen de Katholieken van Zeelst er toe, om met een verwijzing naar den zeer bouwvalligen toestand van hun kerkschuur een beroep te doen op de Provisioneele Represen-tanten, om de groote kerk aan hunne gemeente toegewezen te krijgen. Op 30 November 1795 werd het verzoek inge-willigd. De beweging breidde zich uit. De tot de Brabantsche representanten gerichte verzoeken werden niet alleen inge-willigd, zelfs zetten sommigen van hen de Katholieken aan, om, in weerwil van het verbod van den vicaris, door te zetten en de oude kerken weer in gereedheid te brengen voor het houden van hunne godsdienstoefeningen.

Om de maat te doen overloopen volgde in 1798 de aan-neming van de constitutie met haar zesde additioneele artikel. Groot was het enthousiasme der bevolking. „Eenige der representanten”, aldus Van Alphen zelf, „uyt erkentnisse en om te behagen aan het volk, hetwelk hun heeft groot ge-

¹⁾ Archief van het bisdom van Breda (A. B. Breda). In doos VII met opschrift: Oomen, Kardinaal Frankenberg, Ant. van Gils enz.

maekt, en vetmest, hebben van teyd tot teyd de groote kerken aen 't volk weten te besorgen". De actie tot naasting der groote kerken was algemeen. Het was voor Van Alphen een buitengewoon moeilijke toestand. Zooals gezegd, had deze beweging geenszins zijn instemming. Integendeel, als hij er zich tegen had kunnen verzetten, zou hij dit ongetwijfeld hebben gedaan. Maar hoe dezen drang te keeren? Van de katholieke representanten kreeg hij geen steun. Deze beijverden zich ten zeerste, om de verlangens van de katholieke bevolking te bevredigen. Wel trachtte hij verbinding te krijgen met het vicariaat van Antwerpen. In het Bredasche gedeelte van dat diocees toch waren ook een paar kerken door de Katholieken in gebruik genomen en nu wenschte hij vanzelfsprekend te weten, hoe het vicariaat hier tegenover stond. De poging mislukte evenwel; het gezochte contact kwam niet tot stand. Daarbij constateerde hij, dat in het district Gelderland van de Hollandsche zending, onder goedkeuring van den aartspriester en in ieder geval zonder verzet van den vice-superior A. Ciamberlani ¹⁾, verschillende oude parochiekerken aan haar oorspronkelijke bestemming werden teruggegeven. Bij dit alles dient nog overwogen te worden, dat het kerkelijk gezag bij lange na niet zoo hecht gefundeerd was, als dat thans het geval is, en dat de geesten onder invloed der revolutionnaire stroomingen verre van rustig en evenwichtig waren. Dat alles maakte het onmogelijk voor Van Alphen, om tegen den steeds sterker wordenden stroom op te roeien, en daarom meende hij ten slotte te moeten toegeven en liet hij, hoewel zeer tegen zijn zin, de zaken maar verder haar eigen loop nemen. Verder zou nu alles vermoedelijk rustig en ongestoord zijn verlopen, ware het niet, dat in het Bredasche gedeelte van het bisdom Antwerpen

---

¹⁾ Aloysius Ciamberlani was internuntius te Brussel en vice-superior van de Hollandsche zending „protonotarius apostolicus, rerum ad sacram nuntiaturam Bruxellensem spectantium administrator, necnon missionum Hollandiae et magnae Britanniae vice-superior a Sanctissimo Domino nostro specialiter deputatus".

een paar ernstige strubbelingen op dat gebied waren voor-gevallen.

Het eerste was het conflict met de Ossendrechtters. Bij onderlinge schikking van 16 October 1798 waren de Katholijken aldaar in het bezit gekomen van de groote kerk en de pastorie aldaar. Geen kosten werden vervolgens ontzien, om de kerk weer in haar ouden toestand te brengen.

Eenmaal zoo ver zijnde, moest men, alvorens de verdere plannen te kunnen verwezenlijken, eerst verschijnen bij het vicariaat. Immers, op 31 Augustus 1798 was door de te Breda resideerende generale vicarissen I. van Gils en A. Oomen een ordinatio uitgevaardigd, welke verschillende bepalingen bevatte omtrent het uitoefenen van de priesterlijke bediening over sacella domestica en oratoria privata, terwijl daarin ten slotte nog was bepaald, dat, indien volgens beschikking van hoogere macht aan de parochianen andere gebouwen zouden worden aangeboden, om daarin godsdienstoefeningen te houden, de pastoors dan moesten zorg dragen, dat niet met overijling werd te werk gegaan, maar liever met geduld, ten einde alle rancune te voorkomen. Bovendien moest de pastoor zich er voor wachten, om niet naar eigen zin, zonder beslissing van zijn overheid, de uitoefening van den godsdienst over te brengen naar een ander gebouw.¹⁾

Gezien deze bepalingen besloten de Katholijken van Ossendrecht, om een paar personen af te vaardigen naar den vicaris Van Gils. Van dezen verzochten zij op de eerste plaats verlof, om de oude parochiekerk, welke met zorg en groote kosten daartoe in gereedheid was gebracht, weder te mogen gebruiken voor de uitoefening van den katholieken eeredienst. Hiermede waren zij evenwel niet tevreden. Ossendrecht vormde geen zelfstandige parochie, maar ressorteerde onder Hoogerheide. Ter gelegenheid van het herstel der oude kerk, wilden de

¹⁾ A. B. Breda. *Copieboek*, waarin nauwkeurig de acta pertinentia ad parochias dioecesis vobis concreditae zijn overgeschreven, hetwelk bij brief van 10 Augustus 1867 door Engelbertus, kardinaal-aartsbisschop van Mechelen werd gezonden aan den bisschop van Breda, blz. 50—51. Bijl. 1.

Ossendrechtters zich afscheiden van Hoogerheide en vroegen daarom een herder voor hun eigen kleine kudde. Het verzoek werd nogal met klem gedaan en de houding van de adressanten maakte inderdaad indruk op den vicaris, althans in dien geest, dat Van Gils, hun warme geestdrift voelende en gedachtig, dat men leefde in een revolutionnaire sfeer, het voorzichtig oordeelde, om hun eenige hoop te geven. „Wanneer zij in alles”, aldus zegde hij hun vagelijk toe, „bedaard en geregeld bleven voortgaan, zou het mogelijk gevonden kunnen worden, dat hun een geestelijke zou worden geaccordeerd. Het hing evenwel niet alleen van hem af”. Later was nog van de zijde van het vicariaat, bij de voortgezette besprekingen, een schikking voorgesteld, maar hierop wilden de Ossendrechtters niet ingaan. Intusschen werd Van Gils gewaar, dat er verschillende gehuchten waren, die Ossendrechtsche aspiraties begonnen te koesteren en daarom besloot het vicariaat de zaak op de lange baan te schuiven, en de inwilliging van het verzoek uit te stellen, tot de stand van zaken was geconsolideerd. De Katholieken van Ossendrecht konden zich hiermede niet vereenigen en wendden zich tot het Wetgevend Lichaam.

De volgende strubbeling op dit gevaarlijk terrein viel voor te Gastel. Bij decreet d.d. 12 Augustus 1799 van het Wetgevend Lichaam werd aan de Katholieken van Gastel toegekend de oude kerk met de pastorie en de goederen daartoe behorende. Het kostte echter zeer veel moeite, om dit decreet uitgevoerd te krijgen, doch ten slotte, op 21 December 1799 's nachts om 11 uur, werden de sleutels der kerk aan het roomsch-katholiek kerkgenootschap overhandigd.¹⁾ Inderhaast werd de kerk in gereedheid gebracht, en op den pastoor werd een zeer sterke pressie uitgeoefend, om op het feest van Besnijdenis het H. Misoffer wederom in de vroegere parochiekerk op te dragen. Gedachtig aan de ordinatio van 31 Augustus 1798, zond de pastoor F. Lippens een renbode

¹⁾ J. B. Krüger, *Kerkelijke geschiedenis van het bisdom van Breda*, deel III, blz. 386.

naar vicaris I. van Gils met verzoek, om diens toestemming tót de ingebruikname van de kerk. „Nu de groote kerk reeds in ons bezit is, heb ik het niet meer in mijn macht, het hoogste verlangen mijner parochianen tegen te gaan, waarbij zij vorderen, om 1 Januari a.s. in de kerk dienst te doen”, aldus meldde hem de pastoor. „Wil U toch verwaardigen, den bringer een gunstig bericht mede te geven! O utinam parochiani induci possent, ut desisterent ab indiscretis his petitionibus, saltem donec ecclesia, mille modis profanata, benedicatur et honeste reparatur.” De parochianen lieten evenwel niet af en de herder was aan het einde van zijn weerstand.

De vicaris kon evenwel niet besluiten, om het verzoek in te willigen en antwoordde den pastoor op 28 December o.a. het volgende :

„Wij moeten U eerw. daaromtrent opentlijk bekennen, dat er bij het Vicariaat deezes bisdoms in het algemeen eene vaste resolutie is genomen, waaraan wij hier, als de merkelijke minderheid uytmakende, niet kunnen derogeren, om niet toe te staan, dat men den Roomschen Godsdienst zoude verrigten in de zoogenaamde groote kerken, voordat deswegens een antwoord van den H. Stoel van Roomen zal ingekomen zijn, over verschijde bezwaaren, die in het occuperen van dusdanige kerken voorkomen; waarom gij U zult gelieven te gedraagen volgens de ordonnantie van den 31 Augustus 1798 en voorals nog den godsdienst te bijven verrigten in Uw gewoonlijk lokaal.”¹⁾

Deze beslissing werd terstond medegedeeld aan de Antwerpsche leden van het vicariaat, welke daaraan hun volkomen goedkeuring schonken. Van Antwerpen uit werd ze ter kennis gebracht van den internuntius en dit onder mededeeling van de voornaamste argumenten, die tot deze beslissing hadden gevoerd. Als zoodanig werden aangegeven: de haat van de Protestanten tegen de Katholieken en begraving van lijen van ketters en ongeloovigen of ongedoopten in die kerken. De internuntius erkende den ernst der bezwaaren

¹⁾ A. B. Breda. *Copieboek*, blz. 79—81.

en beloofde aan het verzoek der vicarissen te voldoen om naar Rome te schrijven om instructie hoe in deze gevallen te handelen.

Met dit alles voelden de vicarissen heel goed, dat zij slechts stonden aan het begin van de moeilijkheden. De Katholieken van Ossendrecht trachtten hun zin door te drijven bij het Wetgevend Lichaam en tegen den zin hunner kerkelijke overheid.¹⁾ De pastoor te Gastel gehoorzaamde wel is waar en zijn geloovigen, hoezeer ook met tegenzin en morrende, legden zich bij de beslissing neer. Morgen kon zich echter weer een nieuw geval voordoen en de groote vraag was of de drang ten slotte niet te sterk zou zijn voor het tamelijk wankele gezag der vicarissen. Voor een succesvolle handhaving van de noodzakelijkerwijze aangenomen houding, was zonder twijfel van beteekenis het standpunt, dat de autoritei-

---

¹⁾ De zaak der Ossendrechtens werd sterk bevorderd door den representant Cuyper. In een schrijven aan dezen protector zette I. van Gils uiteen, welke de redenen waren, die aan de inwilliging van de wenschen van die Katholieken in den weg stonden. Beknopt samengevat komt zijn betoog neer op het volgende: zoo haast was het niet bekend, dat de Ossendrechtsche gemeente kans had om een priester te krijgen in de nieuwe bekomen kerk of tot de vicarissen werden uit verschillende plaatsen, die of reeds de oude kerk terugbekomen hadden of deze teruggave binnenkort verwachtten, verzoeken gericht, om dezelfde faciliteiten. Het gelukte eenigen ter neer te zetten; anderen echter wachtten op den uitslag van de Ossendrechtsche zaak, om opnieuw te beginnen. En waar zou het einde zijn, indien er over alle genaaste kerken ten gunste der Katholieken uitspraak zou worden gedaan? De gevolgen zouden fataal zijn.

- 1^e Gebrek aan priesters was er reeds. Dit zou aanmerkelijk toenemen.
- 2^e Het bestaan der geestelijken was reeds sober, dit moest fataal worden bij splitsing der pastorieën.
- 3^e De vernederde staat der geestelijken zou het aantal studeerenden doen afnemen.
- 4^e Door verarming van de priesterschap en door vermindering van den luister der kerk zou de invloed op de zeden verloren gaan en zou het vertrouwen, noodig ter voortplanting van het geloof, aan hen worden ontnomen.

Om dit alles konden zij, zoolang er geen vaste orde van zaken zou zijn, geen splitsing van pastorieën in het vicariaat toestaan.

Van Alphen, aan wien deze brief ter inzage werd gezonden, deelde geheel het gevoelen van de vicarissen. Ten aanzien van hun beroep bij het Wetgevend Lichaam stelde hij vicaris Van Gils gerust met de overtuiging, dat dit een zuiver kerkelijke aangelegenheid was, die buiten de competentie van het Wetgevend Lichaam viel. Op 30 Januari 1800 besliste de Eerste Kamer inderdaad in dien geest.

ten in het naburige Bossche diocees in deze aangelegenheid innamen.

Ten einde zich hiervan op de hoogte te stellen, wendde de vicaris A. Oomen ¹⁾ zich op 15 Januari 1800 tot zijn vriend A. van Gils, president van het seminarie Herlaar. ²⁾ Na eerst gehandeld te hebben over den eed, legde hij hem bloot de zorgen, die deze kwestie hem baarde. „Aliud punctum illud est, quod maximas difficultates nunc excitare, gravissimasque sequelas imposterum post se trahere natum est.” Het gaat namelijk over de inbezitname der groote kerken door de Katholieken. „Agitur nempe de occupatione Majorum Ecclesiarum per Catholicos quae res maximi periculi nobis videtur et dudum visa est.” Hierin zag hij de grootste gevaren en dan verhaalde hij hem hetgeen te Gastel was voorgevallen en hoe het daar goed was afgelopen. Vervolgens zette hij uiteen, hoe verschillende verstandige lieden en voornamelijk de hervormden, het met den genomen maatregel buitengewoon eens waren. Ook verheelde hij hem geenszins zijn vrees, dat de opkomst van Napoleon, toen nog consul, oorzaak zou zijn, dat binnen korten tijd heel de constitutie en daarmede ook de additioneele artikelen van de baan zouden

---

¹⁾ Ten einde verwarring van namen te voorkomen, diene het volgende. Ingevolge de macht, hem door paus Pius VI verleend, benoemde mgr. C. F. de Nelis, de laatste bisschop van Antwerpen, op 23 Juni 1794 een aantal algemeene vicarissen, ten einde hem, tijdens zijn afwezigheid in het bisdom te vervangen. Naast reeds eerder aangestelden, werden bij een schrijven uit Rome d.d. 11 Februari 1798 door hem als zoodanig benoemd zijn secretaris Antonius Oomen, alsook Adrianus Oomen, pastoor te Ghierle. Deze was inmiddels onder den druk der Fransche heerschers, naar Breda gevlucht, later daarheen gevolgd door den secretaris Oomen. In Augustus 1798 werd nog als vicaris-generaal benoemd Ignatius van Gils, pastoor te Breda. Na den dood van mgr. De Nelis (21 Augustus 1798) werden op 19 September 1798 door de kanunniken van het Antwerpsche kapittel tot algemeene vicarissen voor het Brabantsche gedeelte van het bisdom Antwerpen benoemd Adrianus Oomen, pastoor van Ghierle, en Ignatius van Gils, pastoor van Breda. Antonius Oomen werd door het kapittel belast met het secretariaat, en moest zich voor de uitoefening van zijn ambt te Antwerpen vestigen. De hier bedoelde vicaris-generaal Oomen is dus Adrianus Oomen. (Zie A. B. Breda, *Copieboek*, blz. 48 en 52. Hierna: „inchoatur administratio sede vacante”.)

²⁾ Deze A. van Gils is wel te onderscheiden van den vicaris I. van Gils.

raken. Hij vroeg aan den president om een en ander uiteen te zetten aan den apostolischen vicaris Van Alphen en hij sprak de hoop uit, dat men in het Bossche diocees eenzelfde gedragslijn zou volgen. Hij was zelfs zoo welwillend om de heeren aldaar een afdoend motief aan de hand te doen. „Dat antwoord van Rome”, zoo legde hij hun voor, „kan toch voldoende als rechtvaardige reden gelden voor uitstel van de toestemming en zou toch ook in het diocees van Den Bosch wel van kracht kunnen zijn.” Tot slot vroeg hij den president om in kennis te worden gesteld met hetgeen de kerkelijke autoriteiten van het bisdom van 's-Hertogenbosch in dusdanige aangelegenheden pleegden te doen.¹⁾

Blijkens brief van 19 Januari 1800 beloofde de president dat hij Van Alphen hiermede eerstdaags in kennis zou

¹⁾ A. B. Den Bosch Portefeuille I, omslag V, Brief van 15 Januari 1800. L. S. C. Quamquam, onbesch carissime! ad ultimas litteras meas necdum responsum acceperim, has tamen superaddere necesse est, tum quia Antverpienses tuam opinionem de nova promissionis formula exquirunt, tum quia Reverendissimo quaedam significare utile judicamus

. . . . et hae litterae jam notae sunt, et cordati homines, maxime reformati, magnopere huic resolutioni tamquam prudenti applaudunt, forsitan erit brevi, exorto consule, tota constituto cum articulis additis corruat. — Utinam et apud vos similis posset iniri via! Illud Romanum responsum satis justa differendi ratio videtur et apud vestrates etiam valere potest. Tu quid in difficili hoc negotio apud vos agatur, indicare suo tempore ne graveris

De brief is geadresseerd „Aan mijnheer van Gils in het seminarie te Herlaar.”

De aanhef luidt „Quamquam onbesch carissime . . . Dit moet Antonius van Gils zijn, aangezien een brief van 10 Februari 1800, zich in hetzelfde dossier bevindende en geadresseerd aan „Den Burger Onbesch in zijn gewoonlijk Logement”, tot aanhef heeft „Non equidem distulissem tamdiu scribere, care onbesch, nisi petitionibus tuis per Ignatium satisfactum existimarem. „De secretaris van den bisschop, de zeereerwaarde heer M. v. d. Ven, die mij bij mijn onderzoek in alle opzichten ter wille was — waarvoor ik hem hier oprecht dank zeg — was zoo vriendelijk mij later mede te deelen, dat hij in een stuk van mgr. Willmer, de verklaring heeft gevonden van dezen schuilnaam „Onbesch” zoo schrijft hij „is V. Gils, die door de kwaden wel eens onbeschroomd genoemd is, gis ik, of wel omdat hij altijd sprak, dat men stout en onbeschroomd moest bidden.”

De brief is onderteekend met een onleesbare handteekening, die Van der Aa moet beduiden. Dit is een der schuilnamen voor vicaris Oomen. Bij brief van 19 Januari 1800 (A. B. Breda. Doos Oomen etc., omslag XIII, brief 33) sprak A. van Gils met A. Oomen af om als correspondentieadressen te gebruiken A. Onbesch en D. van der Aa

stellen.¹⁾ De indruk, welke die mededeelingen op dezen gemaakt hebben, was niet prettig. Tegen zijn wil toch was men in zijn diocces overgegaan tot de inbezitname van de kerken. Ten slotte had hij, om erger te voorkomen, en vooral ook, omdat hij in de naburige gebieden in praktijk zag gebracht, wat hij had getracht te keeren, de verschillende parochiën haar gang laten gaan. Daarbij had hij dan blijkbaar er niet aan gedacht, dat de weg naar Rome, via den internuntius voor hem had opengestaan en ook het recht van begraving had hij schijnbaar niet zoo zwaar getild als dit zich wel kon laten gevoelen. Hij was hier over nu wel een weinig verontrust en besloot daarom alsnog te trachten zich zoo goed mogelijk uit de moeilijkheden te redden. Alvorens echter zijn maatregelen te nemen, stelde hij zich op 24 Januari 1800 in verbinding met de vicarissen en schreef een briefje naar I. van Gils. Dezen gaf hij te kennen, dat hij gaarne gezien zou hebben, dat hij eerder in kennis ware gesteld met de voorschriften, welke in het Bredasche waren uitgevaardigd ten aanzien van de door de Katholieken genaaste kerken. Het zou hem veel waard zijn geweest en het belang der zaak zou er mee gediend zijn geweest, indien men een lijn hadde getrokken.

Vicaris Van Gils was juist bezig met een brief aan Van Alphen, toen hij diens schrijven ontving. Hij nam toen meteen de gelegenheid te baat om hem van antwoord te dienen. Dit bevatte op de eerste plaats een verontschuldiging.²⁾ Van

¹⁾ A. B. Breda. Doos VII, omslag XIII, brief 33. „Reverendissimo Nive 19 Januari 1800

L. S. C. Quae perscripsisti 15 huius brevi communicabuntur. Pigebit eum haud dubie vestrae viae non instituisse, qua Romam consuluistis nam caeterum omnes vias tentat ut a malo illo Ecclesiarum negotio se extruet; in pluribus tamen locis extricare non potuit. Nunc maxime angetur de jure Sepulchri, quo in multis Ecclesiis jam jam occupandis etiamnum gaudens haeretici, et a quo non facile recedent. Quid censetis de peragendis sacris in Ecclesia, quae omni die et hora simili profanationi exponitur? Constituit hactenus Reverendissimus non consentire, et gaudens, praevideo arripiet vestrum medium evasionis vel saltem delationis.” Als plaats van afzending wordt hier Nive genoemd. In andere brieven gevoelde A. van Gils zich blijkbaar op Patmos in ballingschap. „De Patmos.”

²⁾ o.g. l. 2 1 2 64

Gils verkeerde in de stellige gedachte, dat zijn confrater Oomen met den apostolischen vicaris in correspondentie was en hem van alle demarches, door hen genomen, op de hoogte had gehouden. Zoo althans was de afspraak geweest tusschen beiden, omdat aan Van Gils zelf, uit hoofde van zijn pastorale bediening, als ook wegens zijn onbedrevenheid in zijn nieuwe bediening, daarvoor tijd en gelegenheid ontbrak. Hij was het volkomen met Van Alphen eens, dat het zeer wenschelijk was, dat er in zake de kerken, in heel de republiek gelijkvormig werd gehandeld. Hij had hierop dan ook steeds aangedrongen. Echter waren zij van gedachte, dat er in het bisdom 's-Hertogenbosch nog geen gereformeerde kerken met toestemming van den apostolischen vicaris waren betrokken. Wel meenden zij, dat er 'n paar *via facti* in gebruik waren genomen, zooals er in het Bredasche bij het begin der revolutie twee door de Katholieken weer in gebruik waren genomen. Evenwel, terstond na zijn benoeming was door hem en zijn confrater de reeds bekende circulaire uitgevaardigd. Dit had twee voordeelen. Vooreerst hadden zij het zelf in handen om naar gelang van tijd en omstandigheden een verzoek, om een kerk weer in gebruik te mogen nemen, toe te staan of van de hand te wijzen, en vervolgens hadden zij daarin een middel om de pastoors te beschermen tegen de pressie van hunne parochianen. De uitwerking was naar wensch geweest, aangezien het bij de ingebruikname van de eerste twee was gebleven. Ook had de weigering aan den pastoor van Gastel de gemoederen op verschillende andere plaatsen bekoeld. Mede had daartoe medegewerkt hun standpunt ten opzichte van de roomsch-katholieke gemeente te Ossendrecht. De algemeene reden, die hen tot deze gedragslijn had gevoerd, was gelegen in de onzekerheid der tijden.

Men kon zich niet voorstellen, dat deze vrijheid van blijven-den aard zou zijn. Men zag de macht van Napoleon groeien en daarmee steeg de onzekerheid ten aanzien van de toekomst van ons land en van de constitutie, waarop het naastingsrecht was gebaseerd. Een algemeene onrust hing in de

lij met ... zal bijlage mogelijk wel ...
afgezien ... aan ...

lucht en de katholieke autoriteiten vreesden ernstig, dat, wanneer er opnieuw een kentering kwam, de Hervormden de bevoorrechte positie zouden hernemen en dan de Katholieken wederom zouden terugdringen.

Deze vrees komt geregeld in de correspondentie tusschen de geestelijke leiders van verschillende streken van ons vaderland tot uiting. Vicaris van Gils dit gevoelen weergevende, deelt aan Van Alphen mede, dat eenige Hollandsche geestelijken hem hadden verzekerd, dat, bij aldien men in Brabant doorging met de inbezitname der groote kerken, de verbittering van de Gereformeerden in Holland ten top zou stijgen, en zich zoodanig zou uiten, dat de Katholieken aldaar het niet meer zouden kunnen houden. Dat zulk een reactie werkelijk wel eens zou kunnen plaats vinden, werd aange-toond door een voorbeeld, hem door de Minderbroeders-Missionarii te Rotterdam medegedeeld. In 1672 had Lodewijk XIV een groot gedeelte van ons land bezet. Hij had toen gelast, dat de groote kerken aan de Katholieken moesten worden teruggegeven. Dit geschiedde dan ook inderdaad in tal van plaatsen.¹⁾ De pastoor van Woerden echter had zich aan die order onttrokken. Hij weigerde over te gaan naar de groote kerk. Toen de Franschen waren teruggetrokken, hadden de Gereformeerden niet alleen de kerken teruggenomen, maar ook werden bijv. in de provincie Utrecht alle geestelijken verbannen, die in de groote kerken dienst hadden gedaan. Alleen de pastoor van Woerden zou, dank zij zijn vredelievende houding, aan dat lot ontkomen zijn. Welke waarde zij aan dit verhaal moesten toekomen, konden zij volgens Van Gils niet beoordeelen, maar het gevaar kwam hun zoo ernstig voor, dat zij werkelijk vreesden, dat de heele herstelde godsdienstige vrijheid in de waagschaal zou worden gesteld, indien zij aan deze ontijdige zucht, om de groote kerken terug te

¹⁾ Een uit de velen. „In 1673, na den inval van Lodewijk XIV in ons land en na de inneming van Maastricht, kwam St. Mathias wederom in het bezit der katholieken, maar in 1678, na het vertrek der Franschen, keerden de Calvinisten daarin terug . . . .” Jos. Habets, *Geschiedenis van het tegenwoordige bisdom Roermond*. D. IV, p. 144.

bekomen, toegaven. Daarom oordeelden zij, dat in deze het advies van Rome een gebiedende eisch was. Zij zouden ook reeds hebben besloten, om daarheen te schrijven, doch hij verklaarde, dat de brief zou worden opgehouden, tot hij het gevoelen van Van Alphen zou hebben vernomen.¹⁾

Nu wist de herder van het verweesde Bossche diocees precies, waar hij aan toe was.

Hij zal het jammer hebben gevonden, dat hij niet eerder contact had gehad met de vicarissen van Breda. Hij aarzelde verder niet, en terstond na ontvangst van dit schrijven vaardigde hij een lastgeving uit aan de geestelijkheid van zijn diocees, waarbij hij uitdrukkelijk verbood, om de genaaste kerken in gebruik te nemen. Het volgende citaat geeft duidelijk zijn bedoeling weer :

„Hoezeer het daadlijk occupeeren en gebruik maken der genaaste en zoogenaamde groote kerken ons altoos is voorgekomen als gansch niet strookend met de belangens en welweezen van onze R. C. Religie, en ten hoogsten strijdig met de verheeve waardigheid der heilige Mysterien, die wij dagelijks in onze kerken verrichten ; zoo hebben wij echter, schoon altoos met tegenzin, en gelijk als tegen de innerlijke getuigenis van ons gemoed, ons eindelijk voor een moment genoodzaakt gevonden in eenige gevallen toe te komen aan dien ontijdigen zugt en verkeerden ijver van sommige onzer geloofsgenooten, over welke wij met geen mindere reden, dan wel eertijds den apostel over de verblinde jooden mogen klagen, en al weenende met den zelve apostel getuigen : Dat zij eenen ijver voor God hebben, maar niet volgens de wetenschap. (Rom, C. 10 v 2)

Wij vertrouwden voor dat moment, dat bij en in deze oogluikende toegevendheid de voorzichtigheid onze leidsman was ; dan zoo bij eige overweeing en als meede door meenigvuldige aanmerkingen, welke verscheide godsdienstige en in alle goddelijke en kerkelijke zaaken doorkundige mannen ons van tijd tot tijd onder het oog gebracht hebben, naarder

---

¹⁾ A. B. Den Bosch. Brief van 30 Januari 1800. De onderteekening luidt „Bene notus.“ Zoowel de stijl als het handschrift waarborgen ons, dat de brief is van de hand van I. van Gils.

onderrigt en meer verligt, konden wij niet, dan onze voorige toegevendheid beweenen, die, zonder alvorens den stoel van Romen geraadpleegt te hebben, in eene zaak van dusdanig belang voor onze Religie, min door-en-om-zichtig zijn te werk gegaan, en zoo wij met leetwezen vermeenen, hebben overschreden de paalen der magt met de welke wij bekleed bennen.

En het is uit hoofde van voorgemelde reedens, en, om hier in te voorzien voor het vervolg, dat wij (zonder nogtans aan eenige gemeente de vrijheid te willen beneemen wegens het naasten der zoogenaamde groote kerken) na het voorbeeld van andere kerkelijke oversten, geresolveerd bennen, en een vast besluit genomen hebben, van nimmer de uitoefening van onze Godsdienst toe te laten in dusdanige geoccupeerde groote kerken, alvorens den H. Stoel, die Wij in deze voor onze religie zoo gewichtige zaak vermeenen te moeten raadpleegen en aan wiens oordeel wij ons even als den minsten onzer onderhoorigen verplicht vinden te onderwerpen, door des zelfs oppergezag ons zal onderrigt hebben, hoe en op wat wijze wij ons in deze behooren te gedragen."

Verder sprak hij nog de hoop uit, dat de geloovigen zijn moeilijkheden zouden begrijpen, en uit zijn vroegere toelating zouden opmaken, hoezeer het toch zijn verlangen was, om aan hunne wenschen zoo veel mogelijk tegemoet te komen. Tot slot gelastte hij nog, dat de pastoors deze beslissing moesten bekend maken en des noods van den kansel moesten afkondigen.¹⁾

Omstreeks den zelfden tijd, 27 Januari 1800, richtte Van Alphen een schrijven tot den vice-superior A. Ciamberlani.²⁾ Hij deelde hem daarin mede de moeilijkheden, verbonden aan de inbezitname der genaaste kerken, en ook ongetwijfeld

¹⁾ A. B. Den Bosch. Portefeuille I, omslag V. De datum van deze ordiatio is niet precies bekend. Zeker is, dat zij werd uitgevaardigd voordat Van Alphen bericht ontving van den vice-superior, met wien hij zich op 27 Januari 1800 in verbinding stelde.

²⁾ De inhoud van de brieven van Van Alphen aan Ciamberlani kan slechts bij gissing uit het antwoord van den vice-superior worden opgemaakt. In het bisschoppelijk archief toch bevinden zich bijna geen copieën van de verzonden brieven en het archief van Ciamberlani hebben wij niet kunnen achterhalen. In dat van de nuntiatuur hier te lande berust het niet

de bezwaren, die een weigering daartoe onwillekeurig met zich bracht. Ook verheelde hij hem niet, dat hij bereids in enkele gevallen verlof had gegeven, om de oude parochiekerken weer in bezit te nemen. Ter rechtvaardiging van zijn handelwijze zal hij verwezen hebben naar het Geldersche, waar zulks eveneens geschiedde. Tot slot gaf hij zijne Eminentie in overweging, of hij niet „soude konnen goedvinden bij missive zijne verwondering te kenne te geven, over onze toegeventheyd in eene saek van dat belang, sonder alvorens de stoel van Romen geraadpleegt te hebben.”¹⁾

Ook schreef hij over deze aangelegenheid aan den bisschop van Roermond. Deze was echter vermoedelijk een beetje huiverig, om zich met deze penibele zaak in te laten. Immers Van Alphen ontving korten tijd daarna van den secretaris wel een paar declaraties van de bisschoppen van Yperen en Roermond over den eed, maar over de ingebruikname der genaaste kerken geen woord. „Die mannen beweren zig zeer voor de religie in Braband, en gaen in alles met een gewenscht succes gezamentlijk te werk: dan zoude dit point van discipline, waer mede onse religie zo nouw verknogt is ook niet eenige attentie meriteeren en vereischen, dat men deswegens eenparig resolveerde? Schoon het genoeg blijkt, dat genoemde bisschop zig in dese saek met ons niet wil inlaeten, sal ik desnietteenstaende hem alsnog toesenden de copie van ulieder missivens en het bericht in de Ossendrechtse zaak om, is 't mogelijk, hen te noodsaken zig te explicereen”, aldus beklagde hij zich op 14 Februari 1800 bij I. van Gils.

In datzelfde schrijven aan I. van Gils gaf hij een verslag van het verloop der moeilijkheden en verklaarde hij hem ook, in verband met de terugzending van stukken op Ossendrecht betrekking hebbende, reeds veelvuldige soortgelijke verzoeken op gelijke gronden van de hand te hebben gewezen.

¹⁾ A. B. Breda. Doos VII. De brief wordt aldaar gedateerd op 11 Februari 1800. Dit moet zijn 14 Februari, de datum, die bij nauwkeurig toezien ook op het origineel voorkomt. Bijl. 3.

Intusschen werd over de zaak der kerken nog van gedachten gewisseld tusschen vicaris Oomen en A. van Gils. Oomen deelde op 10 Februari 1800 mede, dat nog niet naar Rome was geschreven, wel had men de zaak aan den internuntius voorgelegd en bij dezen aangedrongen op de uitvaardiging van een voorloopig verbod.¹⁾ De hoop was noch bij Van Alphen, noch bij Oomen hoog gespannen.

Tegen de verwachting in voldeed de vice-superior toch aan het verzoek van den apostolischen vicaris van 's-Hertogenbosch en van de vicarissen van Breda. Op 7 Februari 1800 schreef de vice-superior geheel overeenkomstig het verzoek van Van Alphen „*Quam maxime miror*”, „Ik sta er buitengewoon verbaasd over, dat U verlof hebt kunnen geven, om in enkele groote kerken van uw diocees de heilige diensten door Katholieken te laten houden.” En dan ontwikkelde hij de bezwaren, die er voor de Katholieken tegen bestonden. Bezwaren, die, naar het oordeel van den vice-superior, aan Van Alphen toch geenszins onbekend konden zijn.

Vooreerst toch waren die kerken algeheel ontheiligd door tal van profanaties van niet-Katholieken. Vervolgens, de heilige geheimen mochten niet worden gevierd daar, waar de lichamen van niet-Katholieken waren begraven. Ten derde konden de Katholieken in divinis geen gemeenschap hebben met de ketters. Ten vierde, de kerken zouden gereconcilieerd moeten worden en dan in het vervolg alleen door de Katholieken gebruikt worden.

Maar daaraan denkende, moest ook de vice-superior uiting geven aan de onrust over de ongedurigheid der tijden, die iedereen in die dagen prikkelde; aan de vrees, die alle katholieke leiders blijkbaar bezielde, dat bij een nieuwe omwenteling de Hervormden hun bevoorrechte positie zouden hernemen en dan hun wraak koelen aan de Katholieken, die hen uit de groote kerken hadden verdreven.

---

¹⁾ A. B. Breda. Doos VII. Brief van 10 Februari 1800. Bijl. 4. Het schrijven aan den internuntius was, blijkens diens antwoord van 14 Februari, gedateerd 5 Februari 1800.

En dan, zoo vervolgde de vice-superior, stel eens, dat er een nieuwe oorlog zou komen. Zouden die heilige tempels dan niet opnieuw worden ontheiligd? Zouden de Katholieken dan niet opnieuw worden gedreven uit die gebouwen, waaraan zij zooveel ten koste hebben gelegd? Zouden zij niet aan nog grootere vervolgingen worden blootgesteld, dan hunne voorvaderen reeds te verduren hebben gehad? Op grond van al deze overwegingen, en na rijpe overdenking van dit alles had de Congregatie de Propaganda Fide, aan welke hij alle omstandigheden had uiteengezet, hem opgelegd en gelast, om de Katholieken af te houden van het terugvorderen der kerken. Hierbij had als hoofdmotief gegolden de wisselvalligheid der tijdsomstandigheden. Zoodra deze wat meer geconsolideerd zouden zijn, zou hij gaarne opnieuw de zaak aan de H. Congregatie voorleggen. Deze zou dan ongetwijfeld, na het gevoelen van den H. Stoel vernomen te hebben, bepalen hoe te dien aanzien te handelen. In het bezit van die uitspraak zouden de Katholieken veilig kunnen handelen en die richtlijnen volgende, zouden zij er niet aan behoeven te twijtelen of, wat zij zouden doen, zou geschieden ter eere Gods. Tot slot gelastte de vice-superior hem om dit schrijven ter kennis te brengen van die Katholieken, voor wie het dienstig zou kunnen zijn, om daarvan op de hoogte te wezen.¹⁾

Zooals uit het slot van dit schrijven blijkt, was dit zoo noodig bestemd voor publicatie. Aldus had Van Alphen het verzocht. Maar juist omdat dit verzoek zoo geheel overeenkomstig den wensch van den apostolischen vicaris was ineengezet, zou het den schijn kunnen wekken, alsof Ciamberlani deze verwondering ook als een taktische handigheid beschouwde. Dit wilde deze echter voorkomen, omdat de handelwijze van den apostolischen vicaris hem in werkelijkheid verbaasd had. Onder gelijken datum dan, 7 Februari, zond hij Van Alphen een persoonlijk schrijven, waarin hij hem verklaarde, dat hij in werkelijkheid verwonderd was

---

¹⁾ A. B. Den Bosch. Portefeuille I, omslag II, Bijl. 5.

over zijn handelwijze. „Miror reapse te dedisse facultatem et permissionem celebrandi divina mysteria in prefatis ecclesiis positis variis iis circumstantiis, quae vetant omnino.” Hij gaf hem in overweging zooveel mogelijk te handelen volgens de richtlijnen, die hij den vicarissen van Antwerpen op hun verzoek had gegeven en die de bisschop van Roermond volgde. Verder gaf hij weliswaar toe, dat in het Geldersche district van de Hollandsche zending enkele kerken van niet-Katholieken thans weder door de Katholieken gebruikt werden, maar dat waren slechts kleine landelijke kerkjes, waarin allicht geen Hervormden meer zouden komen. Zij waren gereconcilieerd en begraving van niet-Katholieken zou hierin niet meer plaats vinden.¹⁾

De beide brieven van den vice-superior kwamen op 17 Februari in het bezit van den apostolischen vicaris. Erg voldaan was deze er niet over. Althans, zoo verklaarde hij in een brief, dien hij op 18 Februari aan Van Gils zond, was hij van gevoelen, dat de internuntius geen begrip had van den stand van zaken hier te lande. Van Alphen kon, en dit was zeer begrijpelijk, geen verschil zien tusschen Gelderland en zijn gebied, en wat daar werd toegestaan, had men hem toch ook moeten geven. Dat men voor steden ter wille van de gevolgen voorzichtig moest zijn, kon hij begrijpen; wat de zaak zelf echter betrof, kon hij niet zien, waarom men de steden zou weigeren, wat aan het platteland werd toegestaan.

Ook de verwijzing naar het vicariaat van Antwerpen en naar den bisschop van Roermond was overbodig, omdat hij dit zonder den raad van den internuntius reeds had gedaan, maar tevergeefs. In Roermond daarenboven ging men door met het naasten van de kerken. „Had men”, aldus vervolgde hij, „van den beginne af in het bisdom van Antwerpen voor het deel van Breda maar dezelfde menschen aangesteld, die er op dat tijdstip waren, en had men in het diocees Roermond nu eens niet een buitenlander, iemand die voor Gelder dus

---

¹⁾ A. B. Den Bosch. Portefeuille I, omslag II, opgenomen in Bijlage 6.

minder geschikt was, tot vicaris aangesteld, maar het bestuur aan eenige bekwame landslieden toevertrouwd, dan, zoo was zijn verwachting, zou alles veel beter zijn gegaan en zou men ongetwijfeld zijn gekomen tot het trekken van één lijn in dit punt van kerkelijke discipline tot heil van den godsdienst." Nu stond hij alleen voor de moeilijkheid. Wat zijn rondschrijven nog aan verrassingen zou doen ontstaan verklaarde hij niet te weten, maar reeds waren er naar hem toegekomen met dreigementen, dat zij zich tot het Wetgevend Lichaam zouden wenden.¹⁾

Het antwoord, dat Van Alphen hierop mocht ontvangen, is zeer merkwaardig om de openhartigheid, waarmede de Bredasche vicaris zijn gevoelens weergeeft. Sympathiek zijn de woorden, waarmede hij Van Alphen een steun trachtte te geven voor zijn beslissing. Hij voelde met hem mede, hoe onaangenaam het was, dat men niet steeds kon doen wat men wilde. „Maar een ervaren stuurman weet zich na den wind te voegen en kort bij drijgende stormen de zijlen in; en zoo loffelijk als het is zich gelijk te blijven, evenzo lofwaardig komt het mij voor met maate zich te schikken na overheerschende omstandigheden." Weldadig doen zijn woorden aan, waarbij hij uiting gaf aan zijn vreugde over de gevallen beslissing. Van Gils verklaarde openlijk, dat dit besluit aan het zwakke bestuur van de Vicarissen zeer veel kracht zou bijzetten en dat dit hun weer hoop had gegeven, dat zij het toch nog zouden kunnen volhouden. En mocht dit dan op den duur niet het geval zijn, toch zou het er in ieder geval toe bijdragen om tijd te winnen en intusschen zou dan wel duidelijk worden, in welke richting de politieke aangelegenheden zich zouden ontwikkelen. Hiertoe had ook bijgedragen de beslissing van de Eerste Kamer van het Wetgevend Lichaam van 30 Januari, waarbij het verzoek van de Ossendrechtters, om een afzonderlijke parochie te mogen vormen, werd afgewezen, omdat zij dit als een aangelegen-

---

¹⁾ A. B. Breda. Doos VII, Bijl. 6.

heid beschouwde, die geheel ressorteerde onder de kerkelijke overheid.

Dit verhaalde hij mede, om Van Alphen een hart onder den riem te steken en hem te toonen, dat hij niet behoefde te vreezen, zelfs al wendde men zich tot het Wetgevend Lichaam. Tot slot gaf hij zijn gevoelen nog weer omtrent de inzichten van den internuntius. „De brieven van Aloysius zijn na ons inzien van den kop tot den staart, van zulke onnauwkeurigheden, kwaalijk geplaatste onwaare en strijdige uitdrukkingen doormengt, dat het ons ongeloovelijk zoude hebben voorgekomen, hadden wij het geluk niet gehad van den man door en door te leeren kennen. Waarlijk men moet meer als christen zien, om het volle respect te behouden voor principaalen, die zulke deerniswaardige bollen plaatsen aan eene zo importante directie.”¹⁾

Of deze meening gerechtvaardigd was, laten wij hier buiten beschouwing.

Met geen woord wordt in den brief van I. van Gils ge-rept van het antwoord, dat de internuntius Ciamberlani op 14 Februari 1800 zond aan de vicarissen van Antwerpen. Vermoedelijk was de inhoud daarvan nog niet ter kennis gebracht van de Bredasche titularissen. In het kort bevat dit het antwoord, dat Ciamberlani had gekregen van de Congregatie de Propaganda Fide. Alleen is niet te begrijpen, hoe Ciamberlani een andere gedragslijn volgde ten opzichte van de kerken in Gelderland. Dit toch was niet vereenigbaar met hetgeen, volgens zijn schrijven althans, de Congregatie had bepaald ten aanzien van de plattelandskerken. „Om dezelfde redenen”, zoo luidde dit, „moet ook ten aanzien van de plattelandskerken met de uiterste voorzichtigheid worden gehandeld, en er naar gestreefd worden, dat de inwerking bringing van het decreet zelfs in die plaatsen, waarin dit geschikt zou kunnen geschieden, worde verschoven.”²⁾

¹⁾ A. B. Den Bosch. Portefeuille I, omslag V, Bijl. 7.

²⁾ A. B. Breda. Copieboek, blz. 87—88, Bijl. 8.

Van Alphen kon zich, wij wezen hier reeds op, moeilijk vereenigen met de zienswijze van den internuntius. Hetgeen deze in Gelderland toeliet en wat in Roermond gebeurde, bracht den apostolischen vicaris er toe zijne gevoelens over deze aangelegenheid nogmaals onder diens aandacht te brengen. Terwijl over dit verschil in behandeling van gedachten werd gewisseld, ontwikkelde zich een nieuwe phase, die gevoeglijk kan worden aangegeven als een politiek intermezzo.

II.

De positie van Van Alphen, na de uitvaardiging van zijn verbod, was verre van prettig. Deelde vicaris Van Gils hem al mede, dat de Hervormden zeer waren ingenomen met zijn beslissing, dat het hoog tijd was, dat er zulk een besluit was gevallen, aangezien anders de toestand voor de Katholieken in het Noorden onhoudbaar zou worden; anderzijds bereikten hem al spoedig uit diezelfde parochiën in het Noorden berichten, die weinig daarmee strookten. Het bericht had zich verspreid als een loopend vuur en vormde het onderwerp van den dag in hogere politieke kringen. Daarbij waren de Hervormden geheel onkundig van de redenen, zoodat zij aan het rondschrijven van den apostolischen vicaris den meest onsympathieken uitleg gaven. Het zou den Katholieken er alleen maar om te doen zijn geweest om de Protestanten uit de kerken te drijven, ten einde hun aldus de uitoefening van hunnen godsdienst onmogelijk te maken, niets meer, niets minder. „Alleen is hier aan te merken, dat eenen *donker Cultus* zulks lang onder de gereformeerden heeft weten te voorzeggen”, meldde de afgevaardigde Verhees op 14 Maart aan Van Alphen. En uit den brief van P. Verhoysen d.d. 11 Maart blijkt, dat deze weinig nobele opvatting afkomstig was van den advocaat Donker Curtius, die deze absurditeit aan een openbaar banket in Den Haag had verkondigd. Ook in de commissie uit het Wetgevend Lichaam gekozen, om

de geschillen in zake de naasting der kerken te beslechten, werd Verhoysen hierover lastig gevallen, waarbij het verbod weer op dezelfde wijze werd geïnterpreteerd. De afgevaardigen wisten niet precies hoe de vork aan den steel zat, dewijl zij door den apostolischen vicaris niet terstond op de hoogte waren gebracht. Aan Verhees gaf deze op 5 Maart een uiteenzetting van den genomen maatregel. Deze haastte zich zijn aandacht te vestigen op de funeste gevolgen, die het verbod dreigde na zich te slepen. „Gedoogt nu H. W.’’, aldus Verhees, „dat ik uw onder het oog brengen, hoe dat sommige intriganten met magt bekleed, dit U heilzaam oogmerk haer weten ten nutte te maken, om haere roomsche medebroeders, die alleen verlangen het erfdeel haerder voorvaders, hun door een souverainen uytpraek toegekend, te bezitten, te bestempelen met oproermakers, rustverstoorders en wat des meer is (en ook als tegenstrevers van U. H. W.); met velen vexatiën en ander vervolgingen te plagen en hier door haere grootheyt en geltzugt en vervolgingen trachten te rechtvaardigen. In sodanig als men hier wel onderrigt is, verscheyde huysgesinnen geheel staen bedeurven en toetael geruïneert te worden. En om dat over diergelijken intriganten geen verder vervolgingen meer tegens die ongelukkigen min verligten roomschen ingesetenen ondernemen onder voorwendel als ongehoorsaem van U. H. W. beveelen te overtreeden, bidde ik U Hoogwaerden, indien er kerkelijken beletselen mogte zijn, U. H. W. uyt liefde voer de rust, ten spoedigste gelieft weg te neemen.”¹⁾

Veel uitvoeriger en dieper ging de afgevaardigde P. Verhoysen op deze aangelegenheid in. Hij vond het uitgevaardigde verbod zonder twijfel zeer onaangenaam en, aangezien hij als lid van de commissie Steyn Parvé, al bijna een paar jaar alle geschillen, op de naasting der kerken betrekking hebbende, mede had behandeld, wist hij zeer goed, hoe zeer de strijd om de kerkgebouwen in staat was om de hartstochten op te

---

¹⁾ A. B. Den Bosch. Portefeuille I, omslag V.

voeren. Dit verbod moest volgens zijn overtuiging de onaangenaamste gevolgen na zich slepen en daarom trachtte hij den vicaris er toe te brengen zijn verzet op te geven. Ten einde zijn verzoek behoorlijk te steunen, was hij begonnen met na te gaan in hoe verre er kerkrechtelijke bezwaren zouden kunnen bestaan. Hij was hiervoor een weinig gaan grasduinen in het canoniek recht. In de nationale bibliotheek had hij aangetroffen de *Prompta Bibliotheca in tomos 8 distributa, canonica, juridica, moralis et theologica* van F. Lucius Ferraris. Onder het woord *Ecclesia* wordt gehandeld over de gevallen, waarin een kerk wordt ontheiligd. Het vierde geval heeft betrekking op begraving. In zijn brief voerde hij hieruit aan, dat een kerk ontheiligd wordt, wanneer daarin begraven wordt een geëxcommuniceerde, die gemeden moet worden, dus iemand die openlijk en met name in den ban gedaan is, of een bekende vervolger der geestelijkheid of een ongeloovige. Maar, zoo vervolgt Verhoysen, het is nauwelijks denkbaar, dat door een van deze gevallen de kerken ontwijd zijn, omdat juist zij, aan wie het recht tot begraving tot nu toe toekwam, zoo ooit dan bij zeer hooge uitzondering behoorden tot de in het openbaar geëxcommuniceerden. Hij bevestigde zijn meening met een tweede aanhaling uit Ferraris, waarin wordt verklaard, dat, wanneer in een kerk ketters zijn begraven, die, hoewel als ketters bekend staande, toch niet met name zijn geëxcommuniceerd, zulk een kerk dan niet geacht kan worden ontheiligd te zijn en dat het dan niet noodig is dezelve te reconcilieeren. Immers, dewijl wij niet gehouden zijn ketters tijdens ons leven te mijden, tenzij zij met name zijn geëxcommuniceerd, zoo zijn wij ook niet gehouden dezelve te mijden na den dood.¹⁾ Nu moest de begraving in de genaaste

¹⁾ *Quartus casus, quo polluitur Ecclesia, est, quando in ea sepelitur aliquis Excommunicatus vitandus, scilicet publice denunciatus, aut notorius Clerici percussor, aut Infidelis; De Excommunicato stat textus expressus in cap. Sacris 12 de sepulturis, & in cap. Consuluisti 7 de Consecr. Eccles. ibi: Coemeteria, in quibus Excommunicatorum corpora sepeliri contingit, reconcilianda erunt aspersione aquae solemniter benedictae, sicut in dedicatione Ecclesiarum fieri consuevit: de Infideli tenet communis cum Barbosa in cap. Ecclesiam 12 dist. 1. de Consecrat. & patet clare ex cit. cap. Eccle-*

kerken voor het oogenblik doorgaan, echter was Verhoysen van meening, dat de protestanten in het algemeen begrepen waren onder de laatste mededeeling van den auteur en mitsdien oordeelde hij dat geen beletsel. Hij stelde zich daarom op het standpunt, dat er kerkrechtelijk geen voldoende reden bestond, om de naasting tegen te gaan. Nu zou hij er persoonlijk niet op staan, dat de inbezitname der kerken weer werd toegestaan, maar, gewoon zijnde om de zaken nuchter te bekijken, hield hij zijn blik op de gevolgen gericht. Daarbij, de menschen nemende zooals ze waren en niet, zooals ze moesten zijn, vreesde en voorzag hij, dat de gevolgen zeer onaangenaam zouden zijn.

Het kostte geen moeite om voorbeelden aan te voeren, waaruit bleek, hoe de bevolking zeer scherp gekant was tegen dusdanige maatregelen van haar kerkelijke overheid. Op de eerste plaats kwam natuurlijk het bekende geval Ossendrecht. In groote trekken gaf hij het verloop der zaak weer en

---

siam, in qua paganus 27. & cap. Ecclesiam, in qua mortuorum cadavera 28 *dist. 1 de Consecrat.* Hinc nota, quod Ecclesia polluitur per sepulturam Infidelis, etiamsi talis esset infans, ut tenet *communis Doctorum* cum Pasqual qu. 582. Immo probabiliter polluitur etiam per sepulturam infantis non baptizati filii parentum Infidelium, quia talis infans est Infidelis saltem negative, sic tenet Glossa, Hostiens., Tabiena, Armilla, Angel., Rodriq., Piasec., Suarez, Avilla, Azor, Fagundez, Reginaldus, Layman, Coninck, Castropal, Lessius, Dicastill., Amicus, uterque Lugo, Quarti, Delbene, & alii quos citat Pasqual *quaest.* 584 & etiam sic tenet Pirhing *lib 3 Decretal. tit. 40 num. 14* Reiffenstuel *ibid. num. 21* nisi tamen in utero matris defunctus cum matre sepeliatur, quia tunc non censeretur polluta Ecclesia, ex quo partus, antequam edatur, mulieris portio sit, vel viscerum, *L. 1. ff. de ventre inspiciendo*, Pirhing *loc. cit. num. 14*, Reiffenstuel *loc. cit. num. 21.*, Azor, Layman & alii passim. Sunt tamen plures alii, ut Paludan. Sayr. Ugolin. Pax Jordan, Bordon Alan. Passerin et alii, qui sustinent per sepulturam infantis non baptizati filii parentum fidelium non pollui Ecclesiam, quia infantes non baptizati censentur tales, quales sunt parentes & jura odiosa intelligi debent de illo, qui positive est infidelis saltem professione parentum, quae revera opinio non caret sua probabilitate.

Si in Ecclesia fuerint sepulti haeretici non denunciati nominatim, etiamsi alias notorii, non censetur violata Ecclesia, nec indiget reconciliatione, quia, cum non teneamur eos evitare in vita, nisi nominatim denunciati sint, ita neque eos tenemur vitare post mortem, Layman *in Theolog moral. lib 1. tract. 5. part. 2, cap 4 num. 9.* Jordan, *de re sacra, tom. 1 lib. 5. tit. 11 de benedict Coemeter. num. 127* Pirhing *loc. cit. num. 13*, Reiffenstuel, *loc. cit. num. 21* Antonell, *de loco legali lib. 1 cap. 9. num. 16.* La Croix, *lib. 6. part. 2 num. 286.* Navarr. Gobat. & alii . . . . .

vestigde er de aandacht op, dat de beslissing van de Eerste Kamer aan de katholieke bevolking weinig bevrediging had geschonken. Zelfs vreesde hij hier een herhaling van hetgeen was geschied in Gelderland, waar de bevolking er zelf toe was overgegaan om buiten de wettige zending om, een pastoor aan te nemen. Dan wees hij op het geschil over de naasting der kerken te Haarlem. In de maand Maart 1799 hadden de gezamenlijke pastoors van Haarlem voor zich zelf en voor hunne gemeenten, zonder deze daarover te hebben gehoord, bij de municipaliteit afstand gedaan, niet alleen van de kerkgebouwen, maar ook van de financieele voordeelen, welke uit een schikking zouden kunnen voortvloeien. Deze afstand werd eerst later bekend gemaakt aan de parochianen. Hierover voelde een groot aantal Katholieken zich zeer teleurgesteld. Daarbij waren zij ontevreden over de aanmatiging van een edelmoedigheid door de heeren pastoors uitgeoefend en dit ten koste van de leden der gemeente, aan wie deze alleen toekwam. Verschillende notabelen vaardigden een commissie naar het stadsbestuur af met de verklaring, dat men den afstand als niet gedaan wenschte te beschouwen. Het stadsbestuur weigerde dat. Hierna volgde een oproep in de couranten; 400 lidmaten kwamen bijeen om een nieuwe commissie te benoemen, ten einde de municipaliteit te brengen tot de intrekking van de verklaring der pastoors, evenwel tevergeefs. De Katholieken besloten zich toen te wenden tot het Wetgevend Lichaam. De zaak werd nu in zijn handen gesteld.

„En gelukkig hebbe ik”, aldus vervolgt hij dan, „na een pijnigend zoeken van middelen om de zaak zonder gevolgen te kunnen termineeren zooals ik hope, in staat geweest om dat werkje van afstand ten grave te laten berusten. Immers het rapport, dat vrij omslagtig is en op louter gekunstelde middelen berust, zal binnen agt dagen een point onzer delibératiën uitmaken en waarover ik alvorens hetzelve te durven uitbrengen, met die klagende roomschgezinden te meer malen mondeling en schriftelijk hebbe geconfereerd met aandrang om toch ter voorkoming van scheuringen, de daad der R. C.

Pastooeren, hunne geestelijke Heerderen, te ratificeeren, en waartoe na herhaalde pogingen zij eindelijk zullen overgaan."

Zoo was door zulk een houding de toestand in vele plaatsen zeer gespannen en vreesde hij, dat het hier of daar mis zou loopen.

„Hierbij, komt nog, dat, zo er ergens eene scheuring komt, dat is, zo er ergens een gemeente gevonden word // en die mogelijkheid kan niet in twijfel getrokken worden // welke, onaangezien de exhortatoire missive van zijn Hoogwaarde, en waar naar den curatus zig gedraagt, een van elders zig opwerpende geestelijke, qualificeerd, om in dat kerkgebouw dienst te doen, niet alleen, maar ook Pastoreele functiën waar te nemen, dan beschouw ik zoodanige als die geene, welke men in Frankrijk intrusi noemt: maar bovendien is er dan juist bewerkt, dat geene, hetwelke onze Partij allerwegen zoekt, namentlijk het om verre werpen onzer kerkelijke autoriteit, het eenige bolwerk om de bijzondere leer te behouden.

En dan? Zal het gouvernement er zig tusschen steeken? De meerderheid van hetzelfde zal in de vuyst laggen en zig verheugen, dat steenhoopen die kragt hebben, welke de vernuftigste tegenwerkers tot hiertoe nimmer hebben kunnen verspreiden."

Alsdan verwees hij naar dezelfde toestanden, waarheen ook Verhees reeds had gewezen.

„Reeds zo als ik met eene treffende droefheid ontwaare, is men te Oorschot aan den slag: totale ruïne van zommigen, die door aanhizing van door onze Partij opgezette bedorvelingen in het gedrang raaken: — vervolgingen van allerley aart: Crimineele poursuites zo er al geene doodslagen uit voortvloeien. Ziet daar Hoogwaardig Heer den oogst mijner denkbeelden."

Zijns inziens was een bedaard en beredeneerd betoog van recht en billijkheid het eenige middel om aan het misnoegen paal en perk te stellen. „Geeft ze morgen de kerken, overmorgen zullen ze U praamen om hunne leeraren en kerkbedienden te betalen, en, den derden dag, is er gelegenheid voorhanden, sluit men onze kerkhuizen."

Ten slotte eindigt hij aldus: „Ik vinde het doodelijk, wanneer men thands datgeene, waar op, misschien verkeerdelijk, zo lang gestarood is, eensklaps te keer gaat en het zedelijk zo wel als het fysieke kwaad dat er. vreeze ik, uit geboren word, is zo onberekenbaar, dat ik mij onvermijdelijk verplicht hebbe gerekend dit onder de aandacht van U Hoogwaardige te brengen.”

Van Alphen wordt door Schutjes geprezen als een uiterst voorzichtig kerkvoogd, die geen haar breed week van zijn geweten, en die met allerlei regeeringen — uitgezonderd dan met die van Napoleon — in vrede wist te leven. Hij bemerkt echter ook, dat hij niet gansch ontdaan was van de vrees voor het oude dwangjuk, waaronder onze voorvaderen hadden gezocht, en dat hij terugdeinsde voor opspraak wekkende middelen, hoe rechtvaardig en billijk die ook waren, als het in bezit nemen der oude roomsche kerken ten jare 1798.¹⁾

Uit hetgeen hier is voorafgegaan zal het duidelijk zijn, dat het laatste gedeelte van deze beschrijving geheel onjuist is. Immers volgens eigen inzicht, niet door hooger gezag genoopt, vaardigde hij zijn bevel uit, zich volkomen bewust van de groote moeilijkheden, die het met zich zou brengen. Zijn karakter teekent zich duidelijk af in het antwoord, dat hij 15 Maart 1800 aan P. Verhoysen heeft gegeven. De voorzichtige kerkvoogd was het, die dit schrijven samenstelde. De herder, die geen haar breed van zijn geweten afweek, welk een pressie er ook op werd uitgeoefend, in de zaak der kerken, en dat niettegenstaande het feit, dat hij werkelijk een terugkeer van den ouden toestand duchtte.

De minuut van het antwoord, dat Van Alphen aan Verhoysen heeft gezonden, hebben wij niet kunnen opsporen. Een gedeelte daarvan is bekend uit een brief aan Ciambertani, waarin Van Alphen hem de bezwaren van den afgevaardigde voorlegde. Hieruit blijkt, dat de apostolische vicaris, om deze krachtige en delicate argumentatie te weerleggen,

¹⁾ L. H. Ch. Schutjes. *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch*, II, blz. 159.

zich voorzichtigheidshalve niet bewoog op politiek terrein. Hij streefde er naar Verhoysen te overtuigen op het eenige punt, dat voor beiden van essentieele beteekenis was, nl. het kerkelijk recht. Immers al het overige was opportuniteit. De ligging van de kerk, de toestand, waarin zij verkeerde, de financieele gesteltenis van de kerkfabriek, de draagkracht der parochianen, de beperktheid van het aantal geestelijken, of het een stadskerk was ofwel een dorpskerk, het belang der Hervormden bij een naasting, ja zelfs de houding der Hervormden in het algemeen; al die gezichtspunten waren slechts bijkomstigheden. Bij ieder afzonderlijk verlot tot in gebruikname konden deze ongetwijfeld een rol spelen. Een algemeen essentieel beletsel evenwel kon geen dezer vormen. Deze konden nergens anders worden gevonden dan in het kerkelijk recht. Bij het bestudeeren van het *Corpus juris canonici* trof hij aan C. 27. D. I. De consecratione, waarin werd verklaard, dat een kerk, waarin een heiden was begraven, niet geconsacreerd mocht worden. Ook mocht daarin geen mis worden gelezen.

Het begravene moest verwijderd en de kerk gereinigd worden.¹⁾ In caput 28²⁾ van datzelfde derde deel van het *Decretum Gratiani* vond hij bepaald, dat een kerk, waarin ongeloofigen begraven waren, niet geheiligd mocht worden. Als ze echter vroeger geconsacreerd was, dan mocht daarin de mis worden opgedragen, mits het geloovigen waren, die daarin waren begraven. Ook vond hij voor zijn houding kracht in C. 2. VI. V. 2. De haereticis, waarin Alexander IV verklaarde, dat allen, die kettters of begunstigers van kettters zouden begraven, in den kerkelijken ban zouden zijn en daar-

¹⁾ *Decreti Gratiani pars De consecratione, distinctio I, c. XXVII. Non est consecranda ecclesia in qua paganus sepultus invenitur. Item ex Concilio Aurelianensi, C. 3 Ecclesiam, ubi paganus sepultus est, non liceat consecrari, neque missas in ea celebrare, sed iactare foras, et mundare oportet*

²⁾ *C. XXVIII. De ecclesia, in qua cadavera fidelium sive infidelium sepeliuntur. Item ex Concilio Agrippinensi. Ecclesiam, in qua mortuorum cadavera infidelium sepeliuntur sanctificare non licet, sed si apta videtur ad consecrandum, inde evulsis corporibus, et rasis parietibus vel tignis eius loci, reedificetur. Sed si hec consecrata prius fuerit, missas in ea celebrare licet, si tamen fideles fuerunt qui in ea sepulti sunt.*

van niet ontslagen konden worden, alvorens zij zelf die lijkens zouden hebben opgegraven en verwijderd. Op zulk een plaats mocht niet meer begraven worden.¹⁾ Naast de bovenaangehaalde bepalingen had hij er nog een paar genoteerd²⁾, mede betrekking hebbende op de begraving van personen, die tijdens het leven gemeden moesten worden, op openlijk geëxcommuniceerden, op met name geinterdiceerden, en op erkende woekeraars. Voor dezen was geen plaats op het gewijde en daaruit trok hij zijn conclusie, dat de heilige geheimen niet mochten gecelebreerd worden in plaatsen, die door zulke begravingen waren en werden ontheiligd.

Vervolgens behandelt hij wat door Verhoysen uit Ferraris naar voren was gebracht. Er zou nauwelijks een kerk worden gevonden, die niet was ontheiligd door de begraving van ongedoopte kinderen. En zoo lang het begraafrecht zou blijven

¹⁾ Sexti Decretalium liber V, Tit. II, De haereticis, C II Alexander IV Quicumque haereticos, credentes, receptatores, defensores vel fautores eorum scienter praesumpserint ecclesiasticae tradere sepulturae, usque ad satisfactionem idoneam excommunicationis sententiae se noverint subiaccere, nec absolutionis beneficium mereantur nisi propriis manibus publice extument, et proniciant huiusmodi corpora damnatorum, et locus ille perpetua careat sepultura.

²⁾ Decretalium Gregorii IX, liber III, titulus XXVIII, caput XII Si ossa excommunicatorum sunt sepulta in ecclesiastico coemeterio, et discerni possunt, debent exhumari et pronici, alias secus Idem (Innocentius III) Nidrosiensis Archiepiscopo. Sacris est canonibus institutum, et utentium consuetudine approbatum, ut quibus non communicavimus vivis non communicemus defunctis, et ut careant ecclesiastica sepultura, qui prius erant ab ecclesiastica unitate praecisi, nec in articulo mortis ecclesiae reconciliati fuerint Unde, si contingat interdum, quod vel excommunicatorum corpora per violentiam aliquorum, vel alio casu in coemeterio ecclesiastico tumulentur, si ab aliorum corporibus discerni poterunt, exhumari debent et procul ab ecclesiastica sepultura iactari. Quodsi discerni non poterunt, expedire non credimus, ut cum excommunicatorum ossibus corpora extumentur fidelium, quum, licet non obsit iustus sepultura nulla vel vitis, impiis tamen celebris vel speciosa non prosit Clementinarum Liber III, Titulus VII De Sepulturis, C 1 Clemens V in concilio Viennensi. Eos, qui propriae temeritatis audacia defunctorum corpora, non sine contemptu clavium ecclesiae, in coemeteriis interdicti tempore, in casibus non concessis a jure, vel excommunicatos publice, aut nominatum interdictos, vel usuarios manifestos scienter sepelire praesumunt, decernimus ipso facto excommunicationis sententiae subiaccere, a qua nullatenus absolvantur, nisi prius ad arbitrium dioecesanis episcopi eis, quibus per praemissa fuerit iniuria irrogata, satisfactionem exhibuerint competentem, nullo eis circa praemissa exemptionis vel quovis alio privilegio, sub quacunque forma verborum concessio, aliquantulum suffragante

bestaan, zou ook het gevaar voor zulk een ontheiliging blijven, aangezien de Hervormden de gewoonte hadden om hunne kinderen den Zondag na de geboorte te laten doopen. En ongedoopten zijn infideles en bijgevolg waren en werden de kerken werkelijk ontheiligd. Een tweede bezwaar, dat Van Alphen aan hem voorlegde, bestond hierin, dat ook de Joden in het bevolkingsregister stonden ingeschreven en dat dezen daarom ook dezelfde rechten konden verkrijgen. Het derde bezwaar richtte zich tegen de eigen interpretatie van Ferraris zelf, tegen de meening van Verhoysen, dat noch Ferraris, noch zij, die zijn gevoelen deelen, handelen over de ketters, die door de kerk zijn geëxcommuniceerd, die door haar zijn uitgeworpen, die, zich zelf afscheidende, openbare secten openlijk en hardnekkig aanhangen. Zijn dat geen haeretici notorii, erkende ketters? Zijn dat geen openlijk geëxcommuniceerden? Zou het om hen te moeten mijden noodig zijn, dat zij nog eens speciaal aangeduid werden? Hij geloofde niet, dat dit ook maar door een enkelen canonist van naam zou worden gevorderd. Dat zou meer betrekking hebben op hen, die men Katholiek zou wanen, doch die gevallen waren in ketterij; op hen, die den ban beloopen hadden en overigens zouden doorgaan met uiterlijk zich bij de Katholieken aan te sluiten. Aangezien dezen zich niet afgescheiden hebben, noch door de kerk zijn uitgeworpen, behoeven dezen niet gemeden te worden, voordat ze met name zijn aangewezen, en dit vooral na de constitutie van Martinus V. die, hij gaf zijn meening voor beter, op dezen alleen betrekking had. Dit was ook volgens hem het juiste gevoelen van genoemde canonisten, hetwelk blijkt uit de door hen aangevoerde stelling, dat, aangezien wij niet gehouden zijn om hen in het leven te mijden, tenzij zij openlijk aangeduid zijn, wij ook niet gehouden zijn hen in den dood te mijden. Dit was zijn gevoelen en hij vond dat bevestigd bij Martinus V. En dit gegeven zijnde, waren ook zonder twijfel de canones van toepassing op onze dwalende broeders en was het niet geoorloofd de heilige geheimen te vieren in tempels, die door

zulke begravingen waren ontheiligd en dagelijks daaraan blootstonden. Op grond van al deze overwegingen was Van Alphen van meening, dat hij verplicht was het verbod tot ingebruikname der genaaste kerken uit te vaardigen. Wel roerde Van Alphen nog meer punten aan, — dit blijkt weer uit het antwoord van Verhoysen, — de hoofdzaak is echter weergegeven met het vorenstaande.

Of Verhoysen hiermede bevredigd was? Blijkens zijn brief van 29 Maart 1800 heeft het er niet veel van.¹⁾ Alleen op het punt der reeds genaaste kerken was hij gerust gesteld, nu hem gebleken was, dat deze niet behoeften teruggegeven te worden. Maar dat was ook alles. Hij zag steeds heviger verontrusting der gemoederen en vreesde daarvan vermindering van den eerbied voor het kerkelijk gezag. Vervolgens was van hem te verwachten, dat hij tot Van Alphen de vraag zou richten, waarom, als er dan werkelijk kerkrechtelijk bezwaren bestonden, deze dan blijkbaar niet bestonden voor het land van Cuyk, het land tusschen Maas en Waal en in het Rijk van Nijmegen, waarover de internuntius toch ook zeggenschap had. Speelde de politiek hierin soms een rol? Wat de te naasten kerken aanging, hier onderscheidde hij drie mogelijkheden. Vooreerst waren er een aantal oude parochiekerken, die feitelijk meer ruïne waren dan kerk en waarvan de kerkgoederen niet toereikend waren voor gewoon onderhoud, laat staan voor restauratie. Degenen, die zoo iets wilden naasten, kon men beter met verstandige raadgevingen bewerken, dan met een verbod. Men luisterde nog wel eens naar een welgemeenden raad, gelijk hij uit eigen ondervinding kon getuigen. Verder was er feitelijk alleen sprake van plattelandskerken, welker naasting weinig gemotiveerd verzet kon uitlokken. Onder de steden kwam alleen die van Den Bosch in aanmerking. Die van Bergen-op-Zoom was tot bijzonder eigendom van de Hervormden verklaard, — een beslissing, die hij wel is waar niet kon onderschrijven —. Die van Breda was belast met zulk een enorm schuldbedrag, dat iedere aspiratie

¹⁾ A. B. Den Bosch. Portefeuille I, omslag V. Bijl. 9.

om dezelve te naasten verging bij de gedachte aan den financiëleen last. Zoo bleef dan over die van Den Bosch. Deze moest ook wel hersteld worden, maar er was, zoo hij zich goed herinnerde, een bedrag van f 70000,— in contanten beschikbaar. Dit was ruim voldoende. Daarbij had de naasting van de St. Jan dit voordeel, dat er dan eens eindelijk orde geschapen kon worden in de chaotische toestanden, die op parochieel gebied in Den Bosch heerschten.

Na aldus zijn gevoelen over de strijdvraag te hebben gegeven, wilde hij ook nog zijn meening mededeelen omtrent den tegenwoordigen stand van zaken. Gezien van buitenlandsch standpunt, was hij het wel met Van Alphen eens. Van binnenslandsch standpunt gezien was er, naar zijn meening, niet de minste reden tot ongerustheid en met het overoude adagium *jure suo utendo nemo laeditur* trachtte hij bij Van Alphen alle vrees te verdrijven voor eventueele reactie van de Hervormden.

De Katholieken ontleenden hun recht toch aan een staatswet! Dan, een derde omwenteling vreesde hij niet zoo spoedig en daarbij, afgedane zaken bleven afgedaan.¹⁾ Toch ontkende hij geenszins, dat het streven van de Unitaristische partij er op gericht was om te trachten het Katholicisme te onderdrukken. Dit kwaad achtte hij echter niet zoo groot als een scheuring tusschen de eigen geloofsgenooten.

Vervolgens poogde hij nogmaals de kerkrechtelijke bezwaren door Van Alphen opgeworpen, te ontzenuwen. De wijze evenwel, waarop hij dit doet, gelijkt meer op het ontwijken van de moeilijkheid dan op het zoeken van een oplossing. De moeilijkheid was deze. Bij den overgang van de kerken aan het katholiek kerkgenootschap bleef het recht van begraving aan de eigenaars der graven. Het kon dus gebeuren, dat begraving gevorderd werd voor iemand, die daar kerkrechtelijk niet

¹⁾ Hier blijkt de politieke blik van Verhoysen niet buitengewoon scherp te zijn geweest. Immers betrekkelijk kort nadien vernietigde de staatsregeling van 1801 o. a. het zesde additioneele artikel der staatsregeling van 1798 en in sommige gevallen werden zelfs toewijzingen van kerken aan de Katholieken te niet aedaan.

begraven mocht worden, zonder de kerk te ontheiligen. Dit laatste nu ontkende Verhoysen ten stelligste en wel op grond van deze spitsvondigheid. Stel dat iemand, die een grafkelder heeft, daarin een ongeloofige of jood zou willen begraven, dan zou dit niet toegelaten behoeven te worden, aangezien in dat geval het accessoire, zooals het begraafrecht ten aanzien der kerken is, het principale zoude kunnen doen wegvallen. Een vergund *gebruik* zou daardoor een *misbruik* worden, en men zou moeten veronderstellen, dat de vergunner, in dit geval de Staatswet, zou hebben kunnen willen, dat een voorrecht of servituut, *dominum rei*, den meester van de zaak van het verdere gebruik van zijn eigendom zou kunnen berooven, *quod absurdum est*. Het recht zou zich, naar zijn overtuiging, nimmer verder mogen uitstrekken dan tot begraving van die lijken, die daarin zouden kunnen worden begraven zonder het gebruik der kerk onmogelijk te maken. Daarbij, wanneer iemand zich zou verweren en daartoe zou aangeven, dat hij door de bezitters daarmede was verleid, dan zouden dezen tegen zich hebben, dat hun titel *insufficiens* was et *inhabilis ad transferendum dominium*, omdat de Gereformeerden geen bezitters maar slechts *usurpatores* waren en dus ongerechtigd om eigendommelijke schikkingen te treffen. *Nemo enim plus juris in alium transfert, quam ipse habet*. Het bezwaar tegen begraving kon dus feitelijk in het geheel niet gelden.

Het blijft echter de vraag, of Verhoysen als lid van de kerkelijke commissie Steyn Parvé zulk een standpunt zou hebben ingenomen. In zeer vele van hare menigvuldige beslissingen was de eenige rechtsgrond, waarop een vermeend recht werd afgewezen, dat deze exceptie niet in de wet was opgenomen. Wij vermoeden, dat de commissie hetzelfde standpunt zou hebben ingenomen, indien een geschil over het begraven van een met name geëxcommuniceerde in zijn eigen graf in een genaaste kerk, bij haar om advies was ingezonden. In de wet toch werd een dergelijke mogelijkheid geenszins voorzien. Het begraafrecht van den eigenaar van een graf was aan geen beperking gebonden.

Feitelijke steekhoudende bezwaren kon Verhoysen dus eigenlijk niet erkennen en de praxis in omliggende gebieden stelde hem oogenschijnlijk in het gelijk. Daarom vroeg hij zich af, welke dan wel de redenen konden zijn, die den internuntius bewogen tot deze houding? Hierbij kwam men in de politiek terecht. De internuntius verbleef al sedert geruimen tijd op het grondgebied van den Koning van Pruisen. En nu werd verondersteld, dat de Gereformeerden invloed trachtten uit te oefenen te Berlijn, om via den internuntius de naasting der kerken in Brabant te stuiten. Tot slot zond hij den vicaris toe het door hem aan de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam uitgebracht rapport in zake de naasting der kerken te Haarlem. Hij erkende gaarne, dat het niet was secundum Lucam, dat daar ter voorkoming van gevaarlijke gevolgen middelen waren gebruikt, die feitelijk niet toelaatbaar waren. En „voegt men hier nu bij, de ongepaste argumenten, die er bij de deliberatiën over hetzelfde door eenige, zoo genaamde ¹⁾ roomsche representanten over het aristocratisch gedrag dier pastooren, zo als men het bestempelde, in het midden gebracht wierden, dan voorzeker kromp een gevoelig hart weg, zoodanig, dat de herinnering daar van geene gunstige vooruitzichten kon overlaten.” Daarom smeekte hij den apostolischen vicaris om de beletselen, die er mochten zijn, zoo spoedig mogelijk weg te nemen.

Hoe krachtig Verhoysen de zaak bepleitte, Van Alphen week geen duim breed af van den weg, dien zijn plicht hem had aangewezen.

In zijn houding werd de apostolische vicaris ten zeerste gesterkt door Ign. van Gils. Reeds op 26 Febr. had Van Gils hem op zijn mededeeling, dat hij zich verplicht had gevoeld om het roer om te gooien, gepoogd te troosten. Ook thans was hij Van Alphen een steun. Deze had hem op 16 Maart mededeeling gedaan van het eerste schrijven

---

¹⁾ „Zoogenaamde” roomschen, aldus geven wij weer de gevoelens, die Verhoysen er toe hebben gebracht, om het woord „Roomschen” ondersteboven te schrijven in zijn brief.

van Verhoysen. Aan de hand daarvan gaf hij op 20 Maart ¹⁾ aan Van Alphen te kennen, dat deze brief hem aanvankelijk wel eenige bekommernis had gebracht, doch dat deze dra was geweken. Wat de zaak zelf aanging, Van Alphen had toch nimmer verklaard, dat naasting als zoodanig verboden was en ook niet, dat de reeds genaaste kerken gerestitueerd moesten worden. Het was alleen de ingebruikname, die was opgeschort en dit terecht. Hij onderschreef de door Van Alphen gemaakte bedenkingen ten volle. Ja, zelfs voegde hij er daaraan nog een paar toe. Van Gils zag in de handhaving van het recht van begraving voor de Hervormden een middel om de kerkelijke diensten der Katholieken te verstoren. Het andere bezwaar, dat Van Alphen, blijkens zijn antwoord aan Verhoysen, ook reeds voorzien had, richtte zich tegen het kerkrechtelijk betoog, dat Verhoysen gepeurd had uit Ferraris. Dit was niet volledig, want Ferraris handelde ook over ongedoopte kinderen, en deze had Verhoysen buiten zijn betoog gelaten. Toch was er alle reden om hierop de aandacht te vestigen, aangezien bij de Hervormden de gewoonte bestond om de kinderen enkele dagen na de geboorte te doopen. Door dit uitstel stierven er meerdere kinderen ongedoopt. Gevolg was begraving van infideles, waardoor de kerk ook volgens Ferraris werd ontheiligd. Voor het overige was hij van oordeel, dat Verhoysen, die hij als een grooten geest en een goed Christen beschouwde, wel wat zwaar op de hand was.

Toch was het wel de moeite waard om aan zijn betoog de noodige aandacht te schenken. Een gewaarschuwd mensch telt voor twee. Men zou zich tegen eventueele kwade gevolgen dan des te beter kunnen dekken. Zelf zou hij ook nog wel eens poolshoogte nemen omtrent de situatie. Hij gaat dan voort:

„Ik meene in het zekere onderricht te zijn, dat ons tot dus verre gehouden gedrag zeer na den smaak der Gerefor-

---

¹⁾ A. B. Den Bosch. Portefeuille I, omslag V.

ADVERTENTIE-BIJVOEGSEL VAN „BOSSCHE BIJDAGEN”

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISKOP 'S-HERTOGENBOSCH

DL. XIV. AFLEV. 2. DECEMBER 1936

Ferdinand G. J. van den Gerdenbeemt

Fabrikant van Kerfkaarsen,

Witte Was, Wierook, Godslamp-olie, enz.

Holleveranciers van
Z. H. Paus Benedictus 7

's-Hertogenbosch, Hinthamerinde 53

Firma G. Borrenbergen

Telefoon 3634

EINDHOVEN

Wasbleekerij en Kaarsenfabriek

Boekhandel W. BERGMANS, Tilburg.

Mgr. Dr. TH. GOOSSENS

Het Arme Brabant

Prijs f 0.70

Het Keerpunt van Brabant, 1 Maart 1796

Prijs f 0.70

Onontgonnen Brabant

Prijs f 0.70

Kanunnik Dr. J. LAENEN:

Kerkelijk en godsdienstig Brabant vanaf het begin der 4e tot in de 16e eeuw. Voorgeschiedenis van het Aartsbisdom Mechelen. — 1e deel . . . . . f 3.90

Zooeven is het 2e deel verschenen.

Het werk is thans compleet . . . . . Prijs f 7.80

„Dit werk van onverdroten ijver en van geweldige eruditie is een kostbare aanwinst voor de kennis der Zuid-Nederlandsche kerkgeschiedenis, waarmee die van het Noorden met vele draden is verbonden.”

(Studiën)

Het werk is verkrijgbaar in den boekhandel en bij den uitgever

G. MOSMANS ZOON, 's-HERTOGENBOSCH

Uitgever van den H. Stoel

Vacant

Oude en Nieuwe Boekhandel
UITGEVERIJ
DEKKER & v. d. VEGT N.V.
Oranjesingel 4, NIJMEGEN
Oude Gracht, UTRECHT
 Verzendt op aanvraag gratis
Catalogen.
Koopt oude Boeken.

De prijzen van **MISSAALS** en **BREVIERS** van
PUSTET zijn met 10% verlaagd. Vraagt nu
prospecti en prijzen bij
Boekhandel W. Bergmans, Tilburg.

Zoo juist is een nieuw vervolgwerk begonnen:
De Ontdekking van de Wereld
door **Mr. W. J. VAN BALEN**
compleet in 16 afleveringen of 2 banden.
Vraagt een aflevering ter inzage bij
W. BERGMANS, Markt, Tilburg.

SPECIAAL ADRES voor

PRIESTERKLEEDING

Arnold Vielen - Marktstraat - Veghel

H. VERBUNT VAN DIJK

Gasthuisstr. 64

TILBURG

Kerkelijke Kunst

Gegarandeerd Zuivere Miswijnen

Alle Kerkbenooidgheden

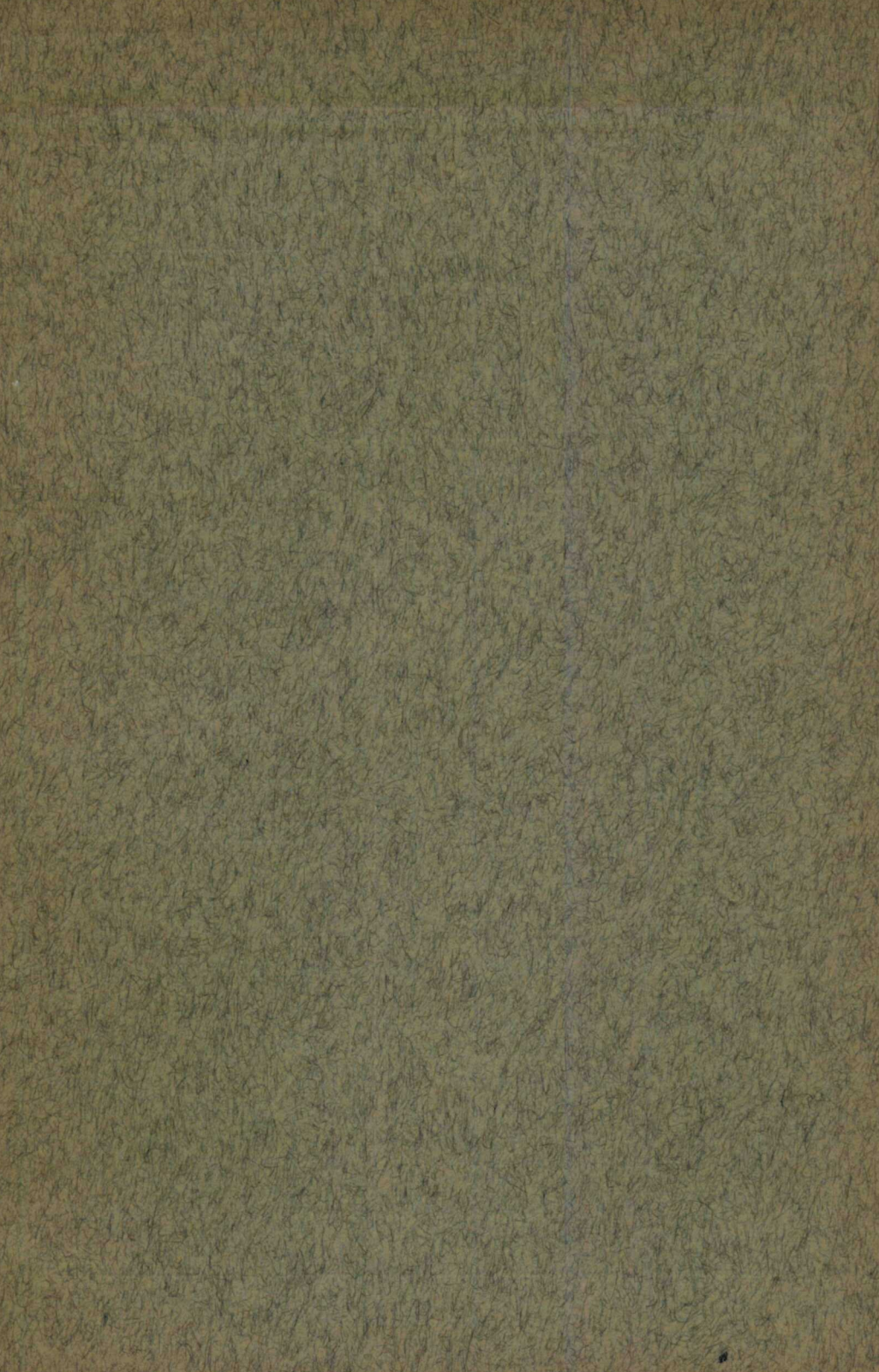
Kloosterstoffen

LENTJES & DROSSAERTS

'S-HERTOGENBOSCH

EFFECTEN, COUPONS, DEPOSITO'S enz.

Belasten zich speciaal met het plaatsen en
verhandelen van leeningen ten laste van
Provinciën, Gemeenten, Waterschappen, R. K.
Kerken, Kloosters en Instellingen op de meest
voordeelige voorwaarden. :-:

J. A. VERBUNT

WIJNHANDEL OPGERICHT 1848

TILBURG

INTÉRESSÉ DE LA MAISON

SCHRÖDER & DE CONSTANS

BORDEAUX

SPÉCIALITÉ VINS FINS ET

VINS CACHET DU CHÂTEAU ET

ÉTAMPÉ

**PROPRIÉTAIRE DE LA RÉCOLTE ENTIÈRE 1928 ET
1929 DU DOMAINE MOULIN DE SOUBEYRAN**

BOSSCHE BIJDRAGEN

**BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH**

**ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSEN
A. FRENKEN EN DR. TH. GOOSSENS**

**DEEL XIV
AFLEVERING 3**

MEI 1937

INHOUD:

De houding van den apostolischen vicaris A. van Alphen ten opzichte van het in gebruik nemen der genaaste kerken, door P. Noordeloos (<i>vervolg en slot</i>)	blz. 245
Michaël Ophovius, door Jan Mosmans	blz. 303
Register van Plaatsnamen	blz. 308
Register van Personen	blz. 313
Register van Zaken	blz. 323

VOORWAARDEN:

De „**Bossche Bijdragen**” verschijnen minstens éénmaal en hoogstens driemaal in het jaar op niet vast bepaalde tijden.

Drie afleveringen vormen één deel.

De prijs van één deel bedraagt fr. p. post *f* 5.—.

Telkens bij het verschijnen van een tweede aflevering van een deel zal over het bedrag van het geheele deel worden beschikt.

De intekening staat open bij de Administratie te Tilburg, Bosscheweg 339, en bij den Boekhandel.

Brieven, boeken of bijdragen voor dit tijdschrift te adresseeren aan den Redactie-Secretaris, Dr Th. GOOSSENS, Tilburg, Bosscheweg 339, Postgiriorekening n. 50174.

---

meerden in deze landstreek is. Dan, ik ben voornemens verder te onderzoeken en alle navorschingen te doen, hoe er het Directoir, de Agent van Polizie en de meerderheid der commissie tot de kerkelijke zaak overdenkt en of wij vertrouwen kunnen in ons gezach te zullen woren gemainteneert, bijaldien wij voortgaan met het occupeeren der genaaste kerken te beletten. Ik heb tot dat einde eene excellente Source en zal binnen weinige dagen in staat zijn, U.H.W. de nodige en zo ik verwagte, volkomen geruststellende ophelderingen te geven. Die Source, een deftig Gereformeerde advocaat keurt onze tot dus verre gemanifesteerde handelwijze volstrekt goed, is zeer nauw geliëert met al wat in den Haag in onze departementen vermogend is en zal alles opzetten, ten einde de hooge vergaderingen de noodzakelijkheid te doen bezeffen, om die geene in hun gezach te handhaven, die binnen deze republiek met het R. C. Kerkbestuur gelast zijn. Ik meene volkomen staat op dezen man te mogen maken, en zijn regtzinnigheid, zo wel als zijne vermogendē invloed, doet mij de beste uitwerking hoopen."

Vicaris Oomen, zoo zegt hij verder, had nog geen bericht ontvangen van den bisschop van Roermond over hunne gemeenschappelijke zaak.

Verdere gegevens over dit belangrijk intermezzo staan ons niet ten dienste.

III.

Wij kunnen de houding, die Van Alphen in deze aangelegenheid heeft aangenomen tegenover Verhoysen, niet anders dan correct noemen. Voor zoover wij hebben kunnen nagaan, heeft de apostolische vicaris nergens gezegd, dat hij het met de opvatting van Ciamberlani niet in alle opzichten eens was. Tegenover de afgevaardigden hield hij zijn superieur hoog, doch tegenover den superieur bepleitte hij, wat naar hij meende zijn goed recht was. Hij deed dit reeds op 26 Februari, dus nog voor zijn briefwisseling met Verhoysen. Misschien had hij gaarne een tegemoetkomend schrijven van den vice-superior gezien, ten einde dit aan de afgevaardigden te kunnen

overbrengen. Evenwel tevergeefs. Op 18 Maart stelde hij zich ook nog in verbinding met den bisschop van Roermond, maar ook deze antwoordde niet. Toen bereikte hem op 28 of 29 Maart een bericht uit Gouda, dat de gewezen nuntius, nu secretaris de Propaganda Fide, een zelfde verbod aan de geestelijkheid van de Hollandsche zending had uitgevaardigd. Nieuwsgierig, hoe dat in Holland zou uitvallen, wendde hij zich om inlichtingen tot den aartspriester Ten Hulscher.¹⁾ Deze berichtte hem op 4 April 1800, dat hij geen schrijven in die richting van den vice-superior had ontvangen. Aanvankelijk had hij het bericht beschouwd als een canard van een protestant. De missive van Van Alphen had hem echter duidelijk gemaakt, dat de een of andere courantier, het verbod van den internuntius vernomen hebbende, dit als voor heel de republiek geldende had gepubliceerd. Tot de zaak zelve komende, billijkte hij ten volle de houding van Van Alphen, vooral voor de districten met overwegend Katholieke streken. Wat zijn district Holland aanging, zoo waren daarin ook enkele gemeenten in meerderheid katholiek, en, ofschoon tegen zijn zin, hadden zij daar de kerken ook genaast. Tegen zijn zin, want hij zag er weinig heil en veel verbittering in en onberekenbare gevolgen, tot een verandering van gouvernement ten nadeele van de Katholieken toe.

Sommigen, die hem kwamen raadplegen, adviseerde hij het geld te nemen, waarop zij bij schikking aanspraak zouden kunnen maken. Maar ook hier luisterde men niet naar den aartspriester. Ook hij kon den stroom van heethoofdigen niet keeren en hij verzette zich dan ook niet langer. Gelukkig bleef het bij één kerk, die van Obdam. De chicanes door de gereformeerden in het geding gebracht, hadden de schikkingen aanmerkelijk vertraagd, waarmee hij in dit geval zeer in zijn schik was.²⁾

Omtrent Holland was Van Alphen dus goed georiënteerd. Op 3 April deed hij nog eens een poging om van den bisschop

¹⁾ A. B. Haarlem, Brieven aan Ten Hulscher 31 Maart 1800, Bijl. 10.

²⁾ A. B. Den Bosch. Portefeuille I, omslag V, Bijl. 11.

van Roermond eenig bericht te krijgen. Ondertusschen kwam bericht van den internuntius. Ciamberlani verontschuldigde zich over de vertraging van zijn antwoord. Hij had het druk, terwijl de vraag van Van Alphen z. i. niet een onmiddellijk antwoord noodig had. Dan deelde hij hem mede, dat hij in zijn vorig schrijven had gehandeld over kleine kerken in het district Gelderland, onder aartspriester Roes. Verder drukte hij zijn medelijden uit met de omstandigheden, waarin de apostolische vicaris zich bevond, hoewel hij nog steeds ten zeerste verwonderd was, dat hij permissie had gegeven. Immers met die kleine dorpskerkjes in het Geldersche, die geheel door de niet-katholieken waren afgestaan en dus niet meer voor begraafing van ketters zouden worden gebruikt, verhield de zaak zich z. i. heel anders. Vooreerst kon daar nimmer eenige schending van den godsdienst plaats hebben. Vervolgens waren die kerken volkomen aan de Katholieken afgestaan en overgedragen, daarom zou men, ook al veranderden de tijden, daarop niet meer kunnen terugkomen. Nu was Ciamberlani van oordeel, dat er zeer weinige zulke kerken zouden zijn en daarom was zijn standpunt, evenals in zijn vorig schrijven, dat men in deze niet moest toegeven. Vervolgens gaf hij hem in overweging om van de vicarissen van Breda een afschrift te vragen van zijn aan hen gericht schrijven. Dat kon hij ook aan den bisschop van Roermond zenden.¹⁾

Dit schrijven bracht Van Alphen niet verder. Het loste de moeilijkheid niet op, waarom men buiten Brabant genaaste kerken wel in gebruik mocht nemen en in zijn vicariaat niet. Het ongerijmde hiervan voelde hij nog te scherper, toen hij ten slotte ook van den secretaris van den bisschop van Roermond mocht vernemen, hoe daar de stand van zaken was. Deze berichtte hem op 8 April van uit Emmerik, dat de Katholieken uit het Nijmeegsche en Kuiksche, gedreven door hetgeen zij in Gelderland zagen geschieden, niets onbeproefd lieten, om den bisschop te bewegen, om die ingebruikneming

---

¹⁾ A. B. Den Bosch, Portefeuille I, omslag II, Bijl. 12.

ook aan hen toe te staan. Ten slotte meende de bisschop aan zijn onderdanen niet te mogen weigeren, wat hij elders toegeestaan zag. Daarbij overwoog de bisschop, dat de H. Stoel plechtig had geprotesteerd tegen het tractaat van Westfalen, krachtens hetwelk de Hervormden de kerken in bezit hadden genomen; dat er tusschen het district Nijmegen en het overige Gelderland, waarvan het een deel uitmaakte, geen verschil bestond; dat sinds onheugelijke tijden in het Valkenburgsche het heilig offer werd opgedragen in kerken weleer door de protestanten gebruikt; dat dit ook geschiedde in de hertogdommen Kleef, Gulik en Berg, alsook, dat in het eigen Emmerik de niet-katholieken nog steeds het begraafrecht in de geoccupeerde kerken behielden en daarvan gebruik maakten.

Op grond van dit alles meende de bisschop te moeten toegeven en, gelijk elders gebruik was, aan de geestelijkheid te moeten toestaan, dat zij in die kerken, gelijk in huiskapellen, het H. Offer zouden opdragen op een draagbaar altaar. Nu was hij er ook wel van overtuigd, dat in geval de zaken weer een keer zouden nemen, de Katholieken wel weer uit die kerken zouden moeten trekken, maar hij vreesde toch geen verdere nadeelige gevolgen daarvan. Aan een vervolging van de pastoors dacht hij niet. In het archief van het bisdom was geen stuk te vinden, waaruit zou blijken, dat ten tijde van Lodewijk XIV, eenige wraak was genomen door de Hervormden op de Katholieken, die gedurende vier jaren de kerken weer hadden gebruikt.¹⁾

Met deze mededeelingen van den secretaris van het bisdom Roermond waren de gegevens, waarover Van Alphen wenschte te beschikken, compleet. Hij belegde nu een bijeenkomst, waartoe de voornaamste geestelijken van het diocees werden uitgenoodigd. Ook vicaris Oomen nam aan de conferentie deel. De naasting der kerken werd van alle kanten bekeken en conclusie was, dat het wenschelijk kon zijn, om in bepaalde gevallen aan het verlangen van de parochianen te gemoet te

---

¹⁾ A. B. Den Bosch, Portefeuille I, omslag I, Bijl. 13.

komen. Op de eerste plaats zouden er evenwel geen kerkrechtelijke bezwaren mogen bestaan, en vervolgens zouden ook de plaatselijke omstandigheden gunstig moeten zijn. Zoo zou bijv. de kerk gunstig moeten zijn gelegen ten opzichte van het bewoonde gedeelte en behoorlijk in orde zijn te brengen, terwijl de draagkracht der parochianen van dien aard moest zijn, dat zij de kerk passend zouden kunnen onderhouden. Als dan de verhouding tusschen Katholieken en niet-katholieken van dien aard was, dat geen ernstig ongenoegen zou zijn te vreezen in geval van overgang, dan, zoo was de vergadering van oordeel, dan diende aan de wenschen der parochianen geen beletselen te worden in den weg gelegd. Op grond hiervan werd besloten aan den internuntius te verzoeken of hij zich met deze zienswijze vereenigen kon en verlof zou willen geven, om in zulke gevallen de oude parochiekerk te naasten. Wat de overige kerken betrof, werd besloten het oordeel van den H. Stoel af te wachten.

Den 8sten Mei gaf Van Alphen uitvoering aan het besluit van de vergadering in een met zorg gestelden brief aan Ciamberlani.¹⁾ Hij begon met een mogelijk verkeerde opvatting, die de vice-superior kon hebben over de in Brabant genaaste kerken, recht te zetten. De kerken, in de wandeling groote kerken genoemd, duidde Van Alphen in zijn brieven aan door „*templa majora*”. Nu trok het zijn aandacht, dat de vice-superior in zijn brieven steeds sprak van „*parva templa ruralia*”. Hij vermoedde daarom, dat deze die „*templa majora*” voor heel groote bouwwerken hield, terwijl zij zich toch over het algemeen in niets onderscheidden van die „*parva templa ruralia*”, welke met verlof van den vice-superior door de Katholieken weer gebruikt werden. „*Templa majora*” staan tegenover de oratoria, de kerkhuizen van de Katholieken, aldus hield hij den vice-superior voor. Dan deelde hij hem mede, dat hij een verbod betreffende het gebruik van genaaste kerken had uitgevaardigd en hij gaf toe, dat dit de voorvader-

---

¹⁾ A. B. Den Bosch, Portefeuille I, omslag II, Bjl. 14.

lijke gehoorzaamheid en eerbied jegens den Paus levendig zou houden, ware het niet, dat hetgeen in het naburige Gelder voorviel daarop een minder goeden invloed uitoefende. Dit was aanleiding tot gemor en beroering en zelfs dreigde het volk hier en daar zijn eigen leiders te benoemen. Ook begonnen zich de Katholieke representanten met de zaak te bemoeien en heel openhartig verhaalde hij hem, hoe Verhoysen over deze kwestie dacht. Daarna, de vice-superior had hem naar Roermond verwezen, gaf hij in korte trekken weer, hetgeen hem door den secretaris Consgen was geschreven. Met name legde hij er den nadruk op „dat namelijk door Uwe Excellentie reeds een paar kerken waren toegewezen”; dat in verschillende parochiën van het diocees Roermond sinds lang en zonder eenig bezwaar, simultanea bestonden, kerken die zoo wel door Katholieken als niet-katholieken werden gebruikt; dat in Emmerik nog het vorig jaar een Hervormde in de Katholieke kerk was begraven.

Hij oordeelde het gewenscht, om te onderzoeken of deze feiten vereenigbaar waren met het kerkelijk recht en waardig om nagevolgd te worden. Was dit niet het geval, dan diende de vraag gesteld, of men behoorlijk dispensatie had verkregen van den Paus. Was ook dit niet geschied, dan moesten er wel buitengewoon dringende redenen zijn geweest voor die overheden om zonder bijzondere dispensatie begraving en simultaneum toe te staan. De toestand was nu wel anders dan vroeger. Vroeger moest men wel of de kerk verlaten of met een simultaneum genoegen nemen, waarbij dan nog kwam, dat wanneer men uit de kerk trok, men geen gelegenheid had om den godsdienst uit te oefenen. Wegens armoede konden geen nieuwe bedehuizen worden opgericht. Nu was dat alles anders. Er waren vele kerken, die de Katholieken niet konden restaureren, ja zelfs, op den duur moeilijk konden onderhouden. Het ging er nu niet om ze uit de kerken te verwijderen, maar om ze er tijdelijk niet in toe te laten. En de Katholieken hadden geen gebrek aan kerken of kerkhuizen, waarin op passende wijze de heilige geheimen konden worden gevierd.

Maar zij hadden nu eenmaal een ingeboren passie voor de oude kerken. Evenwel, bij een eenvormige gedragslijn en een bescheiden toegevendheid, zou deze, gezien de traditioneele eerbied en gehoorzaamheid van de Katholieken voor den H. Stoel, zeer zeker in goede banen geleid kunnen worden. Dit was ook de meening van de geestelijkheid van zijn diocees. In overleg met deze en met vicaris Oomen was besloten hem verlof te vragen tot naasting van die kerken, waartegen geen bezwaren konden bestaan. Durfde hij dit zelf niet geven, of hij dan dat wilde aanvragen bij de congregatie de Propaganda Fide. Wat de overige kerken aanging, zou men de beslissing van Rome afwachten. Tot slot bepleitte hij nogmaals hoe de eigen handelwijze van den vice-superior hun deze overwegingen ingegeven had en hoe het dringend noodzakelijk was om eenigermate toegevend te zijn.

De vernieuwde en krachtig beargumenteerde poging van Van Alphen om den vice-superior te bewegen tot het toestaan van hetgeen redelijkerwijze niet geweigerd mocht worden, had ook ditmaal geen resultaat.

Ciamberlani toch berichtte hem op 31 Mei kortweg, dat het hem niet mogelijk was om ook maar in iets tegemoet te komen aan de wenschen van den apostolischen vicaris. Het voorschrift van de congregatie de Propaganda Fide liet geen uitzondering toe en daarvan mocht en wilde hij niet afwijken. Ter overtuiging zond hij hem een copie van den brief, dien hij op 24 Februari aan het vicariaat van Antwerpen had geschreven en waarin was opgenomen het antwoord van Rome.

Van Alphen was hiermede evenwel nog niet tevreden en op 19 Juni maakte hij nogmaals zijn bezwaren tegen de zienswijze van den vice-superior aan dezen kenbaar. Ook gaf hij aan den secretaris van den bisschop van Roermond een uiteenzetting van zijn mislukte poging bij Ciamberlani. De secretaris antwoordde hem op 24 Juni.¹⁾

Uitvoeriger nog dan te voren gaf hij een overzicht van

---

¹⁾ A. B. Den Bosch, Portefeuille I, omslag I, Bijl. 15.

hetgeen in andere diocesen placht te geschieden. Nu was daar de toestand wel wat anders dan hier, maar de bisschop had zich ten slotte toch ook niet willen verzetten. Door zijn weigering wilde hij niet afkeuren, wat zijn voorgangers hadden toegestaan. Ook had geen der bisschoppen wegens begraafing noch ook wegens de uitoefening van den hervormden eeredienst plechtig of minder plechtige reconciliatie gelast. En ook in de archieven van het bisdom waren geen stukken, die aanduiden, dat zulks ten tijde van Lodewijk XIV immer voor de herkregen kerken in de districten Nijmegen en Kuik was vereischt. Verder deelde hij hem nog mede, dat de bisschop alles door zijn agent te Rome had voorgelegd aan den Paus.

Zoo bleef de zaak slepende. Intusschen waren de moeilijkheden, naar welke Van Alphen herhaaldelijk verwees in zijn brieven, inderdaad niet gering. Immers hoe volgzzaam zijn diocesanen ook waren, het deed hun toch vreemd aan, dat, hetgeen zij in andere streken zagen gebeuren, in hun diocees nu eenmaal niet werd toegestaan. Dit verwekte begrijpelijker wijze ontevredenheid. Van Alphen deed zijn best om de gemoederen tot bedaren te brengen. Hij slaagde hierin op vele plaatsen. Dit was vaak moeilijker naarmate het diocees Roermond of het district Gelderland dichterbij lag. Hier had Van Alphen goed praten. Aan den Maaskant bijv. verwees men hem eenvoudig naar de overzijde der rivier. Moeilijker nog werd de situatie, als de parochiegeestelijken het verlangen der geloovigen nog steunden. Dan kwamen de verhitte gemoederen in verzet tegen hunne kerkelijke overheid. Dat gebeurde o. a. te Berchem. Ofschoon deze parochie tot het Bossche diocees behoorde, schrokken de parochianen er toch niet voor terug om uit hun midden een deputatie te zenden naar den vicaris-generaal van het bisdom Roermond en den professor in de theologie F. B. Huntjens, beiden woonachtig te Nijmegen. Aan dezen legden zij hun moeilijkheden voor. Nu had Van Alphen toch mogen verwachten, dat deze heeren zich of heelemaal niet met de zaak zouden inlaten, of hen althans

zouden hebben doorgezonden naar hem als hun wettige overheid met de vriendelijke raadgeving, om zijn bevelen te gehoorzamen. Het tegendeel evenwel geschiedde. De vicaris-generaal en de professor ontvingen de afgevaardigden welwillend en gaven hun te kennen, dat het alleszins geoorloofd was in zulke kerken de heilige geheimen te vieren. Dit nu verklaarden zij, terwijl ze wisten, dat hun antwoord rechtstreeks indruischte tegen het gevoelen van Van Alphen, den internuntius en het Antwerpsche vicariaat. Men mocht in die kerken geen vaste altaren plaatsen, doch alleen verplaatsbare; verder werd hun er op gewezen, dat zij den altaarsteen niet met de bloote handen maar met omwikkelde handen moesten aanraken. Dat dit alles geoorloofd was, bewezen zij uit het feit van de dagelijksche praktijk van henzelf, van hun bisschop, als ook van den internuntius. Ter overtuiging voor hen door wie zij waren afgezonden, gaf professor Huntjens hun een schrijven mede. Hierin maande hij hen niettemin aan, om nog vier weken geduld te hebben, misschien zou in dien tusschentijd een gunstig antwoord van Rome komen. Gesterkt door de mededeelingen van deze gezaghebbende mannen, vervoegden de afgevaardigden zich bij Van Alphen, om diens toestemming af te dwingen. De apostolische vicaris liet hen verslag doen van hun wedervaren, en vroeg hun overlegging van het briefje van pater Huntjens.

Daarna onderhield hij hen ernstig over het verkeerde van hun handelwijze en wees op het gebrek aan vertrouwen jegens hem. Nadat zij zich verontschuldigd hadden met de mededeeling, dat de pastoor hun handelwijze goedkeurde, zond hij hen heen.

Naast deze zeer onaangename ervaring van de zijde van Roermond, voegde zich op het feest van de HH. Petrus en Paulus nog een andere. Dien dag toch was zijn gast een zekere Mertens, kanunnik van het kapittel van Gent, die hem mededeelde, dat hij er voor enkele dagen getuige van was geweest, hoe aan een openbare tafel, waaraan vele geestelijken zoowel als leeken aanzaten, de Roermondsche canonicus

theologis Kersten een aanval had gedaan op den persoon van Van Alphen en op diens beleid in zake de kerken. Kanunnik Mertens had evenwel Van Alphen daar verdedigd.

De vicaris apostolicus was nu van oordeel, dat het tijd werd aan dezen onduldbaren toestand een einde te maken en stelde zich in verbinding met den bisschop van Roermond. In zijn brief van 30 Juni 1800 ¹⁾ deelde hij dezen mede, dat hij om den bisschop zelf niet lastig te vallen, een paar maal gecorrespondeerd had met diens secretaris. Nu legde hij aan dezen zelf voor, hoe het geschil tot dan toe was verlopen. Vooral aan den Maaskant was de tegenstand groot. Sommige geestelijken zelfs leenden zich tot het verzet. Nu had het volk een dusdanige steun werkelijk niet noodig, gelijk was gebleken te Berchem. De onverstandige handelwijze der Roermondsche geestelijken te Nijmegen griefde hem zeer en het was hem eenvoudig niet mogelijk te achterhalen, hoe zij tot zulk een handelwijze waren gekomen. Mochten zij lust hebben de hier geuite beschuldigingen te ontkennen, dan was hij bereid den bisschop het briefje van pater Huntjens over te leggen.²⁾ In het postscriptum vestigde hij met verlof van kanunnik Mertens de aandacht van den bisschop op het optreden van kanunnik Kerstens. Bovendien deelde hij den bisschop nog mede, dat hij zoo juist een brief van zijn secretaris had ontvangen. Daaruit had hij vernomen, dat de bisschop naar Rome had geschreven. Dit vond hij aangenaam, maar nog aangenamer zou het hem geweest zijn, indien de bisschop dit gedaan had na gezamenlijk overleg met het vicariaat van Antwerpen. Hij hoopte, dat, zoodra het antwoord uit Rome zou zijn binnen gekomen, dit voor eventueele publicatie aan het vicariaat van Antwerpen en hem zou worden medegedeeld.

Voor een goed deel gelijk van inhoud was de brief, die Van Alphen aan pater Huntjens schreef. Deze vangt aldus aan:

---

¹⁾ A. B. Den Bosch, Portefeuille I, omslag I, Btj. 16.

²⁾ A. B. Den Bosch, Portefeuille I, omslag I.

Jam dudum et saepius dolens audire debeo quomodo non pauci e clero Geldriae, pro parte quae Ruremundensium episcopo subest, publice improbent et palam invehantur in disciplinam quam relate ad majora templa cum vicariatu ant-verpiensi et internuntio atque adeo cum toto Belgio, olim foederato, servo et Deo juvante firmus servabo donec summus pontifex, summus canonum moderator, nos instruxerit, quid relate ad illa templa fieri conveniat. Vagi hactenus erant hi rumores, neque tanta auctoritas eorum, quorum nomine divulgabantur, donec duo e parochia de Berchem dioecesis nostrae a populo ad Te et vicarium generalem Ruraemundensem deputato in causa templi sui majoris, venerunt ad me tenentes concilia quae a vobis ipsis data erant.¹⁾

Hij verklaarde hem onomwonden, dat hij zulk een handelwijze allerminst van hem had verwacht en wees hem op de fatale gevolgen, die zulk een onverantwoordelijk optreden noodzakelijkerwijze met zich moest brengen.

Verder schijnt er over deze aangelegenheid niet te zijn gecorrespondeerd.

Het wachten was nu op het antwoord van Ciamberlani. Dit bleef nog al lang uit. En Van Alphen was ten slotte nieuwsgierig hoe dit zou uitvallen. Immers op 3 Augustus werd te Netterden met machtiging van den vice-superior de oude katholieke kerk aan haar oorspronkelijke bestemming op luisterrijke wijze teruggegeven. De plechtige H. Mis werd gecelebreerd door den proost van Emmerik, terwijl twee kanunniken assisteerden. Het verhaal dezer gebeurtenissen, zoo hem dit niet van andere zijde ter oore was gekomen,

¹⁾ Bij het neerschrijven van deze woorden had Van Alphen dat briefje nog niet in zijn bezit. Het werd hem op 9 Juli door den assistent J. Hurcx in afschrift toegezonden. De assistent weersprak ook de meening, dat de afgevaardigden met toestemming van den pastoor hadden gehandeld. „Nu was het nog wel rustig, echter vreesde hij, dat het niet lang zou duren.” Het briefje van Huntjens, dat niet van een opschrift was voorzien, luidde als volgt: „26 Juni 1800. Ik zoude oordeelen van nog eene maand te wagten wegens het dienst doen in de verkregen oude kerk. Hope, dat inmiddels antwoord van Rome sal gekomen sijn, waarbij mag toegelaete verclaert worden dat op een draegaltaer dienst gedaen worden. In dese hope ben U. E. dw. Dienaer. F. B. Huntjens.

werd hem op 24 Augustus medegedeeld door Consgen, den secretaris van het bisdom Roermond.¹⁾ Ten slotte veroorloofde Van Alphen zich de vrijheid om den vice-superior aan zijn schrijven te herinneren. De mogelijkheid bestaat evenwel, dat deze brieven nog naar Munster zijn gezonden, terwijl Ciamberlani deze plaats reeds op 26 Juni had verlaten en ten slotte in Den Haag was aangeland. Hier vond hij op 28 Augustus 1800²⁾ den tijd om Van Alphen antwoord te geven.

Dit is een antwoord op het schrijven van den apostolischen vicaris van 19 Juni en maakt van diens brieven van 20 en 25 Augustus geen melding. Voor de zooveelste maal werd hierin herhaald, dat hij onder geen omstandigheid mocht afwijken van de voorschriften van de H. congregatie de Propaganda Fide en deze hielden een absoluut verbod van ingebruikname in. De eenige concessie die het bevatte, was, dat hij bereid was om een brief van Van Alphen met een begeleidend schrijven zijnerzijds door te zenden naar Rome. Dit naar aanleiding van een gesprek met een katholieken afgevaardigde in Den Haag. Deze had hem er op gewezen, dat de Bossche diocesanen hardnekkig vasthielden aan hun verlangen en dat er ongeregdheden te vreezen waren, indien hun het gebruik van de hun toegewezen kerken niet zou worden toegestaan. Eenigermate onvriendelijk voegde Ciamberlani er aan toe, dat de afgevaardigde verteld had, dat deze toestand zoo precair was, omdat Van Alphen voorheen nu en dan verlof had verleend, om de genaaste kerken te betrekken. Als hij nu dacht, dat het werkelijk verkeerd zou gaan, dan moest hij alle redenen aan den H. Stoel voorleggen, den brief bij hem inleveren, waarbij hij dan een schrijven zijnerzijds zou voegen. Hij verzekerde hem, dat hij zijn gezag tegenover zijn diocesanen steeds hoog zou houden. Doch voegde

¹⁾ A. B. Den Bosch, Portefeuille I, omslag I.
Embricea 24 Augusti 1800

P.S. Die 3 hujus maxima cum solemnitate altera in vicina hujus oppidi per catholicos reoccupata est Ecclesia in pago de Netterden missionis Hollandicae, ubi Missam solemnem cantavit praepositus Embricensis, assistentibus duobus canonicis et concionem ad populum habuit superior fratrensis.

²⁾ A. B. Den Bosch. Portefeuille I, omslag I, Bijl. 17.

daaraan nog toe, dat men in de Hollandsche zending niet zoo heet gebakerd was ¹⁾ en dat pastoor Stafford te Haarlem het zoo ver gebracht had, dat van elke naasting was afgezien.

Op 7 October zond Van Alphen aan den internuntius zijn brief voor de congregatie de Propaganda Fide. Per omme-gaande antwoordde Ciamberlani, dat hij zich hiermede in alle opzichten kon vereenigen.

Hij gaf hem in overweging om aan zijn geloovigen maar steeds voor te houden dat noch hij, Ciamberlani, noch Van Alphen in deze zoo gewichtige aangelegenheid eenige bevoegdheid bezat. Zonder een poging om het inconsequente in zijn houding goed te praten, liet hij hierop volgen, dat hem verzekerd was, dat in de kerk te Netterden niet meer begraven zou worden. Hij verwachtte, dat dit ook niet zou geschieden in de met goedkeuring van den H. Stoel in gebruik genomen groote kerken. Mocht Van Alphen hiervoor niet kunnen instaan, dan zou de internuntius de woorden „*approbante internuntio*”, die in den brief van Rome voorkwamen, daaruit moeten schrappen.

Men was nu in afwachting van het antwoord uit Rome. Intusschen ging het naastingsproces door. Vele kerken werden aan de Katholieken toegewezen en de parochianen namen maatregelen, om de godshuizen weer in een waardigen toestand te brengen, overtuigd, dat zij daarin te eeniger tijd hun intrede zouden mogen doen. In het algemeen gedroegen de Katholieken zich bewonderenswaardig volgbaar. Een en ander blijkt uit de nieuwjaars-feliciteatie, die vicaris Oomen op 10 Januari 1801 zond aan Van Alphen.²⁾

¹⁾ Tegenover deze opmerking aan het adres der Brabantsche geestelijkheid kan gesteld worden een brief, in het archief van Breda, waarin de Brabantsche geestelijken worden geprezen om hunne volgbaarheid, in tegenstelling met de geestelijken van Haarlem.

²⁾ A. B. Den Bosch. Portefeuille I, omslag V. *Variae nunc majores ecclesiae nostris catholicis concessae sunt per auctoritatem civilem; non tamen vexamur hactenus, ut exercitium Catholicae Religionis in eadem transferatur; cum tam varias reparent, etiamque interius usibus nostris adaptent, quadantenus timemus, ne aliquando magis urgeant: conabimur tamen negotia haec in statu quo conservare, saltem donec pace sancita, major quaedam certitudo circa futuros eventus apparuerit.*

Eindelijk kwam in het begin van 1801 de beslissing van den H. Stoel. Op 3 Februari 1801 droeg de heilige congregatie voor de kerkelijke zaken, aan den Paus voor, om, gelet op de zeer ernstige omstandigheden door den bisschop van Roermond uiteengezet, zoolang deze voortduurden en voor zoo ver zulks noodzakelijk was, te veroorloven, dat de heilige geheimen gevierd werden in de groote kerken, thans aan de Katholieken toegewezen, mits zij zouden worden gereconciliëerd en dit niettegenstaande er ketters in begraven waren en ook nog zouden worden, mits de Katholieken hieraan maar in geen enkel opzicht zouden mede werken. Op 4 Februari werd deze resolutie door zijne Heiligheid goedgekeurd.¹⁾

Op 24 Maart gaf de bisschop van Roermond, onder overlegging van een door den secretaris gewaarmerkt afschrift, vol vreugde aan Van Alphen kennis van de gevallen beslissing.

Op 17 Mei 1801 verleende de Paus, op voordracht van den secretaris der congregatie de Propaganda Fide, aan Ciambelani dezelfde bevoegdheid als aan den bisschop van Roermond was toegekend.²⁾

Wanneer de vice-superior deze machtiging heeft ontvangen en wanneer hij hiervan kennis heeft gegeven aan den apostolischen vicaris en aan de aartspriesters, is, bij gebrek aan gegevens, niet na te gaan. Het zal in ieder geval voor 1 Augustus zijn geweest. Immers uit de overgebleven bescheiden is nog op te maken, dat Van Alphen, na de ontvangst van het afschrift van het decreet, zich in verbinding heeft gesteld met vicaris Oomen. Vermoedelijk was het niet alleen de bedoeling van Van Alphen om hem mede te deelen, dat de beslissing was afgekomen en dezen daarmede ook geluk te wenschen. Het wil ons voorkomen, dat Van Alphen nog eenige moeilijkheid had. Immers in het decreet staat, dat er geen bezwaar is tegen ingebruikname in geval daarin ketters zijn of worden begraven. Maar als dit eens zou gebeuren met ongeloovigen of heidenen? Hoe met zulke kerken te handelen? Vicaris Oomen

¹⁾ A. B. Den Bosch. Portefeuille I, omslag I. Bijl. 18.

²⁾ A. B. Breda, Doos VII, Bijl. 19.

stelde het vicariaat met het schrijven van Van Alphen in kennis en wendde zich nu op 8 Augustus tot den internuntius met verzoek om zijn gevoelen in deze te mogen vernemen. Ciamberlani ging in zijn antwoord van 22 Augustus evenwel niet op deze moeilijkheid in. De ingebruikneming moest naar omstandigheden worden beoordeeld en dat kon niemand beter doen dan de vicarii en de aarts priesters. Hierop vervolgde hij dan: „De bisschop van Roermond schreef naar Rome en kreeg een beschikking, welke U wel bekend is. De apostolische vicaris van Den Bosch legde aan de H. congregatie de Propaganda Fide zijn moeilijkheden voor en voor antwoord zond deze een decreet, waarbij, hetgeen voor Roermond was toegestaan, voor heel de Hollandsche zending en voor de deelen van Vlaanderen, welke onder het gezag van de Republiek stonden, werd verleend.”

„Nu kunnen de vicarii met den ijver en de voorzichtigheid, welke hun deel zijn, overeenkomstig de omstandigheden doen, wat hun wenschelijk voorkomt.”¹⁾

In het bezit van deze beslissing, stelde het vicariaat van Antwerpen de voorschriften vast, die in acht genomen moesten worden voor de ingebruikneming van genaaste kerken. Hierin werd bepaald, dat geen ingebruikneming mocht plaats hebben, indien niet te voren verlof daartoe verkregen was van het college der generale-vicarissen. Om dit te verkrijgen moesten afgevaardigden van de parochie zich met hun pastoor en de kerkmeesters met een verzoek tot het vicariaat wenden. Dit verzoek moest inhouden opgave van den staat, waarin de kerk zich bevond, of ze voor de parochie goed gelegen was, de wijze, waarop zij was teruggekregen, de redenen waarom ze liever in die kerk dan in de tegenwoordige parochiekerk de heilige geheimen vierden, de verzekering dat die kerk, overeenkomstig de canones en de synodale constitutie, reeds gesteld was onder het bestuur van den pastoor en de kerkmeesters van de parochiekerk en ten slotte of kettens

---

¹⁾ A. B. Breda, Doos VII, Bijl. 19.

of heidenen het recht van begraving in die kerk hadden en behielden. Verder moest worden overgelegd een schriftelijk advies van den bevoegden aartspriester en van den kerkelijken tiendenaar. Mocht het noodzakelijk zijn, om in de groote kerk en in het kerkhuis tegelijk dienst te blijven doen, dan moesten hiervoor zwaarwichtige redenen zijn, welke door het vicariaat zeer nauwgezet zouden worden nagegaan. Zeer nadrukkelijk werd den kerkmeesters in overweging gegeven om geen restauratie te ondernemen van bouwvallige kerken, aangezien dit vergeefs werk zou zijn. Wanneer dan ten slotte door het vicariaat verlof was verleend, dan moest de pastoor, alvorens de godsdienstoefeningen in die kerk aan te vangen, de origineele toestemming voorleggen aan den aartspriester en dezen een afschrift daarvan voor diens archief ter hand stellen.¹⁾

Dien zelfden dag werd aan den pastoor van Princenhage verlof verleend om zijn kerk plechtig in gebruik te nemen.

Het ontwerp der voorschriften werd op 11 September 1801 door vicaris Oomen gezonden naar Van Alphen. In den brief werd er de aandacht op gevestigd, dat daarin alles, wat de apostolische vicaris in het belang van een uniforme regeling wenschelijk had geacht, was opgenomen.

Verder werd er nog op gewezen, dat de internuntius in zijn schrijven van 22 Augustus in geen enkel opzicht melding had gemaakt van hetgeen diende te gebeuren met die genaaste kerken, waarin ongeloofigen of heidenen waren begraven. Hoewel deze moeilijkheid zeer nadrukkelijk aan Ciamberlani was voorgelegd, antwoordde deze daarop niet. Waarschijnlijk, omdat hij hierop geen instructie had ontvangen. Vicaris Oomen deelde nu mede, dat de Antwerpsche heeren er prijs op zouden stellen te vernemen, welke praxis de apostolische vicaris zou volgen, als het geval zich zou voordoen en of ook hem soms bekend was, welke praxis men in Roermond volgde?²⁾

¹⁾ A. B. Breda, Doos VII, Brief 22 Augustus 1801, Bijl. 20.

²⁾ A. B. Den Bosch, Portefeuille, omslag V.

Indien deze laatste inderdaad als maatstaf zou worden aangelegd, dan beteekende dit het einde van iedere moeilijkheid. Voldoende toch is gebleken, welk een ruime opvatting de bisschop van dat diocees had gehuldigd. De mogelijkheid bestaat evenwel, dat òf Van Alphen, òf het vicariaat van Antwerpen in eenig bijzonder geval moeilijkheden hebben gemaakt; moeilijkheden niet met het oog op de bijzondere algemeene omstandigheden, waarin de betrokken kerk zich bevond, maar moeilijkheden van kerkrechtelijken aard. De mogelijkheid bestaat, hoewel ons geen gevallen bekend zijn. In ieder geval was het dan een hoogst enkele uitzondering, aangezien door de beslissing van Rome de kerkrechtelijke bezwaren in het algemeen waren weggenomen en in gebruik neming, wat dat betreft, rustig kon geschieden.

BIJLAGE I.

31 Augustus 1798.

Ediderunt vicarii generales Bredae commorantes mandatum quod sequitur:

(Uitvoerig mandaat over uitoefening van de priesterlijke bediening, het hebben van sacella domestica et oratoria privata).

„Tandem prudens pastor animadvertet in iis negotiis, quae ad forum contentiosum spectant, nihil se posse propria auctoritate definire et conficere ea vero ad iudicium superioris ecclesiastici esse remittenda; prout et ea, quae ad externam communemque Ecclesiarum disciplinam spectant: Et si juxta modernas altioris potestatis dispositiones alia ad cultum divinum peragendum aedificia parochianis offerantur, monebit eos pastor, ne quid praecipitanter agant, sed miti potius patientia rancorem omnem aversionemque praeveniant; ipse interim cavebit, ne proprio libitu exercitium divini cultus ad alium locum transferat, non expectato superioris iudicio; monebitque potissimum aedituos respective suos, sine concensu Episcopi minime ipsis licere aedes sacras, si quae sunt evacuandae, distrahere, elocare, vendere aut in alium usum convertere, uti cautum esse noscitur multis sanctis canonibus et summorum pontificum decretis, quorum longam seriem texere possemus. Hoc vero universim spectare ad Ecclesiam, cujus est per suos praepositos desuper statuere et ordinare”.....

27 December 1799.

Jam inde in variis Tractus Bredani ac Bergezomensis parochiis turbæ exitatæ fuerant occasione Ecclesiæ Majoris ab hæreticis occupatæ, quam nunc catholici, juxta articulos, qui constitutioni Batavæ superadduntur, sibi vindicabant. Volebant zelosi illi ut in majoribus illis Ecclesiis sacra Religionis Catholici peragerentur: Ast Amplissimi Domini veriti ne per hoc odium hæreticorum in catholicos magis incitaretur, considerantes etiam, indignum esse quod in ecclesiis nostris cadavera hæreticorum inhumarentur quod in multis locis, ubi hæretici monumenta propria haberent, impediri non poterat, quod sic facile fieri posset ut in ecclesiis nostris infidelis seu non baptizatus, non sine Ecclesiæ violatione, inhumaretur; aliisque rationibus permoti ab initio conati fuerant hunc catholicorum zelum, pium quidem sed, durantibus circumstantiis ac ante decisam hujus patriæ sortem, indiscretum compescere, sed multis in locis frustra: ita incolæ de Gastel, numerosæ hujus patriæ parochiæ, acriter instabant ut in ecclesiâ majori, quam jam inde obtinuerant atque ad cultum catholicum instruxerant, sacra fierent, quos cum R. D. pastor pacificare non posset, scripsit ad vicarios generales Bredæ commorantes epistolam tenoris sequentis:

BIJLAGE 2.

Hoogwaardigste Heer.

Ik meen, dat Uwe H. W. de waare oorzaak van het onrechtvaardig interdicit juist hebt aangewezen. Enz. . . .

Terwijl ik deze meende te eindigen, ontving Uwe hoogstgeëerde van den 24 Dezer, waarop in antwoord diend, dat ik in het vaste denkbeeld verkeerde, dat mijn confrater Oomen met U. H. W. in correspondentie was en Uw H. W. van alle onze demarches telkens had kennis gegeven. Zijn Ew. had op mijn verzoek die taak op zich genomen, welke ik zoo nauwkeurig niet kon vervullen uit hoofde mijner pastoreele bezigheden en van den nieuwen last, die men mij, gansch onbedreven in dat vak, heeft opgelegd.

Het ware zeker te wenschen, dat er omtrent de kerken in alle deelen van onze Republiek gelijkvormig was gehandeld. Wij zouden aan minder onaangenaamheden zijn blootgesteld: Ook heb ik hier op altoos geïnsteed; dan wij meende, dat

er in Uw H. W. Bisdom nog geene gereformeerde kerken met Uw E. consent waaren betrokken, maar slegs een of andere *via facti* geaccepteert, zo als er bij ons niet meer dan twee zijn ingenomen in het begin der revolutie, altoorens wij aan de Directie gekomen zijn. Waaron ook wij aanstonds bij het aanvaarden van dien post door eenen Circulairn zulke maatregelen hebben genomen, die ons in het vervolg meer vrijheid zouden laten om dit te verhouden of te accordeeren na gelang van tijd en omstandigheden en teffens om de pastoors tegen den dwang hunner gemeentens in dit stuk te dekken. Ook heeft dit, tot dus verre de beste werking gehad en het is bij die twee opgamelde gevallen gebleeven. — Sedert onze weigering aan de gemeentens Ossendrecht en Gastel zijn de gemoederen op verscheiden andere plaatsen gekoelt, die of geen instantiën meer doen, om kerken te bekomen, of de zelve reeds bij naasting verkreegen hebbende, zich vergenoegen met die te sluiten tot dat gunstiger tijdsomstandigheden hen het rustig gebruik daarvan zullen verzekeren. Weliswaar, wij hebben reeds een schok gehad, gelijk U H.W. uit het bijgaande bericht zult zien, en zouden nog wel eenen tweeden kunnen moeten ondergaan, dan ik heb reden om te gelooven, dat nog d'een nog d'ander van geduchte gevolgen zal weezen. De voornaamste zwarigheden, die ons tot die weigering deden besluiten, hoewel zoo gemeen, dat zij een ieder in 't oog springen, heb ik tog, om dat ze Uw H. Wd. vraagt hier wel willen bijvoegen, zo gelijk ik dezelve aan eenen onzer R. C. Representanten in den Haag, die de zaak der Ossendrechtters sterk patrocineerde, ter tijd heb voorgedraagen in eenen missive waarvan hiernevens mede copie. — Daarbij kwam nog, dat eenige Hollandsche geestelijken hebben verzekert, dat bijaldien het inneemen der groote kerken door de R. C. alhier doorging, zij het ter nauwer nood in Holland meer zouden kunnen houden, zo hoog, zijde zij, liep reeds de verbittering en woede der gereformeerden. Ook hebben ons de Minderbroeders Missionarii te Rotterdam getuigt, dat wanneer Lodewijk XIV in 't jaar 1672 de provincie van Utrecht was ingerukt en verscheide pastoors aldaar op zijn orders de groote kerken hadden geoccupeert als zijnde *pays conquis* na den vrede alle die geenen uit den lande verbannen zijn, welke in gezegde groote kerken hadden dienst gedaan. De pastoor van Woerden had zich aan die order onttrokken en gewijgert buiten zijn ordinaire kerk dienst te doen en zoude ook de eenigste geweest zijn,

in die geconquesteerde plaatsen, welke in zijne gemeente heeft mogen blijven. Of dit echt zo zij, hebben wij nog niet nader onder zocht. Dan wat hier ook van wezen moge, het gevaar over 't algemeen beschouwt, komt ons zo hoogwichtig voor, dat wij waarlijk vreezen onze religie alhier in de waagschaal te stellen, met aan dien ontijdigen zugt voor de groote kerken toe te geven en wij meenen inderdaad het advies van den Stoel van Rom en in zulk een belangrijke zaak wel noodig te hebben. Ook hadden wij reeds besloten des wegens derwaards te schrijven, doch zullen thans dit opschorten, tot dat wij des wegens nader met Uw H. Wd. zullen hebben geconfereerd.

(Volgen mededelingen over interdict op uitkeering competentien).

De bekommering van de Heer Oomen Sen. vermindert. Zijne vrees is gewoon hooger te gaan dan de rede tot dezelve. Gevoelig nevens mij aan Uw H. W. vriendschappelijk aandenken, bied hij U H. W. met mij de beste wenschen van den tijd en de oprechte hoogachting aan.

Hoogwaardigste Heer
Uw H. W. onderdanigste dienaar
Bene Notus.

P. S. Verzoek de copie missive van de Hr Cuypers, met het bericht wegens de zaak der Osschen, terug te mogen hebben also er mij niets anders van overblijft.

BIJLAGE 3.

Eruditissime domine Pastor,

Hier neffens terug de copie des missive en bericht, welke een en ander wij met smaak geles en hebben; bij voorvallende gelegent hede sal ik er noodige gebruyk van maken. Op de zelve gronden en met de zelve argumenten heb ik tot nog toe afgeweert alle Ossendrechtse versoe ken, die mij reets meenig vuldig gedaen sijn. Het gevaer voor onse Religie, dat er is opgesloten in het ontijdig occupeeren der groote kerken, hebben wij altoos mede begrepen, maar met geene mogelijkhe yd konne voorkomen: zeker pastoor, den Belhamel, occupeerde die in weerwil van mijne tegenkantingen; daerop wilde het ongeluk, dat 2 kerken afbranden, en dus die gemeenten geen locaal meer hadde om den dienst te verrichten, als de Grote

Kerken, welke onze Bataafs-Brabantsche representanten gul accordeerde; bij dese vervoegde sig nog eenige gemeentens en wierde niet alleen gehoord, maar ook van sommige der der zelve aengeset om, in weerwil mijn verbod, maer toe te vaeren en de meubilaeren uyt de oude kerken over te voeren: dese handelwijse, vervoegt met meenigte exempels van omlyggende plaetsen, voor al in Gelderland, dede mij eyndelijk bukken uyt vrees voor ergere gevolgen, te meer daer ik geene hope had van ondersteund te worden van onse geloofsgenoten de repraesentanten. Naer de aenneminghe der constitutie was dier enthousiasmus onbeschrijfelijk: eenige der Representanten uyt erkentnisse en om te behaegen aen het volk, hetwelk hun heeft groot gemaekt en vetmest, hebben van teijd tot teijd de groote kerken aen 't volk weten te besorgen, waer door ik, onkundig van Ulieder Resolutie en alleen bewust van de twee bij Uliede exteerende gevallen, vermeent hebbe toegeventheid te moeten gebruyken. In conformiteyt van Ulieder Resolutie heb ik nu hetzelfde besluyt genomen, en rond gesonden, dan wij sijn niet sonder redene bedugt voor opschuddingen in sommige gemeentens. Onlangs had ik hierover geschreven aen den Bisschop van Ruremunde; eergisteren ontving ik een brief van deszelfs secretaris, die mij twee autentique declaratien toezond van zijn Emin. etc. de Bisschoppen van IJperen en Ruremunde over den onlangs nieuw gevorderden eed en belofte van getrouwigheyd aen de constitutie, maar weder geen woord repte wegens onse saak: Die mannen beweren zig zeer voor de Religie in Braband en gaen in alles met een gewenst succes gezamentlijk te werk: dan zoude dit point van discipline, waer mede onse religie hier zo nauw verknogt is, ook niet eenige attentie meriteeren, en vereyschen dat men deswegens eenparig resolveerde? Schoon het genoeg blijkt, dat gen. Bisschop zig in dese saek zig met ons niet wil inlaeten, sal ik des niet tegenstaende hem al nog toesenden de copie van Ulieder missivens en het bericht in de Ossendrechtsche zaek om, is 't mogelijk, hen te noodsaken zig te explicceeren.

Ik heb mede aan den internuntius geschreven en hem in bedenkinge gegeven, of hij niet soude konne goedvinden bij missive sijne verwonderinge te kenne te geven over onse toegeventheyd in een saek van dat belang sonder alvorens den Stoel van Romen geraedpleegt te hebben. Denkelijk sal ik almede hierop geen antwoord bekomen.

Wij sijn hier ook al mede van gevoelen, dat in de saek der competentien alle afzonderlijke pogingen vrugteloos sulle

wesen en eene agent, wel gesalarieert, noodzakelijk; de quaestie sal zijn om de penningen te vinden, en het is uyt dien hoofden, dat ik hierbij gaende missive voorlopig heb rond gesonden: door de meenigte der gemeentens, welk hierbij belang hebben zullen de kosten zoo hoog nog niet koomen. Wanneer d'order van saken eens eene vaste consistentie sal bekomen hebben, sal het mogelijk wel noodzakelijk wesen, daar altoos een agent te hebben, die de saken der roomsche waarnemen. De quaestie sal maar weesen om een bequaem agent uyt te vinden waarin de heer Floren van veel dienst soude kunnen zijn. Mogelijk is U Ew. onbekent, dat het interdicit wel is gekomen van den agent van finantie, maar op verzoek van de commissie, zoo als blijkt uyt de brieve van aenschrijvinge van de Rendmeesters en administrateurs, waaruyt blijkt, hetgeene sich van elders mede confirmeert, dat de commissie niet en deugd; om dese reden is den advocaat C. van B. van gevoelen, dat men altoos iets te ondernemen, men behoorde na te vorsen wat eygentleyck de rede is, welke de commissie heeft be- wogen om een dusdanig interdicit te versoeken.

Er zijn particuliere en personeele redenen, waarom sommige van de lede der commissie op die van Tongerlo gebeten bennen. Eene algemeene reden, die mij zeer waarschijnlijk voorkomt, als de voorname oorsaek van ingenomenheyd tegen die van Tongerlo, wierd mij over weynige daege onder het oog gebracht, namentlijk, dat sij haere goederen hier gelegen, bijna zoo zwaer belast hebben dan zij waerd zijn, soo dat bij die lieden voorthand niet veel sal sijn te haelen, dan te weten wanneer men die laetere aengegaene beleeningen zoude respecteren, waaraan men zeer begint te twijfelen. Wat hier ook van zij of niet, het gedrag van die van Tongerlo kan andere niet praedudicieren selfs ook niet de gemeentens, welke zij bedienen, indien dan Ulieden vermeene in dese gemeene zaak iets te moeten ondernemen, sulle wij altoos bereyd wesen hierin op gemeene kosten toe te treden. Hetgeene U Ew. wegens de 3 millioenen melde consteerde ons reets: den coop is wederzijds geratificeert; dan onse Buuren van Ravenstein bennen maar gans niet in haeren schick, zij bennen aen geene lasten gewoon. Gelieft de Heeren Oomen van mijn respect te versekeren, terwijl ik d'eer heb mij met alle agtinge te noemen

U Ew. dienstw. dienaer
A. van Alphen, vic. gen. apost.

Scheyndel den 14 Febr. 1800.

BIJLAGE 4.

Den Burger Onbesch in zijn gewoon logement. }

L. S. C. Non equidem distulissem tamdiu scribere, care Onbesch nisi petitionibus tuis per Ignatium satisfactum existimarem; constat sane eum ad reverendissimum scripsisse, et si stetit promissis, omnia puncta attigit; attamen ne quid desit, a me etiam accipe: 1°. Nondum scripsimus Romam; frater tamen nunc scripsit ad internuntium; litterarum quidem argumentum non plane novi; tamen de majoribus ecclesiis scriptum est; atque is modus, quem Reverendissimus proposuit, ut nempe provisorio decreto majorum ecclesiarum publicam occupationem in religionis exercitium prohiberet, egregie admisit; modo timidior ejus animus eo possit adduci: 2°. Exponemus aut exposuimus praesertim inconvenientem quod ex sepultura oritur; illudque quod petitur a vindicta, verosimiliter imminente, si pristinus, aut pro calvinistis favorabilior rerum ordo exurgerit. Adde quod nostris sint impares ferendis expensis; minus commodum; odia semper funesta; etc. 3°. illud medium tergiversandi, nobis visum utilissimum, jam adhibitum. Utinam succedat!

etc.

Van der A. A.

Die 10 Febr. 1800.

BIJLAGE 5

Amplissime et admodum
reverende Domine.

Monasterii, 7 Febr. 1800.

Quam maxime miror, amplitudinem tuam permisisse, ut in majoribus nonnullis dioecesis tuae ecclesiis divina Officia a catholicis celebrarentur. Te enim latere nequit, easdem ecclesias per tot acatholicorum profanationes esse omnino pollutas; latere nequit, nullam haberi posse in divinis communicationem cum haereticis, latere nequit sacra mysteria minime posse celebrari et exerceri in iis ecclesiis ubi haereticorum corpora sunt sepulta: uno verbo, latere nequit, per sacros canones graviter prohiberi sacras functiones sacrosanctae nostrae religionis peragi in ecclesiis in quibus haeretici eorum cultum exercuerunt nisi prius fuerint reconciliatae et imposterum soli verae

nostrae sacrosanctae religionis cultui sint penitus addictae dicatae et consecratae.

Suasum mihi est, quod ex zelo religionis catholici publicas et majores exoptent optinere ecclesias; ast si talem habeant zelum, debent prae oculis habere summamque adhibere curam ne ipsa sacrosancta religio summo afficiatur dedecore iis in locis divina eius exercendo mysteria a quibus, uti per profanationes pollutis, ipsa vehementer abhorret.

Praeterea si novum habeatur bellum, quis umquam quid sit imposterum futurum dicere poterit? Nonne essent iterum polluta divina templa? Nonne expulsi catholici post tot habitas expensas? Nonne et ipsa nostra sacrosancta religio majoribus esset persecutionibus obnoxia?

Hisce omnibus praehabitis et mature perpensis caveas, amplissime et admodum revende domine, ne umquam amplius supradictam concedas permissionem, eo vel magis quod sacra congregatio de Propaganda Fide, cui meum fuit circumstantias omnes exponere, mihi injunxit imperavitque ut Catholicos Hollandicos ab eorum consiliis publicas obtinendi ecclesias praesentibus praecipue rerum vicissitudinibus amoverem. Ubi rerum publicarum sors statuta fuerit, Ego ad sacram prelaudatam congregationem scribere non omittam. Eaque audito oraculo SSmi. Dni. Nri. quid sit agendum relate ad easdem ecclesias publicas, de quibus nunc quaestio, definiet atque statuet. Habito S. Sedis oraculo et norma et regula agendi tuto tunc poterunt catholici peragere et quidquid ab eis fiet, ad majorem sacrosanctae nostrae religionis honorem et gloriam fieri et verti et redundare minime poterunt dubitare.

Hos meos sensus patefacias catholicis quibus notos esse expedierit cum mihi suasum sit omnes esse obedituros.

Interim singulari observantiae et existimationis sensu subscribor.

Addictissimus et officiosissimus
Aloysius Ciamberlani, Vicesup. Missionis.

BIJLAGE 6.

Eruditissime dōmine Pastor.

Ik heb gistere antwoord van den Internuntius ontfangen waer van hier neffens copie: bij gem. antwoord was een tweede brief luydende:

Litteras tuas de 27 proxime elapsi Januarii recepi. Quae tu

sentis quoad ecclesias publicas obtinendas a catholicis, et ego omnino sentio. Hac super re relationem feci sacrae congregationi de propaganda fide, exponens easdem circumstantias, et expedire respondit, ut catholici ab eisdem occupandis Ecclesiis sese abstinerent in civitatibus praesertim. Agas semper juxta concilia quae capere poterent vicarii generales Antverpienses et illustrissimus Episcopus Ruremundensis praesertim, et semper commendabilis erit tua agendi ratio una cum hisce recipies alias meas ostensibiles, quibus te a catholicorum importunitate adimere poteris. Miror reapse te dedisse facultatem et permissionem celebrandi divina mysteria in praefatis Ecclesiis, positis variis iis circumstantiis, quae vetant omnino. Verum est, quod in districtu Geldriae Hollandicae, nonnullae Ecclesiae acatholicorum nunc occupentur a catholicis, sed sunt parvae ecclesiae rurales vel in parvis pagis sitae quae fere non amplius frequentabantur ab acatholicis et fere erant penitus derelictae; fuerunt reconciliatae et nullam amplius functionem in eis exercent acatholici, nec cadavera eorum sepeliunt. Addi etiam posset, quod libenter ab acatholicis fuerint catholicis cessae. In civitatibus vero res diverso modo se habet.¹⁾ Si ad me veniant catholici, de quibus loquens, peramanter excipiam, sed aperte omnia exponam et ab eorum conciliis initis remove curabo. Agam uti tu mihi significasti.

Debemus magis enixis precibus Deum misericordissimum rogare, ut dignetur nobis cito concedere novum caput Ecclesiae sanctae suae. Nondum scire possimus, quis reipse sit futurus novus summus pontifex per litteras quas recepi ab ipso conclavi a praesule secretario sacris collegii sub die 17 Januarii datas, scio quod summus pontifex inter miserias versabitur relate ad redditus necessarios pro expensis necessariis. Divina vero providentia erit pro nobis rogemus eam semper.

Uyt voorgem. missive blijkt, dat de saken van onse Moeder de H. Kerk gans niet gunstig staen: mede sal U Ew. uyt denzelven kunnen opmaken dat den Inter-Nuntius den staed van saken wegens onse kerken niet wel en kent. Hetgeene in Gelderland plaets heeft, waer over ik gedoleert heb, en het geene men nochtans schijnt te willen billijken, is juyst ons geval: Ik weet wel, dat er tussen de steede en het platte land een merkelyk verschil is; maer een verschil, dat alleen

---

¹⁾ De beide volgende zinnen komen in den brief van Van Alphen niet voor. Zij zijn aangevuld uit den oorspronkelijken brief van Ciamberlani.

ziet op de gevolgen, niet op de saek in zig; en indien men den dienst toelaet in de kerken op het platte land, zien ik niet, hoe men die in de steede sal kunnen tegenhouden. Men vermaend mij den raed te volgen van den Bisschop van Ruremunde, en het vicariaet van Antwerpen; en deze ondertussen van het beginsel der Revolutie raed gevraagd zijnde, hebben zig nooyt geuyt, nog wille toetreden tot eene uniforme discipline; tot den dag, van hede gaet Ruremunde nog voort met het occupeeren der grote kerken te permitteeren: zoude niet veel de voor gemelde tot ons dienen gesonden te worden, om, was het niet om raed te vraegen, ten minste staed en gesteldheyd van saeken hier te landen te leere kennen? Had men van den beginne in het Bisdom van Antwerpen voort deel van Bataafs Braband, die aengesteld, die thans mede regeren, ik vermeen dat men voorsigtiger zoude gehandelt hebben: en had Ruremunde in plaets van des selfs vicaris, uytlander en dus voor bataafs Gelder min geschikt, raed gepleegt en het Bestuur toevertrouwdt aan eenige kundige inboorlingen, ik geloof dat het vrij beter soude gaen met de religie, die aldaer door t vermenigvuldigen der parochien en andere nieuwheden aen eene kwijnende ziekte laboreert, waer van sij niet spoedig of makkelijk zal genesen worden.

Wat sensatie mijnen circulairen nopens het occuperen der kerken voort toekomende zal maken, moet den teyd leeren: gisteren had ik er bij mij, die mij drijgden en zijden voornemens te sijn zich an t wet ligchaem des wegens tegen mij te zullen adresseeren.

Op t moment vermeen ik dat de Rend^m. weder permissie zouden bekomen hebben van de competentien etc. te betaelen; confirmeert dit, zijn wij provisioneel van eene moeylijkheyd ontheven. Gelieft de Heeren Oomen van mijn respect te versekeren, ter wijle ik d' eer hebbe mij met alle agtinge te noemen

Eruditissime dñe Pastor

UEw. Dienstw. Dienaer

A. Van Alphen, Vicar. Gen. Apost.

Schijndel 18 Febr. 1800. des Bisdoms van 's Bosch.

BIILAGE 7.

Hoogwãardigste Hêer,

Beide Uwe Hooggeëerde missives van 14 en 18 dezer met

der respective bijlagen zijn mij op hunnen tijd wel geworden, ten uitersten dankbaar voor de gulhartige communicatie, doet het mij leed, dat ik niet voor heden heb kunnen antwoorden.

Wat den eersten aanbetreft, uit een ander dezes merken wij op, hoe waar het is, dat men niet altoos doen kan, hetgeen men wel zou willen en men somtijds genoodzaakt wordt, van welberaade plans eenigerwijze af te gaan; een ervaren stuurman weet zich na den wind te voegen, en kort bij drijgende stormen de zijlen in: en zo loffelijk als het is zich gelijk te blijven, even zo lofwaardig komt het mij voor met maate zich te schikken na overheerschende omstandigheden. Dan het jongste besluit, dat U. H. W. meld genomen te hebben aangaande de genaaste kerken, zet aan ons zwak bestuur onge-meene krachten bij: en wij durven hiermede ons vlijen, dat zo wij het al niet op den duur mogten volhouden, wij ten minste tijd zullen winnen en intusschen klaarder zien, werwaards de publieke zaaken keeren. Deze onze hoop word nog versterkt door de resolutie op 30 Januari bij het Wetgevend Lichaam genomen, waarbij het verzoek der Ossendrechtens wordt gerejecteert, en wel op gronden, die ons in soortgelijke gevallen de handen ruim geven, (zie dagverhaal nr. 761). Het doet den geest der hooge vergadering kennen en wij meenen er uit op te moogen maken, dat onze handelwijze in deze na den smaak der heerschende partij is. Wel te meer nadien ik voorbedagtelijk aan niemand, nog bij ons Departementaal Bestuur, nog in den Haage deze zaak gerecommendeert had, 't welk ik echter met een gewenscht succes had kunnen doen, willende derzelver natuurlijke loop zien; alzo mij altoos een en ander middel overbleef om de gevolgen van eene min voordeelige resolutie tegen te gaan. Ik meene derhalven niet, dat U. H. W. iets te duchten heeft, alshoorn men de bedrijving van zich aan 't wetgevend Lichaam te adreseeren, ten uitvoer bragt.

Het confirmeert zich inderdaad dat, zo als U. H. W. bij uwe laatste melde, de commissie op nieuws gelast is de competentien aan de geestelijke te betaalen en wel tot ultimo December dezes jaars. Sommige geestelijken hebben reeds de betaaling ontfangen. Ik had alvorens dit te weeten verscheide onzer Pastoors getragt te disponeeren om des noodig zijnde mede te contribuieren tot het onderhoud van eenen agent in den Hage voor onze kerkelijke zaaken. Alle degeene wier competentien gevaar liepen stemden daar berijdwilleg in toe, veele andere bovendien, het algemeen kerkelijk welzijn ter

harte neemende, waren even genegen het hunne bij te dragen. Dan, hoewel dit project om de gunstige verandering nu voor als nog niet behoeft te werken, kunnen wij echter rekenen dat, wanneer de nood het mogt vereischen, hetzelfde uitvoerbaar zoude zijn, zonder elk in het bijzonder veel te drukken.

Des niettegenstaande begint de bewuste commissie opnieuw, de pastoors van de abdijen te vexeeeren, en in het valsche denkbeeld, dat hunne pastoreele goederen en woningen aan de gesupprimeerde abdijen behooren, zouden zij er gerne de hand op leggen. Gemelde pastoors maken zich gereed om door rigoureuse adressen den gedrijgden slag te weeren: Vrijdag l.l. hebben de geïnteresseerden, ten mijnen huize een plan beraamd, doch zij zullen vreeze ik moeite hebben, om in alles te reuseeren. De uitkomst zullen ons over 't algemeen veel licht geven.

De brieven van Aloysius waarvan U. H. W. de goedheid had ons copie te zenden zijn na ons inzien van den kop tot den staart met zulke onnauwkeurige, kwaalijk geplaatste, onwaare, en strijdige uitdrukkinge doormengt, dat het ons ongeloovelijk zoude hebben voorgekomen, hadden wij het geluk niet gehad van den man door en door te leeren kennen. Waarlijk men moet meer als christen zien om het volle respect te behouden voor principaalen, die zulke deerniswaardige bollen plaatsen aan eene zo importante Directie.

Hier nevens gaat een Extract uit eene aan ons toegezonden brief van den Heer Van Eupen. Wensche U. H. W. eene zalige vasten en blijven met alle eerbied en hoogachting

Hoogwaardigste Heer
U. H. W. onderdaanigste dienaar
I. van Gils.

Breda, 27 Febr. 1800.

De Heeren Oomen bieden U. H. W. met mij hunne harte-lijke groetenisse aan.

BIJLAGE 8.

Monasterii 14 Febr. 1800.

Reverende Domine

Inter caetera quae ad sacram congregationem de propa- ganda fide referre meum esse duxi, quum de rebus Missionis

Batavae scripserim, circumstantias quoque tuis litteris de 5 hujus ad me datis super acatholicorum Ecclesiis per Catholicos nunc obtinendis; expositas referre non praetermisi. Ut Amplissimorum Dominorum Vicariorum generalium faciam satis nihil aliud agendum esse puto, quam responsi ejusdem prae laudate S. Congregationis summam et substantiam per has meas ostendere atque significare.

Quae ego animadverteram approbans dixit S. Congregatio mihi quae in mandatis dedit, ut, quum adhuc Decretum in civitatibus Decretum novae constitutionis executioni non esset mandatum, curarem ne catholici publicas acatholicorum Ecclesias obtinere studerent. Ait expedire quamcumque novitatem evitari tum ob spirituales cum ob politicos fines: quum nil prorsus certe de rebus publicis in Europa statutum sit ac definitum: quare ea tantum quae ad majorem nostrae sacrosanctae Religionis nostrae gloriam utilitatemque verti possunt, quaerenda esse mandavit.

Eandem ob causam et quoad rurales Ecclesias caute et prudenter ut procedatur voluit, operam dando, ut Decreti executio differatur iis etiam in locis ubi eam perficiendi opportuna datur occasio. Illud solum esse utile nulliusque damni, si res in Hollandia permutentur, esse censuit, ut catholici eas quae ad acatholicos pertinebant, Ecclesias recipiant, quae jam ab illis derelictae fuerunt, quaeve nulli amplius eorum usui inserviebant. Attamen quoad hoc etiam expediri existimavit, ne catholici solliciti sint ad necessarias restorationes faciendas, sed lente ut procedant: notum enim est aliis temporibus, aliisque ejusdem generis circumstantiis saxorum cumulos, et ruinas concessas fuisse catholicis, et postquam aedificaverint, fuisse expulsos. Semper autem aliqua persona particularis ex catholicis, juxta veterem morem, deberet esse, ad quam novum dominium Ecclesiae (ubi posset remotis, quae nunc sunt, obstaculis obtineri), spectaret.

Ex expositis clare patet, quid Amplissimis Dominis vicariis in re tanti momenti sit faciendum, quodque ut faciant eos enixe rogo, eo vel magis, quod eadem S. Congregatio jusserit etiam me pastoribus Missionis prae oculis ponere, quae sibi exposueram relate ad Ecclesias de quibus quaestio, et inter quae circumstantia numerabatur sepulturae dandae cadaveribus haereticorum nolentium eorum jure cedere, in Ecclesiis per catholicos occupandis.

Ad vicarium Buscoducensem jam dedi litteras sub die 7 currentis mensis exponens exponenda ei quae commendans, aliis

privatis litteris quum primae essent ostensibiles, ut ageret juxta concilia quae capere poterant Illustrissimus ac Reverendissimus D. Episcopus Ruraemundensis et vicarii generales Antverpienses. Praedictus vicarius Apostolicus sentit ea omnia quae singuli vicarii generales sub quorum jurisdictione sunt nonnullae Ecclesiae Batavae et singuli pastores, qui habent curam animarum in Hollandia sentire debent.

Quando sors rerum publicarum statuta reipsa fuerit, ego non omittam iterum hac de re ad S. Congregationem scribere, quae audito oraculo SS. Dni. Ni. decernet omnia capienda concilia, et tunc catholici agentes juxta mandata et decisionem capituli Ecclesiae, pro certo habere possunt, quod quidquid agunt ad majorem sacrosanctae nostrae Religionis gloriam et utilitatem sit futurum; quae gloria et utilitas impraesentiarum utique non haberetur; immo e contra sacrosancta nostra religio dedecus maximum pateretur, majorique praeterea persecutionis periculo exponeretur.

Exhibeas, quaeso, vicariis praesentes, eisque obedientiae meae sensus praebeas, dum ego tui addictissimus et officiosissimus ex corde subscribor.

A. Ciamberlani
vicesuperior missionis.

RIII AGE 9.

Hoogwaarden Heer,

Niet zonder een aandoenend genoeg zag ik mij vereerd met UE: geagte missive van 15 dezer: waarvan een nadere beantwoording, uit hoofde van het belangrijke point onzer correspondentie, mij alleszins plichtmatig is voorgekomen: en waaraan ik met weinige zal tragten te voldoen.

Wat het eerste point betreft, als ware het door mij opgevat, dat zijn Hoogwaarde ook die kerkgebouwen bedoeld, welke thands ten dadelijke gebruik van zommige kerkgemeenten zijn ingewilligd, en waar in reeds den R. C. godsdienst word uitgeoeffend, hiervan scheen de reden daarin te zijn vervat, dewijl de bewoording, namentlijk dat een vast besluit genomen is, van nimmer de uitoefening van onzen godsdienst toe te laten in dusdanige geoccupeerde gebouwen, die opvattingen genoegzaam justificeerde: waarbij dan nog gevoegd, het kennelijk leedwezen, waarmede zijn Hoogw. zig beklaagd

aangedaan te zijn, als hadde dezelve met overschreiding zijner macht, weleer daar in toegestemd. — alsmeden dat dezelfde redenen militeren zo wel ten aanzien der vorigen, als van naderhands verkregene kerkgebouwen en er mitsdien ook dezelfde beschikking zoude behooren plaats te hebben, zo hebbe ik geoordeeld, dat die mijne meening ten eenen maal van grond ontbloot was. — doch hieromtrent is het onnoodig iets verders aan te halen, en ik houde het daarvoor, dat de Intentie van zijn Hoogwaarde de reeds geoccupeerde niet heeft bedoeld en omtrent de andere zal ik mij nogmaals veroorloven mijne bekommering wat nader te ontwikkelen.

Is het waar, zooals het buiten alle tegenspraak is, dat er reeds een verregaande jaloesie en naijver in die gemeenten heerscht en steeds hand over hand toeneemt, welke of voor het niet gelukken van onderlinge huishoudelijke schikkingen, of door nog niet gevallen beslissingen der Hoogstgeconstitueerde Macht *zig beklagen* van het genot hunner geliefkoosde voorwerpen verstoken te zijn? zo ook is het tevens waar, dat die hartstochten thands op eene zeer zichtbaare wijze ontvlammen. — dikwerf veroorloofd men zig uitdrukkingen waarvan het onbezonne driftige en zoms onbetamelijke onze harten pijnigd. — uitdrukkingen die ons reeds bij voorraad doen vreezen, dat men de uitoefening van kerkelijk gezag op zijn echte waarde niet zal blijven schatten.

Te meermalen vraagt men, waarom worden er in het *Land van Cuyk — het ambt van tussen Maaze en Waal* en in het *Rijk van Nijmegen*, niet insgelijks van kerkelijke beletzelen gerept? — Waarom verzetten zig de overheden der Kerk in die strecken ook niet tegen de occupatiën en de uitoefening van den Godsdienst in de kerkgebouwen: aangezien de Eenheid der R. C. Leer, waarvan zijne Eminentie den Internuntius, de Organe is, vooral in dit essentieel punt, overal dezelfde werking behoort te hebben, en wel bijzonder aldaar, omdat die gedeelten ook daadwerkelijk tot de Bataafsche Republiek behooren? — of zoude het waar kunne zijn, dat Politieke vooruitzigten ten aanzien van dezen gedeelten niet in aanmerking behoeven te komen? — deeze en soortgelijke raisonnementen verdringen elkander beurtelings.

Het is niet tegen te spreken, dat men op veele plaatsen, onaangezien de narre toestand en nagenoeg bouwvallige kerkgebouwen, echter tot naasting derzelven heeft besloten; zelfs aangedrongen: Ja niettegenstaande de Fabriekgoederen bij voorlopige berekening, zekerlijk niet toereikende kunnen bevonden

zijn, om en tot herstel, en tot onderhoud te voldoen, zelfs in die plaatzen, wier ingezetenen niet kunnen verondersteld worden die ruimte van ge goedheid te hebben, waaruit zij iets aanmerkelijks op den duur, tot de twee evengemelde einden zoude kunnen aanbrengen. — doch omtrent deze, vertrouwen ik, dat een verstandige afrading ter dadelijke occupatie nog al wat zoude te weeg brengen, ten minste vlije ik mij dat daaromtrent nog wel eens het geluk hebbe gehad te slagen. — bovendien, is er altoos een direct middel bij de hand, namelijk om de stukken zo wat van de hand te houden. — in alle geval durve ik dit secundaire gevolg met het primitieve kwaad, dat mij gedurig omtrent de Infractie op onze kerkelijke zending voor den geest sweeft niet vergelijken.

Aangaande nu de naasting in de steden, zal men zig slegts tot die van *den Bosch* behoeven te bepalen. — aangezien de kerk te *Bergen op Zoom* reeds al een privaatief eigendom der Hervormden is verklaard, doch welke beslissing op mijne rekening niet verkieze gesteld te zien; terwijl *Breda* mijns inziens, tegen de enorme massa van schulden, waarmede de kerk zelfs boven hare waarde is bezwaard, nimmer zal kunnen opgezijld worden — en waarvan ook de beslissing nog niet zo schielijk kan worden tegemoet gezien. Wat nu *den Bosch* betreft, dan herinner ik mij, dat omtrent het kerkgebouw aldaar ten aanzien der fabriekmiddelen nog al een fraaie ruimte voorhanden is. Immers zo mij het geheugen niet bedriegd, is de hoofdsomme dier middelen nog al vrij aanzienlijk, bedragende circa 70.000.— waaruit en het herstel en het onderhoud, verbeelde ik mij, wel zal kunnen worden gevonden. — daarteboven hebbe ik meer dan eens door zeer aanzienlijken geestelijken hooren klagen over de tegenwoordige organisatie der R. C. Kerken in den Bosch uit hoofde, dat het nodige gezag niet volgbaar kan worden uitgeoeffend: in voegen, dat de respective stationarissen als het ware, om derzelve bestaan te veel afhankelijk zijn van de ingezetenen, omdat het deze telkens vrij staat, wanneer zij maar eens gelieven goed te vinden een andere kerk te frequentieren, zich derwaards te plaatsen, zo dat uit dien hoofde menigwerf capricieuse, onbezonne eigenninnige begrippens, boven het belang van onzen Godsdienst zig verheffen: Ja dikwijls den bedienaar behoort te zwijgen alwaar zijne plicht en beroep berispingen vorderen. — zelfs meene ik van zeer goede hand geïnformeerd te zijn, dat dusdanige plaats hebbende omstandigheden, omtrent de toestand der kerken in Den Bosch grootelijk

geattribueerd hebben, dat den alle agting waardige en in deeze dagen zo belangrijke Heer van Gils zijne functiën aldaar weleer heeft neergelegd. —

Dat wij nog geen vaste orde van zaken hebben zoude ik zo voetstoots niet durven toestemmen, uitwendig, en in verband beschouwd met de respective mogendheden. Ja, gaat zulks door en in dit opzigt, is ons toekomstig lot, van de eventueele uitslag van zaken geheel afhankelijk: maar inwendig, houde ik het tegendeel, aangezien wij eene staatsregeling hebben, waar in de wijze van organisatie der Policie, Justicie, Financie en wat dies meer is, stellig staat voorgeschreven. — zoo dat die naasting ingevolge de grondwet, niets anders, niets meerders daarsteld, dan de uitoefening van een wettig verkrege recht en dit doende mag men niet geagt worden iemand Leed te doen. —

Het aangehaalde omtrent de twee plaats gehad hebbende revolutiën en dat eene derde niet onmogelijk zoude zijn, is minder opmerkzaam, aangezien beide gebeurtenissen, en waarvan de eerste voor al slegts eene revolutie van menschen was, het aanwezen van een *constitutioneele gouvernement* zijn voorafgegaan. — dat ze beiden zijn voorgevallen, toen allerley zinspelingen, — factiezugt en daaruit ontstaande Partijen, uit hoofde van gebrek aan klem in de regeering, alles, om het zo eens te noemen, op losse schroeven stelde, terwijl eene dusdanige onderneming hedendaags niet zeer gemakkelijk kan, nog zal beproefd worden, aangezien dusdanige machinatiën en ondernemingen dadelijk ontdekt en tegengegaan worden. Maar toegegeven er kwam een derde. dan nog blijven afgedane zaken afgedaan. dit laatste ziet men ten volle bevestigd door dien de maatregelen door de zig successivelijk opgeworpen hebbende machten genomen, en omtrent stricte rechtvaardigheid van zommige aanmerkelijke bedenkingen te maken zijn, steeds verbindend voortduren.

De opgevatte vreeze voor onze Partij, welke door haare overmagt en steeds heerschende geest is ter onzer verdrukking, en laat het de gelegenheid toe, ter verdediging, doet bij mij onder, voor dat onberekenbaar kwaad, hetwelk ik uit scheuringen tegemoed zie: wat er ook van onze politieke Existentie moge komen, dit is een tijdelijk, en het ander een onherstelbaar geestelijk kwaad. — beklagen zig de Hervormden over de Roomschen, zulks geschied ten onrechte of het moet kunnen waar zijn, dat de uitoefening van een recht bij de Staatswet gewaarborgd, vervolging verdiene. — hebben wij derhalve

niets te wagten van de gelegenheid onzer partij, dit zelfs leerd ons, om van ons recht gebruik te maaken.

En nu overgaande tot de interdicten, welke door zijne Eminentie den Internuntius, op zijn Hoogwaarde is verstrekt, zo is deze mijnes eragtens, haaren oorsprong verschuldigd of aan kerkelijke beletzelen of aan staatkundige drangredenen.

Wat het eerste betreft, schijnt zulks in d'eerste plaats niet zeer praesumptief, aangezien die zelfde redenen ook omtrent de bovengemelde gedeelten der Bataafsche Republiek zoude behooren te werken en ten tweede, omdat de begraafing (het essentiele en bijzonderste drangmiddel tegen de uitoeffening van onze godsdienst in dusdanige gebouwen) zo als Ferrarii leerd dezelve niet pollueren niet profaneren.

Deze sustenue vereischt een nader kort betoog.

Het recht van begraven competeerd aan zommigen der Hervormden, en moet zo als bij mijne vorige hebbe gezegd, nog voortduren, doch zulks is ten aanzien van *allen* niet toepasselijk, want, is dit recht herkomstig uit oude tytels en voldoende bewijzen, alsdan is het van kracht en van applicatie, edoch niet na willekeur dat is, een gereformeerde B. V. is wettige eigenaar van een grafkelder en kan dus daar over beschikken, daar in begraven, zelfs dat zijn recht weggeven, verkoopen enz. dit alles gaat door, maar hij kan daar in begraven een *ongeloovige*, een *jood* of anderen door welker sepultuur de ontheiliging zoude worden daargesteld, zulks kan mijns inziens geenszins steekhouden: aangezien in dat geval het accessoire, zooals het begraafrecht ten aanzien der kerken is, het principale zouden kunnen doen wegvallen. — een vergunt *gebruik* zoude daardoor een *misbruik* worden en de vergunner moeten kunnen gehouden worden te kunnen hebben gewild, dat een voorrecht, of noeme men het een servituum, *Dominum rei*, van het verdere gebruik zijns eigendoms soude kunnen be-rooven, *quod absurdum est*.

Het recht van begraven kan zig dus nimmer uitstrekken, dan tot zodanigen welker ter gravenstelling het voortdurend genot en gebruik van den eigenaar niet vernietigen. — wilde zig dus een Gereformeerd Eigenaar van eene begraafplaats voor het vervolg bedienen, en het welke mij bovendien niet zeer waarschijnlijk voorkomt, dan zou hij zulks nimmer verder mogen uitstrekken, dan tot zodanigen, welke daar in, *salva re ipsa*, mogen gelegd worden.

Doet er zig iemand op, die B. V. voorgeeft, en deeze zullen wel het grootste gedeelte uitmaken, dat hij door de bezitters

(waarvoor hij de voormaals Heerschende Kerk houd) daar mede is verleijd met zodanig recht, tegen deeze militeerd deze eenvoudige rechtsgrond, dat zijn Titul insufficiens is et inhabilis ad transferendum Dominium, omdat de gereformeerden geene bezitters maar slechts usurpatores waren en dus ongerechtigd om eigendommelijke schikkingen te doen. — *Nemo plus juris in alium transfert, quam ipse habet*, zo dat in alle geval, het gevolg van die begravingen door gereformeerden *en bepaaldelijk* van zodanigen niet schijnt te kunnen obsteren.

Maar dat de grootste en bijzonderste dreigreden tot de interdictie door zijne Eminentie den Internuncius uit de staatkunde zijn ontleend, komt mij al vrij waarschijnlijk voor. —

Het is wereld kundig, dat welgemelde Kerkvoogd, nevens een aantal anderen, zig zederd een geruimen tijd, en al nog op het Territoir van zijne Majesteit de koning van Pruisen, bevinden, wie weet derhalven niet, dat het aan zommige onzer Landgenoten of liever aan het gezamentlijke Corps gereformeerden, welke zig de toestand van hunne kerk en Eeredienst aantrekkende, al was het dan maar, om de vorige predominantie per fas et nefas staande te houden, door deze of gene invloed in het Cabinet van Berlijn, zo al niet eene directe, ten minste eene zijdelingsche adhortatie hebben weten op te wekken, waardoor welgemelde zijne Eminentie, wilde hij benevens zijne lotgenoten, in die streek verblijf continueren, als het ware, genooddrongen is geweest, om iets dienaangaande te stuiting van dat werk, bij de hand te moeten nemen.

Omtrent dit laatste ben ik te meer versterkt, nadien een lid onzer vergadering, en welke ik door deszelfs schranderheid, en active correspondentie daartoe in staat moet oordeelen, mede van zodanige toedragt van dien stap niet alleen was: met bijvoeging nogtans dat dezelve door hem nog staatkundig nog ten aanzien der onontbeerbare binnenlandze rust zeer geschikt beschouwd wierd. — Bovendien word de stuiting van dergelijke occupatie dier kerkgebouwen, welker verschillen zijn afgedaan, allernadeligst geïnterpreteerd. — dewijl men het nu doet voorkomen als hadden de Roomschen niet anders op het oog gehad, dan de Hervormden van de gelegenheid ter uitoeffening van hunnen godsdienst te berooven, in die gebouwen, waar van zij voor haar zelve, niet eens gebruik mogen maken.

Wat er ook van zijn moge, ik hoop er het beste van, — maar dat de mogelijke gevolgen daaruit, mij zwaar op het hart leggen, blijft steeds een waarheid. — ik vreeze dat er

alligt hier of daar, door aanhizing, of verkeerde ijver stappen gebeuren zullen, waarvan het nadeel zo important kan zijn, dat ik er geene rekening op durve houden.

Uit het inleggend rapport, waarvan d'eer hebbe, een exemplaar toe te zenden, zal zijn Hoogwaarde alras ontwaren, dat er ten aanzien van de geschillen ter voorkominge van gevaarlijke gevolgen zelfs middelen gebezigd worden, die immers, op de keper beschouwd, niet doorgaan. — middelen, die regtstreeks zoude moeten uitloopen om het verrigtte door de H.H. Pastooren te Haarlem geheel en al in duigen doen vallen. — voegt men hierbij de ongepaste argumenten, die er bij de deliberatien over hetzelfde door eenige ~~representanten~~ representanten, over het aristocratisch gedrag dier Pastooren, zo als men het bestempelde, in het midden gebracht wierden, dan voor zeker kramp een gevoelig hart weg, zo danig dat de herinnering daar van, geene gunstige vooruitzigten kan overlaten.

Alle deze overwegingen en waarbij een aantal andere zoude kunnen voegen, doch welke om niet te verveelen, thands voorbij gaa, dwingen mij over zijn Hoogwaarde zo ernstig als eerbiedig te smeeken, ten einde door de meest gepaste middelen, het belangrijke onderwerp in nadere overweging te nemen, om ter voorkoming van de zo zeer gevaarlijke gevolgen, het daarheen te dirigeeren, dat zodanige beletzelen, als er ten aanzien van het occuperen mogten aanwezig zijn, ten spoedigste doenlijk werde weggeruimd. Zijn Hoogwaarde zal het mij, vertrouwe ik niet ten kwade duiden, dat ik andermaal deszelfs attentie hebbe belast. Zulks is alleenlijk toe te schrijven aan de zugt, welke mij steeds noopt, om voor zo veel in mij is, en zo lang ik er nog bij moet zitten, mede te werken, dat rust en eensgezindheid, vooral ten aanzien der kerkelijke autoriteit, allerwegen bevorderd werden.

Hiermede onder afbidding van de dierbaare goddelijke zegeningen over Uw persoon, werk en land, noeme ik mij met hoogste eerbied en agting

Hoogwaardige Heer
Uw Hw. Dw. Dienaar
P. Verhoijsen.

Haag, 29 Maart 1800.

BIJLAGE 10.

Amplissime Domine.

Wij bevinden ons hier in Bataafs Braband in de alder on-aangenaamste omstandigheden ter occasie der groote kerken. Geene kerk, soo slegt, soo vervallen, soo verre af of zo qualijk gelegen of zij word de gereformeerde onttrokken en genaast, en na dit al wil men ons dwingen om in dezelve den dienst te verrigten, hoe schoone en welgelegen kerke huysen men ook heeft. Eenige qualijk gesinde valse Broeders en eygen baat soekers weten sich meesterlijke te bedienen van dien verkeerden iver, waarmede veele anders goede en eenvoudige lieden bezielt bennen. Er benne zeker bij ons kerken, die de Roomsche zeer wel conveniere zouden en daar ik mede voor ben, maer op zijn teydt met inwilliging van onse Moeder de H. Kerke; dan desselfs gezag en van haere dienaeren ziet men tans over het hooft en wil maer overal op eene revolutionaire wijze doorheen slaen. Van het occuperen der groote kerken sal men wel haest overslaen tot het willekeurig opregte van nieuwe pastoryen en bij het weygeren van de noodige priester, veeligt een stap verder setten en overgaan om met de volks stem de pastoors te kiezen, waervan reets in Gelderland de exempels exteeren en die ik daegelijks heb te verwagten. Dusdanig is de gesteltenisse van onse Religie bij ons, die door scheuringe staet ten onder te gaen in een land daer dezelve voor eene Christelijke eenvoudigheid en eerbied voor het kerkelijk gezag wel onlangs nog voor altoos scheen gevestigd.

Den internuntius heeft mij aengeschreven van voortaan den dienst in dusdanige geoccupeerde en geprofaneerde kerken niet meer toe te laeten, alvorens den Stoel van Romem deswegens zoude geantwoord hebbe, hoe wij ons in dese moete gedragen: over 2 à 3 daegen leesde ik in een onser couranten eenen artikel uyt Gouda, die een diergelijk interdicit aan de geestelijke van Holland van den gewesen Nuntius, nu secretaris de propaganda, annuntieerde, het geene mijne nieuwschierigheyd gaande maekte om te moge weete of dit soo is; zoo ja hoe dat sulks van de Roomsche word opgenomen: hoe het bij U liede gaet met het naeste der kerken; want schoon het meeste getal gereformeert is, zulle evenwel sommige gemeentens meestal bestaen uyt Roomsche; wat sensatie sulks daer maekt en hoe UEw volgens de voorsigtigheyd vermeent zig hier in te moete gedragen etc.

De ongelukkige omstandigheden, waar ik mij in bevind sullen mijne vrijpostigheyd in dese, soo ik vertrouw bij Uew wel excuseeren, terwijl ik d'eer hebbe mij met allen eerbied te noemen

Amplissime Domine

Uew. Dw. Dienaar

A. van Alphen, vicar. gen.

Schijndel den 31 Maart 1800. Apost. des Bisdoms van 's Bosch.

BIJLAGE 11.

Hoogwaardigste Heer.

Dewijl ik van den H. Vice superior onser Missie geene aanschrijving hoegenaamd heb ontvangen, lakende het ontwerp, waarvan Uw. H. E. altoos geëerde letteren gewagen; zoo heb ik de tijding, in zommige onser nederduytsche Couranten geplaatst, ook niet anders kunnen aanmerken als een verdigtsel van een of andere vuyle protestant uytgeworpen, om de gemoederen van veele eenvoudige catholyken eene vreesse aan te jagen en hen te doen afzien van alle recht, dat hun volgens de staatsregeling op de publicque kerken toegekent is; edog Uw. H. E. missive heeft mij uyt den droom geholpen. Ik heb daarin gezien, dat er tusschen U. H. E. en den H. Internuntius eene briefwisseling over dat stuk heeft plaats gehad, en nu verwondert het mij niets meer, dat een of andere courantier dit ontdekt hebbende, de beveelen van den H. Internuntius, voor onse republiek algemeen heeft gemaakt, die nochtans Uw. H. E. district alleen betreffen. Onder tusschen, wat ook de courantiers hierover zonder grond geanonnceerd mogen hebben, de redenen dog en de bedenkingen door Uw. H. E. opgegeven zijn algemeen en betreffen ook de aarts priesters der districten, bijzonder in die oorden daar de catholyken het grootste aantal van zielen uytmaken, zooals zekerlijk in verscheidene plaatsen van Gelderland en Overijsel, mogelijk ook wel in het Utrechtsche, waar zal zijn. Alhier in mijn district zijn ook enkele gemeentens in dat geval, die zig dan ook de publicque kerken genaast hebben, schoon altijd tegen mijn advis, omdat daarin geen heil voor onse Geloofsgeenooten zag, maar integendeel veele verbitteringen en onberekenbare gevolgen, die eene verandering van Gouvernement aan ons bestaan in deese landen, wegens het godsdienstige, zou kunnen te weeg brengen. Enkelden, die mij daarover hebben komen raadplegen, heb ik daarom trachten in te boesemen,

dat zij liever het geld, dat volgens eene billijke taxatie der publicque gebouwen hen toekwam, neemen en volgens ene nadere determinatie, die ik hen beloofde mede te deelen, be-
gleiden zouden: maar tot mijn leedwezen verneem ik, dat ook dezelve revolutionaire geest, die in Uw gewest d'overhand schijnt te hebben, hier mede heerscht, en ik heb mij wel moeten wagten, wilde ik den geheelen stroom van heethoofdigen niet tegen mij hebben, van mij hiertegen niet verder te verzetten. Gelukkig voor mij, dat het tot nog toe slegts bij een naasting is gebleven. De van tijd tot tijd gemaakte Chicanes der gereformeerden hebben het occuperen der kerken, daar de Roomschen het volgens de staatsregeling konden doen, tot nog toe opgehouden en ik geloof, dat het aanzienlijkste gedeelte onzer catholyken, schoon zeeker het kleinste hier, eeven zoo wel als ik zelve, mee in sin zijn.

Ziedaar Hoogw. Heer, hetgeen ik Uw H. W. op desselfs verzoek heb kunnen medeelen. Voor het overige geloof ik, dat zoo oyt, het althans nu een tijd voor ons is, om voorzichtig te zijn, en het daarom ook misschien niet raadzaam zijn kan, dat de H. Internuntius zig door gerugtmakende bekend make, indien maar de heeren pastors hunne gemeenten kunnen bevredigen, dat zij voor als nog in de publicque kerken nog geen godsdienst oeffenen, zullen zij naar mijn inzien het vergenoeg gebragt hebben, want tijd gewonnen is veel gewonnen, en men kan dan altijd zien hoe de zaken afloopen.

Verschoon mij deese kleine uytweiding, zij komt voort uyt dat zelve geneegen hart, waarmee ik altijd ben

Hoogwaardigste Heer
Uw Hoogwaardens
ouden dienaar

Amsterdam, 4 April 1800.

H. F. ten Hulscher, aartspr.

BIJLAGE 12.

Monasterii 3^a Aprilis 1800.

P. S. Recepti litteras tuas de 26 elapsi Februarii. Ne miraris quaeso si responsum non receperis. Occupationes meae plures sunt et non adeo necessarium erat, ut statim responderem. Quum mentionem facerem superioribus meis litteris de Districtu Geldriae relate ad parva templa acatholicorum quae nunc occupant catholici, loqui intelligebam de Districtu Gheldriae ubi est Archipresbyter Amplissimus Roes. Compator

circumstantias tuas, licet miratus sim quod permiseris ut catholici magna templa acatholicorum occuparent. Relate ad parva ruralia et penitus derelicta ab acatholicis, ac proinde non amplius nec pro uno quidem tantum cadavere acatholico (quod semper supponendum est) sepeliendo inservitura et ultro praeterea cessa et concessa per ipsosmet acatholicos rurales catholicis, aliter res se habere videtur. 1°. nulla umquam potest fieri injuria sacrosanctae nostrae Religioni, quum nullum umquam amplius cultus eorum exercitium peragant in iis acatholicis, et nunquam amplius ullum cadaver acatholicorum habeat in iis sepulturam. 2°. Quum ipsimet acatholici ultro cesserint et concesserint catholicis nullam possunt (mutatis rerum circumstantiis) in catholicos quaerelam facere etc. Ast puto, paucissima inveniri posse id generis templa. Quare juxta optimas reflexiones Reverentiae tuae consultius et necessarium est supersederi super hoc negotio, uti aliis meis epistolis dixi. Roges amplissimos vicarios Bredanos ut ad te transmittant copiam Epistolarum mearum, quas ad Eos hac super re dedi. Poteris quoque transmittere ad Illustrissimum et Reverendissimum Dominum Episcopum Ruremundensem.

Scio quod Hagaecomitis agitetur hoc negotium. Te non ut caute utaris litteris meis ad Te datis. Si res protrahatur absque ullo tuo, aliorumque discrimine, quae video quod sit componenda et definienda.

Catholici debent praevidere quae imposterum fieri poterunt, et orare Deum ut quod magis expediet pro sacrosancta nostra Religione permittat.

Sincerissimo cordis affectu etc.

A. Ciamberlani vice. sup. miss.

BIJLAGE 13.

Reverendissime Domine

Puto mirum tibi videri quod tardius quam par erat ad honoratissimas vestras respondeam, praesertim bis provocatus posterioribus vestris de 18 Martii et 3^{ia} hujus spero tamen Reverendissimam Dominationem tuam facile ignoscere occupationibus meis, neque propterea de observantia erga ipsam mea dubitare. Uti enim hae de 3^{ia} hujus me docuerunt te multum et vehementissime desiderare ut cum Reverendissima Dominatione tua communicem ea quae circa recuperandas per Provincias foederatas, Majores Ecclesias in dioecesi sua

statuit illustratissimus Ruremundensis statim me ad scribendum contuli petitioni vestrae obtemperaturus.

Die 19 Januarii Reverendus admodum ac amplissimus Dominus Oomen Vicariatus Antverpiensis Secretarius scripto notificavit Episcopo Ruremundensi responsum in negotio de occupandis ecclesiis per vicariatum Antverpiensem datum, quod ille praeclarum iudicat et ea quam de praestanti sapientia et doctrina vicariatus illius habet opinione dignissimum, gratesque data occasione amplissimus Oomen habebit quod sibi non ignota esse voluerit ea quae in hoc puncto pro Dioecesi Antverpiensi statuta fuere. A tribus jam fere annis haec quaestio agitata fuit, optandumque fuisset ut non tantum in hoc sed in similibus non minoris momenti negotiis praxis generalis per Belgium foederatum potuisset observari, a quo alienum se minime exhibuit episcopus Ruremundensis. Verum contrarium accidit et in hoc puncto praecipue. Jam enim per tres fere annos in prov. Gelriae Catholici ecclesias majores occupant et mense Decembri 1797, ut illustrissimo allatum est, una alterave ab ipso missionis superiore reconciliata. Et ubi exemplum istorum quae in vicinia concedebantur multorum ex subditis dioecesis Ruremundensis animarum occupavit, nihil hi sibi non tentandum putaverunt quo Episcopum inducerent, ut idem pro districtibus Neomagensi et Cuychensi concederet. Omni prece, omni vi, omni conatu institerunt, ne impediretur, quo minus catholici ecclesias majores protestantium, ipsa constitutione illis adjudicatas, resumerent. Ignorans quod in aliis dioecesibus fiebat, recusare pro dioecesi sua quod in vicinia concesserat superior Missionis, ausus haud fuit illustrissimus, ne jure eorum privare videretur Catholicos; nec ipsum latebat sedem apostolicam contra tractatum Westfaliensem, vi cujus protestantes ecclesias contra fas et nefas a catholicis ereptas, retinuerunt et pacifica ipsis possessio adjudicata fuit, publice et solemniter protestatam fuisse; recusare, dico, ausus haud fuit ne ipse solus et pastores dioecesis suae de specie rebellionis contra actualem rerum ordinem magis accusarentur; magnum tamen fuit illustrissimi studium magna sollicitudo ut catholicos a tali proposito amoveret. Omnia tentavit, omnia molitus fuit ut saltem ad tempus ingressum differrent; verum cum nullam inter districtum Neomagensem et provinciam Geldriensem cuius ille pars censetur, differentiam afferre vel detegere potuerit, cum tam quoad occupationem, quam quoad jus sepulturae acatholicis asservatum una eademque sit lex pro toto Belgio foederato; attento etiam quod ab immemoriali in partibus falco-burgensibus dioecesis Ruremundensis, ubi statutis temporibus

Episcopi praedecessores visitationes instituerunt, officium divinum peragatur in ecclesiis per protestantes occupatis, unum scilicet post alterum quod pariter pro sepulturis obtinet; quae praxis in Ducatibus Cliviae, Juliae et Montium servatur; attentae etiam quod in hoc oppido Embricensi acatholici jus sepulturae in ecclesiis catholicorum retineant; quod anno elapso vidimus. His et similibus consideratis illustrissimus dominus integritatem Religionis conservare volens, tandem, indiscreto quidem ad tempus, Catholicorum zelo cedendum judicavit et concensum praebuit ut pastores in dictis ecclesiis sacrificent supra *altare portatili tantum* prout in oratoriis domesticis, et ut in *partibus supradictis dioecesis Ruremundensis hucusque observatur*. Certum est, Reverendissime Domine, et non est qui dubitet quin, modo antiquus rerum status in provinciis vestris restituatur, ipsi catholici ecclesias relinquunt et acatholicis cedunt, de quo etiam cum illis convenerunt. Nullus tamen illustrissimum tenet metus ac si propterea pastores alicui persecutioni forent expositi; ut non *infundate* prosperam mutationem speras ita et de hoc ipsi *authentice* constat, quod colligere satis poterit Reverendissima Dominatio vestra ex his quae jussu illustrissimi anno elapso ornatissimo Domino Van Gils notificavi. Caeterum sub Ludovico XIV per quatuor annos in districtu Neomagensi antedictae Ecclesiae in manibus Catholicorum fuerunt et ne vel unum minimam desuper injuriam passum fuisse dioecesis nostrae retroacta testantur. Quantum ad electionem pastorum voce populi, talem electionem modo rejecit illustrissimus et auctoritate sua ordinaria parochum constituit. Verosimiliter feria sexta (11 hujus) circa vesperam olea sacra Buscoducum apud Dominum Du Bois, facteur sur Liège, afferentur. Pro oliis et 1/5 Balsami solvi 12 flor. 18 asses ex qua summa Reverendissima Dominatio vestra retinere velit 7 flor 12 asses pro chocolato, de quo officio praestito grates meas Reverendissimo domino renovo et si causa sui aliquid me facere cognoscat, sciat, me libentissime et ad omnia paratum esse.

Iterim plurimam et ex cordis intimo proficiscentibus verbis illustrissimi ac reverendissimi Domini Episcopi salutem tibi refero; et felicia festa paschalia votis omnibus Reverendissimae Dominationi tuae apprecans, venerationis plenus me profiteor.

Reverendissime Domine.

Embricae hac 8 Aprilis 1800.

Humillimum ac obsequentissemum famulum
F. H. Consген.
festina manu.

BIJLAGE 14.

Ut scit Excellentia vestra actualem templorum majorum/nomine templorum *majorum* apud nos veniunt omnia templa ab acatholicis nuper occupata, sic ut templa majora, non minoribus sed oratoriis Catholicorum more nostro loquendi opponantur/, occupationem pro tempore interdixi; et hanc quaestionem negotiumque supremo S. Sedis iudicio reservavi. Id interdictum dioecesis nostris pro avita sua in vicarium Christi reverentia et observantia, satis bene visum fuisset, si non tot, tamque manifesta in contrarium exitissent exempla, praecipue in vicina nobis Geldria ubi omnia, et sine dilatione concessa fuere templa. — His exemplis nostrates moti et a nonnullis (quibusdam), sua quaerentibus, agitati, in quibusdam locis murmurare, in aliis tumultuare, in tertio vim inferendam, aut popularem suorum sacerdotum electionem, minari coeperunt. — Causae populi alii sese admiscuerunt, etiam ex domesticis fidei nostrae qui inter repraesentantes locum tenent. Respondi posterioribus, actualement occupationem, sine dispensatione S. Sedis, sanctitati mysteriorum, et Religioni nostrae sacro-sanctae repugnare. Vix unum reperiri templum quod non est pollutum: plura alia continuo esse polluenda praecipue ea quae servituti sepulturae obnoxia manent: plura alia non minoris ponderis addidi motiva ob quae ostendi merito expectandum S. Sedis iudicium.

Sed ad haec mihi replicaverunt, per sepulta, aut impostorum sepelienda haereticorum cadavera, templa nostra non pollui, citantes F. Lucii Ferraris italum canonistam, qui de casu inhumationis, tunc pollui Ecclesiam dicit, quando in eas sepelitur aliquis excommunicatus *vitandus*, *publice denuntiatus*, notorius clerici percussor, aut infidelis, atque sub nullo harum denominatione haereticos nostros comprehendi, hi contendunt.

Replicaverunt secundo, Ecclesiae leges ubique esse easdem, ubique eodem debere operari modo, praecipue in eadem regione, eidem politico regimini subjecta; jam autem inquirunt, in Geldria vicina variisque ejusdem provinciae partibus, ubique quaevis majora templa, quoad usum etiam catholicis conceduntur: nulla ibidem Ecclesiastica obstacula obijciuntur; nulla de contrariis Ecclesiae canonibus mentio; an istarum Ecclesiarum praesules idiotae sunt? An eos laterent, si qui contrarii Ecclesiae extarent canones? Nonne potius censeretur debet illud interdictum, ex politicis, quibusdam quibusdam motivis depromptum, quam in canonibus Ecclesiae fundatum?

Ad refutandum illud fortissimum aequae ac delicatam argumentum respondi, non politicis rationibus sed clarissimis nos duci Ecclesiae legibus inter alia in medium adduxi canonem. Decret. parte 3 de consecr. distinct. 1 c 27 — Item ibidem c 28 — Cap. quicumque 2 de Haereticis liber 5 sexti Decret. — Canonem sacris canonibus institutum Tit. 28 c. 12 lib. 3 Decret. Clementi. Tit. 7 C. 1 Lib. 3 etc. canones hi omnes generales sunt et generaliter de Haereticis excommunicatis loquuntur.

Ad ea quae ex Ferraris, aliisque canonistis afferuntur, respondi:

1° Vix ullum reperiri templum, quod sepultura prolium non baptizatorum pollutum non est, aut in dies pollui non potest, subsistente jure sepulturae. Ob incuriam enim baptismi quem acatholici in diem Dominicam proxime sequentem differunt, casus hic necessario frequens existit.

2°. Etiam judaei, albo civium inscripti sunt; hi ergo similia jura pariter acquirere possunt.

3°. Et magis directe respondi nec Ferraris, nec alios, qui eodem cum ipso loquuntur modo, agere de Haereticis, qui ab Ecclesia anathematizati sunt, ejecti sunt, et seipsos separantes sectae publicae publice et perfracte adhaerent: nonne hi notorii sunt haeretici? Nonne publice excommunicati? an pro his specialis denunciatio, ut evitari debeant necessaria erit? Non puto haec canonistis alicujus nominis in mentem venisse, sed potius agere eos de iis qui Catholici reputati in haeresim aut excommunicationem inciderunt et de caetro fidelium caetus externe adhaerere pergunt. Hi cum seipsos non separaverint, nec ab ecclesia ejecti sunt, ante denuntiationem nominatam evitari non debent maxime post constitutionem Martini V ad evitanda, quos solos, salvo meliori respicit dicta constitutio.

Hunc genuinum esse dictorum canonistarum sensum, clare probare videtur adducta ab iis ratio: *cum non teneamur eos evitari in vita, nisi nominatim denunciati sunt, ita neque eos tenemur vitare post mortem*: Quis haec dixerit de Haereticis notoriis anathematizatis et rebellionis in Ecclesiam vexillam palam erigentibus? Finis etiam et ratio motiva Martini V hunc intellectum confirmat.

Jam ante duos et amplius menses scripserimus, vicariatus Antverpiensis et ego, super hoc negotio Ruremundensi Episcopo qui non respondit. Interim ex diversa quam in hoc puncto, sequimur disciplina malum in dies ingravescerat et ingravescit, praesules Ecclesiae inter se compromittuntur, auctoritas Ecclesiae contemnitur, evanescitque antiqua illa et

haereditaria erga legitimos pastores reverentia et obedientia.

Gravissimum illud scandalum quod ex nobis ipsis oriebatur, me impellebat ut denuo alias darem litteras, rogaremque Ruremundensem Episcopum ut una nobiscum a medio tolleret lapidem illum offensionis per aliqualem saltem in hoc puncto disciplinae uniformitatem, dum in id ipsum, et ad indulgentius agendum, meque iudicio ejus subjiciendum.

Ad posteriores has meas tandem respondit per secretarium suum praefatus Episcopus quod nempe intempestivus ille et indiscretus populi zelus semper sibi displicuerit, verum quod indesinentibus op- et importunis precibus timore majorum malorum, tandem victus, pro religionis bono templorum majorum usum catholicis concedendum duxerit.

Addit sequentia motiva sui agendi modi justificativa. Quod nempe ab Excellentia vestra praevia duo essent concessa templa — quod in variis suae dioecesis parochiis jam ab antiquo locum haberet simultaneum, scientibus et non contradicentibus suis, dum viverent, antecessoribus — quod Religionis et templorum sanctitate non magis repugnet haereticorum sepultura, quam eorundem Religionis exercitium — quod praeterito anno Embricae in catholicorum Ecclesia sepultum fuerit acatholici cadaver. — Addere potuisset vigentem in quibusdam Germaniae partibus praxim.

Non ignoramus quae allegatae sunt, sed si de mero et nudo facto ad factum concludere licet, a corpore juris delendi erant canones omnes sanctitatem et venerationem Ecclesiarum concernentes. Primum proin inquirendum apparet, num facta illa juri canonum conformia sint, et digna quae imitemur. 2°. Si facta illa juri canonum haud conformia deprehendantur, videntum erit, an non debita acceperit dispensatio summi pontificis supremi canonum moderatoris, si non expressa saltem tacita. 3°. Si sine speciali dispensatione et sepulturam et simultaneum praesules tum temporis permiserunt, dubitandum non est, quin urgentissimae extiterint rationes, quas noscere oporteret, ut cum iis hujus temporis rationes conferri possunt. Rationes hae quantumvis ignotae sint, id tamen constat, quod in illa ante duo saecula revolutione, aut catholici sua templa relinquere, aut simultaneum admittere cogentur: dein templa illa sarta tecta habebant et pro futuro conservare poterant; cui 3° accedit, quod catholici illius temporis sua relinquentes, et acatholicis cedentes templa, Religionem suam exercere amplius non potuissent: eo enim tempore et revolutionum et bellorum calamitate adeo incolae depauperati erant, ut relictis suis

antiquis templis, nova oratoria extruere non potuissent: aliter nunc se res catholicorum habent, pleraque templa directa sunt quae vix restaurari et ne vix pro futuro interteneri poterunt. Non agitur jam de ejiciendis, sed pro tempore in antiqua sua templa non admittendis catholicis. Sua etiam nunc non desunt catholicis templa seu oratoria, in quibus decentius divina possunt peragere officia. inest quidem plerisque catholicis innatus quidam erga majora illa patrum suorum templa affectus, sed qui tantus non est, quin uniformi disciplina, et discreta indulgentia conpesci potuisset maxime attenda haereditaria catholicorum erga sanctam Sedem reverentia et obedientia.

His attentis, dubium mihi manet an ex iis quae olim facta nuda conspiciuntur, ratio deduci possit ea nunc inconsulta sancta Sede, posse fieri.

Sed ea quae attentis sacris canonibus fieri debuerint, pro momento missa sacramus, videamusque quae in praesenti rerum statu, christiana duce prudentia, facere debeamus.

Post tot, tamque varia alibi catholicis concessa ab Ecclesiastica potestate majora templa, in dies crevit apud nos murmur in populo, qui et murmurare et tumultuare magisque pergit... catholici, qui non desunt, hac populi dispositione coeterisque concurrentibus circumstantiis, dexterrime abuti sciunt, ut ecclesiasticos superiores eorumque auctoritatem odiosam et despectam reddant, quod Religioni nostrae non potest esse non nocivam.

Praecipuis e clero vocatis in consilium, rogatoque ac accito domino Oomen, visum est pro religionis bono ineundam viam mediam, qua et populo rationabilis satisfactio daretur et ipsius Religionis bonae et sanctitati consuleretur, judicavimus proin supplicandam Excellentiam vestram aut sacram de propaganda congregationem pro facultate concedendi ea templa quae sarta tecta habent, bene sita sunt, et nulli servituti supultrae, aut alteri inconvenienti subjecta. 2°. Ut vicario apostolico injungatur ut in concedendis illis templis rationem habeat eorumdem status, mediorum ad ea pro futuro intertenda necessariorum, situs aliarumque circumstantiarum quae pro Religione ejusque promovendo cultu, attendi debent ne in praejudicium Religionis ejusque cultus vertat, quod specioso Religionis titulo potitur. 3°. quod vero ea spectat templa, quae aut pro maxima parte aut diruta sunt, atque adeo excurata aut servitute quorumvis haereticorum infidelium de corpora ad sepulturam recipiendi, aut alii inconvenienti obnoxia, horum usum non esse permittendum sed sanctae sedis iudicium expectandum.

Dum hac limitata indulgentia rationabili aliorum desiderio fiet satis, irrationabilia aliorum desideria negligi poterunt, idque sine omni timore offendendi aut populum aut representantes . . . , quorum enim ministerium et obsequium rationabile est, hi tuto et secure incedunt neque etiam periculum, quod Nobis aut Religioni imminere pretenditur tale et tantum est. Sed sunt inter Nos, qui propria quaerentes et hominibus placere studentes, pericula et mala exaggerant, aut imaginantur superioribusque Ecclesiae timorem incutere conantur ut timore malorum ab iisdem extorqueant quod rationabili prece obtineri non posse, haud ignorant.

Limitandam prudentia indulgentiam qua utimur in hoc negotio, suadet etiam justa Excellentiae vestrae reflexio, qua discrimen inter rurales et oppidales faciendum esse merito iudicat. Quis enim menti concipere nedum verbo exprimere poterit rerum perturbationes, quae exorientur in oppidis ubi plura catholicorum oratoria et nullae parochiae, suis propriis distinctae limitibus, si in iis majora contingat occupari templa: qui enim ditiores sunt et cultui divino intertenendo potentiores, sua conservari volent oratoria, quae minoribus sumptibus interteneri possunt, meliusque sita, et pro populi commodo hic illic dispersa sunt; dum interim majoribus templis adherent ex infima plebe qui nec sumptuosi illa edificia nec cultum divinum ejusve ministros intertenere poterunt; quis non videat, quantae inde sint oriturae dissentiones, contentiones, irae, rixae, odia, scandala aliaque mala!

Si hisce servitatem sepulturae, quibus omnia oppidana templa subjecta sunt, opponamus, habemus obstaculum in ratione et jure canonico, quod nostra regula est, fundatum, habemus scutum quo omnia quae objicientur malevolum tela extinguere possimus. Nosque variis difficultatibus extricare volumus: si econtra omnia promiscue et sine delecta ad cultum peragendum concedantur templa ruralia, oppidana negari ad usum sacrum non poterunt; qua enim aequa ratione recusabitur uni, quod conceditur alteri? Populus enim minime attendit inconvenientia quibus templa oppidana prae ruralibus obnoxia sunt.

Haec ex concilio Amplissimi Domini Oomen aliorumque praecipuorum dioecesis nostrae cooperatorum meorum latius deducenda ad excellentiae vestrae exponenda duxi, humiliter rogans, quatenus mihi si convenire iudicet nomine suo rescriptum dare aut a Congregatione de propaganda impetrare dignetur quoad contentum tenoris, quum adjunctum schema exhibet. Interdictum enim quod nomine et auctoritate Sanctae

Sedis dedi (et bene, ut puto) non sine ejusdem Sanctae Sedis auctoritate convenienter moderari possum neque similis obtentae facultatis usum faciam, nisi in casu ad majora mala et schismata evitanda.

BIJLAGE 15.

Embricae die 24 Junii 1800.

Reverendissime Domine

Praeter spem et opinionem meam accidit ut litterae meae non id quod Reverendissima Dominatio vestra expectabat solatii attulerint, ubi tamen cuncta quae illustrissimus Dominus ad exemplum Reverendissimi superioris Ciamberlani pro recuperandis majoribus ecclesiis concedenda per dioecesim suam judicavit fideliter Reverendissimae Dominationi vestrae retulerim.

Quae de Germania aliisque partibus dioecesis Ruremundensis allegata sunt, nullatenus tamquam Reverendissimae Dominationi vestrae ignota inserere ausus fuisset, licet haec in praesentibus circumstantiis non exigua attentione mereri videantur. Si enim in dictis partibus, ubi religionem catholicam major inhabitantium pars profitetur et ubi omnes religiones aequaliter tolerantur, ubi acatholici separatas possident ecclesias, usus ille pro regula habeatur utpote non contradicentibus superioribus ecclesiasticis quales sunt nuntii Coloniensis et Bruxellensis, Administrator Missionis Hollandicae, Archiepiscopi Coloniensis et Treverensis, episcopi Leodiensis et Praedecessores illustrissimi mei, quorum legationes et dioeceses sese ad illas partes (de quibus in meis de 8 Aprilis) extendunt, certe ab illo diversum in illis Belgii foederati provinciis dioecesi Ruremundensi subjectis, ubi Calvinii et Lutheri errores principem locum obtinent, ob illam sepulturae causam, exercitium religionis nostrae in ecclesiis majoribus in quibus post reoccupationem per catholicos omnis acatholicorum cultus cessat, inducere. Nec catholicis quibus omnem ad illas recuperandas opem ipsa Constitutio exhibet, quam forsitan post hac negabit, prohibere ausus fuisset modernus Ruremundensium Episcopus, nisi aperte S. Sedis legatorum, Archiepiscoporum et praedecessorum virorum doctrina, pietate et zelo praestantissimorum praxim condemnare voluisset, populum contra clerum exitare et illa quae religio nostra sancta hucusque in illis partibus conservavit sus deque vertere. Nullus praelaudatorum Antistitum ratione vel sepulturae vel

cultus cuiuscumque reconciliationem solemnem vel minus solemnem mandavit nec de aliqua in hunc finem data facultate dum tempore Ludovici decimi quarti in districtu Neomagensi et Cuychensi omnes majores Ecclesiae occupatae a catholicis fuerunt Dioecesis nostrae retroacta mentionem faciunt. Nulla tunc temporis de sepultura protestantium in ecclesiis nostris erat quaestio quibus tamen hodie dum ipsa patriae lege plenum jus sepulturae conceditur. Quoties ergo caeremonia reconciliationis forent repetendae, quod quantum inconueniens et ridiculum sit, non est qui ignorat. Ut ut est curavit illustrissimus Dominus ut totum hoc negotium maxima cum humilitate et submissione per Agentem suum Sanctissimo Domino nostro exponatur una cum motivis quae ipsum induxerunt ut inueteratum usum turbentissimo hoc tempore pro supra nominatis districtibus observaret, donec aliter a Sanctitate sua constitutum esse cognoscat. Quantum ad emptionem bonorum Ecclesiasticorum bonis omnibus illicitas abunde patet, vixque dubitare licet, quin rectores animarum sanioribus theologiae principiis innitentes unanimum desuper praxim quae inter Episcopos et vicariatum observatur, amplectantur ast quantum alienissimo hoc tempore valet Ecclesiastica auctoritas.

Scias, Reverendissime Domine, illustrissimum episcopum, a quo peramanter salutem plurimam tibi dico, omni tempore paratissimum esse dum causa tui vel dioecesis vestrae aliquid facere se posse cognoscit libenter ergo pro theologis vestris ordinationem extraordinariam celebrabit in festo S. Bartholomaei Apostoli (24 Augusti).

Caeterum amicitiae et precibus vestris me enixe commendo qui maxima veneratione subscribor. Reverendissime Domine.

Reverendissimae Dominationis vestrae humillimus et obsequentissimus famulus.

F. H. Consgen.

BIJLAGE 16.

Illustrissime ac Reverendissime Domine.

Semel et iterum ad Amplissimum Dominum Secretarium vestrum, ne multiplices vestras interrumperem curas, scripsi super negotio majorum templorum: etiam respondi, non docens, sed docendus, ad allegatas rationes et adducta motiva, quibus illustrissima vestra Dominatio mota, usum templorum majorum catholicis suae dioecesis permittendum duxit.

Post intimatum nobis ab Internuntio sanctae Congregationis de Propaganda Fide rescriptum et interdictum, haec omnia eidem Internuntio fideliter exposui: addidi, timendos insanæ plebis in locis quibusdam tumultus, nostraeque auctoritatis despectum et vilipendium, ob contraria alibi exempla praecipue ortum et in dies magis oriturum ob quae omnia Internuntium instanter rogavi, ut mihi, si penes ipsum esset, dare, aut quantocius a Sancta Sede impetrare dignaretur necessariam facultatem concedendi ad usum saltem ea templa, quae decenter restaurata, bene sita, nullique indecenti servituti sunt obnoxia.

Respondit 31 Maii Internuntius . . . .

(volgt een gedeelte van dien brief.)

fatetur dein Internuntius in Geldria suae missionis unam concessam ipse Ecclesiam; sed cum haec unica sit et ante duos modo annos (proin ante memoratum sanctae Congregationis rescriptum, ut puto) concessa, putat internuntius Ecclesiam illam numquam in exemplum posse adduci.

Hac resolutione sacrae predictae Congregationis quae Sanctae Sedis ad nos organum est, plerisque satisfeci, eorumque indiscretum zelum sedavi: quorundam aliorum, qui sinceritatem meam suspectam habebant, allegatumque interdictum suppositum traducebant, ora obstruxi promittendo, aliis dando litteras commendatitias ad Internuntium, ut ex ipso rei veritatem intelligerent, ab eoque impetrare conarentur, quod injuste sibi a me denegari quaerebantur.

Pro avita Dioecesanorum nostrorum in Sanctam Sedem fide et observantia fieri aliter non poterat, quin acquiescerent, Sanctaeque Sedis iudicium super negotio hoc patienter et obedienter expectarent, uti acquieverunt plerique: sed inter eos qui tractui Mosae adjacent, nonnulli reperiuntur seditioso spiritu animati contrariis, quae in dies prae oculis habent, exemplis excitati, et a malis quibusdam sacerdotibus incitati, inter illos tumultuare nonnulli coeperunt; cumque facile intelligerent privatam horum sacerdotum usurpatam auctoritatem legitima auctoritate nostra paenitus offuscari, inter illos parochiani de Berchem, Dioecesis nostrae, populariter convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus, et e medio sui globi deputarunt ad amplissimum vicarium generalem vestrum, et Theologiae professorem Huntjens, ni fallor, Neomagi residentes, viros qui per nomina vocantur, quos suae causae addictos non ignorabant.

Quis, vir Illustrissime, a viris illis non expectasset, ut sese

causae illi aut non immiscuissent, aut saltem deputatos ad me legitimum eorum superiorem remisissent cum monitione amica, ut acquiescerent consiliis meis et obedirent, quis, inquam, id a viris istis merito non expectasset etiam in casu, quo super negotio hoc ab internuntio, vicariatu Antverpiensi et a me dissentirent et diversomodo opinarentur. Ast contrarium proh dolor! extitit. Vicarius vester generalis et professor deputatos benigne exceperunt, divina in templis istis licite peragi posse responderunt, minime ignorantes, responsum hoc directe contrarium esse et nostris et Internuntii et Vicariatus Antverpiensis sensis, penitusque evertere, cum evidentissimo rebellionis populi periculo, illam Disciplinam a qua Illustrissima Dominatio vestra dolens et invita recessit, quamque nos conservare conamur donec pacatis rebus publicis, quae mutanda sunt ordine debito et legitimo mutantur: quomodo non altare fixum, sed portatile tantum in iis collocare deberent, instruxerunt, monentes ne nudis, sed obvolutis linteamentis manibus lapidem altaris attingerent: liceitatem horum omnium quotidiano suo, vestroque exemplo probaverunt et Internuntii (qui quid cum Sacra Congregatione de Propaganda Fide sentiat, ex superioribus colligi potest).

Auctoritate confirmaverunt: ut autem deputati apud principales suos referendorum fidem facere possent epistula, quae mihi exhibita fuit, muniti fuerunt, propria R. patris professoris manu exarata et subsignata. Verum est, pater ille in sua epistola concilium addidit, ut nempe per 4 hebdomades superederent, si forte interea temporis responsum et permissio Roma veniret. Sed ea moderatione vicarius vester generalis usus non est, respondit enim, et semel et iterum respondit asseveranter, dictorum templorum usum numquam a Sancta Sede fore impetrandum, spem unicam qua populum in officio continemus et continere valemus, eidem falso proripiens, sicque ad schisma inducens.

Et licet vel hoc solum responsum justificare nos debeat apud omnes qui sensati sunt et aliquo iudicio pollent (ut quid enim Sancta Sedes denegaret Catholicis usum dictorum templorum, quae a suis Majoribus ad divinum cultum extracta, et a supremis rerum Moderatoribus legitime iis restitutae sunt, si nihil sacris Canonibus contrarium involvatur in eorum usu? Tam parvi ne faceret Beatissimus pater tot animas Christi sanguine redemptas, ut e medio non tolleret lapidem illum in quem tot populi impingunt, quemque unico calami tractu tollere potest? aut forte responso non dignaretur supremus ille

canonum Moderator eos qui pro sua in sacros canones reverentia dociles et supplices eum accedunt?) equidem vix dici potest, quantum imprudens hoc responsum incitaverit animos, ad novitates pronos, in schisma proclives. Decipi jam se dicunt a nobis; oratoria infringere, mobilia auferre, transferre debita pastoribus, qui suo adhortent Pastori, subsidia substrahere etc. sequelae sunt et erunt iniqui, ne Schismatici dicam, consilii: Quid Neomagenses impulerit nescio; id scio quod non tantum nocuerint vel nocere potuerint qui in Belgio jurati dicuntur. Hi enim et proprio et ecclesiae judicio condemnati seducere non possunt nisi seduci volentes: Neomagenses vero in re populo grata et adamata placere student; et non tantum communione junguntur, sed et communicata auctoritate et singulari fiducia fruuntur insignis ecclesiae praesulis pro fide exulis et confessoris, cujus virtutes, cum ecclesiae capite, omnes praedicant, mirantur et venerantur.

Si forte a Neomagensibus ea de quibus a me coram Illustrissima Dominatione vestra accusantur negari contingeret, authenticam patris professoris epistolae copiam et scabinales deputatorum depositiones suppeditare conabor; ne ullum in re tanti momenti dubium superesse possit. Si autem innocentes eos detulerim, palmodiam canam et omnem quam vel ipsi vel Illustrissima Dominatio vestra a me exegerit satisfactionem dabo.

Dum Eminentiae suae cordialem salutem impertiendam rogo sinceri, grati sed et tristis animi affectu subsigno.

Schijndel 30 Juny 1800.

Illustrissimae dominationis vestrae

Humilis famulus

Ant. van Alphen.

V. G. A. Dioecesis Buscoducensis.

P. S. Heri in Principum apostolorum festo adfuit mihi Amplissimus Dominus Mertens, Gandavensis capituli Canonicus, vobis non ignotus, qui mihi retulit, quomodo ante dies paucos in publica mensa et multorum clericorum et laicorum consortio, canonicus vester Theologalis Kersten, ut puto, inveheretur in me et administrationem meam relative ad dicta templa, sic quidem ut dominus Mertens sui muneris duxerit Theologalem illum canonicum pro temeritate sua reprehendere, causamque meam defendere De licentia domini Mertens nomine ejus utor.

Litteras meas nuntio traditurus; eo ipso momenti responsum secretarii vestri recipio; cum vero responsum illud litte-

rarum mearum objectum non attingat (salva enim charitate super disciplinae puncto dissentire possumus, non alter alterius labefactare auctoritatem) transmittendas hasce duxi. — gratum mihi est illustrissimam Dominationem Vestram scripsisse Romam, gratius fuisset si communi cum vicariatus Antverpiensis concilio totum id negotium exponi potuisset. Quae enim dicta templa, situm, statum etc. concernunt relate ad religionis bonum illustrissima Dominatio vestra nota esse non possunt. Panico timore terruerunt te nonnulli: confer presentem Juliae et Geldriae statum cum parte batava, quae Vicariatus Antverpiensis subest; judicent impartiales, qui utramque partem peragraverunt: — inveteratum usum dicit hoc vicarius vester: sed abusu simultaneo hactenus federatum Belgium qua catholicum abhorruit. Per viscera Christi rogo ut, dum responsum Roma venerit id non propales sed prius vicariatus Antverpiensis et mihi secreto communicates.

BIJLAGE 17.

Hagaecomitis 28 Aug' 1800.

Ne miraris, quaeso, si tam sero ad humanissimas tuas litteras de 19 proxime elapsi Junii respondeam. Missionem perlustrans de die in diem responsum distuli. Embrica locutus sum cum Illustrissimo et Reverendissimo Domino Episcopo Ruremundensi super negotio templorum quae catholici volunt obtinere.

Existimat episcopus, quod adhibitis praecautioibus quibusdam, quas vel ipsemet vel suus vicarius praescripsit, possint sacra ministeria sacrosanctae religionis nostrae in iisdem templis peragi, licet ibidem Haeticorum cadavera sepeliantur. Altare solum construunt, ut audivi, in templis nullamque aliam faciunt innovationem, nec reconciliant loca. Intellexi praeterea ab laudato Episcopo, quod in pagis tantummodo permissum fuerit catholicis Templum hucusque per acatholicos occupata obtinere, nullatenus vero vel ab ipso, vel a vicario permissionem hanc relate ad ecclesias in civitatibus existentes receperint. Romam praeterea Illustrissimus et Reverendissimus Dominus Episcopus se scripsisse dixit ut pateret S. Sedi quidquid in re tanti momenti a Se peractum fuerat.

Responsum utique recepturus erit, ab eo quae sentiat S. Sedes eruatur. Quin Dominationi tuae sit communicaturus ejusdem responsi tenorem nullatenus dubito; quapropter aliquam agendi normam posses ab eo depromere et quum cimitrophis sint loca eadem esset servanda regula in omnibus.

Quoad me, non possum superioribus meis ad Te datis litteris ajebam ab iis quae sacra Congregatio mihi commendavit, deviare. Quum autem hic ab aliquo Conventus Nationalis membro audiverim, pertinaces esse Dioecesis tuae catholicos, et scandala et mala esse timenda nisi reapse usum publicarum Ecclesiarum obtineant, praesertim quia in initio jam in nonnullis locis, in aliquo saltem, a Te, uti ipsum membrum dixit, data fuit permissio, opportunum et necessarium erit, si reapse scandala et mala maxima timeantur, ut Dominatio Tua exponat rationes omnes, quibus existimat dispensationem S. Sedis esse necessariam omnino, omnesque enumerat circumstantias locorum et personarum etc. etc.

Non opus est ut mihi nec sacrae Congregationi inscribas folium. Loquere genericè dicens: rationes quibus Vic. Amplissimus etc. existimat necessarium esse, ut a S. Sede obtineatur benigna dispensatio, cujus vigore valeant sacra ministeria peragi in Ecclesiis acatholicorum quae per actualement Reipublicae Batavae constitutionem catholicis nunc reddi debent etc., licet in eisdem Ecclesiis Haeticorum cadavera sepulta sunt et sint imposterum sepienda. — Romam mittam folium tuum.

Ego ipse et meas addam epistolas.

Nil prorsus Monasterii percepi. Fuerint ibi necne homines aliqui mecum de eisdem publicis Ecclesiis loquuturi tuasque exhibitori litteras. Ego ex illa civitate discessi die 26 Junii. Ne dubites quin semper auctoritatem tuam apud omnes sim defensurus, tuasque suscepturus partes. Notum feci quod Ego a Sac. Congregatione intellexi quid Ipsa sentiat hoc super magni momenti negotio, quodve Tu agas juxta ejusdem Sacrae Congregationis sensus.

In Hollandia non adeo effervescentes sunt spiritus (laudes sint Deo) et zelosissimus et doctissimus R. D. Stafford, Pastor Harlemii potuit eo devenire ne ullum in illa civitate templum publicum habeant catholici. Per sanctos canones, bullasque pontificias ostendit non licere officia divina in iisdem Templis celebrari propter cadavera acatholicorum ibidem sepulta et sepienda imposterum.

Dirigas litteras tuas mihi reddendas mijn Heer De Jonge R. P. bij t Ambassade van Spanje, s Gravenhage.

Ipsa sacellanus curam habebit transmittendi eo ubi fuero.

Quo soleo existimationis et amicitiae sensu subscribor.

Addictissimus et Observantissimus
A. Ciamberlani.

BIJLAGE 18.

DECRETUM

Die 3 Februarii 1801 Sacra congregatio negotiis ecclesiasticis praeposita precibus episcopi Ruremundensis mature perpensis ita rescribendum esse censuit.

Supplicandum Sanctissimo, ut, attentis gravissimis rationibus ab episcopo Ruremundensi expositis iisque durantibus, quatenus opus sit, permittat Divina mysteria a catholicis celebrari in ecclesiis majoribus a protestantibus hucusque occupatis, et modo Catholicis adjudicatis, quin eadem ecclesiae reconcilientur quamvis in illis cadavera haereticorum tumultata fuerint et imposterum tumultentur, dummodo tamen Catholici nullam dent operam huiusmodi tumulationibus.

Ex Audientia Sanctissimi.

Die 4 Februarii 1801

Sanctissimus, audita praemissorum relatione a me infrascripto secretario, resolutionem selectae congregationis negotiis ecclesiasticis praepositae benigne in omnibus approbavit.

Signatum erat Michael de Petro, Patriarchus Hierosolymitanus a secretis congregationis et erat appositum magnum sigillum Sanctissimi Domini cum hac circumscriptione „Sigil. selectae Congr. negotiis eccle. praepo.

Concordantiam cum originali attestor.
Embricae die 24 Martii 1801.

F. A. Consengen prot. not. ap.

BIJLAGE 19.

Ex Audientia SSmi habita
die 17 Maii 1801.

Sanctissimus Dominus Noster Pius Divina Providentia P. P. VII me referente sacrae congregationis de Propaganda Fide secretario, attentis peculiaribus circumstantiis, et quatenus opus sit facultatem R. D. Aloysio Ciamberlani vice-superiori Missionum Hollandiae impertitus est permittendi Catholicis suae Jurisdictioni subjectis ut in Ecclesiis a protestantibus ad hoc usque tempus occupatis et catholicis in praesentia attributis Divina Mysteria celebrare valeant etiamsi eadem Ecclesiae non reconcilientur licet in illis haereticorum cadavera

tumulata fuerint et tumultentur imposterum; Dummodo tamen nullam catholici hujusmodi tumulationibus operam praebeant.

Datum Romae ex aedibus dictae S. Congr. die et anno quibus supra.

Domin. Archiep. Mirensis Secretarius.

BIJLAGE 20.

Vicarii generales Sede vacante Dioecesis Antverpiensis necnon Buscoducensis in Partibus catholicis Omnibus has visuris salutem in Domino.

Cum Illustrissimus Dominus Aloysius Ciamberlani vice-superior Missionum Hollandiae per Litteras suas de 22 hujus mensis Augusti Nobis pro parte illa Dioecesis nostrae quae sub ditione Reipublicae Batavae reperitur, communicaverit facultatem a S. Sede die 17 Maii currentis anni concessam permittendi scilicet Catholicis, ut in Ecclesiis a Protestantibus ad haec usque tempora occupatis, et Catholicis in praesentia attributis, Divina Mysteria celebrare valeant; etiamsi eadem Ecclesiae non reconcilientur, licet in illis haereticorum cadavera tumulata fuerint, et tumultentur imposterum, dummodo tamen nullam catholici hujusmodi tumulationibus operam praebeant; cumque eadem facultatem juxta circumstantias executioni mandandam zelo nostro et prudentiae commendaverit; hinc muneri isti Nobis imposito Religiose satisfacere volentes, statuenda duximus, prout per praesentes statuimus sequentia.

1°.

Non licebit in ulla Ecclesiarum, quae a Protestantibus ad Catholicos redeunt Divina peragere, nisi praevis pro illa Ecclesia in particulari ad id concessa fuerit facultas a Collegio Vicariorum Generalium.

2°.

Deputati a Communitate una cum ejusdem Pastore ac Ecclesiae Parochialis aedituis recurrent ad Vicariatum per supplices Litteras, quae continebunt

- 1°. Statum Ecclesiae, pro qua supplicatur, id est an multum vel parum vel nullatenus collapsa sit.
- 2°. Situm ejusdem, nempe, quantum a Parochiae limitibus sit dissita item an via illam accedendi commoda vel incommoda sit.

- 3°. Titulum seu modum acquisitionis vel recuperationis istius Ecclesiae, an scilicet emptione; Donatione aut Reclamatione coram Gubernantibus instituta aliove medio ad Catholicos redierit.
- 4°. Rationes et motiva, cur potius in hac, quam in actuali Ecclesia Parochiali Divina peragi cupiant.
- 5°. Assecurationem, quod Ecclesia illa, conformiter ad Canones et constitutiones synodales, jam constituta sit sub regimine Reverendi Domini Pastoris et aedituorum Ecclesiae Parochialis loci.
- 6°. An Haeretici vel Pagani jus sepulturae in Ecclesia illa vel acquisiverint vel conservaverint.

3°.

Procurabunt supradicti scriptum advisamentum Reverendissimi Admodum Domini Archipresbyteri Districtus, sub quo Ecclesia illa sita est, sicut et Decimatoris Ecclesiastici, si quis sit.

4°.

Si in casu particulari ratio urgens requirere videatur, ut in majori simul et minori Ecclesia ejusdem Parochiae Divina peragantur, tenebuntur supradicti urgentem illam rationem praevis exponere Vicariatui, qui omnibus mature pensatis iudicium suum et dispositionem desuper promet.

5°.

Tempestive monendi sunt Pastores et aeditui illorum Locorum, ubi Ecclesiae, quas occupare vellent, nimium collapsae aut incommode sitae sunt, ne frustraneas faciant expensas, cultus divini exercitium in iis non esse concedendum.

6°.

Cum a Vicariatu facultas concessa fuerit ut in aliqua dictarum Ecclesiarum Divina peragantur. curabit Pastor Loci, ut prius quam Divina in ea peragat, Litterae concessionis dictae facultatis in originali exhibeantur Reverendissimo admodum Domino Archipresbytero Districtus, eique transsumptum authenticum earundem penes se conservandum tradatur.

7°.

Praecedentes dispositiones sine mora communicabuntur

Reverendissimis admodum Dominis Archipresbyteris, quorum interest.

Actum Antverpiae in Vicariatu hac 31 Aug. 1801.

I. A. Seerwart Vicarius Generalis
De mandato Reverendissimorum
ac Amplissimorum
Dominorum Vicariorum Generalium
H. Rubbens Loco Secret.

Michaël Ophovius

door

JAN MOSMANS.

In aansluiting op het belangrijk artikel van Pastoor Frenken, (B. B. XIV, 1) diene het volgende:

Het ouderlijke huis van Michaël Ophovius was gelegen in de Fonteinstraat te 's-Hertogenbosch recht tegenover de Colpertstraat ¹⁾.

De ligging er van wordt in 1586 ²⁾ duidelijk aangegeven, nl. als het eerste voorbij de (Zuid)-zijde van de Krullartstraat ³⁾.

Michaël's vader woonde daar waarschijnlijk maar gehuurd en misschien nog pas sinds enkele jaren. Het is niet zeker, dat hij in dat huis reeds verbleef ten tijde der geboorte van den lateren bisschop. Er zij dus hier slechts sprake van het woonhuis van den vader en voorhands niet van het geboortehuis van den illustren zoon.

Toch mag men wel vermoeden, dat de latere bisschop het levenslicht in de Fonteinstraat aanschouwde. En zeker mag men zich levendig voorstellen, hoe hij in zijn jeugd van *be-doelde straat* uit, dikwijls zijn schreden gericht zal hebben, o. m. naar het in de Hinthammerstraat gelegen Dominicanenklooster.

* *
*

---

¹⁾ Thans de dameshoedenwinkel van Lucas-Pruijzen en genummerd 2.

²⁾ Stadsarchief A 243, *Commissiën en andere besognes. Leeninge der neegen Blocken*, 1586.

³⁾ De vier overige huizen daar ter plaatse waren bewoond door Andries van Luik, rentmeester, Jan Janss de timmerman, Henric Henrics die Cuijper, (in de Roy Handt) en Arnt Dool, op den hoek. Stadsarchief, A. 243. — *Schepen-register van 's-Hertogenbosch* 373, oude nummering, folio 246.

De familienaam van Ophoven komt vrij vroeg en nog al veelvuldig te 's-Hertogenbosch voor.¹⁾

Ik teekende de volgende personen aan:

1472/73, Rutgherus brueder van Ophoven in die Ortenstraet.²⁾

1472/73, Mechtelt Rutghers dochter van Ophoven in die Ortenstraet, mysscreven.³⁾ sic!

1473/74, Beatris Jacobs dochter van Ophoven in die Ortenstraet.⁴⁾

1511, Jan van Ophoven, (block Ortheneind).⁵⁾

1511, Henric van Ophoven, Vuchterstraat.⁶⁾

± 1520, Peter van Ophoven, Ortheneind.⁷⁾

± 1520, Jan van Ophoven, Ortheneind.⁸⁾

1546/47, Peter van Ophoven, Ortheneind.⁹⁾

1552/53, Laurens van Ophoven, Ortheneind.¹⁰⁾

1552/53, Rutger van Ophoven, Priester.¹¹⁾

1629, Michielken van Ophoven.¹²⁾

Na deze namen verzameld te hebben, zonder er een draad mee te hebben kunnen spinnen, diende mij onverwachts het geluk, twee acten aan te treffen¹³⁾, waaruit blijkt, dat Michaël's grootvader en diens broeder, de priester Rutger, (hiervóór onder 1522/53 vermeld) zoons waren van Jan van (N)ophoven, in 1511 al bekend en in 1539 reeds overleden, en dat deze Jan moet gewoond hebben op het Ortheneind, dicht bij de St. Eloy-kapel, (thans Politiebureau). Tot nu toe heb ik echter nog niet kunnen vaststellen, welke Michaël

¹⁾ Er zullen verschillende van elkaar geheel onafhankelijke families van Ophoven bestaan hebben. In Nederlandsch en Belgisch Limburg vond ik 5 dorpjes „Ophoven”. In Zulichem bij Zaltbommel woont in 1476 reeds een Arnt van Ophoven gehuwd met Catharina. Zie Rek.: Illustr. L. Vr. Broederschap, Kapittel van ingeschrevenen.

²⁻⁴⁾ Rek. Ill. L. Vr. Broederschap.

⁵⁻⁶⁾ Stadsrekening, Kapittel 9 der ontvangsten.

⁷⁻⁸⁾ Stadsarchief, A. 461. Volk van Wapenen.

⁹⁻¹¹⁾ Stadsrek. Ontvang. Kapittel 11.

¹²⁾ v. Sasse v. IJsselt, *Voorname Huizen*, I. 68.

¹³⁾ *Schepen-register van 's-Hertogenbosch* 156, oude nummering, f° 153 en 217.

van vaders- of moeders- kant aanleiding is geweest voor den vrij uitzonderlijken doopnaam van den lateren bisschop. Er moet een oude Michaël in de rechtstreeksche of aangetrouwde familie bestaan hebben ¹⁾, gelet op „Michielken van Ophoven, raedtsuster” in het St. Geertruiklooster, die, zoo zij niet uit hetzelfde huisgezin is, toch een nicht of achternicht van Michaël Ophovius schijnt te zijn.

* *
*

Aangaande de doopacten, die pastoor Frenken onder het noodige voorbehoud mededeelt, veroorloof ik mij de volgende kanteekeningen :

Met de sub 1° aangehaalde doopacte-Michaël, die zoude kunnen zijn van den lateren bisschop, ben ik het gaarne geheel eens. En wel op grond van den weinig voorkomenden voor- naam Michaël, de voornamen van den vader, die goed kloppen, het niet aanwezig of gevonden zijn van eene andere aanvaard- bare Michaël-acte, maar vooral om het latere getuigenis van den bisschop zelven, nl. dat hij in 1585 15 jaar oud was, (B. B. blz. 22, noot 1) en hij dus bijgevolg in 1570 geboren moet zijn.

Als familienaam staat echter niet van Ophoven maar *van Orten* ingeboekt. Dat is een groote zwaarigheid of minstens een puzzle.

Ik voor mij schrijf dat „van Orten” toe aan bijv. een verkeerd verstaan door den doopenden geestelijke, als de familienaam hem wat onduidelijk of haastig is voorgezegd. Mogelijk ook — wie weet — was de oorzaak er van, dat de van Ophoven's en de toenmalige Bosschenaars, de eerste en laatste lettergreep van den naam wat sterk, de middelste wat

¹⁾ De „kijnder van Henricx van Ophoeven”, dus de broer(s) en zuster(s) van den bisschop, bezaten omstreeks 1600, (zie o. a. Schepenregister 307, oude nummering, folio 79) in eigendom een huis tegenover hun ouderlijk huis ge- legen, nl. „De scherpe Wereld” op den Westelijken hoek van de Colpert- straat. Was het een oud onverdeeld familiebezit? Dit hoekhuis was 'n 45 jaar vóórdien eigendom van zekeren Gerard Michielss. Ik meende al den naam- gevenden voorvader op het spoor te zijn toen eene acte van 8. Jan. 1541 mij leerde, dat deze Gerard Michielss voluit genaamd was Roeloffs van Leende. 't Spoor liep dus dood.

minder betoonden. 't Meest waarschijnlijk is mogelijk wel, dat de kapelaan een verkeerden indruk onderging en een valsche identificatie opdeed van de familie, die in de doopkapel vóór hem verscheen. De van Ophoven's waren van ouds meestal *Orthenstraters*. En dat niet alleen, maar er woonden daarbij op het Ortheneind vele (overigens van elkander onafhankelijke) *van Orthen's*.¹⁾ Deze omstandigheden kunnen eene vergissing in de hand gewerkt hebben, alsook de slordigheid en het verhaspelen van namen, waaraan men zich vroeger, zonder bezwaar, schuldig maakte!²⁾

Met de sub 2° aangehaalde Jan-acte ben ik het eens en zie werkelijk in den doopeling een kind van Henric van Ophoven. De doop-peter Hendrik de Hont Jr. mag men vereenzelvigen met den aldus genaamden klerk ter Secretarie, (zoon van den stadsraad de Hont), die in 1589 een huis in de St. Jorisstraat kocht.³⁾

De de Hont's bezaten het huis De Schotsche Roos, 4 huizen verder de Colpertstraat in gelegen; dus vlak bij het woonhuis der van Ophoven's.⁴⁾ In 1586 woonde daar Adriaen de Hont.⁵⁾ Hendrik zal er vaak gekomen zijn en met de van Ophoven's uit de buurt kennis gemaakt hebben. Misschien was hij ook wel reeds familie. De doopmeter Neelken Roeloffsdochter is kennelijk dezelfde, die was gehuwd met Mathijs van der Meer⁶⁾, dien wij in doopacte N° 6 als peter zullen ontmoeten. Zij heette van haar-zelve Noppen.

Het feit nu, dat eene Noppen als doophefster optrad, heeft den kapelaan bij het inschrijven der acte de fout of de slordigheid doen begaan, om inplaats van van Ophoven als vadersnaam „van Noppen” in te schrijven. En had hij nu maar het woordje „van” weggelaten, dan had hij zich niet vergrepen

---

¹⁾ Zie Noot 2, op blz. 303.

²⁾ Ieder, die in oude archieven werkt, vooral genealogen, zullen dit kunnen bevestigen.

³⁾ v. Sasse v. IJsselt, Op. cit. I. 373.

⁴⁾ v. Sasse v. IJsselt, Op. cit. II. 314.

⁵⁾ Zie Noot 2, op blz. 303.

⁶⁾ v. Sasse v. IJsselt, Op. cit. II. 76.

aan een familienaam, die „Noppen” luidde en nooit „van Noppen” geschreven wordt.¹⁾ 't Woordje „van” bewijst hier zijn vergissing.

Wat de doopacte sub 3° betreft, het verschil tusschen van Nophoeven en van Ophoven is gering en men kan daar over heenstappen.

Aangaande doopacte N° 4 en 5 weet ik niets te vertellen.

De onder 6° aangehaalde doop-inschrijving is gelukkig niet onduidelijk. Uit volledigheidsoogpunt wil ik opmerken, dat de niet nader aangegeven doophefster Lijksen Andriessen wel de dochter kan geweest zijn van den naasten buurman Andries van Luijck, raad en rentmeester van 's-Hertogenbosch. Goede buurschap doet zulks veronderstellen. Bovendien schijnen er tusschen dezen Andries van Luijck en de van Ophoven's civiele of familie-relaties te hebben bestaan.²⁾

Mijne slotsom betreffende de door pastoor Frenken aangevoerde doopacten is:

Vier er van zijn gewis ter zake dienende in Ophovius' belangrijke levensgeschiedenis.

Van Ophoven noemde zich geenszins van Orthen. Voor de veronderstelling, dat enkele kinderen te Orthen gedoopt zouden zijn, bestaat natuurlijk geen grond.

De familie noemde zich ook niet Noppen³⁾, en nog minder „van” Noppen.

De optredende doopgetuigen bewijzen, dat Hendrik Peters van Ophoven tot den zeer goeden en geachten burgerstand behoorde.

¹⁾ In een op St. Catharina, 28 Aug. 1572 verkeerdelijk ingeschreven acte, werd later de naam van Ophoven doorgestreept en door Noppen vervangen. 't Woordje „van” had eigenlijk ook doorgestreept moeten worden. Waar ik de Noppen's ontmoette voeren ze nimmer „van” vóór hun naam.

²⁾ v. Sasse v. IJsselt Op. cit. II, 76—77.

³⁾ Roelof Janszoon Noppen verkrijgt bij koop op 19 Juni 1610 het huis De Rozenboom in de Kekstraat (zie v. Sasse v. IJsselt Op. cit. II, 326), dat achteraan belendde aan het erf van Hendrik van Ophoven's woonhuis in de Fonteinstraat.

Register van Plaatsnamen.

- Aalst**, 2, 159.
Aken, 70, 112.
Alkmaar, 8, 178.
Ammerzoden, 10, 189.
Amsterdam, 108, 111, 112, 283.
Antwerpen, 18—26; 29—37;
 43, 45, 54; 57—59; 64, 69,
 74, 75, 83, 85, 87, 89, 91;
 93—96; 98—100; 103;
 105—111; 115—122; 125,
 128; 138—140; 142, 148,
 152, 153, 155, 157; 159—
 162; 165—167; 169, 180,
 193, 202, 212, 215, 217,
 227, 229, 251, 253, 254,
 259, 261, 269, 270, 274,
 285, 288, 295, 297, 300,
 302.
Arnhem, 182.
Asten, 1, 4.
Atrecht, 23, 31.
Audenaarden, 18.
Auderghem, 28.
Bakel, 5, 9, 98.
Beek (en Donk), 2, 6, 10.
Beek-Ûbbergen, 1, 6, 7, 9,
 13, 14.
Berchem, 252, 254, 255, 294.
Bergeijk, 6, 87, 94, 159.
Bergeijk—Het Hof, 9.
Bergeijk—Het Loo, 7.
Berg-en-Dal, 13.
Bergen-op-Zoom, 240, 262,
 276.
Berlicum, 2, 6, 11, 94.
Berlijn, 243, 279.
Besoijen, 6.
Best, 209.
Bethulia, 146.
Beugen, 2, 10.
Beuningen, 5, 6, 8, 14.
Binderen, 127.
Bladel, 1.
Bloemendaal, 4.
Boekel, 3—6; 9, 12, 96.
Bologna, 18, 23, 116—118.
Bommel, 127, 188.
Boxmeer, 1.
Boxtel, 1, 2, 6, 7, 9, 10, 72,
 127, 169, 183.
Breda, 125, 149, 192, 208,
 212, 213, 217, 219, 222,
 225, 227, 240, 247, 257,
 261, 262, 272, 276, 284.
Breslau, 4.
Brugge, 52, 62, 82, 152, 153,
 157, 169, 170, 176, 178.
Brussel, 16—18; 24; 26—29;
 32; 34—36; 40, 43, 44, 53,
 57—59; 62, 65; 72—75;
 83, 84; 87—89; 93, 95, 96,
 101, 102, 108, 110—112;
 114; 137, 141, 148, 153,
 165, 169, 171, 180, 185,
 187, 191, 202, 203, 212,
 292.
Budel, 7.
Cassel, 112.
Casteren, 2.
Charleville (B.), 6.
Coimbra, 189.
Cuijk, 1, 5—8; 14, 240, 252,
 275, 285, 293.
Culemborg, 189.

- Deest, -10.
 Delft, 12, 41, 179.
 Den Dungen, 9, 64.
 Deurne, 5, 12, 98.
 Deurne—De Rips, 8.
 Deurne (Wasberg), 4.
 Deursen, 6.
 Didam, 6.
 Diessen, 11.
 Dongen, 4.
 Doornik, 202.
 Dordrecht, 35.
 Dordrecht, Synode, 34, 35,
 54, 157.
 Douay, 19, 31, 180.
 Driel, 171.
 Drunen, 9.
 Druten, 1, 14.
 Duinkerken, 49, 51, 52, 55,
 191.
 Duizel, 6.

 Eersel, 6, 12, 164.
 Eindhoven, 1, 3, 6, 11, 12,
 72, 92, 127.
 Eindhoven-Acht, 6, 7.
 Eindhoven-Gestel, 6, 7, 11.
 Eindhoven-Stratum, 4.
 Eindhoven-Strijp, 5.
 Eindhoven-Tongelre, 5, 9.
 Emmerik, 247, 248, 255, 256,
 286, 289, 292, 297, 299.
 Enkhuizen, 5.
 Enschoot, 5, 10.
 Erp, 5.
 Esbeek, 6, 8, 10.

 Gastel, 214, 216, 217, 220,
 262, 263.
 Geel, 97, 127.
 Geertruidenberg, 1, 12, 37,
 127.
 Geldrop, 1, 8, 13, 36, 37, 40,
 67, 68, 83, 89, 90; 93—99;
 107, 109, 110, 158; 160—
 162.
 Gemert, 12, 96, 127.
 Gent (B.), 15, 18, 20, 23, 24,
 28, 32, 57, 59, 120, 176,
 188, 202, 253, 296.
 Ghierle, 217.
 Goirle, 5, 10, 37, 78.
 Gorinchem, 6, 76.
 Gouda, 45, 188, 246, 281.
 Grave, 8, 91, 97.
 Grave, gesticht „De Wijn-
 berg”, 2.
 's-Gravenhage, 38; 40—47;
 50, 52, 60, 73, 90, 95, 107,
 134, 135, 137, 163, 189,
 230, 256, 263, 271, 280,
 284, 297, 298.
 Groesbeek, 11—13.
 Groesbeek-de-Breedeweg, 13.
 Groesbeek-de-Horst, 13.

 Haaren „Huize Gerra”, 4, 6, 8.
 Haaren „Seminarie”, 1, 5, 11,
 109, 111.
 Haarlem, 169, 188, 234, 243,
 257, 280, 298.
 Hees (Nijmegen), 8.
 Heesch, 5, 6, 9, 11.
 Heeswijk, 6.
 Heeswijk „abdij Berne”, 11,
 14, 174, 183.
 Helmond, 1, 8, 9, 12, 13, 37,
 72, 89, 91, 93, 98, 127,
 171, 210.
 Helvoirt, 11.
 Herlaar, 217, 218.
 Hernen en Leur, 11.
 Herpen, 8.
 's-Hertogenbosch, 1, 3, 5, 6;
 8—10; 12—16; 18—24;
 29, 32, 36, 37, 39, 46, 55,

- 57; 59—62; 65, 66; 69—90; 95—98; 100; 102—115; 123—133; 139—144; 146, 148, 149; 151—154; 156; 158—161; 165—188; 192—198; 201, 204, 205; 207—211; 217, 218, 220, 222, 223, 225, 240, 241, 259, 270, 276, 282, 286, 296, 300, 303, 304, 307.
- Heumen, 13.
- Heusden, 1, 36—42; 51, 52, 60, 73, 76, 127, 134, 136, 137, 189.
- Hilvarenbeek, 6, 11, 37, 71, 72, 87, 92, 93, 96, 127, 160, 186.
- Hintham, 6, 13.
- Hoogeloon, 6, 7, 73, 110.
- Hoogerheide, 213, 214.
- Hooidonk, 127.
- Hoorn, 178.
- IJzendijke, 52.
- Jeruzalem, 299.
- Kaatsheuvel, 2, 4—7; 9, 10.
- Kalkar, 18.
- Kamerijk, 75.
- Kekerdome, 11, 13.
- Keulen, 35, 101, 153, 292.
- Kleef, 18.
- Koudewater, 70, 127.
- Lage-Mierde, 6.
- Lage-Zwaluwe, 7.
- Langenboom, 2.
- Lapscheure, 52.
- Leende, 6, 9, 11, 209.
- Leeuwen-Boven, 10, 12.
- Leiden, 54.
- Leuth, 2, 13.
- Leuven, 18, 19, 22, 23, 31, 33, 59, 116, 117, 121, 142, 143, 176, 180, 183, 189, 203.
- Lier, 18, 31, 64, 83, 91, 93, 94, 96, 99, 105, 108.
- Lieshout, 12.
- Lith, 5.
- Luik, 98, 100, 101, 102, 128, 286, 292.
- Maastricht, 18, 34, 122, 123, 176, 178, 180, 192, 200, 221.
- Made, 11.
- Madrid, 84, 154.
- Malden, 13.
- Mechelen, 24, 59, 75, 83, 90, 115, 116, 124, 125, 128, 129, 148, 158, 159, 177, 191, 202, 213.
- Meerveldhoven, 209.
- Meerwijk, de, 13.
- Megen, 10, 96, 127, 128.
- Merkem (B.), 181.
- St. Michiels-Gestel, 5, 8, 9, 11, 12, 13.
- Middelbeers, 209.
- Middelburg, 22, 116, 178.
- Mierlo-Hout, 9.
- Mill, 5, 7.
- Millingen, 10, 13.
- Moerdijk, 4.
- Moergestel, 4, 9.
- Munster, 256.
- Nederwetten, 209.
- Netersel, 209, 210.
- Netterden, 255, 256, 257.
- Nieuwkuik, 209.
- Nijmegen, 1; 3—11; 13, 208, 240, 248, 252, 254, 275, 285, 286, 293, 294, 296.
- Nistelrode, 10.
- Nordkirchen, 112.

- Nuenen, 5, 9, 94, 174.
 Nuland, 6, 8, 12.
 Obdam, 246.
 St. Oedenrode, 1, 3, 6, 7, 72,
 93, 127, 177.
 Oeffelt, 5.
 Oerle, 37.
 Oirschot, 1, 6, 9, 10, 12, 71,
 72, 91, 127, 235.
 Oirschot „Spoordonk”, 3, 10.
 Oisterwijk, 10—12; 72, 91,
 93, 95, 96.
 St. Omer, 22.
 Ommel, 209.
 Ooij en Persingen, 13.
 Oostelbeers, 2.
 Oosterhout, 47.
 Ophoven, 304.
 Oss, 1, 5; 7—11; 91, 94, 95.
 Ossendrecht, 213, 214, 216,
 220, 224, 233; 263—265;
 271.
 Ostende, 191.
 Oudheusden en Elshout, 6.
 Overasselt, 14.
 Parijs, 26, 29, 60, 108, 155.
 St. Petersburg, 112.
 Postel, 89, 98, 127.
 Princenhage, 260.
 Ravenstein, 1, 5, 6, 9, 10, 96,
 97; 100—104; 127, 128,
 266.
 Ravenstein en Neerlangel, 8.
 Reusel, 211.
 Riethoven, 209.
 Rijssel, 27.
 Rixtel, 94, 161.
 Roermond, 115, 124, 128, 207,
 221, 224, 227, 230, 245—
 248; 250—260; 265, 269,
 270, 274, 284—286, 288,
 292, 297, 299.
 Rome, 8, 16, 18, 23, 25, 27,
 29, 31, 32, 35, 54, 56, 81,
 85, 103, 104, 118, 144, 146,
 153, 155, 168, 173, 175,
 176, 182, 195, 206; 215—
 219; 222—225; 251—257;
 259, 261, 264, 265, 267,
 281, 295, 297, 298, 300.
 Rosmalen, 7, 171.
 Rosmalen „Maliskamp”, 3, 7.
 Rossum, 127.
 Rotterdam, 8, 109, 178, 191,
 221, 263.
 Sambeek „Lactaria”, 3, 4.
 Schijndel, 7, 9, 98, 266, 270,
 282, 296.
 Schijndel „St. Liduinage-
 sticht”, 3.
 Schoonhoven, 85.
 Sluis, 52, 53.
 Someren, 11.
 Son, 10.
 Steensel, 2.
 Stratum, 209.
 Thienen, 92.
 Tiel, 183.
 Tilburg, 1—3; 5—14; 78, 87,
 88, 91, 93, 95.
 Tongelre, 209.
 Tongeren, 181.
 Tongerlo, 67, 83, 89, 93, 94,
 126, 127, 132, 266,
 Trente, Concilie van, 176.
 Trier, 292.
 Turnhout, 185.
 Ubbergen, 2.
 Uden, 6—9, 101.
 Udenhout, 21.

- Utrecht, 8, 28, 32, 170, 183,
 202, 203, 221, 263.
- V**alenciennes, 53.
 Valkenswaard, 1, 9.
 Veghel, 1, 6, 8, 9.
 Veldhoven, 5.
 Velp, 97, 102.
 Venhorst (St. Jozefpeel), 12.
 Venlo, 4, 5.
 Venraij, 190.
 Vianen, 188.
 Vilvoorde, 38, 40.
 Volkel, 9.
 Vorden, 8.
 Vught, 2, 3, 5, 6; 9—11; 91;
 170, 192.
 Vught „Voorburg”, 12.
- W**aalwijk, 1, 3, 5, 10, 11.
 Waalwijk-Besoijen, 7.
 Wamel, 4.
 Wanroij, 9.
 Waspik, 7.
- Weert, 14.
 Weimar, 112.
 Wesel, 78, 150.
 Westerhoven, 5.
 Westroyen, 32.
 Wijk-bij-Duurstede, 28, 32.
 Wintelre, 2.
 Woensel, 94, 208.
 Woerden, 7, 221, 263.
 Woudrichem, 6, 12, 127.
 Wychen, 7, 8, 10, 13.
 Wychen „Alverna”, 11, 13.
- Y**peren, 30, 153, 178, 224, 265.
- Z**alt-Bommel, 1, 10, 304.
 Zeeland, 5, 6, 12.
 Zeelst, 9, 209, 211.
 Zevenbergen, 127.
 Zevenbergschen-Hoek, 5, 7.
 Zoeterbeek, 94.
 Zulichem, 304.
 Zwolle, 108.
-

Register van Personen.

- Abeelen, H. v., 9, 12.
 Aelen, J., 12.
 Aelst, A. v., 173.
 Aerts, Anna, 64.
 —, Judith, 64.
 Aerts, S. J., N., 45.
 Aitzema, 41.
 Aken, P. v., 7, 14.
 Albergati, Ant., nuntius, 35.
 Albertus, aartshertog, 43, 167, 168, 171, 174, 185.
 Alexander IV, paus, 237—238.
 Allard, S. J., 47—48.
 Alphen, A. v., vic. apost., 207—302 pass.
 Andriessen, Lijsken, 113, 307.
 Andriessens, J., 173.
 Antonius Triest, biss., 59.
 Aquaviva, S. J., Cl., 175.
 Aremberg, Prins van, 112.
 Arnold Frans Diepen, biss., 2, 4, 13—14.
 Asseldonk, J. v., 65.
 Asten, P. v., 5.
 Aubremont, J. K. d'., 61, 82.
 Bagnò, Guidi del, zie: Giovanni.
 Balen, Mr. J. v., 186.
 Baptista, Petrus, 56—57.
 Barbarinus, Fr., kard., 206.
 Bartholomeussen, Henrick, 113.
 Basseliers, S. J., Ign., 165, 168, 169, 172, 175, 179—182, 194—195.
 Baugy, de, gezant, 74, 155.
 Beccaria, O. P., H. M. — de Monte Regali, 18, 23, 117.
 Beekmans, E., 11.
 Bekker, A. de, 5, 11.
 Bekkers, C., 6.
 Bel, O. P., 188.
 Bennenbroek, W., 5.
 Bentivoglio, Guido, nuntius, 29.
 Berg, Hendrik van den, graaf, 81, 146, 149.
 Berg, O. F. M., J. v. d., 10.
 Bergaigne, H. v., schout, 96.
 Bergen, van, zie: Willem.
 Bergh, N. v. d., 108.
 Bergmans, W., 11.
 Berkel, L. v., 12.
 Berkelmans, C., 11.
 Berzius, O. P., Petrus, 32.
 Beyens, F., 184.
 Biesta, O. P., L., 8.
 Biggelaar, H. v. d., 11.
 —, J. v. d., 12.
 Bijler, S. J., A., 183.
 Bijlers, S. J., Arn., 165, 193.
 Bijnen, W., 7.
 Blanc, Dr. J. le, 6.
 Bless, H., 12.
 Bocquetius, O. P., zie: Boucquet.
 Böckling, W., 11.
 Boeren, H., 11.
 Boesdonk, Corn. v., abt., 98.
 Bogardenbroeders, 171, 174.
 Bollardus, O. P., Th., 18, 21, 24, 133.
 Bolognino, G., 59.

- Booms, O. F. M., M., 10.
 Boonen, zie: Jacobus.
 Boot, H, de, rector der Bogaarden, 174.
 Bor, Pieter, 37—41; 53, 55.
 Borghese, Scipione, kard., 29.
 Bos, H., 9.
 Bosch, Hieronimus, 62.
 Bosch, P. v., zie: Maillard, S. J., P.
 Bossche, J. v. d., 114.
 Boucquet, O. P., J., 18—21; 33, 56, 69, 82, 105, 106, 121, 134, 152, 153, 162, 163.
 Boxtel, M. v., 10.
 Brands, P., 5, 10.
 Brandsma, O. F. M., H., 12.
 Brecht, Ph. de, 114.
 Brederode, J. W. v., gouverneur, 96.
 Bree, F. v., 36.
 Bree, P. de, 9.
 Brekel, A. v. d., 7, 10.
 Brekelmans, W., 8.
 Bressers, L., 6.
 Bressers, S. J., M., 169.
 Breukel, P., 9.
 Brocken, C., 10, 11.
 Broeckhoven, Jhr. P. v., 170.
 Broek, A. v. d., 12.
 Broekhoven, G. v., 17, 55, 60.
 Bronckhorst, S. J. W., 188, 190.
 Brouwer, O. P., Jac. (de), 33, 35, 56, 85, 86, 89, 100, 101, 105, 156, 159.
 Bruickers, O. F. M., P., 6.
 Bruinincx, 87.
 Bruynincx, A., aartsdiaken, 190.
 Buijs, J., 6.
 Burcht, S. J., I. v. d., 169.
 Burgers, J., 8.
 Busch, O. P., J., 8.
 Cabiliau, O. P., J., 18, 19, 21, 133.
 Calvijn, 292.
 Cammen, J. v. d., 173.
 Canisius, S. J., Petrus, 3, 183.
 Capello, O. P., M. A. 65, 71, 72, 140.
 Carleton, Dudley, 42.
 Carlos, Don — de Coloma, 75, 80, 149.
 Cassyer, J., plebaan, 71.
 Castrucius, O. P., P., 118.
 Cauthals, Chr., deken., 87.
 Choquet, O. P., H., 19, 23, 24, 66, 67, 106.
 Choquetus, O. P., zie: Choquet.
 Christyne, S. J., J. de, 183.
 Chrystophori, zie: Dionisius.
 Ciamberlani, A., vice-superior., 212, 223; 225—229; 236; 245—260; 264—269; 272—274; 281—284; 287, 292; 297—300.
 Ciermans, S. J., J., 189.
 Claassens, Dr. P., 11.
 Claessen, O. C. D., H., 7.
 Cleirx, S. J., W., 166, 170, 182; 191—193.
 Clemens Crabbeels, biss., 63.
 Clemens V, paus, 238.
 — VIII, paus, 31.
 Clericus, S. J., zie: Cleirx.
 Clerkx, F., 7.
 Codt, S. J., J. de, 175, 177, 179.
 Coens, P., 115.
 Coeverinx, Gijsbert, deken., 166.
 Coloma, de, zie: Carlos.

- Coninck, S. J., A. de, 203.
 Consen, F. H., 250, 256, 293, 299.
 Cornelij, A., 190.
 Cornelius Franciscus de Nelis, biss., 217.
 Courten, S. J., A., 169.
 Cox, W., 5, 8.
 Crabbeels, zie: Clemens.
 Cueva, de la, kard., 51, 75, 77, 84, 149, 153.
 Cuypers, 264.
 Dal, J. v., 7.
 Dekkers, M., 5.
 Descartes, 189.
 Deventer, O. P., J. v., 8.
 Diepen, zie: Arnold.
 Diepenbeek, A. v., 64.
 Dijck, A. v., 6.
 Dijk, A. v., 11.
 Dionisius Chrystophori, biss., 82.
 Donck, A. v. d., 12.
 Donders, Petrus, 3.
 Donk, O. F. M., A. v. d., 7.
 Donker, Jan., 139.
 Donker Curtius, 230.
 Dool, Arnt., 303.
 Doornmalen, A. v., 10.
 Drunen, L. v., 13.
 Du Bois, 286.
 Dun, H. v., 12.
 Dupuy, Pierre., 60.
 Eijkemans, S. J., H., 10.
 Elsen, P., 5.
 Emmanuel, Don., Prins v. Portugal, 45.
 Engelbertus, kard., 213.
 Engels, O. F. M., A., 7.
 Eras, H., 10.
 Erp, Jan Peters v., 113.
 Espesses, M. d', Fransch gezant, 40, 43; 49—51; 53, 73, 74, 134, 135, 189.
 Evers, S. J., L., 191.
 Eyck, G. v., kap., 161—162.
 Eyck, Jhr. G. v., 94, 161, 162.
 Faazen, A., 6.
 Faille, Ch. de la, 58, 137.
 Fannius, 87.
 Farnese, Alexander, zie: Parma.
 Fay, O. P., P. du, 62.
 Ferdinandus, kard., 164.
 Ferraris, F. Lucius, 232; 238—239; 244, 287, 288.
 Fleron, S. J., de, 167.
 Floren, 266.
 Foreest, Nanning v., 55, 81.
 Franciscus Sonnius, biss., 63.
 Francken, A. de, 18, 133.
 François, G., 5.
 Frankenberg, kard., 211.
 Frederik Hendrik, Prins van Oranje, 74—75; 79—81; 84, 87, 89; 192—193.
 Freijssen, H., 6.
 Frenken, A., past., 210, 303.
 Garrel, O. S. B., Ph., 31.
 Gaspar Nemius, biss., 98.
 Geetere, G. de, 109.
 Gerwen, M. v., 87.
 Gerz, O. F. M., J., 11.
 Gestel, C. v., 10.
 —, Fr. v., aartsdiaken, 93, 94, 128, 131.
 —, H. v., 166, 171, 175, 180.
 —, J. v., 10.
 Gevel, J. v. d., 67.
 Ghisbertus Masius, biss., 63, 66, 166, 168, 173, 176, 177, 183.

- Giezen, O. Praem., M., 6.
 Gils, Anth. v., pres. sem., 14,
 110, 211; 217—219; 225, 177
 —, Ign. v., vic. gen., 213—
 216; 219—222; 224; 227—
 230; 243, 244, 267; 270—
 272; ~~277~~
 Giovanni Francesco Guidi del
 Bagno, aartsbiss., 17, 35, 57,
 114, 123.
 Glas, P. de, 9.
 Goch, van, 87.
 Goes, O. P., B. v., 28.
 Goijaerts, Mgr. F., 13.
 Gomaristen, 85.
 Gommers, P., 7.
 Goorts, P., 8, 13.
 Goossens, A., 7.
 —, H., 8.
 —, J., 8.
 Gorkum, O. Praem., A. v., 6.
 Goyarts, H., 9.
 Gregorius IX, paus, 238.
 — XIV, paus, 180.
 Gregorius a Sto Vincentio,
 S. J., 169, 176.
 Grenu, luitenant, 52.
 Grobbendonck, Antony Schetz
 baron v., 36, 61, 77, 78, 81,
 82, 149, 166, 170, 171, 173,
 175, 192, 194.
 Grotius, Hugo, 169.
 Gruyter-Vermeulen, Mevr. J.
 de, 12.
 Guelterotti, S. J., Ph., 188.
 Guilielmus Lindanus, biss., 20,
 115.
 Haeften, S. J., C. v., 102.
 Haerkens, J., 5.
 Hamme, Cath. v., 40.
 Hanewinkel, ds. St., 210.
 Havens, A. Th., virgo, 168.
 Havens, P., kanunnik, 174.
 Heerenhoven, Joh., 95.
 Heerkens, J., 9.
 Heezemans, H., 11.
 Heijden, M. v. d., 5, 8.
 Heijst, P. v., 8.
 Heintjes, S. J., J., 10.
 Hendriks, Adriana, 64.
 Hellenberg-Hubar, A. v., 7, 9,
 Henrics, Henric., 303.
 Henschen, S. J., G., 190.
 Herbault, d', minister, 74.
 Herlaer, A. v., 173.
 Hermans, J., deken, 124, 128,
 174, 177.
 Hermus, Mgr. A., 12.
 Herpt, J. v., 9.
 Heusden, O. F. M., H. v.,
 10.
 Heuvel, J. v. d., 9.
 Heyhus, O. P., M., 35.
 Heynsius, O. P., A., 121.
 Hoek, Th. v., 6.
 Hoekstra, O. P., Y., 8.
 Holofernes, 146.
 Hommelegen, Henrica Aerts
 v. d., 36.
 Hommius, Festus, 54.
 Hondt, H. de, 113.
 Hont, Adriaen de, 306.
 —, Jr., Hendrik de, 306.
 Horenbeeck, A. v., 173.
 Horne, Amand v., 36, 40, 83.
 —, Godfried v., 36, 37; 39—
 42; 53.
 —, Willem Adriaan v., 36—
 38; 40, 134.
 Hosschius, S. J., S., 169, 181,
 192.
 Houben, F., 10.
 Hout, A. v. d., 5.
 Hovius, zie: Mathias.
 Huemen, H., 174.

- Hulscher, H. F. ten, aartspr.
246; 280—283.
- Huntjes, F. B., pater, 252—
255; 294.
- Hurk, J. v. d., 12.
- Iersel, C. v., 7.
—, M. v., 6.
- Innocentius III, paus, 238.
- Isabella, aartshertogin, 16, 18,
36—42; 48—53; 55; 57—
59; 72; 74—77; 80—84;
88; 90; 136—142; 148, 152,
153, 157, 160, 161, 187,
196; 198—202.
- Jacobs, A., broeder, 188.
- Jacobs, Beatrix, zie: Ophoven.
- Jacobus I, kon. v. Engeland,
42—43.
- Jacobus Boonen, aartsbiss., 59,
90, 115.
- Jadin, 16, 21.
- Jansenboy, O. P., N., 35.
- Jansenius, Cornelius, 202—
203.
- Janss, Jan, 303.
- Janssens, J., 8.
—, P., 5, 10.
- Jan van Strijen, biss., 22,
116.
- Jan Vischer, biss., 30.
- Jensema, 87.
- Joannes Baptista v. Velde de
Melroy, biss., 293—297.
- Joannes Malderus, biss., 31,
59, 94, 115.
- Joannes Miraeus, biss., 24.
- Jonghe, O. P., B., de, 15, 28,
33; 64—65.
- Joosten, J., 6.
- Judith, 146.
- Julius II, paus, 71.
- Kaal, W., 5.
- Kamp, H. v. d., 11.
- Karel II, kon. v. Engeland,
206.
- Kelders, J. H., notaris, 124.
- Kemenade, H. v., 7.
- Kempen, G., 72.
- Kersemakers, A., 5.
- Kerstens, kanunnik, 254, 296.
- Kesselaer, Jan, 73, 87.
- Kinderen, Th. der, 6.
- Kitslaar, J., 6.
- Klaassen, C., 10.
- Klijn, F. de, 10.
- Klijn, P., 9.
- Klüken, O. F. M., L., 11.
- Kluijtmans, J., 6.
- Knippenberg, W., 5.
- Kolsteren, W., 5.
- Koning, J. de, 5, 10.
- Korte, O. C. D., P., 7.
- Kothmann, O. P., H., 8.
- Kurth, G., 90.
- Laar, Th. v. d., 5.
- Laarhoven, H. v., 11.
- Lacordaire, O. P., 56.
- Lagonissa, Fabius a —, Nun-
tius, 80, 81.
- Lamberts, Jan, 113.
- Lancelotus, O. E. S. A., C.,
167.
- Lanschot, Mr. Fr. v., 12.
- Laurentius Metsius, biss., 20,
63, 131, 176.
- Leemputte, H. v. d., plebaan,
70, 102, 158.
- Leende, Roeloffs v., zie: Mi-
chielss.
- Leopold, aartshertog., 206.
- Lierop, A. v., 5, 10.
- Ligthart, S. J., C., 10.
- Lindanus, zie: Guilielmus.

- Linden, O. P., J. v. d., 8.
 —, Th. v. d., 5.
 Lippens, F., past., 214.
 Lipsius, Justus, 203.
 Livinus Torrentius, biss., 19,
 22, 115.
 Lodewijk XIII, kon. v. Frank-
 rijk, 53, 83, 84, 91, 92, 95,
 134, 154—155.
 — XIV, kon. v. Frankrijk,
 221, 248, 252, 263, 286, 293.
 Loeff, J., 8.
 Loeffius, S. J., E., 170.
 Loix, O. P., Joh. des, 34, 121,
 123.
 Lommel, Laur. v., 109, 110,
 162.
 Louw, Th. de, 11.
 Louwe, O. F. M., A., 10.
 Lubeek, O. F. M., A. v., 7.
 Luijk, A. v., rentmeester, 303,
 307.
 Lunecenius, M., 59.
 Luther, 292.

Maas, biss., zie: Masius.
 Maas, S. J., B., 189, 192.
 Mackelenbergh, A. v., 7.
 Made, P. v. d., 7.
 Maelcote, S. J., R. v., 169.
 Maillard, S. J., P., 41; 45—
 50; 52, 53, 55, 135; 188—
 191.
 Malderus, zie: Joannes.
 Malmberg, Th., 11.
 Manders, C., 5.
 Mansvelt, Karel van, graaf,
 52, 137.
 Marcellis, Marijke, 113.
 Marquette, La, zie: Kesselaer.
 Martin, J., 11.
 Martini, S. J., A., 169.
 Martini, O. P., M., 67, 91, 93.
 Martinus V, paus, 239, 288.
 Masius, zie: Ghisbertus.
 Mathias Hovius, aartsbiss.,
 177.
 Maurier, Du, 40.
 Maurits, Prins van Oranje,
 43—48; 50, 53, 135, 137,
 185.
 Meer, S. J., J. v. d., 190, 193.
 Meer, Mathijs v. d., 113, 306.
 Meijer, M., 5.
 Meijere, S. J., A. de, 169, 189,
 191.
 Melroy, v. Velde de, zie:
 Joannes.
 Mercx, J., 8.
 Mertens, kanunnik, 253—254;
 296.
 Merwen, O. P., H. v., 57.
 Metsius, zie: Laurentius.
 Meulemans, F., 5.
 Meyer, O. P., G. A., 35.
 Meyer, O. P., Dr. A. de, 16,
 28.
 Michael Ophovius, biss., 15—
 163 pass., 303—307 passim.
 Michaelis, O. P., Sebastiaan,
 29.
 Michiels, Gerard, 305.
 Miert, Drs. F. v., 10.
 Miraes, zie: Johannes.
 Moeskops, P., 10.
 Montfoort, Jan van, 58—59;
 139.
 Montmorency, S. J., Fl. de,
 188.
 Moonen, P., 10.
 Moors, Joh., abt v. Berne,
 89, 95.
 Moorsel, J. v., 6.
 Morel, S., 8.
 Morro, Lucio, nuntius, 34.
 Moulaert, O. P., B., 15, 54.

- Muelen, J. v. d., 173.
 Mulukom, J. v., 7.
 Musch, Corn., griffier, 163.
- Napoleon I, 217, 220.
 Nelis, de, zie: Cornelius.
 Nemius, zie: Gaspar.
 Neuburg, Wolfgang, hertog
 v. Paltz —, 96, 100—104.
 Nicolaus Zoesius, biss., 57,
 61, 63; 127—129; 131, 177,
 178, 195, 196, 202.
- Nistelrooy, A. v., 5, 9.
 Nobel, Hendrik, 55, 81.
 Noord, O. P., W. v., 8.
 Nophoeven, Henrick v., 113.
 Noppen, Henrick Peters v.,
 113.
 —, J. v., 113.
 —, Roelof, Janszoon, 307.
 Notmeyer, C., 8.
 Nouwen, A., 186.
- Ocquerre, M. d', Staatssecr.,
 50, 51, 73, 134, 135.
 Odemaere, E., 9.
 Oldenbarnevelt, Joh. v., 35.
 Ondersteijn, Dr. J. 11.
 Oomen, Adr., vic. gen., 211,
 217.
 —, Ant., vic., 217, 220, 225,
 245, 248, 251, 257, 258,
 260, 262, 266, 267, 270,
 272, 285, 290, 291.
- Oonsel, O. P., W. v., 33.
 Ophoeven, Henricx, van, 305.
 Ophoven, Anna van, 20, 67,
 304.
 —, Beatris (Jacobs) van, 304.
 —, Christina van, 20, 113.
 —, Hendrik van, 20, 67, 307.
 —, Hendrik Peters van, 19,
 21, 112, 114.
- Ophoven, Henrica van, 67.
 —, Henrica Hendriks van, 19,
 112—114.
 —, Henrick van, 113, 306.
 —, Jacobus van, 20, 67.
 —, Jacop van, 113.
 —, Jan van, 304.
 —, Johannes van, 20, 21.
 —, Laurens van, 304.
 —, Maria van, 20, 67.
 —, Mechtelt (Rutghers) van,
 304.
 —, Michielken van, 304—
 305.
 —, Nicolaas van, 20, 21, 35,
 36, 67, 113.
 —, Peter van, 304.
 —, Petrus van, 67.
 —, Rutger van, 304.
 —, Rutgherus van, 304.
 Ophovius, zie: Michael.
 Oppers, H., 9.
 Orthen, Henrick Peters v.,
 113.
 —, Michiel v., 113.
- Oss, Mgr. M. v., 6.
 Otten, S. J., Pater, 193.
 Ottonis, S. J., Ger., 102.
 Overbeek, J. v., 8.
- Parma, hertog v., 22, 191.
 Pasman, C., 176.
 Paulus III, paus, 20.
 — V, paus, 32.
 Peckius, Peter, 38, 44; 135—
 136.
 Peerkens, S. J., P., 188.
 Pessers-Smulders, Mevr. A.,
 12.
 Peters, Anna, 113.
 —, Henrick, 113.
 Peterssen, Henrick, 113.
 —, Marijken, 113.

- Philips II, kon. v. Spanje, 103.
 — IV, kon. v. Spanje, 43, 55,
 58; 75—77; 80—82; 84,
 85, 87, 90, 102, 148, 153.
 Philomasius, zie: Roy, S. J.,
 J. de.
 Pisoten, S. J., J., 191.
 Pius VI, paus, 217.
 — VII, paus, 299.
 Placidus, O. M. Cap., 106.
 Plemp, S. J., T., 176, 178.
 Poel, O. F. M., J. v. d., 11.
 Poirters, S. J., Adr., 181.
 Pontanus, Carolus, 18, 21, 28.
 Priems, F., 6, 8.
 Princée, J., 5, 10.
 Pulles, J., 11.
 Pulskens, C., 5.
 Pynappel, A., 114.
- Questius, A., 18, 60, 133.
 Quinker, Serv., deken, 82.
- Ras, H., 12.
 —, J., 9.
 Rath, M., 8, 13.
 Ravenstein, E. v., officiaal, 17,
 67, 123, 124.
 Realino, S. J., B., 176.
 Renders, W., 7.
 Renesse a Baer, A. de, 174.
 Reys, G. de, 114.
 Ribaucourt, baron de, 61.
 Richelieu, kard., 76.
 Ridolfi, O. P., Nic., 85, 155.
 Riel, N. v., 10.
 —, P. v., 10.
 Rijckevorsel, Th. C. v., 110,
 111.
 Rijder, O. P., J., 86, 94, 159,
 187.
 Rijt, J. v. d., 5.
 Roeland, S. J., C., 169.
- Roeloffsen, Neelken, 113, 306.
 Roes, aartspr., 247, 284.
 Roijmans, J. D., past., 164.
 Rombouts, R., 70.
 Romelius, S. J., B., 169.
 Romeyns, S. J., N., 178.
 Roose, Piere, Staatspres., 106,
 162.
 Rooses, Max., 107, 112.
 Rooy, L. de, 12.
 Rooyackers, L., 9.
 Roseus, 53.
 Rovenius, vic., 156.
 Rovers, J., 12.
 —, L., 10.
 Roy, S. J., Joh. de, 170, 176,
 178.
 Royère, S. J., J. de la, 169.
 Rubbens, H., 302.
 Rubens, P. P., 50, 51, 60, 74,
 105; 107—109; 111—112.
 Rutghers, Mechtelt, zie: Op-
 hoven.
 Ruys, G., 114.
 Ruyskensvelt, O. P., A., 25,
 120.
 Ryderus, O. P., zie: Rijder.
- Saes, O. F. M., J., 11.
 Saily, S. J., Th., 191.
 Sanders, H., 5, 9.
 Schefferus, S. J., P., 170.
 Schellekens, A., 12.
 —, O., 10.
 Schepens, J., 7.
 Schetz, Antony, zie: Grobben-
 donck.
 Schijndel, A. v., 13.
 Schoenmakers, C., 7.
 —, H., 8.
 Schots-Schoenmakers, Mevr.
 M., 13.
 Schraven, J., 5.

- Schut, M., 6.
 Scipione, zie: Borghese.
 Scribani, S. J., C., 175, 182.
 Scriverius, Petrus, 39, 41.
 Secchi, O. P., Seraph., 34, 56.
 Seerwart, I. A., vic. gen., 302.
 Sengers, A., 6.
 Sigismund, keurv. v. Brandenburg, 101.
 Slatius, Hendrik, 42, 44.
 Smeets, P. C. J., H., 8.
 Smeyers, H., 139.
 —, L., pr., 139.
 Smits, H., 11.
 Smits, O. F. M., J., 10.
 Smitz, O. F. M., R., 10.
 Smulders, G., 12.
 Solms, Amalia van, 51.
 Sonnius, zie: Franciscus.
 Sotra, Graaf van, 18.
 Spek, M. S. F., C. v. d., 11.
 Spijker, P. v. d., 9.
 Spinola, Ambrosius, 44, 48, 139, 191.
 Sprengers, C., 11.
 Spruyt, O. F. M., J., 11.
 Staal, P., 12.
 Stafford, past., 257, 298.
 Stakenbroek, Th. v., 91.
 Steelant, Phil. de, 44.
 Steenbakkens, H., 7.
 Steenbekkers, W., 6.
 Sterre(n), Corn. Pallas v. d., 69, 90, 131, 133, 158.
 Steures, J., 9.
 Steyn-Parvé, Commissie, 231, 242.
 Stiphout, P. v., 12.
 Stolhans, 162.
 Straatsburg, J. v., 18, 19, 21, 133.
 Stratius, S. J., J., 191.
 Strick, O. P., Dominicus, 86.
 Strijen, van, zie: Jan.
 Sucquetius, A., 203.
 Susante, J. v., 8.
 Swagemakers, A., 7.
 Sweerts, R., plebaan, 166—167; 177, 185.
 Swieten, B. v., zie: Tserclaes.
 Swieten, O. P., E. v., 43.
 Swinkels, H., 6.
 Tack, S. J., Theod., 41, 45, 47, 49, 50, 55, 189.
 Taeterbeek, W., 139.
 Tartwijk, F. v., 12.
 Taurinus, J., 182.
 Tempel, S. J., M. v. d., 182.
 Teunissen, M., 9.
 Teurlings, G., 5, 9.
 Teylingen, S. J., A. v., 169.
 Theunissen, M., 5.
 Theussen, Chatharina, 113.
 Thijssen, G., 6.
 Thijssen-Vissers, Mevr. J., 13.
 Thomassen, M., 9, 12.
 Timmer, J., 6.
 Timmers, A., 7.
 Torrentius, zie: Livinus.
 Triest, zie: Antonius.
 Trines, P. C. J., H., 8.
 Trompertz, M., 116.
 Tserclaes, Flor., 43.
 —, Jan, 45.
 —, weduwe, 43—45; 47, 50, 51, 53, 73, 74, 135.
 Tychon, J., 9.
 Typoets, G., 72, 141.
 Urbanus VIII, paus, 57, 138, 142.
 Uwens, S. J., L., 189.
 Valens, J., 6.
 Vallejo, O. P., H., 50.

- Veeken, J. v. d., 9.
 Veghel, H. v., 5.
 Velde, G. v. d., 114.
 Velthoven, A. v., 9.
 Ven, A. v. d., 10.
 Ven, S. J., E. v. d., 10.
 Vendôme, César v., 96.
 Veranneman, S. J., W., 175.
 Verbaarschot, P., 5, 9.
 Verbakel, B., 6.
 Verbiesen, J., 7.
 Vercuylen, J., abt. v. Berne, 174.
 Verdonk, G., deken, 98.
 Verhees, 230, 231, 235.
 Verhoeven, B., 9.
 —, Chr., 5, 9.
 —, Lucia, Overste, 171.
 Verhoysen, P., 230—233; 236—245; 250; 274—280.
 Verkuijl, P., 8.
 Verreycken, L. F., 58, 138.
 Verrijt, J., 5.
 Verschure, J., 8.
 —, P., 9.
 Versteegh, S. J., H., 188.
 Verstegen, J., 5, 10.
 Versteghe, F., rector, 171.
 Viron, S. J., Viglius de, 168.
 Vischer, zie: Jan.
 Vissers, A., 5, 9.
 Vitelleschi, S. J., Mutius, 179, 182.
 Viverius, S. J., R., 169.
 Völker, W., 6.
 Voetius, Gijsbert, 76.
 Vogels, J., 9.
 Vondel, Joost v. d., 87.
 Vos, M. S. F., L., 11.
 Vossius, Gerard, 169.
 Vries, Th. de, 12.
 Vromans, C., 6, 7.
 Wagemakers, A., 5, 9.
 Walravens, B., 86.
 Wandelman, S. J., G., 189.
 Warong, A., 6.
 Wassenberg, A., 5, 9.
 Weel, S. J., W. v., 189.
 We(er)den, Joan., 86.
 Wehmeyer, A., 12.
 Weijters, J., 7.
 Welie, A. v., 111.
 Wiel, J. v. d., 9.
 Wielen, P. v. d., 12.
 Wijs, F. de, 11.
 Willem van Bergen, biss., 18, 24, 26, 118.
 Willems, A., 11.
 Willemsen, Henrick, 113.
 Wirtz, O. Praem., L., 6.
 Witlox, G., 5.
 Woestenburg, F., 5, 9.
 Woestenus, O. P., P., 121.
 Wouterteyn, S. J., J., 166.
 Yssel, A. v., 139.
 Zijl, S. J., Otto v., 165, 182, 183; 186—188; 202—206.
 Zoesius, zie: Nicolaus.
 Zylius, S. J., zie: Zijl, S. J., Otto v.
-

Register van Zaken.

- Begraven** (in kerken), 267, 278, 285—302 pass.
Beleg van 's-Hertogenbosch (1629), 75—80; 148—152; 192.
Benoemingen, 7—12.
Biographie van Michael Ophovius, biss., 15—163; 303—307.
Bisdom, zie: Kroniek.
Cloppenschool, 189.
Communicanten, 1.
Communiën, Heilige, 1.
Concilie, zie: Trente.
Dagboek, zie: Diarium.
Dekenaten, 1.
Diarium Ophovii, 16, 64; 68—70; 83, 89, 91, 92, 93, 101.
Doopregisters, 112, 113; 303—307.
Doopsels, 1.
Geestelijkheid, 6—12.
Heusden, aanslag op —, (1623), 37—39.
Inquisitie, 24, 25, 119.
Jezuïeten-college te 's-Hertogenbosch (1610—1629), 165—206.
Katholiekendag, 14.
Kerkplundering, 164.
Kerkwijdingen, 2, 3.
Kloosterhervormers, 29.
Kloosterhervorming, 27—28.
Kloosterhuizen, 4, (zie ook: Visitatie).
Kroniek van het Bisdom 's-Hertogenbosch, 1—14.
Maria-congregatie, 173.
Missie, Dominicaner —, 31, 34, 35, 89.
—, Hollandsche —, 31, 188.
—, Noordsche —, 35.
Naasting (van kerken), 207—302 passim.
Onderscheidingen, Pauselijke, 12—13.
Ophovius: Bisschop, 57, 59, 106, 114, 133; 137—143.
—: Dagboek, 16, 64; 68—70; 76, 83, 89; 91—93; 101.
—: Gevangenschap, 32—57; 135; 190.
—: Jeugd, 19—35; 115—116.
—: Portretten, 106—112.
—: Werken (Opera), 25.
Parochiën (nieuwe), 3, 4.
St. Pieterspenning, 14.
Plakkaten, 84, 88, 89, 95, 96, 98, 172.
Priesterwijding, 5, 14.
Restauratie (van kerken), 208, 209, 213.

- Synode, Dordtsche, 34, 35, 54.
Synode, der Gomaristen, 85.
- Trente, Concilie van, 176.
- Val van 's-Hertogenbosch
(1629), 79—82; 193.
- Verplaatsingen, 7—12.
Visitatie (van kloosters), 28—
29; 72; 93—99.
- Wijdingen, 2—5; 115.
-

ADVERTENTIE-BIJVOEGSEL VAN „BOSSCHE BIJDRAGEN”

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH

DL. XIV. AFLEV. 3. MEI 1937

LENTJES & DROSSAERTS

'S-HERTOGENBOSCH

EFFECTEN, COUPONS, DEPOSITO'S enz.

Belasten zich speciaal met het plaatsen en
verhandelen van leeningen ten laste van
Provinciën, Gemeenten, Waterschappen, R. K.
Kerken, Kloosters en Instellingen op de meest
voordeelige voorwaarden. :-:

Firma G. Borrenbergen

Telefoon 3634

EINDHOVEN

Wasbleekerij en Kaarsenfabriek

H. VERBUNT VAN DIJK

Gasthuisstr. 64

TILBURG

Kerkelijke Kunst

Gegarandeerd Zuivere Miswijnen

Alle Kerkbenoodigdheden

Kloosterstoffen

Ferdinand H. J. van den Gererbeemt

Fabrikant van Kerkhaarsen,

Witte Was, Wierook, Godslamp-olie, enz.

Hofleveranciers van
Z.H. Paus Benedictus V.

's-Hertogenbosch,

Hinthamereinde 53

Kanunnik Dr. J. LAENEN:

Kerkelijk en godsdienstig Brabant vanaf het begin der 4e tot in de 16e eeuw. Voorgeschiedenis van het Aartsbisdom Mechelen. — 1e deel . . . . . f 3.90
Zooeven is het 2e deel verschenen.

Het werk is thans compleet . . . . . Prijs f 7.80

„Dit werk van onverdroten ijver en van geweldige eruditie is een kostbare aanwinst voor de kennis der Zuid-Nederlandsche kerkgeschiedenis, waarmee die van het Noorden met vele draden is verbonden.”
(*Studiën*)

Het werk is verkrijgbaar in den boekhandel en bij den uitgever

G. MOSMANS ZOON, 's-HERTOGENBOSCH

Uitgever van den H. Stoel

De prijzen van **MISSAALS** en **BREVIERS** van **PUSTET** zijn met 10% verlaagd. Vraagt nu prospecti en prijzen bij

Boekhandel W. Bergmans, Tilburg.

Zoo juist is een nieuw vervolgwerk begonnen:

De Ontdekking van de Wereld

door Mr. W. J. VAN BALEN

compleet in 16 afleveringen of 2 banden.

Vraagt een aflevering ter inzage bij

W. BERGMANS, Markt, Tilburg.

SPECIAAL ADRES voor

PRIESTERKLEEDING

Arnold Vielen - Marktstraat - Veghel

Vacant

Oude en Nieuwe Boekhandel
UITGEVERIJ

DEKKER & v. d. VEGT N.V.
Oranjesingel 4, NIJMEGEN
Oude Gracht, UTRECHT

Verzendt op aanvraag gratis
Catalogen.

Koopt oude Boeken.

Boekhandel W. BERGMANS, Tilburg.

Mgr. Dr. TH. GOOSSENS

Het Arme Brabant

Prijs f 0.70

Het Keerpunt van Brabant, 1 Maart 1796

Prijs f 0.70

Onontgonnen Brabant

Prijs f 0.70

J. A. VERBUNT

WIJNHANDEL OPGERICHT 1848

TILBURG

INTÉRESSÉ DE LA MAISON

SCHRÖDER & DE CONSTANS

BORDEAUX

SPÉCIALITÉ VINS FINS ET

VINS CACHET DU CHÂTEAU ET

ÉTAMPÉ

PROPRIÉTAIRE DE LA RÉCOLTE ENTIÈRE 1928 ET
1929 DU **DOMAINE MOULIN DE SOUBEYRAN**